

Ongedeelde wijken Amsterdam-Noord

Masterscriptie

Ongedeelde wijken in Amsterdam-Noord

Een gedeelde wijk is een ongedeelde wijk

Een onderzoek naar de tweedeling tussen bestaande en nieuwe wijken in Amsterdam-Noord en hoe ontmoetingsplekken en voorzieningen kunnen bijdragen aan het bevorderen van sociale cohesie tussen inwoners

drs. N.D. Lagrand

Studentnummer 553546

MCD16

1^e Begeleider dr. S.J.H. Majoor (HvA) en dr. G. Mingardo (EUR)

Januari 2023

Voorwoord

Het begon allemaal met de foto van de verbrande letters / *Amsterdam* in 2019 (Ravage-webzine, 2019a).

Vanuit mijn werk ben ik dagelijks betrokken bij de discussies die spelen over de *Ongedeelde wijken*, de stedelijke verdichting en de groei van Amsterdam-Noord. Ik ken de praktijk vanuit de professionele systeemwereld maar ook van de bewonerskant (leefwereld).

Ik ben in 2019 begonnen met deze studie omdat er op dat moment een sterk gevoel van onbehagen onder bewoners in Noord leefde dat niemand leek te kunnen verklaren. Ik wilde begrijpen wat eraan ten grondslag lag, maar vooral ook weten wat we eraan zouden moeten doen.

De sociale impact van de fysieke, ruimtelijke ingrepen kreeg te weinig aandacht en werd onderschat. Ik heb me gedurende deze studie steeds proberen te richten op de sociale kant vanuit de *inclusieve stad*-gedachte en vanuit sociale rechtvaardigheid. Er zijn inmiddels voldoende wetenschappelijke inzichten om stedelijke ontwikkeling vanuit een ander, breder maatschappelijk, perspectief aan te pakken zodat er "goede groei" kan ontstaan. Ik hoop met dit onderzoek hieraan een steentje te kunnen bijdragen.

Deze scriptie had niet tot stand kunnen komen zonder medewerking, steun en aanmoedigingen van velen. Ik dank mijn scriptiebegeleider Stan Majoor (HvA) voor de inzet en het meedenken gedurende het grootste deel van het proces. En Giuliano Mingardo (EUR): fijn dat je zo snel kon inspringen voor de afrondende fase!

Bijzondere dank ben ik verschuldigd aan alle geïnterviewden voor hun kritische beschouwingen op wat er speelt en leeft in Noord. Zonder hun bijdragen had dit onderzoek niet zo compleet kunnen worden uitgevoerd.

Ik ben mijn werkgever, de Gemeente Amsterdam, zeer erkentelijk voor de mogelijkheid om deze studie te volgen. De gemeente was tevens een onuitputtelijke bron van data en informatie. Dank aan mijn collega's van de gebiedsteams voor hun steun, interesse, kritische blik, aanmoedigingen en ongekend vertrouwen in de goede afloop. En in het bijzonder Dave: zonder jouw steun en vertrouwen had ik deze studie niet kunnen voltooien. Je was altijd paraat om mijn achtervang te zijn, net als mijn medecoördinatoren. En Ingrid bedankt voor je scherpe en kritische blik en het meedenken.

Dank ook aan al mijn vrienden en familie die altijd in mij geloofden en me aanmoedigden niet op te geven. En speciale dank aan Derk die mij overtuigde mijn studie af te maken: Texel, here I come!

Het docententeam en de medestudenten van MCD16 en MCD17 met wie ik deze reis door gebiedsontwikkeling samen heb ervaren: het was een feest om met jullie samen te werken, te sparren, ervaringen te delen en van jullie te leren. Wat een prachtig netwerk om onderdeel van uit te maken.

En *last not but least*: mijn moeder. Haar sociale rechtvaardigheidsgevoel is een levensles voor altijd. Ik ben haar dankbaar voor alle kansen die zij mij gegeven heeft, maar die zij zelf nooit gekregen heeft. Wat zou je vandaag weer apetrots zijn geweest. Benne binne, benne binne!

Ik neem al deze kennis, ervaring en inspiratie mee naar mijn werk om van Amsterdam, mijn geboortestad, een betere stad voor *iedereen* te maken. Ik wens u veel leesplezier en inspiratie om hetzelfde te doen!

Januari 2023

Drs. N. D. Lagrand

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	7
Hoofdstuk 1. Introductie	9
1.1 Inleiding	10
1.2 Versnelde verstedelijking en groei leidt tot verdeeldheid en segregatie	10
1.2.1 Veranderend Noord	10
1.3 Probleemstelling: polarisatie en verdeeldheid	11
1.4 Sturen op gemengde en inclusieve wijken in Amsterdam	11
1.4.1 Inclusieve stad	11
1.4.2 Ongedeelde wijken	12
1.4.3 Extra investeringen in kwetsbare wijken	12
1.4.4 Masterplannen en Aanpak Noord	12
1.5 Doelstelling onderzoek	13
1.6 Onderzoeksvragen	13
1.7 Theoretische relevantie	13
1.8 Praktische (maatschappelijke) relevantie	13
1.9 Onderzoeksgebied	14
1.10 Onderzoeksperiode	14
1.11 Onderzoeksmethodologie	14
1.12 Leeswijzer	15
Hoofdstuk 2. Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in de stad	16
2.1 Inleiding	17
2.2 Groeiende ongelijkheid in steden	17
2.2.1 Gentrificatie	18
2.3 Sociaal-ruimtelijke ongelijkheidseffecten	21
2.3.1 Ruimtelijke marginalisering	21
2.3.2 Inkomensongelijkheid	21
2.3.3 Kansengelijkheid	22
2.3.4 Buurteffecten	22
2.3.5 Bijsturen beleid	24
2.4 Sociale rechtvaardigheid en inclusiviteit	24
2.4.1 Inclusiviteit	24
2.4.2 De "mengingsparadox"	25
2.4.3 Vijf vormen van segregatie	26
2.5 Conclusies	28
Hoofdstuk 3. Het belang van voorzieningen en ontmoetingsplekken voor sociale cohesie	29
3.1 Inleiding	30
3.2 Voorzieningen en ontmoetingsplekken	30
3.2.1 Definities	30
3.2.2 Ruimte voor ontmoeting	31

3.2.3	Verschraling aanbod	31
3.3	Thuisgevoel	32
3.4	Plaatsbeleving	33
3.4.1	Wat maakt een goede plek?	33
3.4.2	The Power of 10+	34
3.4.3	Hoe kan Placemaking bijdragen aan versterken thuisgevoel?	34
3.5	Sociale cohesie	35
3.6	Sociale duurzaamheid	36
3.6.1	Ruimtelijke en sociale kwaliteit	36
3.7	A Just & Shared City	37
3.8	Conclusies	40
Hoofdstuk 4. Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in Noord		41
4.1	Inleiding	42
4.2	Ruimtelijke veranderingen in Noord	42
4.2.1	Veranderingen op de woningmarkt	42
4.2.2	Groei populatie	43
4.2.3	Almaar stijgende huizenprijzen	47
4.2.4	Veranderingen in instroom	48
4.2.5	Veranderingen in woningvoorraad	49
4.2.6	Veranderingen instroom per segment	51
4.3	Sociaal-economische veranderingen in Noord	52
4.3.1	Inkomensongelijkheid	52
4.3.2	Oude en nieuwe Noorderlingen	53
4.3.3	Instroom kwetsbare bewoners	54
4.3.4	Aanbod voorzieningen	56
4.4	Conclusies	57
Hoofdstuk 5. De keerzijde van de groei: polarisatie in Noord		59
5.1	Inleiding	60
5.2	Methodologie diepte-interviews	60
5.3	Bouwen in de bestaande stad	61
5.3.1	“Sturing met visie ontbreekt”	61
5.4	Transformatie van dorp naar stad	62
5.5	Imago Amsterdam en collectieve identiteit Noord	63
5.5.1	Logo I Amsterdam	63
5.5.2	Industrieel karakter	64
5.5.3	De Canta	65
5.5.4	Rebranding Nieuwendam-Noord	65
5.6	Ervaren effecten door groei	66
5.6.1	Sociale cohesie	66
5.6.2	Buurttevredenheid	67
5.6.3	Ervaren effecten instroom nieuwe bewoners	69

5.7 Thuisgevoel	70
5.7.1 Voorzieningenaanbod	71
5.8 Tweedeling door polarisatie	73
5.8.1 Spanningen tussen groepen	73
5.8.2 Weerstand actiegroepen	74
5.8.3 Polarisatie in de (sociale) media	75
5.9 Participatie	76
5.9.1 Politieke participatie	77
5.9.2 Participatie planvorming gebiedsontwikkeling	78
5.9.3 Participatieprotocol	79
5.10 Conclusies	79
Hoofdstuk 6. Ontmoeten in de praktijk	81
6.1 Inleiding	82
6.2 Methodiek Empirisch onderzoek	82
6.3 Locatiekeuze onderzoek	82
6.3.1 Locatiebezoek en interviews op locatie	84
6.3.2 Korte vraaggesprekken op locatie	85
6.4 Uitwerking locatieprofielen	86
6.5 Analyse locatie-onderzoeken	105
6.5.1 Uitkomsten locatie-onderzoeken en vraaggesprekken	105
6.5.2 Groei van Noord	105
6.5.3 Tweedeling/segregatie	107
6.5.4 Verschillende belevingen van thuisgevoel	108
6.5.5 Ontmoetingsplekken/voorzieningen	109
6.5.6 Beoordeling locaties volgens de PPS-methode	112
6.5.7 Conclusies locaties volgens PPS-model	112
6.6 Conclusies	113
Hoofdstuk 7. Conclusies en aanbevelingen	116
7.1 Introductie en aanleiding	117
7.2 Groei van Noord	117
7.3 Aanbevelingen	122
7.4 Vervolgonderzoek	124
BRONNENLIJST	125
BIJLAGE 1 Data Gemeente Amsterdam (aanvullende figuren en tabellen)	138
BIJLAGE 2 Namenlijst geïnterviewden diepte-interviews	150
BIJLAGE 3 Semi-standaard vragenlijst diepte-interviews	151
BIJLAGE 4 Longlist locaties	152
BIJLAGE 5 Namenlijst geïnterviewden locatiebezoeken	155
BIJLAGE 6 Semi-standaard vragenlijst locatiebezoeken (aangepast op locatie)	156
BIJLAGE 7 Uitwerking activiteiten locaties volgens The Power of 10+ (PPS, 2022)	157

Samenvatting

De Gemeente Amsterdam streeft de laatste dertig jaar naar gemengde wijken om de leefbaarheid van wijken te verbeteren en de achterstanden van kwetsbare bewoners aan te pakken door welvarende groepen (middenklasse) naar de stad te trekken of te behouden. Menging is gericht op het mengen van de woningvoorraad in de verwachting dat daar *sociale menging* door ontstaat. Hiervoor waren grootschalige ingrepen in de woningmarkt nodig die van grote invloed zijn geweest op de samenstelling van wijken en sociale netwerken van zittende bewoners. Gemengde wijken zouden bijdragen aan een inclusieve en sociaal rechtvaardige stad, hetgeen de gemeente nastreeft.

Door opeenvolgende bouwontwikkelingen en een na-ijleffect van de economische crisis van 2008-2013 vindt er sinds een aantal jaar een versnelde verstedelijking plaats, met als resultaat gentrificatie van wijken vanuit het centrum naar de buitenwijken. De grootste bouwopgave landt in het groene, rustige en dorpse stadsdeel Noord maar dat gaat niet zonder slag of stoot. De groei van het aantal inwoners, de verdichting, de druk op de voorzieningen, het groen en de openbare ruimte heeft geleid tot *ruimtelijke en sociale ongelijkheid, segregatie en verdeeldheid* tussen inwoners. De *sociale cohesie* en leefbaarheid staan onder druk. De veranderingen, en vooral de snelheid daarvan, hebben geleid tot een verlies van *thuisgevoel* van veel inwoners, vooral in de tuindorpen. De balans was zoek. Noord is in korte tijd veranderd van *dorp in stad*. Daardoor veranderde ook het imago van Noord van "shabby en sjofel" naar "hip en hot".

Hierdoor is sociale onrust ontstaan tussen bewoners in de bestaande en de nieuwe wijken en tussen bewoners en de overheid en woningcorporaties. Dit leidt weer tot tegenreacties en *polarisatie* tussen inwoners. Zittende bewoners eisen meer zeggenschap over de verdichting, de groei en de manier van participatie. Bovendien willen zij dat er niet alleen in nieuwe wijken wordt geïnvesteerd maar juist ook in bestaande wijken waar de meeste sociaal-economische achterstanden voorkomen. Vanuit het *Ongedeelde wijken*-principe zouden fysieke ingrepen moeten bijdragen aan sociale verbeteringen in bestaande wijken.

Dit onderzoek richt zich op de effecten van de groei van Noord op de samenleving en de spanningen die dat met zich mee brengt tussen inwoners onderling en die tussen inwoners en de overheid. In dit onderzoek staat het overbruggen van de kloof en het versterken van het thuisgevoel door middel van voorzieningen en ontmoetingsplekken centraal. Het onderzoek is zowel theoretisch als praktisch van aard en behandelt de volgende onderzoeksvragen:

In hoeverre leidt de groei van Amsterdam-Noord tot een tweedeling tussen bestaande en nieuwe wijken en hun inwoners? En hoe kunnen voorzieningen en ontmoetingsplekken bijdragen aan het overbruggen van de kloof?

Door middel van diepte-interviews met bewoners en professionals, vraaggesprekken met bezoekers en inwoners op straat alsook casusonderzoek op negen locaties in Amsterdam-Noord is geanalyseerd welke (segregatie-)effecten de groei heeft gehad en hoe de tweedeling wordt ervaren. Tot slot is onderzocht hoe voorzieningen en ontmoetingsplekken functioneren en wat er kan verbeteren om de sociale cohesie te versterken.

Uit het onderzoek blijkt dat er inderdaad een tweedeling wordt ervaren door een deel van de inwoners maar ook dat persoonlijk contact tussen verschillende mensen bijdraagt aan onderling begrip en wederzijds respect. Onbekend maakt onbemind. Ondanks alle onderlinge verschillen en verdeeldheid, voelen bijna alle geïnterviewden zich thuis in Noord.

Gedwongen ontmoeting tussen verschillende groepen blijkt niet te werken en leidt juist tot afzondering. Juist door ontmoeting onder gelijkgestemden, ontstaat er ruimte om anderen te accepteren. Ongedwongen, terloopse ontmoetingen in de publieke ruimte en in voorzieningen leiden tot

vertrouwdheid met en begrip voor anderen en tot meer binding met de buurt. Niet iedereen hoeft dezelfde voorzieningen te gebruiken, zolang er maar voor iedereen een passende voorziening naar wens is. De gemeente zou zich vooral moeten richten op de toegankelijkheid en laagdrempeligheid van voorzieningen voor de (meest) kwetsbare bewoners en op het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving voor *iedereen*, zodat er een goede balans ontstaat tussen ruimtelijke, sociale kwaliteit en de kwaliteit van voorzieningen en ontmoetingsplekken (Just & Shared City). Investerings in de bestaande stad zijn minstens zo belangrijk als in de nieuwe stad. Het bestrijden van *kansenongelijkheid* is een vereiste om polarisatie en segregatie tegen te gaan.

Verder blijkt dat de *schaalgrootte van menging* relevant is: mengen van woningen op een te klein schaalniveau werkt niet. Mensen willen graag met gelijkgestemden bij elkaar wonen, op basis van opleidingsniveau en levensstijlen. Dat kan goed samen gaan op wijkniveau, maar niet op blokniveau (binnen wooncomplexen).

Verdere groei en verdichting van Noord dient meer als een stedelijke ontwikkelingsopgave te worden beschouwd in plaats van als slechts een woningbouwopgave. Een prettige buurt in een kwalitatief goede leefomgeving met kwalitatief goede voorzieningen zou uitgangspunt moeten zijn voor alle wijken, niet alleen maar voor nieuwbouwwijken. Om een *complete stad* te kunnen bouwen zijn ook investeringen in (lokale) werkgelegenheid, bedrijvigheid, infrastructuur en voorzieningen zoals sport, groen en buurtcentra nodig. Deze dienen onderdeel uit te maken van de planvorming, meer dan tot nu toe het geval was.

Hoofdstuk 1. Introductie

1.1 Inleiding

"Cities are an immense laboratory of trial and error, failure and success, in city building and city design" (Jacobs, 1961, p. 16).

1.2 Versnelde verstedelijking en groei leidt tot verdeeldheid en segregatie

Om aan de grote vraag naar woningen te voldoen en de groei op te vangen, heeft Amsterdam een grote bouwopgave te vervullen. Door de economische crisis van 2008-2013 kwam er tijdelijk vertraging in de bouw van woningen, om daarna in ongekende mate alsnog tot uitvoer te komen. Er vindt op dit moment een versnelde verstedelijking plaats door elkaar opvolgende bouwontwikkelingen en een na-ijleffect van deze crisis. Bouwen, bouwen, bouwen werd het adagium. De grootse bouwopgave (binnenstedelijke verdichting) ligt in het groene stadsdeel Amsterdam-Noord: tot en met 2050 komen er circa 45.000 inwoners bij (Gemeente Amsterdam, 2018a, p.6). Na de economische crisis van 2008-2013 is de transformatie van Noord in een stroomversnelling geraakt. De ruimtelijke en sociale gevolgen hebben een grote impact op de inwoners waardoor de "groeipijn" (Rothuizen, 2022) de laatste paar jaren ineens zichtbaar(der) wordt.

1.2.1 Veranderend Noord

Van oudsher heeft Amsterdam-Noord (kortweg "Noord") een sterke dorpencultuur: "Noord is een dorp, een weids dorp" aldus een geïnterviewde. Families wonen bij elkaar en zijn erg gehecht aan de geborgenheid van "hun dorp", wonen in het groen met een tuintje en een auto voor de deur. De grote stad ligt aan de overkant van het IJ, is ver en wordt letterlijk "de overkant" genoemd.

Het groene stadsdeel verdicht in snel tempo tot een hoog stedelijke omgeving. Niet iedereen kan de snelheid waarmee Noord verandert aan en waardeert deze groei en effecten op de eigen leefomgeving. Daarnaast ondervindt men continu bouwoverlast (tijdelijkheid is permanent). De groei veroorzaakt een toenemende druk op de openbare ruimte, voorzieningen en het groen.

Een deel van de inwoners voelt zich niet meer thuis in eigen wijk of buurt en voelt zich achtergesteld ten opzicht van nieuwe (rijkere) inwoners. De instroom van bewoners met een andere levensstijl en ander sociaal kapitaal botst met de inwoners van de bestaande wijken. Het aantal inwoners neemt toe maar de investeringen (kwantitatief en kwalitatief) in voorzieningen en openbare ruimte in bestaande wijken blijven achter. Vertrouwde voorzieningen verdwijnen en er komt een ander aanbod voor in de plaats. Deze ontwikkelingen leiden tot vervreemding en een verminderd thuisgevoel van bestaande groepen. In Noord spreekt men van "groeipijn". In een serie in de Volkskrant over gentrificatie in stadsdeel Nieuw-West (Van Deysselbuurt) gebruikt men de term "Nieuwbouwpaniek" (Aissaoui, 2022a).

Door de groei dreigt een stad van twee snelheden te ontstaan: kansarme wijken met veel sociale huur(problematiek), slechte leefomgeving en sociale veiligheidsproblemen en rijkere wijken met goede voorzieningen, kwalitatief betere en duurzamere huizen in een prettigere leefomgeving. Inwoners leven in gescheiden werelden. De coronapandemie heeft de problematiek verergerd. Dit leidt tot segregatie en polarisatie tussen kwetsbare sociale huurders in bestaande wijken en welvarende huizenbezitters in nieuwe wijken (*haves versus have-nots*). Huurders worden als problematisch gezien en kopers als modelbewoners. Het levert ook een democratisch probleem op voor de overheid: politieke polarisatie. Er is een algeheel gevoel van achter gesteldheid ontstaan bij bewoners, voornamelijk in de tuindorpen. Zij zijn ontevreden over de invloed die zij op de besluitvorming hebben en zij voelen zich niet gehoord.

Daarbovenop komt dat een aantal participatietrajecten niet goed verlopen is, hetgeen tot grote onvrede heeft geleid.

Als we de geluiden uit de (sociale) media en op straat mogen geloven, lijken we af te stevenen op een diepe kloof tussen bestaande en nieuwe wijken en hun inwoners (Couzy, 2020; Couzy, 2021). De hakken worden in het zand gezet. Een deel van de inwoners van bestaande wijken heeft zich vanaf 2019 georganiseerd in actiegroepen "Red Amsterdam Noord" (RAN) en "Verdedig Noord" omdat zij zich zorgen maakt over de gentrificatie en de (in haar ogen) ongelijke behandeling en kansenongelijkheid. RAN verzet zich tegen de bouwontwikkelingen, de overheid en corporaties en het verdwijnen van de sterke sociale cohesie, de dorpjescultuur en het vele groen. Twintig bewonersorganisaties hebben zich inmiddels bij RAN aangesloten (Gemeente Amsterdam, 2022a). Verzet tegen bouwontwikkelingen komt ook van bewoners uit rijkere buurten, deels om andere redenen (behoud groen, rust, uitzicht en woonomgeving). Er is een strijd ontstaan om het schaarse groen, investeringen in voorzieningen en de openbare ruimte.

1.3 Probleemstelling: polarisatie en verdeeldheid

De polariserende toon en houding van actiegroepen leveren tegenreacties op onder de bevolking. Door deze factoren is gebiedsontwikkeling in Noord niet alleen een inpassingsvraagstuk, maar vooral ook een verdelings- en systeemvraagstuk en daarmee een complex sturingsvraagstuk geworden (Gemeente Rotterdam, 2019). Nietsdoen is geen optie. De planvorming en bouwontwikkelingen gaan intussen door met alle negatieve gevolgen voor de onderlinge sociale cohesie, en de scheidslijnen tussen burger en lokale overheid verharderen aangezien de gemeente juist wil inzetten op *gemengde* en *inclusieve wijken*.

1.4 Sturen op gemengde en inclusieve wijken in Amsterdam

De gemeente Amsterdam streeft de laatste dertig jaar naar gemengde wijken om de leefbaarheid van wijken te verbeteren en de achterstanden van kwetsbare bewoners aan te pakken door welvarende groepen (middenklasse) naar de stad te trekken of te behouden. Menging is gericht op het mengen van de woningvoorraad in de verwachting dat daar "sociale menging" door ontstaat (Hochstenbach, 2020, p. 401). Hiervoor waren grootschalige ingrepen in de woningmarkt nodig die van grote invloed zijn geweest op de samenstelling van wijken en sociale netwerken van zittende bewoners. Gentrificatie van wijken vanuit het centrum naar de buitenwijken was het resultaat. Dit heeft geleid tot ruimtelijke en sociale ongelijkheid en verdeeldheid tussen inwoners. De Amsterdamse Rekenkamer is overigens behoorlijk kritisch op het gemengde wijkenbeleid van de gemeente (Rekenkamer Amsterdam, 2020a, pp. 4,8).

1.4.1 Inclusieve stad

Gemengde wijken zouden bijdragen aan een inclusieve stad. Er is geen eenduidig gebruik van het woord *inclusief*. In het coalitieakkoord van 2018 was sprake van een "inclusief en verbonden" stad, maar daarbij werd met *inclusief* vooral bedoeld: diversiteit van allerlei culturen en achtergronden en tegengaan van discriminatie (Gemeente Amsterdam, 2018b, p. 25). Kansenongelijkheid werd destijds vooral gekoppeld aan onderwijs. In het huidige coalitieakkoord gaat men uit van "solidaire stad met kansen voor iedereen" (Gemeente Amsterdam, 2022b, p. 3).

In de Omgevingsvisie 2050 (Gemeente Amsterdam, 2021a) *zijn inclusiviteit en het tegengaan van ongelijkheid* belangrijke thema's. Wat verstaat Amsterdam hieronder?

Amsterdam wil een inclusieve stad zijn. Een stad waar Amsterdammers en nieuwkomers zich thuis voelen en die kansen biedt om je te ontwikkelen. Een inclusieve stad is ook een ongedeelde stad. Dat betekent dat kansen om je te ontwikkelen overal in de stad even groot zijn. Het betekent ook dat we grote verschillen in ervaren kwaliteit van leven en concentraties van achterstanden en maatschappelijke problemen tegengaan. (Gemeente Amsterdam, 2021a, p. 158)

1.4.2 Ongedeelde wijken

De gemeente heeft zelf al in 2017 geconcludeerd dat een inclusieve stad meer is dan gemengde woonwijken bouwen. Amsterdam hanteert het principe van "Ongedeelde wijken" (alle bewoners doen mee en doen ertoe). Grootschalige bouwontwikkelingen, met name transformatie van industriële locaties aan de IJ-oever, verergerden de fysieke en sociale barrières tussen achterstandswijken en omliggende buurten. Fysieke investeringen in nieuwe wijken moeten dus gekoppeld worden aan sociale investeringen in kansarme wijken: het principe van Ongedeelde wijken. Dit principe is voor het eerst bij de planvorming voor de transformatie van het Hamerkwartier in stadsdeel Noord uitgewerkt. Het is nooit formeel als kader of beleid vastgesteld door de gemeente, maar wordt wel vaak als afwegingskader gebruikt bij gebiedsontwikkeling, ook door corporaties. Met "ongedeeld" wordt bedoeld: *niet verdeeld/geen tweedeling* tussen wijken. Het is een langjarige aanpak (sociaal, fysiek en economisch) die zich richt op de ontwikkeling van Noord als geheel. Met name *fysieke ingrepen* moeten bijdragen aan *sociale verbetering*. Het resultaat hiervan is een *gedeelde* wijk waarin wijken en inwoners met elkaar verbonden zijn en samen leven. De Rekenkamer vindt de Ongedeelde wijk een goed voorbeeld van een *best practice* (Rekenkamer Amsterdam, 2020a, p. 20).

1.4.3 Extra investeringen in kwetsbare wijken

Naast het mengen van de woningvoorraad, waren er ook extra investeringen nodig in kwetsbare buurten en wijken. Het Rijk investeerde sinds 2008 in het kader van het Grotestedenbeleid in achterstandswijken ("Vogelaarwijken") in steden, waaronder ook in buurten in Amsterdam, gevolgd door het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV) (Rekenkamer Amsterdam, 2020b, pp. 39-48). Na afloop van deze Rijksprogramma's heeft Amsterdam zelf aparte programma's en investeringsagenda's opgesteld om kwetsbare wijken te verbeteren: Hervorming Stedelijke Vernieuwing, daarna Focuswijken en sinds 2018 het programma *Ontwikkelbuurten*. Er wordt tevens extra geïnvesteerd in de aanpak van achterstallig onderhoud in de openbare ruimte en de invulling van voorzieningen voor de buurt. Participatie van bewoners staat centraal. Er liggen zeven Ontwikkelbuurten in Noord.

1.4.4 Masterplannen en Aanpak Noord

Het Programma Ontwikkelbuurten is met de start van het nieuwe College in 2022 opgehouden te bestaan, lopende projecten worden afgemaakt. Daarvoor in de plaats zijn er nieuwe investeringsprogramma's gekomen voor de kwetsbare wijken die nog steeds onder het stedelijk gemiddelde scoren: Masterplannen voor de stadsdelen Zuidoost en Nieuw-West die met rijksmiddelen worden gefinancierd en "Aanpak Noord" voor stadsdeel Noord (Gemeente Amsterdam, 2022b, p. 38; 2022c).

1.5 Doelstelling onderzoek

Dit onderzoek richt zich op de effecten van de groei van Noord op de samenleving en de spanningen die dat met zich mee brengt tussen inwoners onderling en die tussen inwoners en de overheid. In dit onderzoek staat het overbruggen van de kloof en het versterken van het thuisgevoel door middel van voorzieningen en ontmoetingsplekken centraal. De terugkerende kernbegrippen in dit onderzoek zijn: groei van Noord, tweedeling, thuisgevoel, voorzieningen en ontmoetingsplekken. Het onderzoek is zowel theoretisch als praktisch van aard. Ik hoop handelingsperspectief te kunnen bieden voor een betere en inclusievere planvorming bij integrale gebiedsontwikkeling waarin ook aandacht is voor de zachtere waarden. Zo kom ik tot de volgende onderzoeksvragen:

1.6 Onderzoeksvragen

In hoeverre leidt de groei van Amsterdam-Noord tot een tweedeling tussen bestaande en nieuwe wijken en hun inwoners? En hoe kunnen voorzieningen en ontmoetingsplekken bijdragen aan het overbruggen van de kloof?

De hoofdvragen van dit onderzoek worden uitgewerkt aan de hand van de volgende deelvragen:

1. Welke oorzaken liggen ten grondslag aan de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden en welke begrippen zijn hierbij relevant?
2. Welke effecten heeft deze ongelijkheid op steden?
3. Welke rol kunnen voorzieningen en ontmoetingsplekken spelen om een gezamenlijk thuisgevoel te creëren en verschillen te overbruggen (versterken sociale cohesie)?
4. Hoe manifesteert de tweedeling zich ruimtelijk en sociaal in Noord?
5. Hoe wordt de tweedeling in de praktijk ervaren?
6. Welke effecten heeft de groei op het "thuisgevoel" van Noorderlingen?
7. Hoe worden voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord ervaren en hoe dragen deze bij aan het thuisgevoel en de sociale cohesie?
8. Hoe kunnen bestaande wijken en hun bewoners meeprofiteren van de groei? Oftewel: Hoe kunnen we een betere stad maken voor *iedereen*?
9. Wat kunnen we ervan leren voor de toekomstige gebiedsontwikkelingspraktijk?

1.7 Theoretische relevantie

Dit onderzoek bouwt voor op theorieën over gentrificatie in relatie tot gemengde wijken, ruimtelijke en sociale segregatie en ongelijkheid, en hoe voorzieningen en ontmoetingsplekken kunnen bijdragen aan een sociaal duurzame, inclusieve en een rechtvaardige stad door het verbeteren van het thuisgevoel (versterken sociale cohesie). Verder komen de thema's ruimtelijke en sociale kwaliteit en Placemaking (stad maken) in het onderzoek aan bod.

1.8 Praktische (maatschappelijke) relevantie

De gemeente Amsterdam wil een inclusieve en rechtvaardige stad zijn. Gezien de grote bouwopgave waar Amsterdam voor staat de komende jaren, blijft het gentrificatievraagstuk en de spanningen die dat oplevert zeer actueel in Amsterdam, niet alleen in Noord. Hopelijk kunnen de uitkomsten van dit onderzoek met de specifieke focus op voorzieningen en ontmoetingsplekken bijdragen aan een

succesvollere gebiedsontwikkelingspraktijk en betere en inclusievere planvorming en leiden tot vitale wijken en (meer) tevreden bewoners. De gemeente heeft op dit onontgonnen stuk van gebiedsontwikkeling redelijk veel sturingsmogelijkheden.

Mijn bijdrage is wetenschappelijke inzichten te verbinden aan de praktijk. Via mijn werk bij de gemeente Amsterdam heb ik toegang tot een breed netwerk van verschillende groepen inwoners en organisaties. De kennis en ervaring van dit netwerk kan tot interessante inzichten en oplossingen leiden. De leefwereld en de systeemwereld kunnen zo bij elkaar worden gebracht. Tevens heb ik toegang tot zeer veel gemeentelijke data en (openbare en niet-openbare) informatie.

1.9 Onderzoeksgebied

Het onderzoek richt zich op de ontwikkeling in het stedelijk gebied van Stadsdeel Noord (Gemeente Amsterdam). Het agrarische plattelandsdeel van Noord, Landelijk Noord, is hierbij buiten beschouwing gelaten.

1.10 Onderzoeksperiode

De onderzoeksperiode behelst de periode 2010-heden gezien de snelle veranderingen van Noord van de afgelopen tien jaar. Het stadsdeel is de afgelopen tien jaar dusdanig veranderd, dat de situatie onvergelijkbaar is met die van tien jaar terug. Er is voldoende kwantitatieve en kwalitatieve informatie over deze periode beschikbaar om de situatie in Noord te kunnen analyseren en te duiden.

1.11 Onderzoeksmethodologie

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de *Mixed Methods Research* (Yin, 2018). Volgens Yin kan een onderzoek dat uit verschillende methodes bestaat, beter inzicht geven in concrete en complexe (maatschappelijke) vraagstukken en bijdragen aan concrete oplossingen. Het onderzoek kan gebaseerd worden op veel verschillende kwantitatieve en kwalitatieve bronnen die een rijkdom aan ondersteunend bewijs kunnen leveren. Het onderzoek bestaat uit de volgende fases en methodes:

Fase 1: Oriëntatiefase:

- a) Oriënterende gesprekken met professionals uit eigen netwerk

Fase 2: Inventarisatiefase (theorie):

- b) Literatuuronderzoek dat als basis dient voor het theoretisch kader;
- c) Dataverzameling (kwalitatief en kwantitatief) en informatie van onder andere de Gemeente Amsterdam voor zowel het theoretisch kader als voor de praktijk;
- d) Verzameling casussen (locaties) en casuselectie, op basis van uitvraag bij professionals;
- e) Casuselectie van locaties op basis van specifieke criteria;
- f) Selectie te interviewen personen binnen eigen netwerk op basis van deskundigheid, kennis en ervaring of rol in publiek discours;
- g) Casusdefinitie en –afbakening;
- h) Ontwikkeling nieuw model Just & Shared City (2022) op basis van bevindingen theorieën en literatuur;
- i) Ontwikkeling nieuw model Ruimtelijke en sociale segregatie in steden (2022) op basis van bevindingen theorieën en literatuur.

Fase 3: Verdiepingsfase (empirisch onderzoek):

- j) Negen casussen, waaronder locatie-onderzoeken, interviews met professionals en 86 korte vraaggesprekken met bezoekers/passanten op deze locaties aan de hand van semi-standaard vragenlijsten en observaties;
- k) Negen diepte-interviews met geselecteerde professionals en bewoners aan de hand van semi-standaard vragenlijsten;
- l) Toepassing van bestaand model "What Makes a Great Place?" en "The Power of 10+" (Project for Public Spaces, 2022);
- m) Analyse locatieonderzoeken op basis van alle locaties en interviews.

1.12 Leeswijzer

In dit eerste hoofdstuk Introductie is de afbakening van het onderzoek toegelicht. De context van het onderzoek, de probleemstelling, de doelstelling, de relevantie van het onderzoek en de bijbehorende methodologie zijn kort uiteen gezet. Het tweede hoofdstuk (deel één theoretisch kader) beschrijft de verschillende theorieën over ruimtelijke en sociale segregatie in steden en de mechanismes die daarbij relevant zijn aan de hand van data en literatuuronderzoek. In het tweede deel van het theoretisch kader (hoofdstuk drie) wordt dieper ingegaan op het thuisgevoel, placemaking en de waarde van ontmoetingsplekken en voorzieningen voor de sociale cohesie in buurten.

Na de algemene theorie volgt de verdiepingsfase in drie empirische hoofdstukken: in hoofdstuk vier wordt de situatie in Amsterdam en Noord verder geanalyseerd aan de hand van cijfermatige data en diepte-interviews met professionals en bewoners. De polarisatie in Noord en hoe de tweedeling ervaren wordt, staan centraal in hoofdstuk vijf. Hoofdstuk zes rondt het empirisch onderzoek af met een vergelijkend casuonderzoek naar negen verschillende ontmoetingsplekken in Noord. Ook hier geven interviews met professionals en vraaggesprekken met bezoekers op locatie meer inzicht in hoe de ontmoetingsplekken en voorzieningen worden beleefd en wat er beter kan.

In het laatste hoofdstuk worden de onderzoeksvragen beantwoord en conclusies en praktische aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek en de gebiedsontwikkelingspraktijk. De bijlagen geven tot slot meer detail en/of achtergrondinformatie.

Hoofdstuk 2. Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in de stad (Theoretisch kader)

“Oude huizen: gerenoveerd.

Pleintjes: opgeknapt.

Winkels: vernieuwd.

Oude bewoners: weg”

(Hutak, 2020, p. 109)

“De mensen die komen lijken op elkaar. De mensen die gaan lijken op elkaar. Toeval? ”
(Hutak, 2020, p. 59)

“De een gaat naar de markt, de ander naar de Marqt – en ze komen elkaar nooit meer tegen.”
(Khaddari, 2020a)

Bron: Huurdersbelang Zuid (2020)

Hoofdstuk 2. Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in de stad

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de relevante begrippen en achtergronden die de groeiende ongelijkheid in steden betreffen, geanalyseerd (theoretisch kader). Daarnaast worden de gevolgen van het woningmarktbeleid (ruimtelijk en sociaal-economisch) en de kansenongelijkheid die het beleid teweeg heeft gebracht, uitgewerkt. Duidelijk wordt dat ongelijkheid in steden uiteindelijk leidt tot segregatie op verschillende domeinen. Er zijn misschien wel gemengde wijken ontstaan door de stimuleringsmaatregelen van de lokale en nationale overheid qua woningvoorraad, maar sociale menging van verschillende groepen bewoners vindt niet plaats. Vanuit sociale rechtvaardigheid en inclusiviteit zou segregatie tussen groepen moeten worden tegen gegaan. De mate van segregatie kan worden afgezet tegen de inclusiviteit van een stad op vijf domeinen. Dit is weergegeven in een nieuw model: "Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden" dat gebaseerd is op de analyse van het theoretisch en literatuuronderzoek. De ongelijkheid op vijf domeinen (fysiek, sociaal, politiek, sociaal-economisch en (recreatieve) voorzieningen) komt in dit onderzoek uitvoerig aan bod en kunnen de ontstane segregatie tussen groepen inwoners verklaren.

In hoofdstuk 3 wordt beschreven hoe (recreatieve) voorzieningen en ontmoetingsplekken segregatie kunnen tegengaan en kunnen bijdragen aan het versterken van de sociale cohesie. Deze twee hoofdstukken samen vormen het theoretisch kader voor het onderzoek.

Deze analyse van het literatuuronderzoek beantwoordt onderzoeksvraag, subvragen 1 en 2:

1. **Welke oorzaken liggen ten grondslag aan de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden en welke begrippen zijn hierbij relevant?**
2. **Welke effecten heeft deze ongelijkheid op steden?**

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie van de theoretische inzichten. In paragraaf twee wordt subvraag 1 behandeld. Daarna volgt de beantwoording van subvraag 2 in paragraaf drie en vier.

2.2 Groeiende ongelijkheid in steden

Deze paragraaf belicht de oorzaken van de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden en de begrippen die daarbij relevant zijn.

Uit de analyses van onder andere Hochstenbach (2017b); Hochstenbach en Van Gent (2015); Musterd (2020a); Musterd en Ostendorf (2021); Musterd en Slot (2016); Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) en Van Gent (2013) blijkt dat nationaal en lokaal woningmarktbeleid de afgelopen dertig jaar heeft gezorgd voor grote veranderingen in steden, mede door het actief stimuleren van marktwerking. Steden worden hierdoor steeds populairder en zijn een magneet voor studenten, expats en jonge werkzoekenden. De theorie van de onderzoekers is dat het stedenbeleid niet alleen ongelijkheid op de woningmarkt heeft veroorzaakt maar tot meer negatieve maatschappelijke effecten heeft geleid. Tot de jaren negentig van de vorige eeuw bestond de woningvoorraad in veel steden voornamelijk uit sociale huurwoningen. Veel gezinnen waren uit de stad vertrokken. (Kans)arme groepen bleven achter in de stad. De overheid wilde meer sturen op gemengde wijken (Hochstenbach, 2020, p. 401) en de concentratie en achterstanden van kansarme groepen tegengaan door de instroom van welvarende groepen. De gedachte was dat lagere inkomensgroepen in kansarme wijken zich zouden kunnen optrekken aan de middenklasse (verheffingsideaal) en dat de leefbaarheid in die wijken zou verbeteren (Hochstenbach, 2017b; Miltenburg, 2017a). Sociale huur kreeg een stigma: huurders werden als problematisch gezien en kopers als ideale burgers.

Eigen woningbezit werd financieel gestimuleerd door onder andere verruiming hypotheek- en leennormen (renteaftrek), verlaging overdrachtsbelasting, liberalisering huurgrens, invoering NHG en de "jubelton".¹ Uitermark et al. (2007) beschrijven dit beleid als "lure the middle classes into disadvantaged areas with the purpose of civilising and controlling these neighbourhoods" (p. 127). De instroom naar sociale huurwoningen werd beperkt door inkomensgrenzen te stellen waardoor alleen kwetsbare groepen nog aanspraak konden maken op een sociale huurwoning. De invoering van de verhuurdersheffing voor woningcorporaties (2013) en de Woningwet (beperking tot kerntaken, 2015) beperkten de financiële mogelijkheden van woningcorporaties (Hochstenbach & Verloo, 2019, p. 322). Om inkomsten te genereren werd een deel van de sociale woningvoorraad verkocht (Leidemeijer, Frissen & Van Iersel, 2020).

Met het Grotestedenbeleid (1995-2015) investeerde het rijk in het tegengaan van segregatie en achterstanden in wijken. Het resultaat was precies het tegenovergestelde: sociaal-economische verschillen leiden steeds meer tot ruimtelijke ongelijkheid. Kwetsbare wijken zijn er de laatste jaren alleen maar op achteruit gegaan op het gebied van leefbaarheid, veiligheid, gezondheid, overlast, verminderde zelfredzaamheid en instroom kwetsbare doelgroepen (Leidemeijer et al., 2020). In plaats van een tweedeling, is er dus eigenlijk sprake van een "veeldeling" (Van der Velden, Uytterlinde & Bronsvort, 2018, p. 15). Het ideaal van sociale menging en sociale rechtvaardigheid raakt hierdoor steeds verder uit beeld.

2.2.1 Gentrificatie

Het gevolg van het actief stimuleringsbeleid van de overheid was "gentrificatie": de instroom van welvarende middenklasse huishoudens in een wijk ten koste van huishoudens met een lager inkomen waardoor op den duur de lagere inkomensgroepen de wijk verlaten (Hochstenbach en Van Gent, 2015, p. 1481). Van Gent (2013, p. 6) gebruikt een andere definitie: "the transformation of space for more affluent users" en specifieker gaat het om de transformatie van *publieke* ruimte ten gunste van *private* gebruikers. De openbare ruimte wordt hierdoor steeds schaarser en de mogelijkheden om in de publieke ruimte te verblijven ook. De publieke ruimte wordt steeds meer vercommercialiseerd en semi-publiek gemaakt, zie hoofdstuk 3 (Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI), 2020, pp. 15, 59).

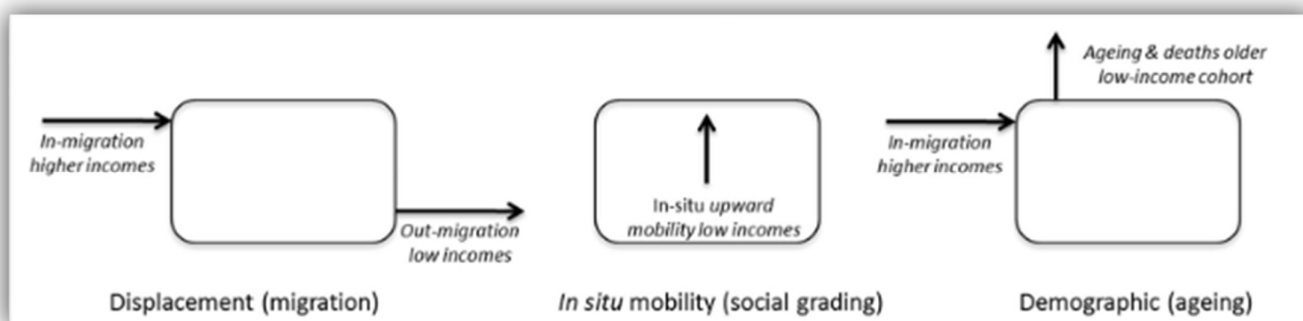
Stadsgeograaf Hochstenbach (2017b) maakt expliciet onderscheid in klassen: "The class-based transformation of urban space for progressively more affluent users ... upgrading of lower class inner city neighbourhoods in major cities of the Global North" (p. 15).

Hochstenbach en Van Gent (2015) onderscheiden drie oorzaken van gentrificatie in wijken (zie Figuur 2.1 op de volgende pagina):

- a. In- en uitmigratie (hogere inkomensgroepen komen binnen, lagere inkomensgroepen vertrekken);
- b. Sociale stijging (inwoners met lage inkomens stijgen op de sociale ladder door opleiding, goede banen en intergenerationele overdracht van middelen en bezit);
- c. Demografische veranderingen (jonge welgestelden vervangen oudere armen).

¹ Zie Van Gent (2013) voor een uitgebreid overzicht

Figuur 2.1: Schematische weergave van oorzaken gentrificatie

Noot. Overgenomen uit "An anatomy of gentrification processes: variegating causes of neighbourhood change", door C. Hochstenbach & W.P.C. van Gent, 2015, *Environment and Planning A* 47(7), p. 1488 (<https://doi.org/10.1177/0308518X15595771>).²

In wijken met sociale stijgers (Figuur 2.1-midden) en vergrijzing (Figuur 2.1-rechts) gaan de veranderingen geleidelijk. In wijken met veel nieuwe marktoningen gaan veranderingen sneller door de instroom van een grote groep nieuwkomers tegelijkertijd, bijvoorbeeld bij de oplevering van een nieuw appartementencomplex of door sloop/nieuwbouw. De laatste vorm van gentrificatie is de meest zichtbare.

Gentrificatie speelt zich af bij zowel koop- als huurwoningen en is een verdelingsvraagstuk (Gemeente Rotterdam, 2019). Hochstenbach (2022) heeft onderzocht hoe de Nederlandse woningmarkt steeds meer een verhuurmarkt voor de elite is geworden waardoor de sociale ongelijkheid toeneemt. Woningen zijn een investeringsobject geworden. Door hierboven genoemde financiële en beleidsmaatregelen is de markt voor sociale huurwoningen en koopwoningen op slot gegaan. Veel mensen moeten uitwijken naar andere vormen van wonen zoals (dure) particuliere huur. Niet alleen de lagere maar ook de middenklasse kan de laatste jaren hierdoor steeds moeilijker een woning vinden. De welvarende klasse vergaart steeds meer bezit op de woningmarkt ten koste van huurders. Woningen worden tijdelijk verhuurd waarna er bij huurderswissel, een huurstijging volgt. Dat heeft een prijsopdrijvend effect. Door de intergenerationele overdracht van deze welvaart, verergert de sociale ongelijkheid. In de volgende paragraaf worden deze effecten beschreven.

De overheid zet gentrificatie bewust in, het is geen natuurverschijnsel. Gentrificatie zorgt niet alleen voor vervanging van huishoudens maar zorgt ook voor "verdringing" van lage inkomensgroepen. Hochstenbach is fel tegenstander van gentrificatie. Gentrificatie zorgt volgens hem voor "uitsluiting" en ongelijkheid en "suburbanisatie van armoede": lage inkomensgroepen verhuizen naar de goedkopere woningen aan de randen van de stad of naar de regio of moeten genoegen nemen met mindere kwaliteit of hogere huren (Hochstenbach, 2017a; Hochstenbach, 2017b, p. 217; Hochstenbach, 2019; Hochstenbach & Musterd, 2019, p. 19).

² Oorspronkelijke titel Figuur: "Schematic representation of the salient models that can produce neighbourhood (population) upgrading/gentrification" (Figure 2)

Op basis van bovenstaande kan de definitie van gentrificatie nog iets worden aangescherpt:

Gentrificatie is het resultaat van de instroom van een nieuwe (kapitaalkrachtigere) klasse inwoners in relatief arme(re) wijken. De sociale en fysieke omgeving verandert hierdoor dusdanig dat dit leidt tot ongelijkheid en tot de uitstroom van de oorspronkelijke (armere) klasse inwoners door vervanging, uitsluiting en/of verdringing.

Atkinson (2002) heeft de effecten van gentrificatie onderzocht in 114 studies (waarvan 35 in Europa). Atkinsons conclusie is dat in het algemeen de uitkomsten van deze studies negatieve effecten laten zien door verdringing: het raakt de kwetsbare groepen, er zijn minder betaalbare huizen beschikbaar, er ontstaat onrust en er treedt een waterbedeffect op naar aangrenzende wijken waardoor daar ook prijsstijgingen optreden (zie Tabel 2.1 hieronder). De positieve effecten zijn vooral *gemiddeld op buurniveau*. Het afglijden van buurten is tegen gegaan qua leefbaarheid en fysieke kwaliteit. Sociaal-economisch gezien is er geen positief effect voor kwetsbare *individuen*. De sociale cohesie tussen groepen is er ook niet op vooruit gegaan. Dat komt overeen met de uitkomsten van het onderzoek van Miltenburg (2017a, pp. 189-194; Miltenburg, 2017 b), zie paragraaf 2.3.4 verder in dit hoofdstuk.

Tabel 2.1: Positieve en negatieve gentrificatie-effecten³

Positive (benefits)	Negative (costs)
	Displacement through rent/price increases
	Secondary psychological costs of displacement
Stabilisation of declining areas	Community resentment and conflict
Increased property values	Loss of affordable housing
Reduced vacancy rate	Unsustainable speculative property price increases
	Homelessness
Increased local fiscal revenues	Greater take of local spending through lobbying/articulatory
Encouragement and increased viability of further development	Commercial/industrial displacement
Reduction of suburban sprawl	Increased cost and changes to local services
	Displacement and housing demand pressures on surrounding poor areas
Increased social mix	Loss of social diversity (from socially disparate to rich ghettos)
Decreased crime	Increased crime
Rehabilitation of property both with and without state sponsorship	Under-occupancy and population loss to gentrified areas
Even if gentrification is a problem it is small compared to the issue of: - urban decline - abandonment of inner cities	Gentrification has been a destructive and divisive process that has been aided by capital disinvestment to the detriment of poorer groups in cities

Noot. Overgenomen uit "Does Gentrification Help or Harm Urban Neighbourhoods? An Assessment of the Evidence-Base in the Context of the New urban Agenda" door R. Atkinson, 2002, *ESRC Centre for Neighbourhood Research*, CNR Paper 5: June 2002, p. 7

³ Oorspronkelijke titel Tabel : "Summary of Neighbourhood Impacts of Gentrification" (Table 4)

2.3 Sociaal-ruimtelijke ongelijkheidseffecten

Subvraag 2 is gericht op de effecten die zijn ontstaan in steden door de ruimtelijke en sociale ongelijkheid. In deze paragraaf worden de maatschappelijke effecten van het overheidsbeleid en de instroom van welvarende groepen toegelicht.

2.3.1 Ruimtelijke marginalisering

Bij sloop/nieuwbouw neemt het aantal sociale huurwoningen af of de huren stijgen te veel waardoor bewoners niet meer kunnen terugkeren naar hun buurt of wijk als zij dat zouden willen. Lage inkomensgroepen kunnen om dezelfde redenen de woningmarkt niet betreden in die wijken. Ze kunnen niet meer verhuizen omdat ze elders niet meer terecht kunnen: de kansen op betaalbare huisvesting zijn voor hen dus afgenomen door deze veranderingen. Door deze beperkingen van de instroom, treedt er "residualisering" op: alleen de aller kwetsbaarste doelgroepen kunnen nog aanspraak maken op een sociale huurwoning (Hochstenbach & Verloo, 2019, p. 326). En dan voornamelijk in die wijken waar al veel kwetsbare huishoudens wonen. Zwakke wijken worden zo steeds kwetsbaarder en zo ontstaat er een concentratie van lage inkomensgroepen in buurten met een groot aandeel corporatiewoningen (Van Gent et al., 2014, p. 49).

2.3.2 Inkomensongelijkheid

Inkomensongelijkheid leidt tot ruimtelijke segregatie tussen groepen op de woningmarkt. En ruimtelijke segregatie leidt tot sociale ongelijkheid. Tammaru et al. (2021) hebben in veertien Europese steden onderzoek gedaan naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en ruimtelijke segregatie. Er is een direct verband tussen de woningmarkt en segregatie naar inkomen (vergelijking cijfers tussen 2000 en 2010). Wijken sorteren zich automatisch uit naar inkomen. En waar je woont, bepaalt ook mede de mogelijkheden voor opleiding en werk. Zij concluderen verder dat segregatie tussen arm en rijk in de onderzochte steden groeit. Alleen in Amsterdam bleek de segregatie in 2010 (nog) mee te vallen. De verwachting was dat dit een tijdelijk effect zou zijn omdat hogere inkomens wijken zouden instromen waar nog veel zittende huurders met lagere inkomens woonden, zodat er tijdelijk minder sprake van segregatie is. Dit wordt de "segregatie-paradox" genoemd (p. 48). De verwachting was dat de hogere inkomens de lagere inkomens vanzelf zouden verdringen. Dat is de afgelopen tien jaar inderdaad gebeurd (zie hoofdstuk 4).

Op zich hoeft het geen probleem te zijn dat gelijkgestemde groepen bij elkaar wonen als dat hun keuze is. Ze kunnen ook baat hebben bij sterke onderlinge lokale netwerken. Maar als het resultaat van verplaatsing en verdringing is dat lage inkomens geen kansen meer krijgen op de woningmarkt, dan kunnen ze, ook als hun persoonlijke omstandigheden veranderen, geen kant meer op. Dan leidt het tot *kansenongelijkheid*.

De instroom van kwetsbare groepen en sociale problematiek rondom armoede kan zorgen voor een afname van de leefbaarheid en veiligheid in kwetsbare wijken en een groter beroep op zorg en voorzieningen veroorzaken. Stadsurgente en kwetsbare groepen krijgen voorrang op de huurwoningmarkt als ze gedwongen hun huis uit moeten. De wachttijd voor reguliere woningzoekenden met een laag inkomen wordt daarmee nog langer (Hochstenbach, 2019, pp. 210, 217-218, 222). Naast inkomens- en vermogensongelijkheid zijn er nog meer verschillen tussen groepen inwoners op het gebied van "persoonlijk kapitaal, cultureel kapitaal en sociaal kapitaal" (De Voogd, 2015, p. 3, zie ook hoofdstuk 3).

2.3.3 Kansengelijkheid

In gesegregeerde wijken neemt de kansengelijkheid af door segregatie in het onderwijs (Verloo & Ferier, 2021, pp. 20-21). De vrije schoolkeuze zorgt ervoor dat ouders van welvarende (meest witte) kinderen kiezen voor een witte school. Kinderen uit kwetsbare wijken blijven op de lokale (zwarte) scholen waardoor segregatie al vroeg inzet. Ongelijke kansen en een ongelijke (start)positie kunnen al vroeg ontstaan en stapeling van minder kansen met zich mee brengen (slechte gezondheid, slechte woning, minder kans op opleiding en daardoor werk): "De ongelijke *positie* van de ouderlijke generatie vertaalt zich in ongelijke *kansen* voor de volgende generatie" (Van de Werfhorst & Van Hest, 2019, p. 12). Dit is sociaal onrechtvaardig.

De ongelijkheid in Amsterdam manifesteert zich niet alleen op de woningmarkt maar ook op de arbeidsmarkt. Lager en middelbaar opgeleiden hebben niet dezelfde kansen op werk. Discriminatie is daar onder andere een oorzaak van. Er treedt "polarisering op": uitersten nemen toe. Er is meer werk voor lager en hoger opgeleiden maar minder werk voor de middengroepen. De kloof tussen arm en rijk en tussen hoger en lager opgeleiden wordt hierdoor vergroot in de stad. De groep "werkende armen" groeit. Zij hebben minder baanzekerheid door globalisering en flexibilisering van de arbeidsmarkt (nul-urencontracten, ZZP'ers) (De Beer & Bol, 2019, pp. 232, 233).

Hoogleraar en socioloog Van der Waal herkent de kloof tussen hoger en lager opgeleiden als ervaringsdeskundige. Hij heeft zelf als havenarbeider gewerkt en is opgeklommen op de maatschappelijke ladder. Hij kent beide werelden. De scheidslijn heeft volgens Noordzij, De Koster en Van der Waal (2021) ook een politieke dimensie: lager opgeleiden zijn steeds minder vertegenwoordigd in de politiek. Ze voelen zich steeds minder begrepen en er is een groep die zich gestigmatiseerd voelt en in opstand komt: de "afgehaakten" (Zonderop (2021). De kloof op sociaal-economisch en cultureel vlak is groot. Om iets te bereiken op sociaal-maatschappelijke thema's zoals duurzaamheid, diversiteit en inclusie, zullen we ons moeten verdiepen in hun (belevings)wereld en kunnen we niet alleen uitgaan van het perspectief en wereldbeeld van hoger opgeleiden.⁴ Het werkt averechts om laag opgeleiden als "tokkies" weg te zetten (Mudde, 2022). Hoger opgeleiden moeten hun "bridging social capital" (Van de Kamp & Welschen, 2019, p. 367) inzetten om de kloof te overbruggen.

2.3.4 Buurteffecten

Het doel van stedelijke vernieuwing was onder andere om "sociale menging" (Hochstenbach, 2020, p. 401) tussen verschillende bevolkingsgroepen te bevorderen. Dat is niet echt gelukt. Sterker nog, de beleidsmaatregelen om sociale menging in wijken te bevorderen, hebben averechts gewerkt (Van den Bosch, 2022). De kansen op de woningmarkt zijn afgenomen voor de lagere inkomensgroepen en er is grotere ongelijkheid ontstaan. De wijken zijn wel gemengder geworden op het gebied van de woningvoorraad.

Eerst werd gentrificatie nog als een gevolg gezien van de ontwikkelingen op de woningmarkt maar nu is het "een doel op zich geworden": hoe minder sociale huur, des te minder problemen (Uitermark et al., 2007, p. 139). Uiteindelijk blijkt er geen sprake van sociale cohesie te zijn aangezien groepen langs elkaar heen leven in dezelfde wijk: geen wijk in balans dus maar wel met minder problemen (p. 137). Wat er bereikt werd, was verlies aan thuisgevoel ("buurtverlies") en sociale netwerken van de zittende bewoners (Hochstenbach & Verloo, 2019, p. 325). In hoofdstuk 3 wordt toegelicht hoe wezenlijk dit thuisgevoel is voor mensen om zich herkend en erkend te voelen.

⁴ Zie ook Peeters et al. (2020) voor een uitgebreide analyse over het gebrek aan vertrouwen in de overheid en instituties en Hoff et al. (2021) over de verschillende visies van sociale klassen op de maatschappij.

Hebben alle veranderingen ook 'eerzame burgers' opgeleverd of worden oorspronkelijke bewoners er beter van? Miltenburg (2017a, pp. 189-194 en 2017b) concludeert in haar proefschrift naar buurteffecten van niet, zeker niet in gemengde wijken met koop- en huurwoningen. De sociaal-economische omstandigheden zijn op *individueel niveau* niet verbeterd; een argument dat de overheid als motivering gebruikt voor stedelijke vernieuwing. De oorspronkelijke bewoners stijgen niet op de sociale ladder door contacten in de buurt met de nieuwe middenklasse. Het verheffingsideaal is in dat opzicht mislukt. De overheid doet er beter aan om individuele begeleiding, zorg en steun te bieden om de sociaal-economische positie van individuen te verbeteren.

Uit onderzoek naar grootschalige sloop/nieuwbouw in achterstandswijken blijkt dat er wel positieve effecten op *buurniveau* zijn opgetreden (Zwiers, Kleinhans & Van Ham (2017). Het gemiddeld buurtinkomen is gestegen. Dat is overigens logisch omdat de lage inkomensgroepen (sloop sociale huurwoningen) zijn vervangen door hogere inkomensgroepen (nieuwbouw koopwoningen). De kwaliteit van de woningen nam gemiddeld ook toe, maar ook dat is niet verrassend (sloop oude woningen, bouw nieuwe woningen). Degenen die uitstromen zijn deels terecht gekomen in kwalitatief betere buurten en woningen, voor zover zij wilden verhuizen. Voor hen was dit een verbetering van hun leefomgeving maar er traden geen positieve effecten op in hun arbeidsomstandigheden of hun sociaal kapitaal. Een ander deel bleef in de buurt wonen. De ongelijkheid is dus niet verminderd in gemengde wijken maar de samenleving als geheel is er wel op vooruit gegaan (Miltenburg, 2017a; Van der Velden et al., 2018, p. 18-20).

De tabel van Atkinson (2002) (zie Tabel 2.1 hierboven) kan aangevuld worden met kosten en baten op basis van de conclusies uit de literatuur in dit hoofdstuk (Tabel 2.2):

Tabel 2.2: Aanvullende Positieve en negatieve gentrificatie-effecten

Positive (benefits)	Negative (costs)
Physical quality improvement (housing) (Zwiers et al., 2017)	Loss of opportunities (choice of housing) (Hochstenbach, 2020)
Physical quality improvement (public space) (Fainstein, 2005)	Public space transferred into private space (from all to some) (Musterd, 2020b) Public costs, private benefits (Van Gent, 2013)
Quality improvement of facilities, institutions and organisations (Miltenburg, 2017a)	Reduction of public space Reduction of social/community networks (Hochstenbach, 2020) Reduction of job opportunities (longer travel time to work) (Hochstenbach, 2020) Political resentment and polarisation (Noordzij et al., 2021; Zonderop, 2021)
Better reputation of neighbourhood	
Increased average neighbourhood income (Zwiers et al., 2017)	Suburbanisation of poverty (Hochstenbach & Musterd, 2019) Increased social inequality (education, changes, opportunities, wealth) (Verloo & Ferrier, 2021; Werfhorst & Van Hest, 2019)

Noot. Aangepast overgenomen uit "Does Gentrification Help or Harm Urban Neighbourhoods? An Assessment of the Evidence-Base in the Context of the New urban Agenda" door R. Atkinson, 2002, *ESRC Centre for Neighbourhood Research*, CNR Paper 5: June 2002, p. 7

Uiteindelijk draagt gentrificatie dus *niet* bij aan een inclusieve stad aangezien de ruimtelijke en sociale ongelijkheid en segregatie toenemen in plaats van afnemen. De onderkant van de samenleving heeft niet dezelfde levensomstandigheden en kansen als de midden en hogere (inkomens)groepen. In de volgende paragraaf kijken we naar de morele kant van ongelijkheid en segregatie in het kader van sociale rechtvaardigheid en inclusiviteit.

2.3.5 Bijsturen beleid

Om de toegankelijkheid op de woningmarkt te vergroten heeft de rijksoverheid al een aantal financiële stimuleringsmaatregelen teruggedraaid (afschaffen jubelton, beperken hypotheekrenteaftrek, hogere overdrachtsbelasting aankoop tweede woning etcetera). Lokale overheden proberen beleggers te weren door de invoering van een woonverplichting of toeristenverhuur tegen te gaan. We zullen moeten afwachten wat de effecten hiervan zijn op de lange termijn. De afschaffing van de verhuurdersheffing, huurverlaging voor lage inkomens en het bouwen van middeldure huurwoningen zijn in ieder geval alvast een goed begin (Aedes, 2022; Ministerie van BiZa, 2022). We moeten er in ieder geval voor waken dat er "social cleansing" van sociale huurders optreedt zoals in Londen gebeurd is (Lees & White, 2020). Gelukkig zijn huurders op de Nederlandse woningmarkt beter beschermd dan in het Verenigd Koninkrijk.

2.4 Sociale rechtvaardigheid en inclusiviteit

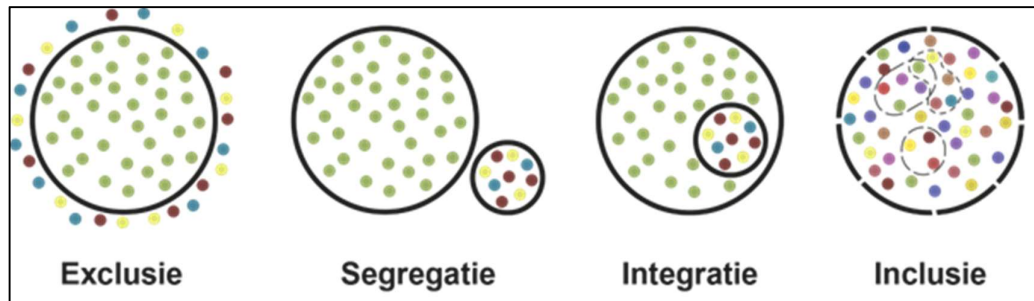
Er zit een morele kant aan het verhaal van ongelijkheid: vinden we dit rechtvaardig? "Samenlevingen met een grotere mate van gelijkheid kenmerken zich door meer sociale mobiliteit, sterkere sociale verbanden en betere onderwijsprestaties" (De Voogd, 2015, p. 4). Nu geldt dit alleen voor de hoger opgeleiden. De onderkant van de samenleving lijdt het meest onder de ruimtelijke en sociale ongelijkheid.

Ontevredenheid uit zich in ontevredenheid over de politiek en overheidsinstellingen: het rechtspopulisme groeit onder proteststemmers (De Voogd, 2015, p. 10). De groeiende ongelijkheid in steden is dus zorgelijk in het kader van sociale rechtvaardigheid en inclusiviteit. De verdere concentratie van arme, kwetsbare groepen en ongelijkheid tussen arm en rijk dient onder andere te worden tegen gegaan door betere spreiding en menging van groepen in de stad.

2.4.1 Inclusiviteit

Wat verstaan we onder een *inclusieve samenleving*? Hiervoor is de definitie van de Coalitie voor Inclusie (z.d.) goed te gebruiken: "Een inclusieve samenleving is een open samenleving waar iedereen ertoe doet en van waarde is ongeacht verschillen." In onderstaand model (Figuur 2.2) worden de verschillende begrippen die hiermee samenhangen uitgebeeld. Het ene uiterste van het spectrum is "exclusie". Hierbij gaat het om het buitensluiten van anderen. "Segregatie" gaat over aparte groepen die naast elkaar leven en niet mengen, bij "integratie" mengen groepen wel maar blijft de minderheidsgroep zich tevens richten op haar eigen groep. Het andere eind van het spectrum is "inclusie": iedereen maakt deel uit van de samenleving en kan zichzelf zijn (Coalitie voor Inclusie, z.d., [Inclusie in de samenleving]).

Figuur 2.2: Inclusie in de samenleving

Noot. Overgenomen van *Coalitie voor Inclusie*, door Verenigde Naties, 2016, (<https://coalitievoorinclusie.nl/vn-verdrag-handicap/wat-is-inclusie/>)

De Verenigde Naties (2019) hebben in 2019 het belang van inclusieve steden bekrachtigd tijdens de 68^e *Civil Society Conference* "Building Inclusive and Sustainable Cities and Communities":

The importance of inclusivity and respect for the dignity and human rights of all. Thus, sustainable cities and communities must foster opportunities regardless of age; gender; race; nation of origin; sexual orientation; religion; socio-economic status; disability; language; universal, societal, and individual traditions and values; or political opinion.

(https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2020/02/outcome_statement_uncsc2019.pdf)

Ongelijkheid dient vanwege "sociale rechtvaardigheid" actief te worden bestreden. Campbell definieert *social justice* als:

Explicit recognition of structural inequalities in the world (along class, race, gender, institutional and other lines) and therefore the need for proactive, structural programs to counteract these inequalities ... The core distinction is often between city and suburb, between the global North and South, between the socially marginalized and the elites. (Campbell, 2013, pp. 76, 80)

Campbell (2013) koppelt sociale rechtvaardigheid direct aan duurzame ontwikkeling: "true sustainability requires social justice" (p. 82) en vindt dat bij planvorming met beide waarden rekening moet worden gehouden. Janssen (2019) daarentegen meent dat inclusieve gebiedsontwikkeling ook dilemma's met zich mee brengt en dat het afhangt van met welke bril je er naar kijkt.

Fainstein (2005) benoemt de waarden van een *Just City* als: "democracy, equity, diversity, growth, and sustainability" (p. 15). Daar zit een normatief aspect aan: "to seek the situation that will most enhance people's capacities" (p. 14).

2.4.2 De "mengingsparadox"

Hochstenbach (2020) en Musterd (2020a) verschillen van mening of segregatie erg is als mensen (daardoor) aan hun woonwensen kunnen voldoen. Hochstenbach (2020) meent dat "de zelfgekozen segregatie van de ene groep in de praktijk veelal de gedwongen segregatie van de andere" [groep] betekent (p. 403). De opties en betaalbaarheid van woningen voor lage-inkomensgroepen nemen dan namelijk af (p. 401). Sociale rechtvaardigheid zou ook moeten betekenen dat ruimtelijke segregatie actief wordt tegen gegaan. Voor Musterd is de schaal van de homogeniteit belangrijk (zie ook Musterd & Ostendorf, 2021) niet de segregatie an sich. Hij vindt "homogene buurten in heterogene wijken" eigenlijk geen probleem omdat voorzieningen vaak op het schaalniveau van de wijk zijn. Ontmoeting kan zo dus

toch tussen verschillende groepen plaatsvinden (Musterd, 2020a, p. 353). Echter, zodra segregatie richting “gated communities” gaat of wijken dreigen af te glijden, dan zouden ruimtelijke ingrepen weer in beeld moeten komen (Musterd, 2020a; Musterd & Slot, 2016).

Met betrekking tot de morele kant van het verhaal spreken Veldboer, Duyvendak en Bouw ([Mengingsparadox], 2015) over de “mengingsparadox”: iedereen vindt menging van bevolkingsgroepen een goed idee en segregatie negatief, maar tegelijkertijd blijft iedereen in zijn of haar eigen kring of bubbel bewegen en zondert zichzelf daarmee af van andere groepen of bubbels. Gemengde klassen in het onderwijs zouden een goede kans zijn om sociale mobiliteit te stimuleren door te profiteren van contact met mensen uit kansrijke milieus ([Strategieën voor een sociale mix]), maar door de segregatie van het onderwijs lukt dit helaas steeds minder.

Langzamerhand verdwijnen de doelen van sociale menging naar de achtergrond en worden “betaalbaarheid en beschikbaarheid belangrijker” dan menging (Van der Velden et al., 2018, p. 27). De inclusieve of ongedeelde wijk krijgt dan minder aandacht. Oplossingen moeten gaan in de richting van “bestrijden van segregatie” door fysieke ingrepen en “beheersbaar houden van concentraties” (gerelateerd aan zorgvraag en sociaal domein) (p. 45).

2.4.3 Vijf vormen van segregatie

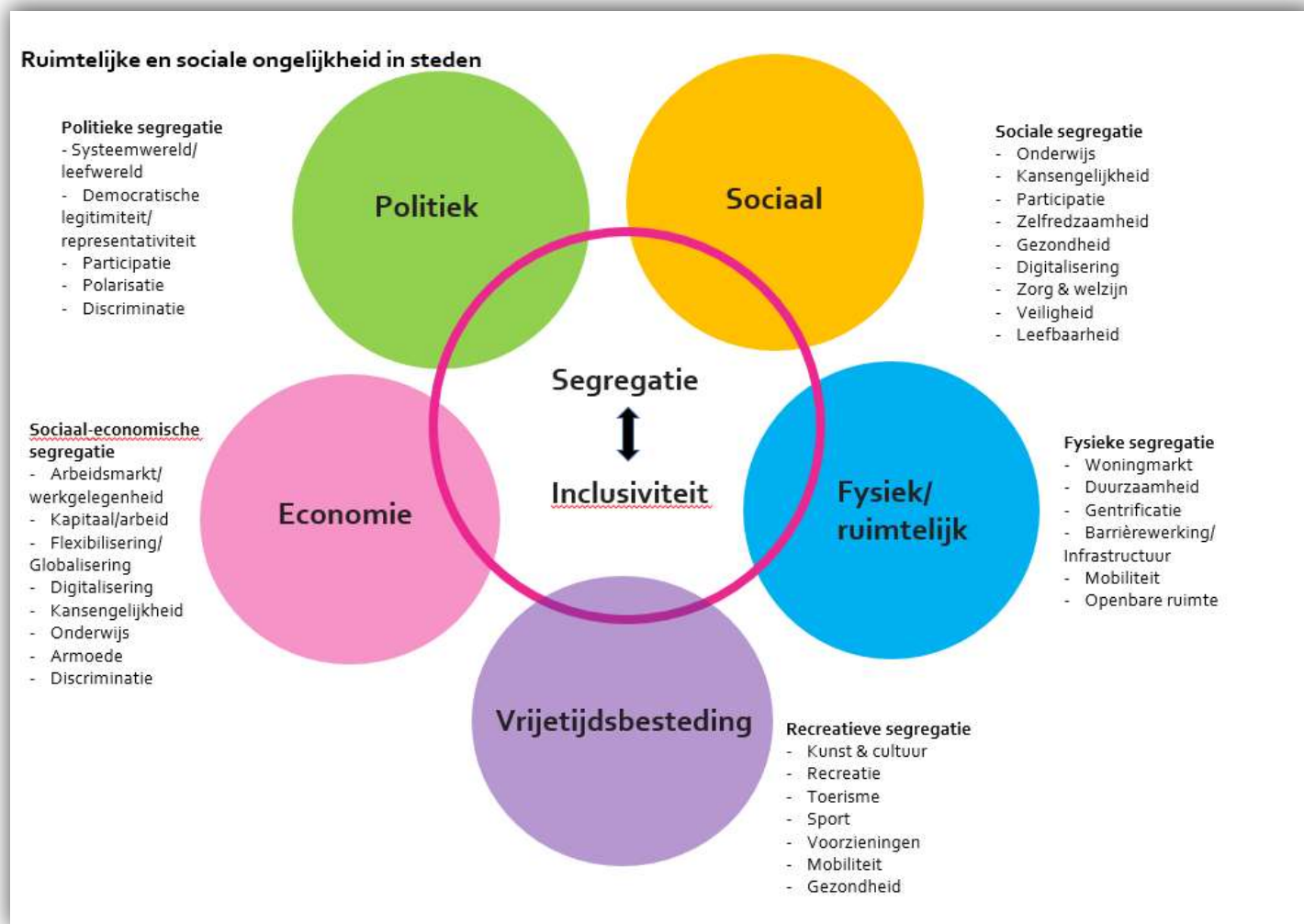
Er is een duidelijke samenhang tussen de mate van ongelijkheid en de inclusiviteit van een stad. (Kansen)ongelijkheid zorgt voor polarisatie en segregatie tussen verschillende groepen inwoners. Alles overziend, kunnen de verschillende stedelijke ongelijkheidsfactoren leiden tot vijf vormen van segregatie (“veeldeling”) (Van der Velden et al., 2018, p. 15). De veeldeling kan worden weergegeven in een model (“Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden”, zie Figuur 2.3 op de volgende pagina). De vijf vormen van segregatie worden in de hoofdstukken hierna verder toegelicht en uitgewerkt.

1. Sociaal > kansen(on)gelijkheid (hoofdstukken 2, 3, 4, 5 en 6);
2. Fysiek/ruimtelijk > barrières (hoofdstukken 2, 3, 4, 5 en 6);
3. Vrijtijdsbesteding > toegankelijkheid (hoofdstukken 3, 4, 5 en 6);
4. Economie > (gebrek aan) bestaanszekerheid (hoofdstukken 2,4 en 5);
5. Politiek > legitimiteit (hoofdstukken 2 en 5).

Op basis van de theorie en literatuur kan het model als volgt worden uitgelegd:

Inkomensongelijkheid zorgt ervoor dat lagere inkomensgroepen zich niet meer overal in de stad kunnen vestigen waar zij willen. Door residualisering op de woningmarkt blijven lage inkomensgroepen achter in kwetsbare wijken aan de randen van de stad. Kwetsbare wijken worden hierdoor steeds kwetsbaarder. Er ontstaan fysieke barrières in wijken tussen lager en hoger opgeleiden. Lage inkomensgroepen hebben minder toegang tot goed onderwijs en minder mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Zij hebben minder bestaanszekerheid en minder rechten door onzekere banen op een flexibele arbeidsmarkt. Zij zijn vaker slachtoffer van discriminatie en hebben een slechtere gezondheid. De sociale netwerken waar zij deel van uitmaakten zijn deels door het vertrek van lotgenoten verloren gegaan. Door deze beperkingen hebben zij minder middelen en mogelijkheden om anderen te ontmoeten en te recreëren zoals zij dat zouden willen. Deze groepen zijn dus aangewezen op steun en hulp van de overheid maar voelen zich niet begrepen en gerepresenteerd door de overheid en de politiek. Uiteindelijk leidt dat tot het zich afkeren van de politiek en tot polarisatie in de samenleving: tussen de “haves” en de “have-nots”. Hoe groter de ongelijkheid, des te meer segregatie er ontstaat en des te minder er sprake is van een inclusieve stad. In Hoofdstuk 5 zullen we zien hoe de polarisatie tussen groepen in Amsterdam-Noord uitmondt in verzet en welke motieven daaraan ten grondslag liggen.

Figuur 2.3: Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden (eigen model)

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn subvragen 1 en 2 onderzocht en beantwoord:

1. Welke oorzaken liggen ten grondslag aan de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden en welke begrippen zijn hierbij relevant?

Door de invoering van marktwerking op de woningmarkt met bijbehorende financiële stimuleringsmaatregelen zijn steden de afgelopen dertig jaar in rap tempo gegentrificeerd: de toestroom van de welvarende middenklasse heeft de uitstroom van (sociale) huurders uit hun vertrouwde buurten veroorzaakt. De overheid zette in op "gemengde wijken" (Hochstenbach, 2017b; Miltenburg, 2017a). om de leefbaarheid van achtergebleven wijken te verbeteren en om de sociaal-economische kansen te vergroten van de zittende bewoners. Het aandeel sociale huurwoningen is afgenomen door verkoop, liberalisering en sloop. Hierdoor zijn sociale netwerken ook 'gesloopt'. Het aantal marktappartementen is toegenomen en daarmee ook vastgoedbezit en rijkdom.

2. Welke effecten heeft deze ongelijkheid op steden?

Onderzoekers concluderen dat de ruimtelijke ongelijkheid de sociale ongelijkheid en segregatie heeft versterkt. De ongelijkheid tussen eigen woningbezitters en sociale huurders is gegroeid. Uitsluiting en verdringing zijn het gevolg. Door intergenerationele overdracht van rijkdom door het vergaarde bezit zijn de verschillen nog groter geworden. De toegangseisen voor een sociale huurwoning zijn steeds strenger geworden waardoor er alleen nog maar instroom is van kwetsbare groepen ("residualisering", (Hochstenbach & Verloo, 2019, p. 326). Lage-inkomensgroepen zijn naar de randen van de stad of de regio verdrongen ("suburbanisatie van armoede", Hochstenbach & Musterd, 2019, p. 19). Er traden ook veranderingen op de particuliere huurmarkt op. Woningzoekenden met een middelbaar of hoger inkomen zijn genoodzaakt hoge prijzen te betalen op de particuliere huurmarkt omdat zij zich geen koopwoning (meer) kunnen veroorloven. De koop- en huurwoningmarkt zit op slot. Het segregatieproces op de woningmarkt is nog steeds gaande. Betaalbaarheid en beschikbaarheid van woningen blijven aandachtspunten (Van der Velden et al., 2018, p. 27).

Er ontstaan steeds meer homogene wijken omdat gelijkgestemden bij elkaar willen wonen, werken en recreëren. Dit gaat vaak volgens de lijn van opleidingsniveau. De mate van ongelijkheid en segregatie neemt toe naarmate de markt meer geliberaliseerd is en er meer marktgeoriënteerde stimuleringsmaatregelen worden getroffen (Musterd, 2020b, p. 14). Hetzelfde geldt voor de afname van de hoeveelheid en inrichting van publieke ruimtes. Ruimte is schaars geworden.

De arbeidskansen van kwetsbare bewoners zouden erop vooruitgaan door contacten met welvarende inwoners. Dit bleek niet het geval te zijn. De buurt als geheel (leefbaarheid, veiligheid, en voorzieningen) ging er wel op vooruit maar ten koste van de aller zwaksten. Hun kansen op de woningmarkt en hun vertrouwde sociale netwerken zijn afgenomen. In de politiek resteert weinig vertrouwen.

Kansengelijkheid is in het kader van sociale duurzaamheid en sociale rechtvaardigheid een voorwaarde. Om een echt inclusieve stad te worden, dient segregatie op de vijf dimensies sociaal, fysiek, vrijetijdsbesteding, economie en politiek te worden doorbroken. Het is belangrijk dat verschillende groepen elkaar nog wel tegenkomen. En het is voor de aller kwetsbaarsten belangrijk dat zij kunnen rekenen op een vangnet en ondersteuning door een goede, toegankelijke en betaalbare verzorgingsstaat.

In dit hoofdstuk is nader ingegaan op het theoretisch kader inzake de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden en waarom segregatie moet worden tegen gegaan in het kader van sociale duurzaamheid en een inclusieve stad. In het volgende hoofdstuk (theoretisch kader voorzieningen en ontmoetingsplekken) zal duidelijk worden hoe belangrijk deze voorzieningen zijn voor de sociale cohesie en het overbruggen van de kloof tussen de verschillende bevolkingsgroepen.

Hoofdstuk 3. Het belang van voorzieningen en ontmoetingsplekken voor sociale cohesie (Theoretisch kader)

“Voor de bouwopgave moeten we niet alleen woningen, maar woonomgevingen maken”
(Bron: Gadet, 2020)

“Waarom is een buurthuis minder waard dan een parkeerplaats?”
(Bron: Milikowski, 2022).

Het strand van De VerbroederIJ (eigen foto)

Hoofdstuk 3. Het belang van voorzieningen en ontmoetingsplekken voor sociale cohesie

3.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 is de groeiende ongelijkheid en segregatie in steden geanalyseerd: segregatie draagt niet bij aan het ideaal van een inclusieve stad. In dit hoofdstuk (deel twee theoretisch kader) wordt beschreven hoe ontmoetingsplekken en voorzieningen de kloof tussen verschillende groepen kunnen helpen overbruggen en sociale cohesie kunnen versterken. Het thuisgevoel speelt hier een belangrijke rol in. "Vrijtijdsbesteding" is het vijfde domein van het model "Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden" dat in het vorig hoofdstuk werd geïntroduceerd en in dit hoofdstuk wordt behandeld. Een goede sociale infrastructuur maakt een stad completer en inclusiever en draagt bij aan een goede kwaliteit van leven. Het is van belang ontmoeting te stimuleren tussen verschillende groepen inwoners die elkaar in het dagelijks leven mogelijk niet tegenkomen. De gemeente kan als eigenaar en vormgever van de openbare ruimte van grote betekenis zijn voor het mogelijk maken van ontmoeting. *Placemaking* kan ontmoeting stimuleren door het creëren van goede plekken voor iedereen.

In dit hoofdstuk wordt het model "What Makes a Great Place" en "The Power of 10+" van Project for Public Spaces (PPS, 2022) toegelicht. Dit model wordt in Hoofdstuk 6 gebruikt om de onderzochte locaties in Noord ten opzichte van elkaar te bekijken en te beoordelen.

De factoren die bijdragen aan een rechtvaardige en inclusieve stad (sociale kwaliteit, ruimtelijke kwaliteit en voorzieningen en ontmoetingsplekken) worden in een nieuw model aan elkaar gekoppeld op basis van alle verzamelde literatuur en theorie. De gebruikte begrippen worden toegelicht.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie van de theoretische inzichten. Deze inzichten worden in hoofdstuk 4 en 5 verder uitgewerkt om de Amsterdamse situatie, en specifiek de situatie in stadsdeel Noord, te analyseren. Daarna volgt het empirisch onderzoek naar voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord. Deel twee van het theoretisch kader behandelt onderzoeksvraag, subvraag 3:

Subvraag 3: Welke rol kunnen voorzieningen en ontmoetingsplekken spelen om een gezamenlijk thuisgevoel te creëren en verschillen te overbruggen (versterken sociale cohesie)?

3.2 Voorzieningen en ontmoetingsplekken

3.2.1 Definities

De RLI (2020) definieert "publieke voorzieningen" als:

"Zowel de (openbare) buitenruimtes, zoals straten, pleinen en parken als binnenruimtes waar mensen elkaar tegenkomen, zoals winkels, cafés, bibliotheken, kantoren en scholen" (p. 18).

Het kan om verschillende eigendomssituaties gaan: publiek, semi-publiek, of privaat eigendom. Het gaat dus niet alleen maar om de openbare ruimte. Mensen gebruiken de ruimte samen met anderen waardoor ze in aanraking komen met andermans perspectieven en belevingswerelden (RLI, 2020).

Voorzieningen zijn dus breed te interpreteren en hoeven niet per se maatschappelijke voorzieningen zoals buurtcentra of Huizen van de Wijk te zijn. Een voorziening kan ook openbaar vervoer, een speelvoorziening, horeca of een winkel zijn. Voorzieningen kunnen een ontmoetingsfunctie hebben maar hoeven daar niet per se voor ontworpen te zijn. En ontmoetingsplekken kunnen wel voor ontmoeting of sociaal contact ontworpen zijn maar niet zo gebruikt worden. Als definitie voor een "ontmoetingsplek"

kan de definitie van Scholte (2006) gebruikt worden: "een plek waar personen, al dan niet toevallig, samenkomen" die in enige mate gericht is op interactie (p. 14). Dat kan in de openbare ruimte zijn maar hoeft niet. Bij toevallige ontmoetingen hoort een soort ongedwongenheid. Je komt iemand toevallig tegen. Vooral jongeren hebben de neiging ergens te "hangen", elkaar te ontmoeten op plekken in de openbare ruimte die daar niet per se voor bedoeld zijn, bijvoorbeeld bruggetjes of een parkeerplaats. Hun fietsen/scooters dienen dan als zitplaats.

3.2.2 Ruimte voor ontmoeting

De gemeente levert een grote bijdrage aan de leefomgeving hetzij hoe zij nieuwe gebieden bouwt en inricht, hetzij hoe zij de bestaande stad onderhoudt en aanpast aan nieuwe wensen. Het is belangrijk de fysieke ruimte zo in te richten dat ontmoeting mogelijk is. Grond is duur en schaars en vaak bestemd voor (woning)bouw. Blijft er nog plek over? Gemeenten kijken bij de inrichting van de openbare ruimte veelal naar kosten en (te) weinig naar de maatschappelijke baten. Het is dus belangrijk de baten voor het voetlicht te brengen. Het College van Rijksadviseurs (CRA) en de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS) pleiten in hun recente publicatie *Ruimte maken voor ontmoeting. De buurt als sociale leefomgeving* (2022) voor een herwaardering van ontmoetingsplekken in de buurt en extra inzet voor het verbeteren van de "sociale infrastructuur". We moeten letterlijk "ruimte maken voor ontmoeting". Ontmoetingsplekken in de openbare ruimte zijn nodig om de sociale cohesie en het thuisgevoel te versterken. Het kan ook bijdragen aan het opdoen van "sociale vaardigheden zoals inlevingsvermogen" (pp. 10-11).

Voorzieningen en ontmoetingsplekken dragen bij aan de kwaliteit van leven. Tijdens de coronapandemie werd heel erg zichtbaar hoe belangrijk de buitenruimte is voor alle mensen. De RLI (2020) legt in haar advies "Toegang tot de stad. Hoe publieke voorzieningen, wonen en vervoer de sleutel voor burgers vormen" de vinger op de zere plek. De stad wordt in toenemende mate ingericht naar de wensen van de zelfredzame nieuwe stedeling (de *new urban*) met verdere verschraling van de publieke voorzieningen tot gevolg. De openbare ruimte wordt steeds meer beschikbaar gesteld voor commerciële belangen (afsluiten parken, pleinen) of maatschappelijke voorzieningen die rendabel moeten zijn (commercialisering van de publieke ruimte). Rendement denken zorgt voor verschraling van het aanbod voor kwetsbare groepen (pp. 15, 59). Er is niet alleen minder aanbod maar het aanbod is ook moeilijker bereikbaar (aan de randen van de stad, vervoersarmoede), te duur en van "mindere kwaliteit" (pp. 12, 19). Hierdoor kunnen zij moeilijker volwaardig deelnemen aan de samenleving en is ontmoeting minder vanzelfsprekend. De inclusiviteit komt hiermee in het geding. Publieke voorzieningen moeten voor iedereen toegankelijk blijven (p. 50). De overheid moet meer aandacht krijgen voor de "geleefde stad" (hoe men leeft in de stad of hoe de stad beleefd wordt) in plaats van voor de "geplande stad" (hoe de stad gepland wordt) (p. 26) en in ontmoetingsplekken en voorzieningen investeren.

The Urban Land Institute (ULI, 2018) vindt dat private partijen mee zouden moeten investeren in groene parken en open plekken en activiteiten en programmering zouden moeten bevorderen. Deelname aan activiteiten zou bevorderlijk zijn voor de gezondheid en welzijn van bewoners uit kwetsbare wijken. Private partijen profiteren dan van hun investeringen door de stijgende vastgoedwaarde.

3.2.3 Verschraling aanbod

De sociale infrastructuur heeft een belangrijke ruimtelijke component. Zoals beschreven in hoofdstuk 2 werd marktwerking leidend voor overheidsbeleid in het fysieke domein. Marktwerking werd ook doorgevoerd in beleid voor het sociaal domein. De Koning sprak in zijn troonrede in 2013 voor het eerst over de "participatiesamenleving" (Koninklijk huis, 2013). De verzorgingsstaat werd afgebouwd om plaats te maken voor de participatiemaatschappij. Burgers moesten meer op eigen benen gaan staan en leunen op hun sociale netwerken in plaats van op de overheid. En laten nu net die sociale netwerken door

gentrificatie in kwetsbare wijken broos zijn geworden of onder druk zijn komen te staan (zie hoofdstuk 2). Maatschappelijke voorzieningen zoals buurthuizen werden gesloten of gecentraliseerd, terwijl juist dergelijke laagdrempelige voorzieningen in de nabijheid voor kwetsbare bewoners van groot belang zijn voor ontmoeting tussen gelijkgestemden. Milikowski's citaat "Waarom is een buurthuis minder waard dan een parkeerplaats?" is veelzeggend (2022).

Volgens Leidelmeijer et al. (2020, p. 17) heeft extramuralisering van de zorg onder andere gezorgd voor een instroom van kwetsbare doelgroepen. De overheid dient de negatieve gevolgen van wetgeving weg te nemen en meer te investeren in sociaal en fysiek door een integrale gebiedsgerichte aanpak. Andere soorten huisvesting, extra ondersteuning en maatwerk toegesneden op het individu zijn nodig. Een dergelijke integrale aanpak zou gericht moeten zijn op het "verstevigen van bestaande sociale structuren in de wijk en [waar] ruimte voor ontmoeting is tussen zittende en nieuwe bewoners" (Van der Velden & Can 2022, p. 7).

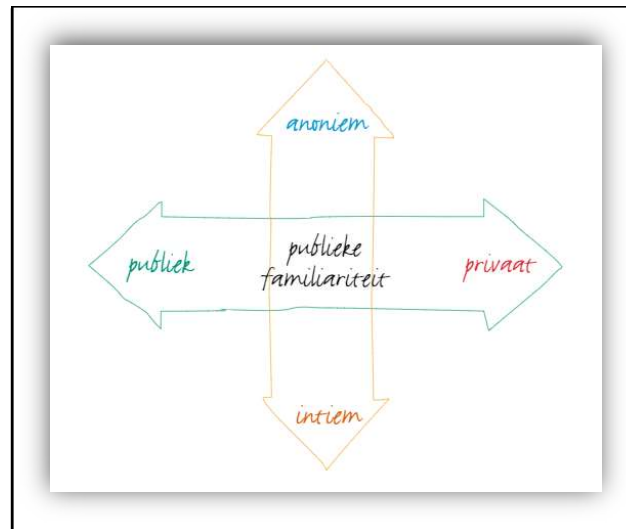
3.3 Thuisgevoel

Ontmoeting kan bijdragen aan een "thuisgevoel", een moeilijk te definiëren begrip. Het is een subjectief gevoel dat kan verschillen van mens tot mens. Wekker (2021) definieert thuisgevoel als: "een gevoel van veiligheid en geborgenheid, het gevoel bij mensen te horen bij wie je jezelf kunt zijn en die je accepteren". Een vorm van herkenning dus en erkenning van wie je bent. Maar andere mensen ontmoeten is niet voor iedereen weg gelegd. Laagdrempelige voorzieningen zijn belangrijk voor kwetsbare groepen. Zij zijn aangewezen op hun eigen netwerk voor hulp. Voor hen is zich thuis voelen in de stad geen vanzelfsprekendheid. Thuisgevoel voor deze mensen heeft te maken met "controle over je eigen leven" hebben (Wekker, 2020, p. 110). Zij vallen liever terug op mensen die zij kennen en bij wie zij zich vertrouwd voelen dan gezamenlijke activiteiten te ondernemen met vreemden. Zij zijn meer gebaat bij laagdrempelige individuele begeleiding en professionele zorg (Wekker, 2020, pp. 109-111).

Door het verlies van sociale netwerken, kunnen mensen vervreemd raken van hun omgeving en kan het thuisgevoel afnemen. Daarnaast heeft de scheiding wonen, werken en recreëren geleid tot monofunctionele wijken waardoor ontmoeting in de openbare ruimte moeilijker is geworden (Volker, 2019). Investeren in publieke ruimtes en "alledaagse functies in de wijk - zoals de bakker en de slager" zijn nodig, naast investeringen in maatschappelijke voorzieningen zoals bibliotheken en buurtcentra om het buurtgevoel te versterken (Verloo & Ferier, 2021, p. 30).

Blokland (2017) hanteert het begrip "publieke familiariteit" (p. 17), (zie Figuur 3.1 op de volgende pagina). Door terugkerende toevallige ontmoetingen met vreemden op straat, in de publieke ruimte, ontstaat wederzijds begrip en herkenning. Mensen die onderling veel kunnen verschillen, kunnen zo toch in aanraking komen met andermans leefwerelden. Vreemden worden zo "bekende vreemden" (Duyvendak & Wekker, 2015, p. 37). Zij voegen het begrip "amicaliteit" toe aan publieke familiariteit. Amicaliteit gaat verder dan gewoon bekenden van elkaar zijn en duidt op gezamenlijke interesses hebben en gezamenlijk activiteiten ondernemen op vriendschappelijke basis (p. 39).

Figuur 3.1: De twee dimensies van publieke familiariteit

Noot. Overgenomen van *Ontmoeten doet ertoe. Een essay*, door T. Blokland, 2017, (<http://docplayer.nl/77751-Ontmoeten-doet-er-toe.html>)

3.4 Plaatsbeleving

Unieke karakteristieke gebouwen of architectuur kunnen plekken een onderscheidend karakter of identiteit geven. Zo een herkenningspunt kan het imago van een gebied bepalen en waarde toevoegen aan de beleving (bijvoorbeeld Filmmuseum Eye in Amsterdam-Noord of de Erasmusbrug in Rotterdam). In deze paragraaf wordt uitgewerkt wat goede plekken zijn en wat *placemaking* hieraan kan bijdragen.

3.4.1 Wat maakt een goede plek?

Er zijn diverse factoren te benoemen die kunnen bijdragen aan een goede plek waarvan de ruimtelijke en sociale infrastructuur hierboven al werden genoemd. Adams & Tiesdell (2013, pp. 15-16) onderscheiden vier factoren:

- a. Activity (activiteiten);
- b. Scale (schaalgrootte);
- c. Safety (veiligheid);
- d. Comfort (comfort/prettig) .

(Project for Public Spaces (PPS), 2022) heeft een bruikbaar model "What Makes a Great Place?" ontworpen aan de hand waarvan men een goede plek kan beoordelen of inrichten (zie Figuur 3.2 op de volgende pagina). PPS hanteert vier eigenschappen waaraan een goede plek zou moeten voldoen. Deze komen deels overeen met die van Adams & Tiesdell (2013):

- a. Comfort & Image (comfort en imago);
- b. Access & Linkages (toegankelijkheid en verbindingen);
- c. Uses & Activities (gebruik en activiteiten);
- d. Sociability (gezelligheid) (PPS, 2022, pp. 7-10).

Figuur 3.2: *What Makes a Great Place?*

Noot. Overgenomen van *Placemaking: What if We Built Our Cities Around Places?*, door PPS, 2022, p. 6 (https://assets-global.website-files.com/581110f944272e4a11871c01/638a1fe260f36b92be75784f_2022%20placemaking%20booklet.pdf)

3.4.2 The Power of 10+

Het concept van PPS gaat uit van het feit dat op een goede plek er minimaal tien verschillende soorten activiteiten te doen zouden moeten zijn: "The Power of 10+". Bijvoorbeeld: koffie drinken, op een bankje zitten, wandelen, winkelen, spelen etcetera.

In het empirisch onderzoek naar voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord zal het PPS-model worden gebruikt om de locaties volgens de vier bovengenoemde kwaliteiten en "The Power of 10+" te beoordelen (zie hoofdstuk 6).

3.4.3 Hoe kan Placemaking bijdragen aan versterken thuisgevoel?

Publieke ruimtes zijn waardevol voor mensen. Slingerland (2022, pp. 2, 4, 21) stelt dat een bepaalde plek of plaats ("space") toegevoegde waarde krijgt en een speciale betekenis voor mensen door ervaringen of sociale interactie tussen mensen op een plek of plaats zodat men zich daar thuis voelt. De betrokkenheid bij de leefomgeving neemt hierdoor toe. Door deze toegevoegde waarde van "placemaking" verandert "space" in "place" (2022, p. 4).

Placemaking inspires people to collectively reimagine and reinvent public spaces as the heart of every community. Strengthening the connection between people and the places they share, placemaking refers to a collaborative process by which we can shape our public realm in order to maximize shared value. More than just promoting better urban design, placemaking facilitates creative patterns of use, paying particular attention to the physical, cultural, and social identities that define a place and support its ongoing evolution. (PPS, 2022, p. 1)

Placemaking kan verschillende vormen aannemen: van creatieve activiteiten en kleinschalige activiteiten met kinderen tot grote evenementen. De ruimtelijke infrastructuur is een belangrijke factor en bepaalt mede hoe deze plekken gebruikt kunnen worden. De kwaliteit en bereikbaarheid van prettige en goed ontworpen plekken is vooral voor kwetsbare en minder mobiele inwoners van belang in het kader van sociale rechtvaardigheid en een inclusieve stad (Adams & Tiesdell, 2013). Tegenover "place" staat "placelessness": wanneer unieke karakteristieken verloren gaan of plekken niet (meer) van elkaar te onderscheiden zijn (2013, p. 25).

Als mensen zich niet meer thuis voelen of uitgesloten worden, kunnen ze hun "sense of place" (plaatsbeleving) (Watt, 2013, p. 114) en het gevoel dat ze ergens bij horen kwijt raken ("out-of-placeness") (Shaw & Hagemans, 2015, p. 323). Dit kan verschillende oorzaken hebben: verlies van sociaal netwerk en voorzieningen, veranderend winkel- en horeca-aanbod, instroom andere klasse met andere voorkeuren of een verplichte verhuizing uit een vertrouwde omgeving. Hierdoor kan een gevoel van vervreemding ontstaan.

Verheul (2017) reflecteert op het gebruik van de publieke ruimte: als een vrije ontmoetingsplek voor iedereen, als "frictionless transition space" of als plek voornamelijk bestemd voor consumptie (plezier en vermaak). Plekken kunnen een impuls krijgen door activiteiten op het gebied van kunst, cultuur en sport ("cultural placemaking"), door het verbeteren van de lokale economie ("economic placemaking"), door innovatie ("innovative placemaking") of door "social placemaking", gericht op het versterken van de lokale gemeenschap (pp. 236-238). Verheul maakt bij placemaking daarnaast onderscheid tussen ingrepen in de publieke ruimte door aanpassingen in de fysieke omgeving ("hardware"), of door middel van programmering en activiteiten ("software"). De "mindware" kan een beeld dat we van een plek hebben, doen veranderen. En "orgware" refereert aan hoe partijen zich organiseren om placemaking in te (kunnen) zetten (pp. 239-240). Placemaking kan dus een waardevolle bijdrage leveren aan het thuisgevoel van mensen door (emotionele) waarde toe te voegen aan een bepaalde plek of plaats waardoor sociale cohesie kan toenemen.

3.5 Sociale cohesie

Het is niet per se de fysieke inrichting van de openbare ruimte die voor bewoners van belang is. Voor bewoners is het sociale element veel belangrijker: wie maakt er gebruik van de (ontmoetings)plek en voelen zij zich dan nog welkom en veilig? Het "claimen" van de openbare ruimte of buurtcentrum door bepaalde groepen (bijvoorbeeld hangjongeren of bepaald soort horeca of evenementen voor de nieuwe stedeling) kan tot conflict en "uitsluiting" van andere groepen leiden waardoor het thuisgevoel en het gevoel van veiligheid aangetast worden. In het uiterste geval zonderen mensen zich af als ze zich niet meer welkom voelen. Dit kan leiden tot eenzaamheid (Duyvendak & Wekker 2015, p. 9; Hochstenbach & Verloo, 2019; RLI, 2020, pp. 62, 65; Van de Kamp & Welschen, 2019, pp. 379). Van de Kamp & Welschen (2019) vinden dat gemeentes zouden moeten zorgen voor activiteiten voor allerlei verschillende doelgroepen: dus ook kaart- en bingoavonden en biljarten omdat daar behoefte aan is, zodat men ook 'onder ons' kan zijn. Gemeentelijk beleid richt zich vaak op (verplichte) ontmoeting of deelname aan activiteiten van verschillende groepen om de sociale cohesie tussen verschillende groepen te bevorderen. Van de Kamp en Welschen (2019, pp. 367, 378, 382) menen dat activiteiten binnen een homogene groep het thuisgevoel versterkt.

Duyvendak en Wekker (2015) onderstrepen het belang van het thuisgevoel voor de sociale cohesie. In buurten met gedeelde normen en waarden is er meer verbondenheid en "collectieve zelfredzaamheid" (p. 18). Onder "sociale cohesie" verstaan De Kam en Needham (2003): "de mate waarin individuen of groepen in de samenleving met elkaar verbonden zijn en zich met elkaar verbonden voelen" (p. 7). Het gaat dus om de onderlinge samenhang en binding tussen individuen en groepen. De keerzijde van de medaille is "sociale uitsluiting" door "kansarmoede" (p. 48). In de sloop/nieuwbouwwijken wonen vaak de kwetsbaarste bewoners aangezien deze wijken grotendeels uit sociale huurwoningen bestonden. Het sociale netwerk en voorzieningen in de nabijheid is voor deze bewoners zeer belangrijk. Door de fysieke ingrepen in hun wijk, lijden zij het meest onder het verlies van deze netwerken.

Sociale cohesie is belangrijk voor de sociale gelijkheid en solidariteit (Volker, 2019, pp. 127, 128, 131, 136). Er is alleen sprake van sociale samenhang als er onderling contact is *tussen* groepen. Wijken waar een grote sociale cohesie heerst, "zijn veiliger, schoner, en leefbaarder" (p. 136). Het gemeenschapsgevoel en eigenaarschap voor de leefomgeving nemen toe als er meer voorzieningen zijn. Ontmoetingsplekken en voorzieningen kunnen dus bijdragen aan sociale cohesie. Verbindend sociaal kapitaal ("bonding social capital") en overbruggend sociaal kapitaal ("bridging social capital") bepalen de mate waarin er sociale cohesie is in een gemeenschap (Van de Kamp & Welschen, 2019, p. 367; Verharen, 2017, p. 13). "Publiek kapitaal" zoals voorzieningen en buurthuizen kan het sociaal kapitaal en sociaal contact versterken. Hoe het publieke kapitaal eruit ziet, kan bijdragen aan het thuisgevoel (Van de Kamp & Welschen, 2019, p. 380).

3.6 Sociale duurzaamheid

Sociaal duurzame steden zijn inclusieve steden waar de sociale en fysieke kwaliteit van de omgeving en de kwaliteit van voorzieningen op orde is en voor iedereen toegankelijk. In een duurzame stad identificeren mensen zich met en voelen zij eigenaarschap voor hun buurt, is flexibel ruimtegebruik mogelijk, is de stad bereikbaar, toegankelijk en divers (Dautzenberg et al., 2010, pp. 10-15). Dautzenberg et al. definiëren sociale duurzaamheid als:

Een sociaal duurzame leefomgeving bevordert de kwaliteit van leven (gezondheid en welzijn) van bewoners en gebruikers, zowel nu als in de toekomst. Zij doet dit door adequate en toegankelijke voorzieningen te bieden in een veilige, aantrekkelijk vormgegeven omgeving die in sociaal opzicht prettig is om te wonen en te werken, ook –en juist– waar sprake is van diversiteit". ... Duurzame gemeenschappen ... dragen bij aan een hoge kwaliteit van leven. (Dautzenberg et al., 2010, pp. 8, 9)

3.6.1 Ruimtelijke en sociale kwaliteit

The International Association on Social Quality (IASQ) definieert "sociale kwaliteit" als volgt:

"The extent to which people are able to participate in soci(et)al relationships under conditions which enhance their well-being, capacity and individual potential." (<https://socialquality.org/theory>)

Oftewel: het is een samenspel van relaties tussen de samenleving als geheel en het individu daarbinnen waardoor persoonlijk welzijn en de samenleving als geheel versterkt wordt. Sociale cohesie, thuisgevoel en gelijkheid dragen bij aan een goede sociale kwaliteit. En een goede sociale kwaliteit kan bijdragen aan een inclusieve stad (Verharen, 2017).

Ruimtelijke kwaliteit gaat om de waarden die gebruikers aan een fysieke omgeving toekennen. Het gaat niet per se 'om 'mooi', maar om 'goed': functioneel, mooi en toekomstbestendig" (VROM-Raad, 2011, p.7). Voor elke gebruiker kan dat een andere betekenis hebben:

"Ruimtelijke kwaliteit is het resultaat van de balans (de 'fit') tussen gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde" (VROM-Raad, 2011, p. 13).

De kwaliteit van (waardevolle) plekken en andere socio-economische factoren kunnen bijdragen aan een goede kwaliteit van leven en een sociaal duurzame stad (zie Figuur 3.3 hieronder). In de volgende paragraaf wordt de relatie tussen de sociale en fysieke kwaliteit en de kwaliteit van voorzieningen en ontmoetingsplekken op basis van het theoretisch en literatuuronderzoek in een nieuw model weer gegeven.

Figuur 3.3: Local area factors contributing to good quality of life

Noot. Overgenomen van "World Class Places: The Government's Strategy for Improving Quality of Place," door HM UK Government, 2009, National Archives Gov UK, p. 11 (<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120919135453/http://www.communities.gov.uk/publications/planningandbuilding/worldclassplaces>)

3.7 A Just & Shared City

Een mix van verschillende fysieke en sociale factoren draagt bij aan een goede kwaliteit van leven en (kansen)gelijkheid. Een diverse, inclusieve stad is een stad van iedereen voor iedereen. Een stad met gedeelde waarden: waar iedereen mee doet en er toe doet. Wanneer er sprake is van een goede sociale en ruimtelijke kwaliteit en kwaliteit van voorzieningen/ontmoetingsplekken, is de kans op segregatie klein.

De drie belangrijkste factoren die kunnen bijdragen aan een rechtvaardige (*just*) en een gedeelde (*shared*) stad zijn:

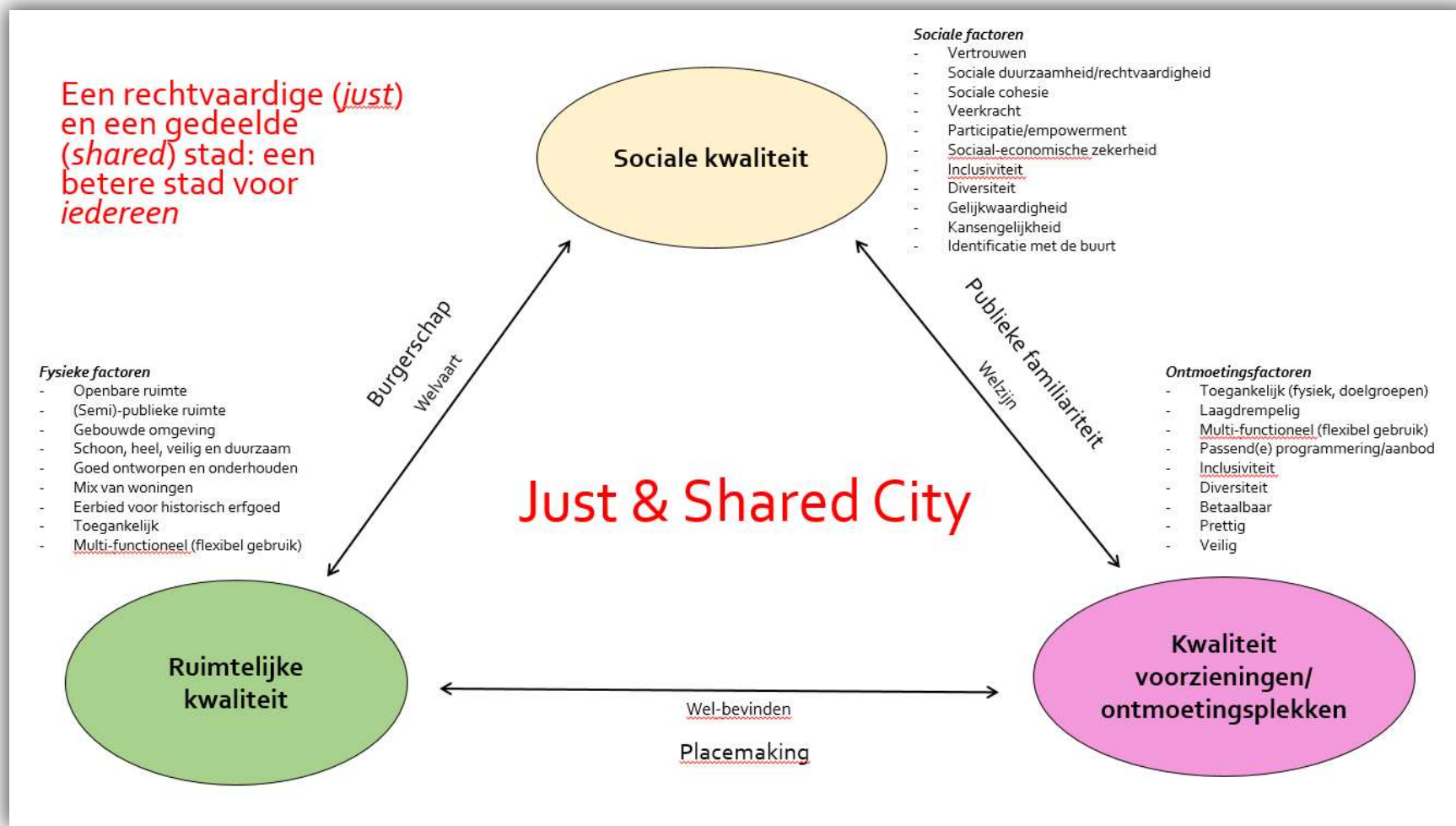
- a. Ruimtelijke kwaliteit (hoofdstukken 2, 3, 4, 5 en 6);
- b. Sociale kwaliteit (hoofdstukken 2, 3, 4, 5 en 6);
- c. Kwaliteit van voorzieningen en ontmoetingsplekken (hoofdstukken 3, 4, 5 en 6).

Op basis van de onderzochte literatuur, theorie en definities, kan de samenhang tussen de verschillende kwaliteiten schematisch worden weergegeven in een model (zie Figuur 3.4 (Model "Just & Shared City") op de volgende pagina. De drie onderdelen komen in meer of mindere mate aan bod in de hoofdstukken 2 tot en met 6.

Toelichting op het model: fysieke factoren kunnen van invloed zijn op sociale factoren en andersom. Hetzelfde geldt voor voorzieningen en ontmoetingsplekken. Bijvoorbeeld: het ontwerp van een publieke ruimte kan van invloed zijn op identificatie met de buurt. De kwaliteit van een voorziening kan van invloed zijn op ervaren sociale kwaliteit: de toegankelijkheid van een voorziening of interactie op een ontmoetingsplek kan bepalen of iemand zich gelijkwaardig behandeld voelt. En goede participatie (sociale kwaliteit) kan helpen om eigenaarschap te voelen over de openbare ruimte (fysieke factor) of kan ervoor zorgen dat iemand als vrijwilliger helpt in een maatschappelijke voorziening.

Door "publieke familiariteit" (Blokland, 2017), burgerschap en placemaking (PPS, 2022) kunnen welvaart, welzijn en welbevinden toenemen, waardoor de stad voor *iedereen* beter wordt.

Figuur 3.4: A Just and Shared City (eigen model, 2022)

3.8 Conclusies

In dit hoofdstuk werd het belang van ontmoetingsplekken en voorzieningen belicht. Onderzoeksvraag, subvraag 3 wordt hiermee beantwoord:

3. Welke rol kunnen voorzieningen en ontmoetingsplekken spelen om een gezamenlijk thuisgevoel te creëren en verschillen te overbruggen (versterken sociale cohesie)?

Een goede sociale infrastructuur in buurten en wijken maakt een stad complete en inclusiever en draagt bij aan een goede kwaliteit van leven. Goede bereikbare voorzieningen en ontmoetingsplekken zijn nodig om de sociale cohesie (samenhang) en de leefbaarheid te versterken (De Kam & Needham, 2003). Toevallige ontmoetingen in de (semi-)publieke ruimte kunnen bijdragen aan een versterkt thuisgevoel en onderling begrip en solidariteit tussen verschillende groepen. Onverwachts contact kan leiden tot erkenning en herkenning tussen groepen mensen die in andere kringen leven of een andere levensstijl hebben (publieke familiariteit, Blokland, 2017). Het kan ook leiden tot het versterken van het sociaal kapitaal van mensen.

Dat neemt niet weg dat het voor mensen ook belangrijk kan zijn om binnen hun eigen groep activiteiten te (blijven) ondernemen. Ruimtelijke en sociale ongelijkheid kunnen zorgen voor verlies van thuisgevoel en vervreemding van de maatschappij. Dit kan tot ressentiment en nostalgie leiden en gevoelens van achter gesteldheid kunnen tot verzet leiden.

Gezien het belang van goede voorzieningen en ontmoetingsplekken voor de sociale cohesie tussen groepen, zou de lokale overheid moeten blijven zorgen voor laagdrempelige ontmoetingsplekken en voorzieningen ondanks eerdere bezuinigingen. Investerings zijn nodig in het fysieke en sociale domein: niet alleen de plek zelf en de infrastructuur eromheen en ernaar toe, maar ook de programmering van activiteiten kan ertoe bijdragen dat alle groepen zich thuis voelen in de stad (Just & Shared City). Want een rechtvaardige en gedeelde stad is een betere stad voor *iedereen*.

Door "placemaking" en "The Power of 10+" (PPS, 2022, p. 3) kan ongedwongen ontmoeting tussen verschillende groepen worden bevorderd. Een goede ruimtelijke en sociale kwaliteit waarbij expliciet aandacht is voor

- a. Comfort & Image (comfort en imago);
- b. Access & Linkages (toegankelijkheid en verbindingen);
- c. Uses & Activities (gebruik en activiteiten);
- d. Sociability (gezelligheid) (PPS, 2022, pp. 7-10).

versterkt de sociale duurzaamheid zodat iedereen zich op een bepaalde plek thuis kan voelen. In het casuonderzoek in hoofdstuk 6 zullen deze criteria gebruikt worden om de kwaliteit van voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord te onderzoeken.

Het theoretisch onderzoek wordt hiermee afgesloten. De volgende hoofdstukken behandelen de empirische delen. In hoofdstuk 4 wordt de ruimtelijke en sociale ongelijkheid door de groei van Amsterdam en Noord onderzocht en welke effecten de veranderingen op de woningmarkt hebben voor de "oude en nieuwe Noorderlingen", gevolgd door hoofdstuk 5 met de uitwerking van de polarisatie die daardoor is ontstaan in Noord. Hoofdstuk 6 sluit het empirische deel af met casuonderzoek naar negen verschillende ontmoetingsplekken en voorzieningen in Noord.

Hoofdstuk 4. Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in Noord (empirisch onderzoek deel 1)

“Zorg goed voor onze stad en voor elkaar”

(Bron: Burgemeester Eberhard Van der Laan, 2017)

“Als iemand uit een ander deel van hetzelfde stadsdeel al een vreemdeling is, hoe moet dat dan iets worden en hoe gaat dat dan ooit samen als die zogenaamde nieuwe stedeling dan zomaar in zo een buurt terecht komt?”

“Je moet niet zeggen: ‘tegengaan segregatie’ maar ‘het plein is voor iedereen’”

(Bron: Citaten geïnterviewden)

Bron: Ravage-webzine (2019a)

Hoofdstuk 4. Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in Noord

4.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 is de theorie achter de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden, mede veroorzaakt door het liberaliseringsbeleid van de Rijksoverheid en lokale overheden, uitgebreid geanalyseerd. Hoe dit beleid heeft uitgepakt in de praktijk in Amsterdam en vooral in stadsdeel Noord wordt in dit hoofdstuk onderzocht. Zoals we zullen zien kan de groei van Noord niet los worden gezien van de groei van Amsterdam. De Amsterdamse woningmarkt en populatie zijn behoorlijk veranderd sinds de jaren negentig van de vorige eeuw. De gemeente heeft gentrificatie actief gestimuleerd vanuit het centrum richting de buitenwijken en door city marketing (I Amsterdam-zie hoofdstuk 5). De gemeente heeft zo bijgedragen aan het in de markt zetten van de stad en het trekken van een nieuw soort publiek (Van Gent, 2013).

Dit hoofdstuk is het eerste deel van het empirisch onderzoek en gaat over de *feitelijke* groei (kwantitatief) van Noord en de sociaal-ruimtelijke (segregatie)effecten. De groei heeft een enorme impact op de sociale infrastructuur en fysieke leefomgeving. Om de impact hiervan te begrijpen, is het nodig te kijken naar wat de groei inhoudt, de veranderingen op de woningmarkt (populatie, voorraad en mix van voorzieningen) en waar deze veranderingen landen (bestaande en nieuwe wijken). Het zal blijken dat de veerkracht van de wijken aan de randen van de stad, waar nog steeds veel sociale huurwoningen staan, door de instroom van kwetsbare (doel)groepen onder druk staat.

Dit hoofdstuk wordt toegelicht aan de hand van data. De gebruikte data zijn grotendeels gebaseerd op gegevens van de Gemeente Amsterdam, net als de gebruikte gebieds- en wijkindelingen. Bij kaarten van de hele stad, is stadsdeel Noord omcirkeld ter verduidelijking.

In dit hoofdstuk wordt onderzoeksvraag, subvraag 4 uitgewerkt:

Subvraag 4: Hoe manifesteert de tweedeling zich ruimtelijk en sociaal in Noord?

4.2 Ruimtelijke veranderingen in Noord

Voor dit onderzoek naar de groei van Noord wordt gekeken naar de letterlijke groei van het aantal woningen en daarmee de groei van het aantal inwoners van de afgelopen vijftien jaar. Met deze groei komt een ander soort groei mee: groei van mobiliteit, toename van bedrijvigheid en andere voorkeuren van de nieuwe stedeling op het gebied van voorzieningen en ontmoetingsplekken. De drukte neemt ook toe en tegelijkertijd neemt de beschikbare openbare ruimte af. Het aanbod van voorzieningen (sport, groen, buurtcentra) en ontmoetingsplekken groeit (nog) niet mee. De groei betekent ook een *figuurlijke* groei (imago): Noord wordt op de kaart gezet. Wat het imago van Noord betekent voor de huidige inwoners en nieuwe Noorderlingen, komt terug in het volgende hoofdstuk.

Volgens een geïnterviewde is de omvang van de bouwontwikkelingen en verdichting in Noord nog niet helemaal ingedaald: "de klap komt nog" als mensen zich realiseren wat er nog staat te gebeuren. De gemeente is daar niet duidelijk (genoeg) in. Op langere termijn gaat het qua infrastructuur, mobiliteit en groen knellen: "we zijn gewoon aan het doorbouwen en aan het vastlopen".

4.2.1 Veranderingen op de woningmarkt

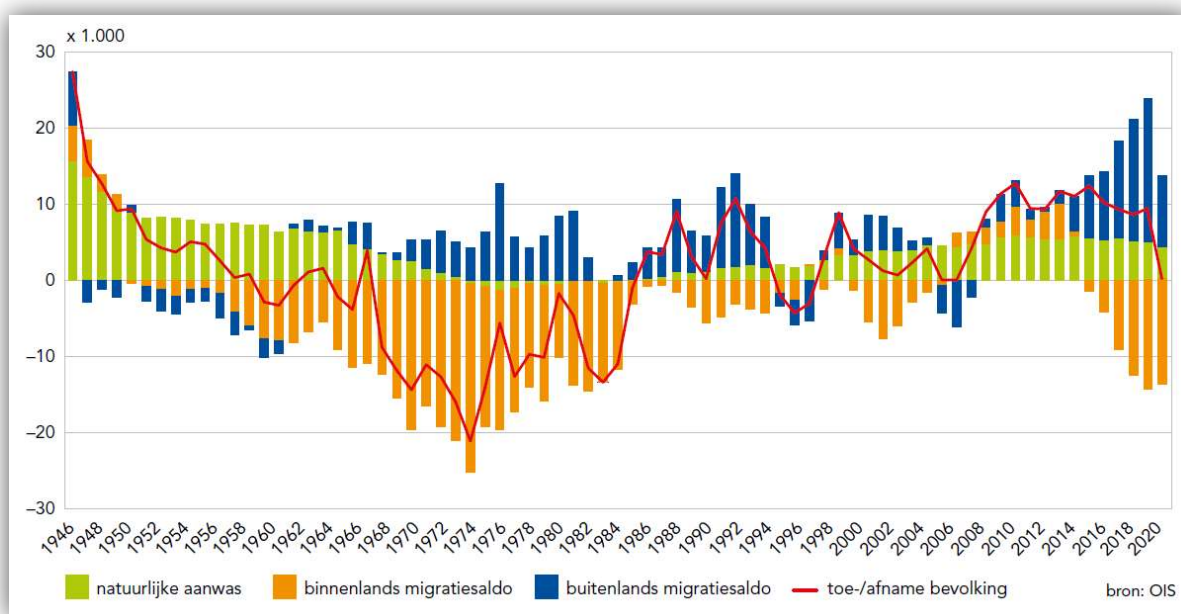
In 2016 is het kader "Koers 2025" door de gemeente vastgesteld. Dit kader was gericht op bouwen voor de (ontembare) groei van de bevolking. Tot 2025 zouden er 50.000 nieuwe woningen binnenstedelijk bij

moeten worden gebouwd in het kader van de "compacte stad" (Gemeente Amsterdam/Wonen, 2022d, p. 49; Gemeente Amsterdam/OIS, 2016, p. 4). Er was nog relatief veel ruimte in Noord en voldoende mogelijkheden om de industriële locaties langs de IJ-oevers te transformeren naar woongebieden. Zodoende werden er twee versnellingslocaties (Elzenhagen/CAN-gebied en Hamerkwartier) in Noord benoemd. Deze ontwikkelstrategie was bedoeld om de voorraad in alle segmenten te mengen naar een gemengd stedelijk woonmilieu. In dit kader ging het dus alleen om *mengen op segmenten*. Er moest maximaal gebouwd worden. De raad wilde alleen planvorming accepteren die uitging van het meest extensieve scenario. Daarvan afwijken was nauwelijks mogelijk.

4.2.2 Groei populatie

De toe- en afname van de bevolking van Amsterdam sinds 1946 is te zien in Figuur 4.1 hieronder⁵. Buitenlandse migratie vormt een groot deel van de groei, de laatste jaren vooral door studenten en expats, met een korte terugval door de coronapandemie in 2020. Tot 2014-2015 was de instroom van expats en buitenlandse werknemers nog beperkt. Gedurende de periode 1992-2021 maken alleenstaanden meer dan 53% van de bevolking uit en gezinnen circa 25% (zie bijlage 1, Figuur 1).

Figuur 4.1: Toe- en afname van de Amsterdamse bevolking naar oorzaak (1946-2020)

Noot. Overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 23), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

De Boer (2021) voormalig voorzitter van RAN, huidige voorzitter van Bewonersplatform Vogelbuurt/IJ-plein begrijpt niets van de plannen van de gemeente om 150.000 woningen⁶ bij te bouwen in een bestaande stad. De Boer vindt dat de gemeente zich te weinig rekenschap geeft van wat het betekent om een stad ter grootte van Eindhoven *binnen* de bestaande stad te bouwen maar vooral ook voor wie. Zijn conclusie is dat er niet bijgebouwd zou moeten worden voor (jonge) migranten die voor onze kenniseconomie hier komen. De Boer vindt dat een riskante strategie van de gemeente aangezien zij veel mobieler zijn en ook zo weer kunnen vertrekken. Dat hebben we bijvoorbeeld tijdens de

⁵ De animatie <https://maps.amsterdam.nl/bouwjaar> geeft een mooie impressie van de groei van de stad sinds 1850

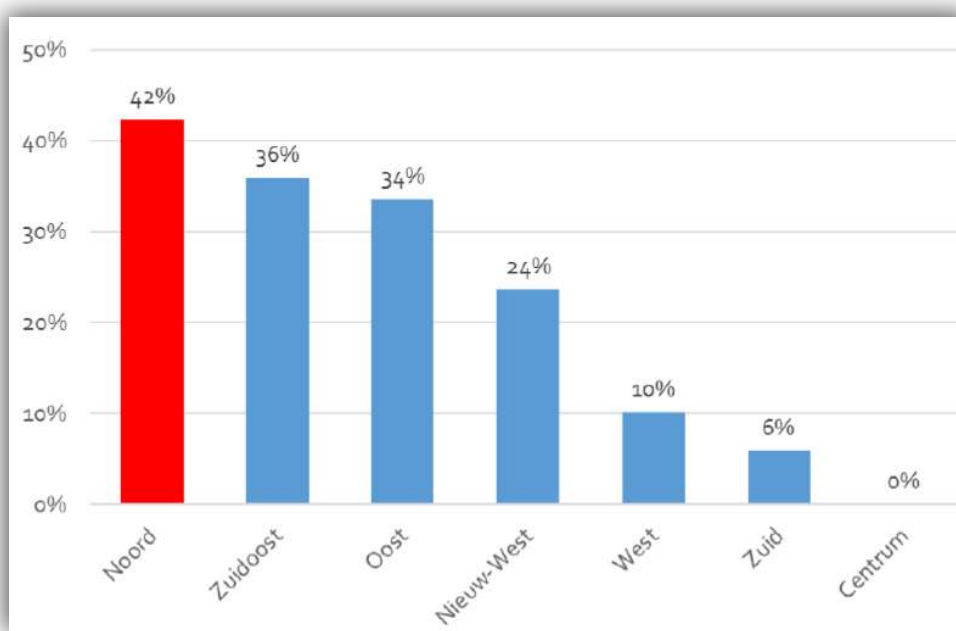
⁶ De Boer verwijst naar de besluitvorming over de Omgevingsvisie (Gemeente Amsterdam, 2021a, p. 44)

coronapandemie gezien toen er uit Amsterdam in korte tijd 5.000 inwoners vertrokken. Er zou dus ook een ander soort woningen gebouwd moeten worden voor de zittende bevolking van Amsterdam: geen kleine studio's voor eenpersoonshuishoudens maar woningen voor gezinnen en er zou veel meer moeten worden geïnvesteerd in (onderhoud van) bestaande woningen en wijken. Die middelen zijn er echter niet.

De populatie is niet gelijk over Amsterdam verdeeld: de meeste gezinnen wonen in de drie stadsdelen aan de randen van de stad: Nieuw-West, Zuidoost en Noord (zie bijlage 1, Figuur 2). De stad verdicht niet alleen maar wordt ook groter: onlangs is de gemeente Weesp onderdeel van Amsterdam geworden en er wordt nog grond ingepolderd (Strandeiland, Buiteneiland).

Van alle stadsdelen in Amsterdam, zal stadsdeel Noord tot 2050 de hoogste percentuele groei gaan doormaken (42%) (zie Figuur 4.2 hieronder), (Gemeente Amsterdam, 2018a). De verwachting is dat het inwoneraantal zal stijgen van 103.000 (1 januari 2022) naar 147.000 in 2050 (zie bijlage 1, Figuur 3).

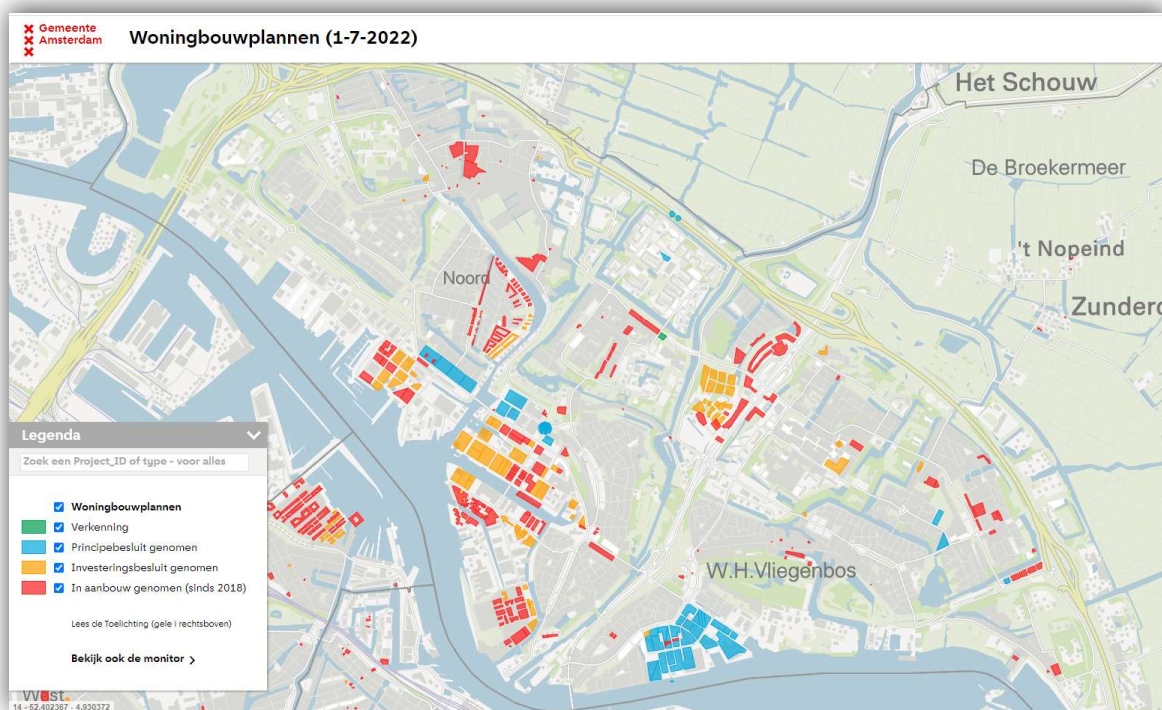
Figuur 4.2: Percentage verwachte bevolkingsgroei 2022-2050, stadsdelen.

Noot. Overgenomen uit *Noord in beeld. Enkele cijfers over wonen, leefbaarheid en ontwikkelbuurten*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022i [presentatie 10 maart 2022]

Op de kaart van de woningbouwplannen voor Noord (zie Figuur 4.3 hierna) is goed te zien dat het stadsdeel in ontwikkeling is. Deze kaart geeft de planvorming weer voor zowel transformatiegebieden, stedelijke vernieuwing als verdichting. Aan de IJ-oever (Overhoeks, NDSM, Hamerkwartier) gaat het om de transformatie van oude industriële gebieden, stedelijke vernieuwing vindt plaats in de naoorlogse wijken Waterlandpleinbuurt en de Banne en vernieuwbouw en renovatie in de vooroorlogse buurten van Oud-Noord (Volewijk, Van der Pek/Vogelbuurt/IJ-plein). Het transformatiegebied Centrum Amsterdam Noord (CAN) gaat over het winkelcentrum Boven 't Y op het Buikslotermeerplein, het Stationsgebied en Elzenhagen. Op de langere termijn komt daar nog de transformatie van Haven-Stad bij (70.000 inwoners), en eventueel verdichting in de Kleine Wereld.

Figuur 4.3: Woningbouwplannen (1-7-2022)

Noot. Overgenomen van *maps.amsterdam.nl*, door Gemeente Amsterdam, 2022e

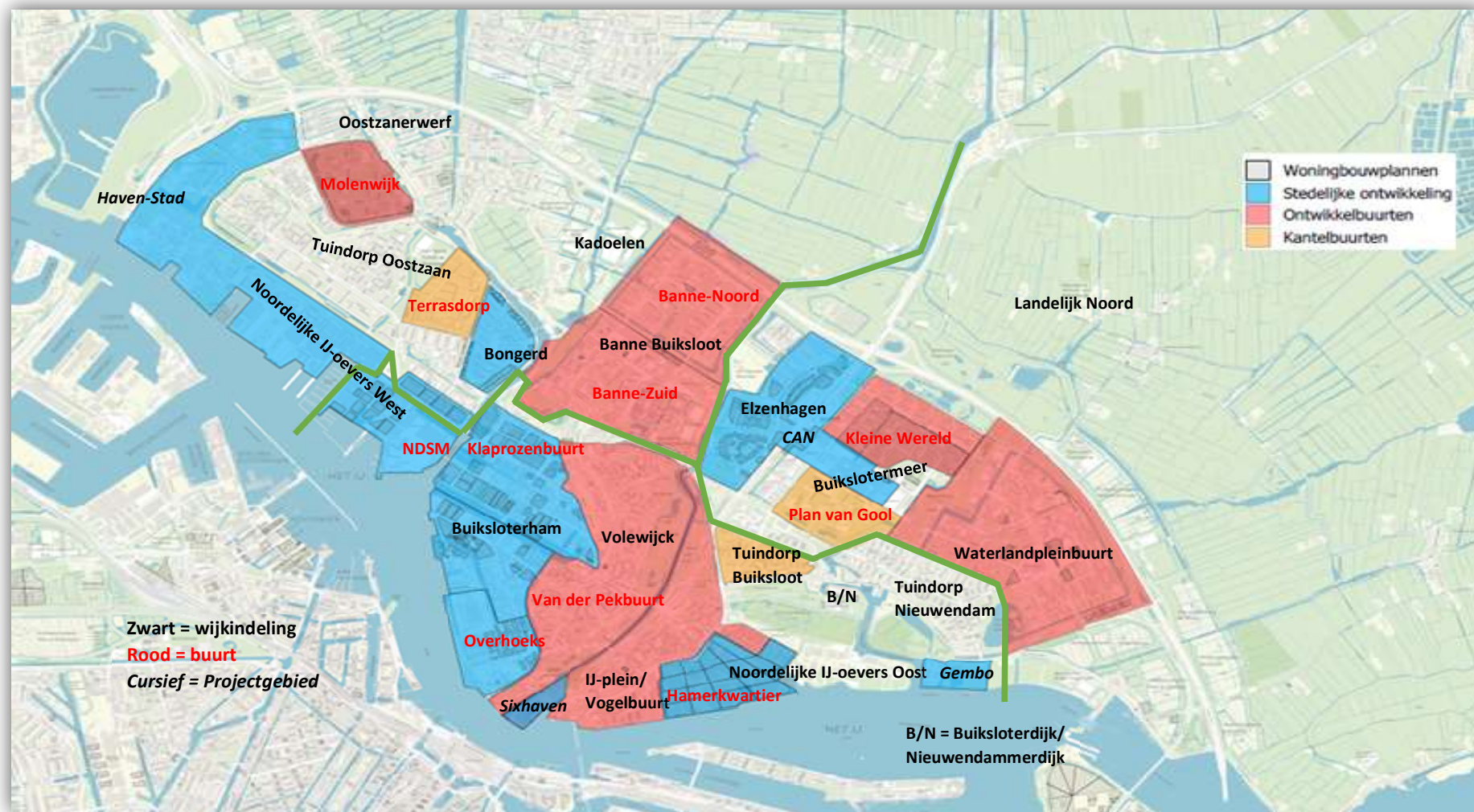
In Figuur 4.4 (Projectenkaart) op de volgende pagina zijn schematisch de wijken weer gegeven waar de bouwontwikkelingen plaatsvinden. De blauwe wijken zijn de wijken waar min of meer grootschalige stedelijke ontwikkeling of transformatie plaatsvindt, de roze wijken zijn de *Ontwikkeltuornten* en de oranje wijken verwijzen naar de zogenaamde *Kanteltuornten*. Ontwikkeltuornten zijn buurten of wijken die *gemiddeld* onder het Amsterdamse niveau liggen en waar *relatieve* achterstanden zijn op het gebied van leefbaarheid, veiligheid en sociaal-economische positie van bewoners. Het is dus altijd gerelateerd aan het Amsterdamse gemiddelde. Kanteltuornten zijn buurten die onder het stedelijk gemiddelde dreigen te komen. De Ontwikkeltuornten scoren op alle kernindicatoren relatief lager dan andere wijken en buurten in Amsterdam. In bijlage 1, Tabel 1 is duidelijk te zien dat bijna alle criteria (SES, veiligheid, leefbaarheid en kwetsbaarheid) op oranje of rood staan in deze wijken in 2021.

In Amsterdam zijn er 33 Ontwikkeltuornten in drie stadsdelen (Noord, Nieuw-West en Zuidoost), waarvan er zeven in Amsterdam-Noord liggen (Molenwijk, Banne-Noord, Banne-Zuid, De Kleine Wereld, Waterlandpleinbuurt, Volewijk, Vogelbuurt/IJ-plein). In de Ontwikkeltuornten Banne en Waterlandpleinbuurt vindt stedelijke vernieuwing plaats.

Wat goed zichtbaar is op de projectenkaart, is dat sommige wijken helemaal ingekapseld worden door gebieden waar stedelijke ontwikkeling plaatsvindt. Een deel van de ontevredenheid van bewoners ontstaat precies door die scheidslijnen: de investeringen gebeuren volgens hen alleen in de blauwe wijken (stedelijke ontwikkeling) en de andere wijken (en hun bewoners) hebben het nakijken hoewel daar de grootste achterstanden op sociaal, fysiek, veiligheid en economisch vlak zijn.

Figuur 4.4: Projectenkaart gebiedsontwikkeling Stadsdeel Noord (planvorming 2021)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Noord in perspectief*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022f [presentatie 13 april 2022]

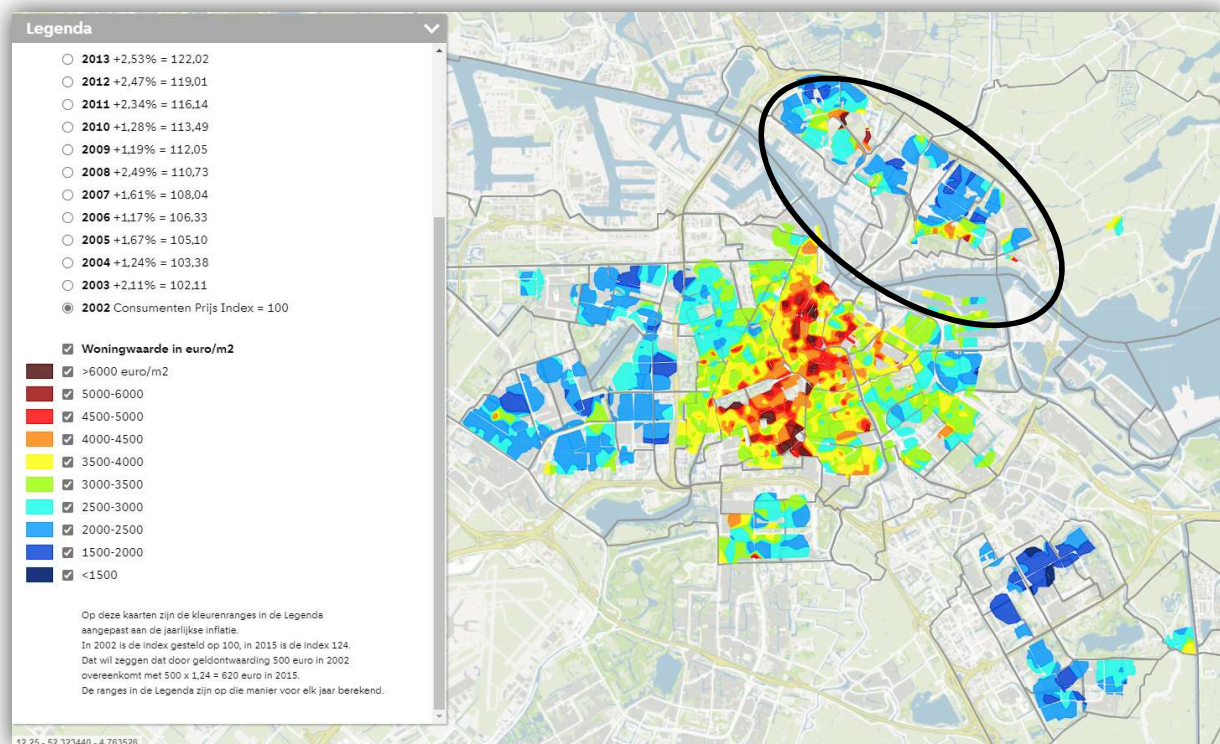
4.2.3 Almaar stijgende huizenprijzen

Door de groeiende vraag naar woningen in de populaire delen van de stad, zijn de prijzen vanuit het centrum gestaag omhoog gegaan naar de buitenwijken (zie Figuren 4.5, 4.6 en 4.7). De verkoopprijs per m² is explosief gestegen tussen 2002 en 2020 (2002 = index 100). De gemiddelde prijs voor een koopwoning bedroeg in 2021 meer dan EUR 600.000 (Gemeente Amsterdam/Wonen, 2022g, p. 5).

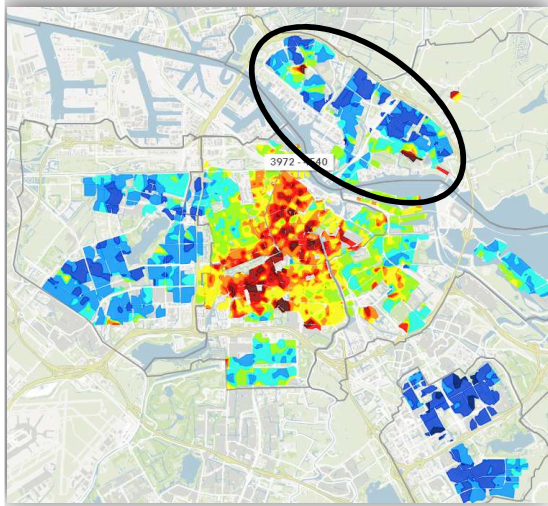
In Noord is de gemiddelde woningwaarde (WOZ-waarde) tussen 2016 en 2021 van alle stadsdelen in Amsterdam het meest gestegen (75%). Dat is 10% hoger dan de stijging in de (dure) stadsdelen Centrum, Zuid en West (zie bijlage 1, Figuur 4).

Figuur 4-5: Woningwaardekaart-verkoopprijs per m² (2002, 2010 en 2021, per wijk).

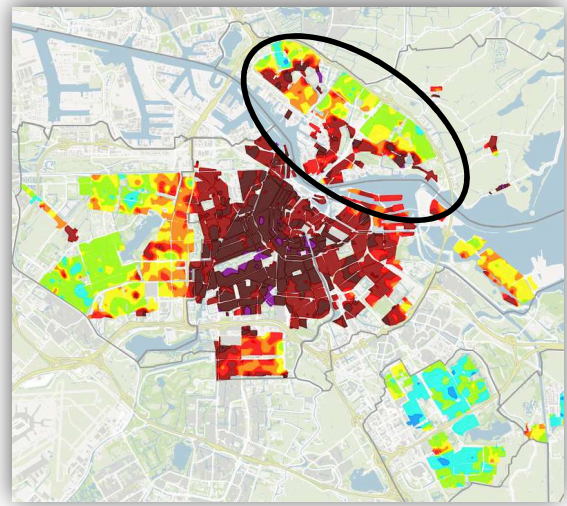
2002

Figuur 4.6
2010

Figuur 4.7
2021

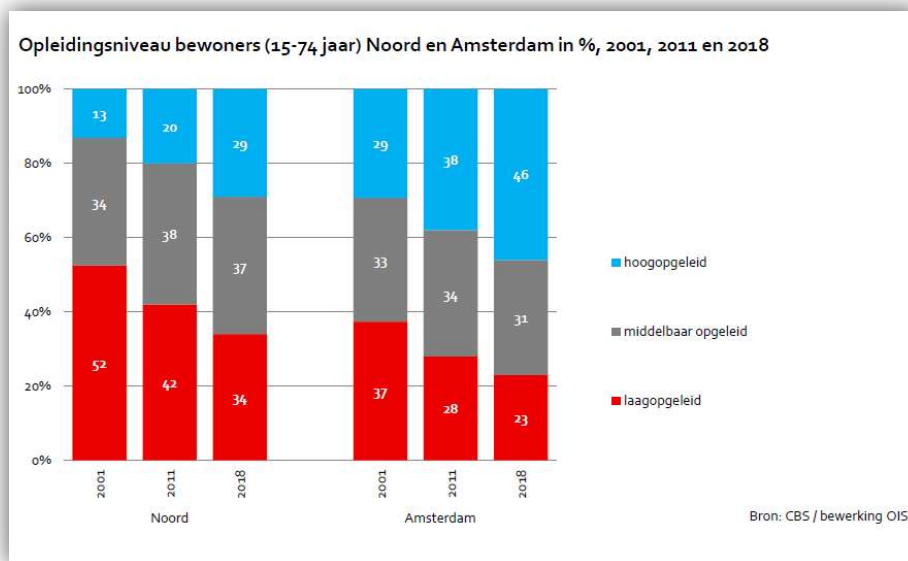

Noot. Aangepast overgenomen van *maps.amsterdam.nl*, door Gemeente Amsterdam, 2022e

4.2.4 Veranderingen in instroom

De groei van de stad heeft mede te maken met de instroom van hoger opgeleiden in Amsterdam. Uit hoofdstuk 2 weten we dat hun hogere inkomens zorgen voor ruimtelijke segregatie. De groep hoger opgeleiden is ook naar Noord gekomen (zie Figuur 4.8 hieronder). Het percentage hoog opgeleiden in Noord is tussen 2001 en 2018 toegenomen van 13% naar 29% (Amsterdam: respectievelijk 29% en 46%).

Figuur 4.8: Opleidingsniveau bewoners (15-74 jaar) Noord en Amsterdam in % (2001, 2011 en 2018)

Noot. Overgenomen uit *Noord in perspectief*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022f [presentatie 13 april 2022]

Uit de interviews en locatiebezoeken komt naar voren dat de instroom van deze “nieuwe Noorderlingen” met een andere, meer stedelijke levensstijl (*new urban*) van invloed zal zijn op het verlies van thuisgevoel van “oude Noorderlingen” die vaak al vele generaties in dezelfde buurt wonen, met name in de tuindorpen.

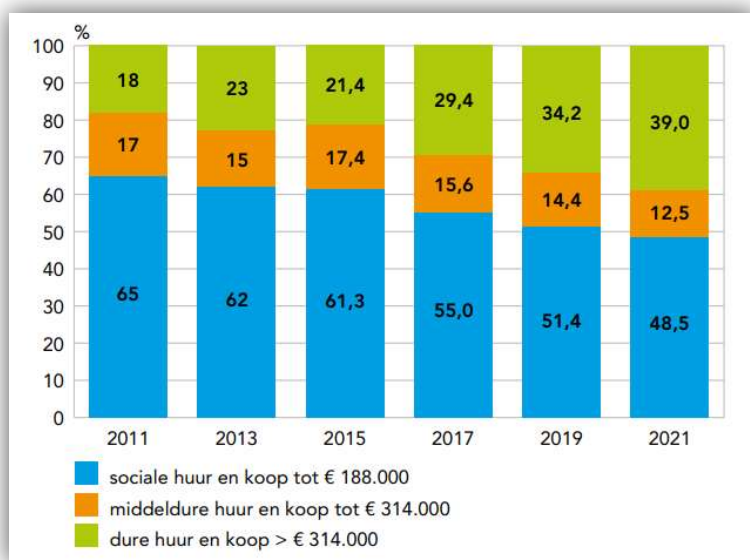
4.2.5 Veranderingen in woningvoorraad

Na leegloop van de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, streeft de gemeente Amsterdam sinds de jaren negentig naar “gemengde wijken” (Hochstenbach, 2017b; Miltenburg, 2017). De achterliggende gedachte is dat gemengde wijken zorgen voor “sociale menging” (Hochstenbach, 2020, p. 401) en “sociale cohesie” (Volker, 2019, p. 128). Tot die tijd bestond de woningvoorraad in Amsterdam voornamelijk uit sociale huurwoningen hetzij in bezit van woningcorporaties, hetzij in particulier bezit. Er waren destijds al wachtlijsten voor een huurwoning. De overheid wilde minder sociale huur- en meer marktoningen om aan de grote vraag naar woningen voor de welvarende middenklasse te voldoen. Gemengde wijken zouden de leefbaarheid en sociaal-economische status van inwoners in kwetsbare wijken verbeteren: argumenten die gebruikt werden voor stedelijke vernieuwing. Uit hoofdstuk 2 weten we dat deze positieve buurteffecten niet op individueel niveau optreden: de wijk bepaalt je kansen niet. Je kansen bepalen (tegenwoordig) in welke wijk je woont (Miltenburg 2017a).

Door ingrepen van de overheid op de woningmarkt (zie hoofdstuk 2) is de segmentering in de woningvoorraad in Amsterdam behoorlijk veranderd. De streefpercentages om gemengde wijken te bevorderen zijn in de loop der jaren gewijzigd. In eerste instantie werd een 70/30-regeling voor nieuwbouwwijken aangehouden (70% sociale huur – 30% koop). De laatste jaren wordt een 40/40/20-regeling gebruikt als streven (40% sociale huur, 40% middeldure huur en 20% koop) hoewel daar vaak vanaf wordt geweken. Deze percentages zeggen ook niets over de eigendomsverhoudingen die er al zijn in een wijk. De Rekenkamer Amsterdam (2020a, p. 6) vindt de streefpercentages niet duidelijk onderbouwd. In de huidige samenwerkingsafspraken tussen de gemeente en de AFWC (koepel van woningcorporaties) wordt met een gemengde stad nog steeds het *mengen van woningen* bedoeld (Gemeente Amsterdam/Wonen & AFWC (2019a, p. 10). GroenLinks had in haar verkiezingsprogramma 2022 zelfs een 45/45/10-regeling staan (GroenLinks, 2022).

In Figuur 4.9 hieronder is te zien hoe de voorraad van voornamelijk sociale huur- en goedkope koopwoningen tussen 2011 en 2021 in Amsterdam is geslonken naar minder dan de helft van de voorraad. Het percentage dure huur- en koopwoningen is in die periode meer dan verdubbeld.

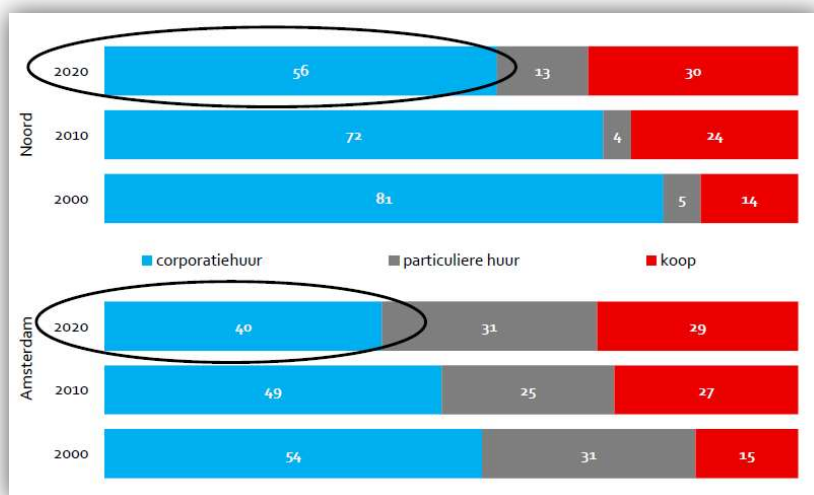
Figuur 4.9: Woningvoorraadsegmenten 2011-2021 (procenten).

Noot. Overgenomen uit *Wonen in Amsterdam* (p. 4), door Gemeente Amsterdam/Wonen & AFWC, 2022h

Het aandeel particuliere huur is bijna verdrievoudigd in Noord in twintig jaar, terwijl dat voor Amsterdam gelijk is gebleven (zie Figuur 4.10 hieronder). Deze trends zullen zich de komende jaren met alle bouwontwikkelingen die op stapel staan waarschijnlijk voortzetten, hoewel beleggers steeds meer aan banden worden gelegd. Het is afwachten wat de gevolgen van deze beperkingen zullen zijn.

Figuur 4.10: Woningvoorraad naar eigendomsverhouding, Noord en Amsterdam (2000-2020)

Noot. Overgenomen uit *Noord in beeld. Enkele cijfers over wonen, leefbaarheid en ontwikkelbuurten*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022i [presentatie 10 maart 2022]

In het huidige Coalitieakkoord staat:

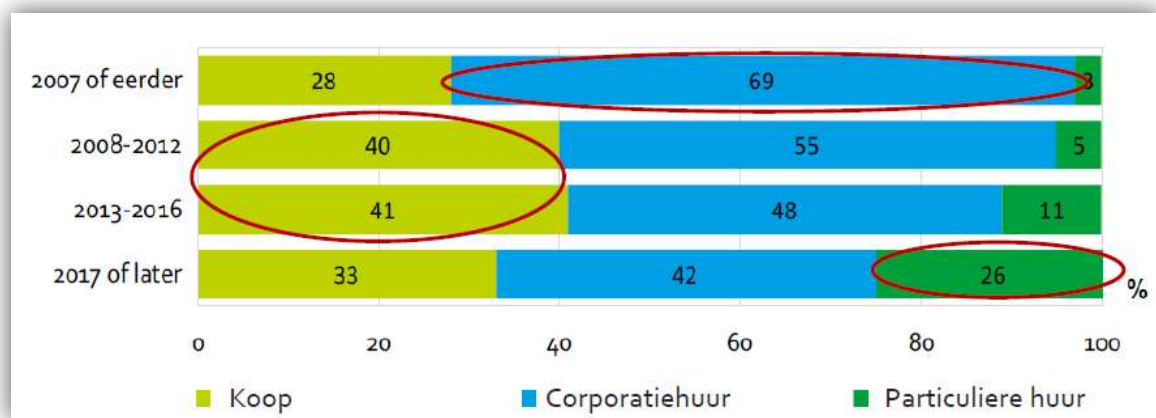
Het is van groot belang dat we bouwen naar de behoeftes van de woningzoekenden in de stad. Dat betekent dat er een goede **mix in woninggrootte** is. Voor singles, jongeren en studenten zetten we vaker in op gedeelde voorzieningen en voor gezinnen borgen we voldoende ruimte in de woning. Gemeente Amsterdam, 2022b, p. 53)

4.2.6 Veranderingen instroom per segment

De segmenten lijken nu redelijk in balans maar er is een groot verschil te zien bij de recent verhuisden: meer dan de helft komt tegenwoordig in de particuliere huur terecht: 54,6% in 2021 (was 21,9% in 2009), waarvan het grootste deel in de dure sector (zie bijlage 1, Figuur 5) (Gemeente Amsterdam/Wonen & AFWC, 2022h). Dat is niet omdat dat een wens is van veel huurders maar omdat ze zich geen koopwoning meer kunnen veroorloven. Elke keer dat een woning vrij komt, gaat de huur verder omhoog. Dit drijft de huurprijzen op. De instroom in de corporatiesector blijft, bij gebrek aan verhuismogelijkheden en toegankelijkheid, verder dalen (24,6% in 2021).

In Noord zijn de veranderingen in de instroom ook goed zichtbaar (zie Figuur 4.11 hierna). Kwam vóór 2007 nog 69% van de inwoners terecht in een sociale huurwoning, tien jaar later is dat nog maar 42%. De instroom in nieuwe koopwoningen steeg een aantal jaar (2008-2016) door de oplevering van veel nieuwbouwwoningen voor gezinnen maar vakt nu weer af door de toename in particuliere huur (opleveringen appartementen) net als in heel Amsterdam.

Figuur 4.11: 'Oude' en 'nieuwe' inwoners (huishoudens) woningmarktsegmenten huidige bewoners op 1-10-2021 (%).

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

Het aandeel corporatiewoningen in Amsterdam nam af van 49,4% (2009) tot 40,6% in 2021 (zie bijlage 1, Figuur 5). In 2000 was dat nog 54%. Het percentage koopwoningen bleef sinds 2009 ongeveer gelijk (28,8% in 2021) maar was in 2000 nog maar 15%: ongeveer gelijk aan de afname van het aandeel corporatiewoningen (cijfers 2000: zie Figuur 4.10 op de vorige pagina).

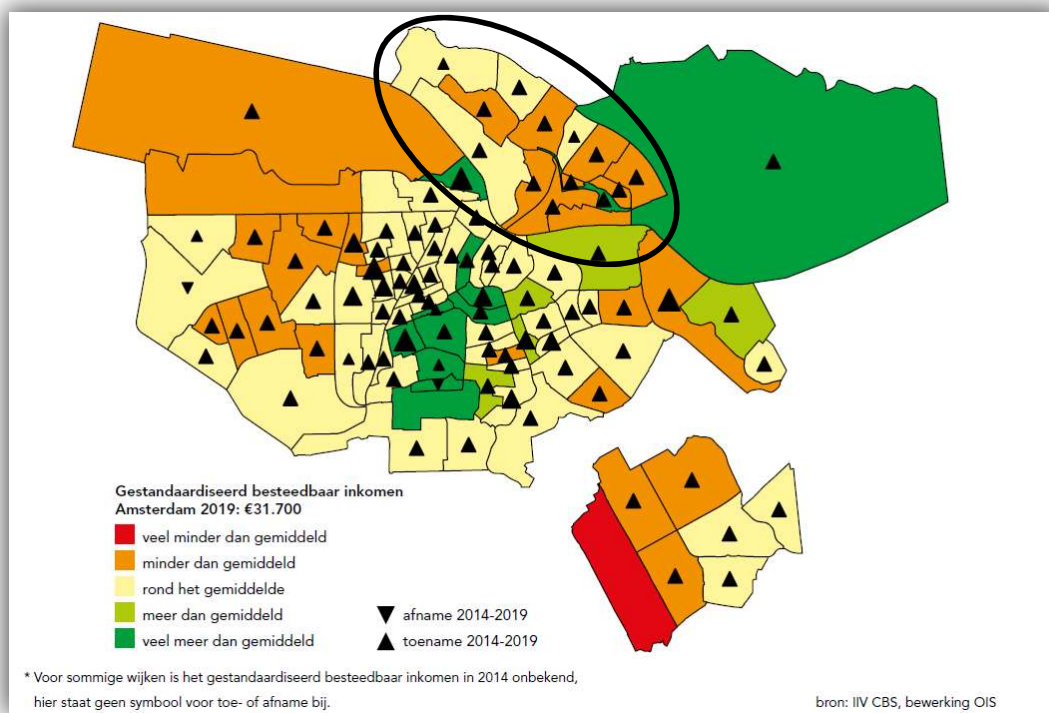
In Noord is het aandeel corporatiewoningen afgenomen van 81% in 2000 naar 56% in 2020 door sloop/nieuwbouw, verkoop en nieuwbouw markt woningen (Figuur 4.10). Dit was de grootste krimp in heel Amsterdam. Voor Amsterdam als geheel is de afname minder sterk (van 54% naar 40%). Na 2015 is er een daling ingetreden in de verkoop van corporatiewoningen (Gemeente Amsterdam/Wonen & AFWC, 2022h, p. 3 en bijlage 1, Figuur 6).

meer nog dan van lage inkomens (Boterman & Van Gent (2015)). Na 2015 zijn ook de lage inkomens verder geconcentreerd in de kwetsbare wijken aan de randen van de stad.

De segregatie in inkomens blijkt uit de GINI-index (zie bijlage 1, Figuur 7). De Gini-coëfficiënt geeft de inkomensongelijkheid aan (waarde tussen 0 en 1). Hoe dichterbij de 0, des te gelijkere de verdeling. Er zijn relatief veel lage en hoge inkomens in Amsterdam (GINI-index 0,37, vergelijk Nederland 0,29). De inkomensongelijkheid is in Amsterdam en Nederland onveranderd sinds 2017. Inkomensverschillen binnen een wijk (buurniveau) zijn hieruit niet te herleiden.

In onderstaand Figuur 4.13 is te zien dat het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen van huishoudens in de periode 2014-2019 in veel wijken is gestegen maar ongelijk over de stad is verdeeld: de randen van de stad, waar ook de Ontwikkelbuurten liggen, blijven achter (oranje en rood) ten opzichte van het Centrum, Oost, Zuid en Landelijk Noord (geel en groen).

Figuur 4.13: Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen Amsterdamse huishoudens naar wijk, 2019 en ontwikkeling t.o.v 2014

Noot. Aangepast overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 133), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

4.3.2 Oude en nieuwe Noorderlingen

In dit onderzoek komt het onderscheid tussen “oude en nieuwe Noorderlingen” veelvuldig voor. Meestal worden met “oude Noorderlingen” de inwoners van de tuindorpen en de naoorlogse wijken aan de A10 bedoeld en met “nieuwe Noorderlingen” de nieuwe stedelingen in de transformatie- en/of nieuwbouwwijken. De gemeente Amsterdam hanteert het jaar 2007 als scheidslijn voor het begrip “oude of nieuwe Noorderling” om de bevolkingssamenstelling, de woningvoorraad en de woonwensen van Noorderlingen vijfjaarlijks te kunnen onderzoeken. Het onderzoek naar deze instroom vond voor het eerst plaats in 2007. Vandaar dat de term “oude Noorderlingen” gebruikt wordt voor hen die in Noord

woonden vóór 2007, maar het is een arbitrair begrip. Gevoelsmatig ligt de grens bij velen na de onstuurige groei van de jaren na de crisis van 2013 en de start van de versnelde bouwontwikkelingen. Het zou volgens een onderzoeker van het stadsdeel logischer zijn om vanaf 2013 te rekenen (persoonlijke communicatie, 2022). Maar aangezien in dit onderzoek uitgegaan wordt van definities en data van de gemeente Amsterdam hanteren we deze grens van 2007 hier ook. Soms wordt "oude of nieuwe Noorderlingen" vervangen door "bestaande of nieuwe wijken". De term "oude Noorderling" gebruiken sommigen voor zichzelf als geuzennaam om zich als "echte" Noorderling te onderscheiden van de nieuwkomers. Van deze naamgeving gaat al een zelfgekozen tweedeling uit.

4.3.3 Instroom kwetsbare bewoners

Een van de kritiekpunten op het stedelijke beleid van gentrificatie van onder andere Hochstenbach en Verloo (2019) is dat er "residualisering" optreedt door de instroom van kwetsbare groepen in al kwetsbare wijken (p. 326). Het gaat hier om een bredere definitie van "kansarm" dan de SES-score.⁷ In Noord (evenals in de stadsdelen Zuidoost en Nieuw-West) is dat inderdaad het geval (zie Figuur 4.14 op de volgende pagina). De instroom van kwetsbare groepen vindt juist plaats in de Ontwikkel- en kantelbuurten waardoor de kwetsbaarheid van een wijk verergerd wordt. De veerkracht van een wijk en de bewoners komt hiermee zwaar onder druk te staan. In grote delen van Noord is het aandeel kwetsbare doelgroepen op de totale woningvoorraad hoger dan 15%, met uitschieters naar meer dan 19% in sommige buurten (zie Figuur 4.15 op de volgende pagina). In sommige wijken is de instroom van kwetsbare groepen op het totaal aantal verhuringen van sociale corporatiewoningen tussen de 50-100% (zie bijlage 1, Figuur 8). Extra aandacht voor deze wijken blijft dus nodig. De gemeente wil de sociaal-economische verschillen kleiner maken door extra investeringsprogramma's voor kwetsbare wijken en het principe van Ongedeelde wijken.

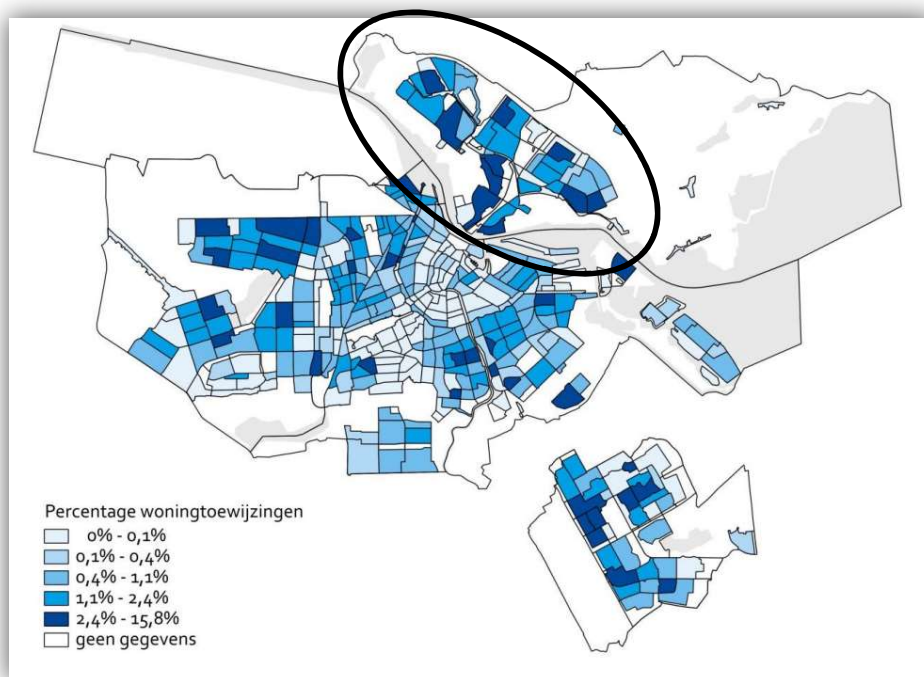
De Adviesraad Diversiteit en Integratie en Stad Forum (2014) brachten in 2014 het rapport "Divers en Ongedeeld" uit. De conclusie was dat het met de segregatie in Amsterdam erg meeviel en dat Amsterdam het eigenlijk zo slecht niet deed. In dit rapport werd vooral ook naar segregatie tussen etnische groepen gekeken. De Raad vond dat het gebruik van de termen "tweedeling, segregatie, de ring en gedeelde stad" (p. 35) vermeden moest worden omdat de termen te politiek geladen zouden zijn en niet zouden bijdragen aan een oplossing. Maar inmiddels is Amsterdam "zo gesegregeerd als de pest" schreef Bast (2016), destijds voorzitter van de Jonge socialisten.

Veldboer (2018) concludeert:

In Noord ... is sprake van een toenemende concentratie van laagopgeleide mensen, deels van Nederlandse afkomst, deels van buitenlandse origine, met weinig grip op hun eigen leven. Zij kampen met andere woorden met sociale uitsluiting; een toestand van materiële deprivatie, beperkte toegang tot een prettige leefomgeving en goede zorg, geringe sociale participatie en gebrekkige integratie. (Veldboer, 2018, [Een nieuwe geografie van uitsluiting])

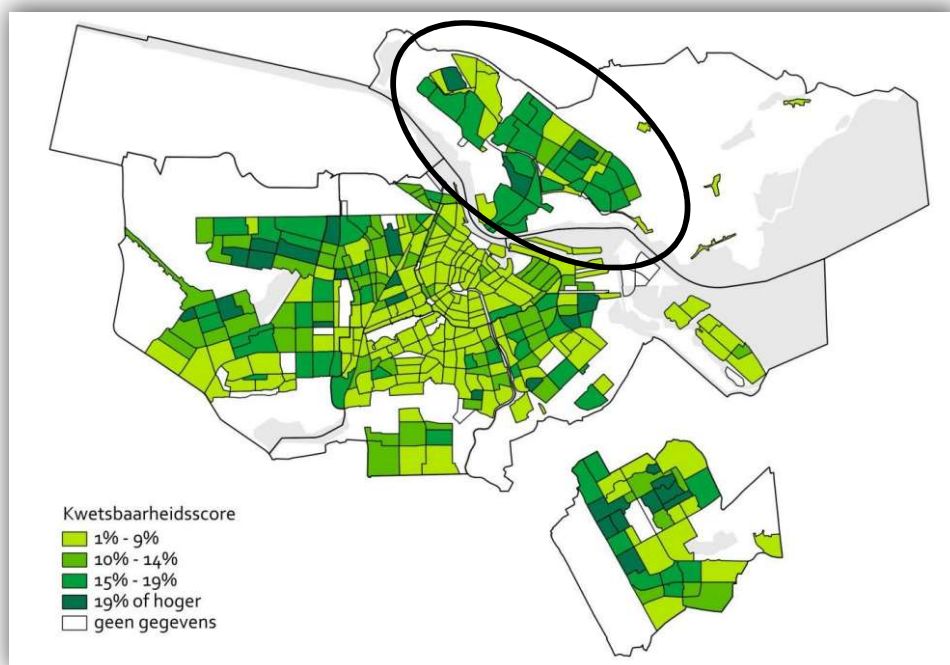
⁷ Groepen die onder de definitie "kwetsbare groepen" vallen zijn onder andere: uitstroom maatschappelijke opvang, crisisopvang, slachtoffers (huiselijk) geweld, multiprobleemgezinnen, sociaal en medisch urgenten, statushouders etcetera (Gemeente Amsterdam/OIS, 2019b, p. 6)

Figuur 4.14: Toewijzingen kwetsbare doelgroepen op de totale woningvoorraad in Amsterdam per buurt (2016-2018)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Woningtoewijzing kwetsbare groepen in wijken: trends en ontwikkelingen 2016-2018* (p. 16), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2019b

Figuur 4.15: Aandeel bewoners met een hoge score op kwetsbaarheid in Amsterdam per buurt (2016-2018)

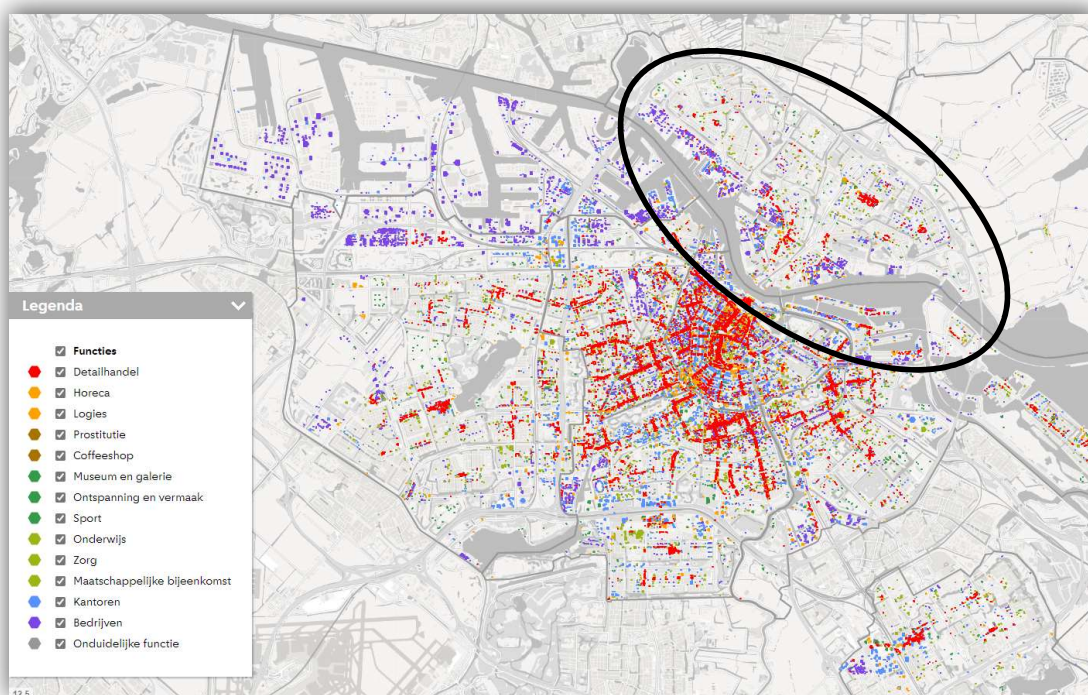
Noot. Aangepast overgenomen uit *Woningtoewijzing kwetsbare groepen in wijken: trends en ontwikkelingen 2016-2018* (p. 29), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2019b

4.3.4 Aanbod voorzieningen

Om een *complete stad* te kunnen bouwen, staat de *functiemix* van voorzieningen en ontmoetingsplekken centraal volgens de gemeente: de functiemix moet leidend zijn voor woningbouw. Ontmoetingruimte wordt gezien als “bindmiddel” om verschillende bewoners met elkaar in contact te laten komen (Gemeente Amsterdam, 2021a, p. 207). Als de gewenste sociale infrastructuur niet kan worden bereikt, dan zou er geen woningbouw meer kunnen plaatsvinden (Gemeente Amsterdam, 2021a, p. 160). Dat de werkelijkheid weerbarstig is, is duidelijk in Noord: voorzieningen in Noord zijn niet berekend op de aantallen nieuwe inwoners en het aanbod voldoet ook kwalitatief niet. De bouw van woningen prevaleert nog vaak en de noodzakelijke voorzieningen hobbelen daar achter aan. Uit de interviews blijkt dat de balans juist zoek is op het gebied van voorzieningen: het aanbod groeit niet mee met de toename van het aantal inwoners en/of het aanbod voorziet niet in de behoefte. Dit geldt ook voor de fysieke infrastructuur, bijvoorbeeld in relatie tot mobiliteit.

Het empirisch onderzoek in hoofdstuk 6 richt zich op ontmoetingsplekken en voorzieningen. In Figuur 4.16 hieronder is te zien dat er relatief weinig voorzieningen (niet-woonfuncties) in Noord liggen en dat de voorzieningen die er zijn, voornamelijk in de transformatiegebieden van Oud-Noord en op Buikslotermeerplein (Noord-Oost) liggen. Er is een duidelijk verschil te zien met het centrum van Amsterdam aan de zuidkant van het IJ.

Figuur 4.16: Niet-woonfuncties (functiekaart Amsterdam), 2022

Noot. Aangepast overgenomen van maps.amsterdam.nl, door Gemeente Amsterdam, 2022e

Het gebied Noord-West heeft een eenzijdig voorzieningenaanbod (sportvoorzieningen en ziekenhuis). Alle bedrijvigheid (paars) concentreert zich langs de IJ-oeveren. Deze bedrijvigheid is echter grotendeels nog maar tijdelijk en zal worden vervangen door woningbouw. Zeker voor het Hamerkwartier geldt dat de gemeente niet veel grond in bezit heeft of er zitten langjarige erfpachtcontracten onder. De huidige bedrijven, veelal maakindustrie en kleine werkplaatsen zoals garages, zijn eigenlijk niet in te passen in de gebiedsontwikkeling. Er is wel geprobeerd de randvoorwaarden te creëren zodat een deel terug kan keren maar vanwege milieueisen (geluidshinder, geuroverlast en dergelijke) en logistieke problemen is

de kans daarop klein. Bovendien kunnen de bedrijven vaak de (verwachte) nieuwe hogere huur niet betalen. Het karakter van het huidige industrieterrein gaat daarmee verloren. Het is niet duidelijk waar deze bedrijven dan naar toe kunnen. Hetzelfde geldt voor een aantal kenmerkende horecagelegenheden zoals Buurtcafé Mok, Restaurant Stork en de Goudfazant. Er zijn geen "randen van de stad" waar het naar toe verplaatst aangezien aan de randen van de stad de nieuwe bouwlocatie Haven-Stad komt (persoonlijke communicatie, 2022). Een aantal respondenten geeft aan dat het belang van dit soort werkgelegenheid voor de stad en Noord onderschat, of zelfs ondergewaardeerd, wordt. Werkgelegenheid en bedrijvigheid verdwijnt hierdoor in de toekomst dus uit Noord.

De detailhandel (rood) concentreert zich voornamelijk rond het Buikslotermeerplein maar de transformatie van dit gebied laat al jaren op zich wachten. Het is afwachten hoe de detailhandel ingevuld wordt in de toekomst naast de woningbouwontwikkeling.

Parken, groen, sport en spelen zijn niet opgenomen in deze voorzieningenkaart. Dit zijn uiteraard wel belangrijke functies! In de bestaande wijken zijn er voldoende sport- en groenvoorzieningen maar door alle bouwontwikkelingen neemt het groenaanbod wel steeds meer af, tot ongenoegen van de bewoners. Een van de drie speerpunten van Aanpak Noord is om die reden "stadsnatuur en groen" (Gemeente Amsterdam, 2022c, p. 19). Duidelijk zichtbaar is dat er langs de IJ-oeveren maar beperkt aanbod in groen- en sportvoorzieningen is (zie bijlage 1, Figuur 9: Sportvoorzieningen en Figuur 10: Beleidskader Hoofdgroenstructuur).⁸

4.4 Conclusies

In dit hoofdstuk staat onderzoeksvraag, subvraag 4 centraal:

4. Hoe manifesteert de tweedeling zich ruimtelijk en sociaal in Noord?

Uit bovenstaande cijfers blijkt dat de laatste twintig jaar de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in Amsterdam en Noord groter is geworden door de instroom van hoogopgeleide (rijke) expats en studenten en dat gentrificatie vanuit het centrum steeds meer naar de buitenwijken is verschoven.

Amsterdam wil groei gebruiken om een betere stad te worden maar de groei van de stad heeft de afgelopen jaren juist geleid tot kansenongelijkheid en een tweedeling tussen wijken en buurten. Er is een afname van corporatiewoningen door omzetting, verkoop en liberalisering. Aan de randen van de stad (Noord) waar nog relatief veel sociale huurwoningen staan, wonen kwetsbare groepen die geen kans meer hebben om hun wensen op de woningmarkt te verwezenlijken. Zij hebben geen keuze meer. De koop en sociale huurwoningenmarkt zit op slot en is steeds minder toegankelijk. Daarvoor in de plaats zijn particuliere huurwoningen terug gekomen met hoge(re) huren. Als mensen in de stad willen blijven wonen, kunnen ze nu bijna alleen nog maar huren op de particuliere huurmarkt.

Ondanks alle extra rijks en stedelijke investeringen voor kwetsbare wijken, blijft de problematiek van de inwoners in de Ontwikkelbuurten en kantelbuurten onveranderd. Sinds 2004 is er een ruimtelijk marginalisatieproces op gang gekomen dat geleid heeft tot sociale segregatie waardoor de drie kwetsbaarste stadsdelen nu aan de randen van de stad liggen (Van Gent et al., 2014, p. 48).

Menging van wijken volgens het principe van "homogene straten in heterogene buurten" zou segregatie en ongelijkheid tegengaan (Gemeente Amsterdam, 2021a, p. 159). Maar Musterd (2020a, p. 353) sprak van menging op een grotere schaal: "homogene buurten in heterogene wijken". De vraag is dus of Amsterdam de juiste schaalgrootte kiest voor menging. Uit interviews en rapporten komt naar voren dat menging op te kleine schaal niet werkt want dan leveren verschillende leefstijlen problemen op: menging

⁸ Er is helaas (nog) geen complete kaart beschikbaar van (buiten)speelplekken.

op blokniveau en binnen een blok werkt niet (Gemeente Amsterdam, 2017, p. 56). Het zou dus misschien beter zijn om Musterds schaalgrootte aan te houden.

Menging op woningvoorraad (segmentering) heeft plaatsgevonden maar "sociale menging" niet (Hochstenbach, 2020, p. 401). Het gemengde wijkenbeleid van de gemeente is in dat opzicht mislukt: Amsterdammers wonen steeds meer gescheiden van elkaar op basis van inkomen. Amsterdammers vinden de samenhang in de buurt belangrijker dan de samenstelling van de woningvoorraad: "De gemeente stuurt volgens hen te eenzijdig op gemengdheid via een grotere diversiteit in het woningaanbod. Meer diversiteit qua woningen en mensen betekent volgens hen niet vanzelfsprekend ook meer diversiteit in contacten" (Rekenkamer Amsterdam, 2020a, p. 15).

Stadsdeel Noord is sociaal-economisch erg veranderd door de snelle groei. Er is een tweedeling op opleidingsniveau, kwetsbare wijken en instroom van kwetsbare groepen. De inkomensongelijkheid is toegenomen tussen 2011 en 2019. Het voorzieningenaanbod is (nog) niet mee gegroeid met de toename van het aantal inwoners. Alle bedrijvigheid en (horeca)voorzieningen zijn geconcentreerd rond de IJ-oever, maar sport- en groenvoorzieningen zijn er te weinig. Door transformatie verdwijnt een groot deel van deze bedrijvigheid.

In de tuindorpen in Noord zijn demografische veranderingen de belangrijkste reden van gentrificatie. In de stedelijke vernieuwingswijken is dat voornamelijk door sociale mobiliteit en de instroom van hogere inkomensgroepen (Hochstenbach & Van Gent, 2015, p. 1495).

In het volgende hoofdstuk worden de gevolgen van de groei van Noord bekeken en wat dat betekent voor de inwoners, hun thuisgevoel en de polarisatie die dat teweeg heeft gebracht tussen verschillende groepen inwoners (empirie deel twee).

Hoofdstuk 5. De keerzijde van de groei: polarisatie in Noord (empirisch onderzoek deel 2)

“Alles is voor de ander, maar niet voor de Noorderlingen zelf”

“Het gaat erom dat ze vinden: ‘het is ónze plek’ en dan wordt er weer wat van hen afgenomen”

“Noord is een dorp, een weids dorp”

“Mensen realiseren zich niet dat ze onderdeel zijn van de stad”

(Bron: Citaten geïnterviewden)

“Nieuwe Nederlanders moeten integreren. Nieuwe Noorderlingen ook?”

(Bron: Hutak, 2020, p. 145)

Bron: Ravage-webzine (2019b)

Hoofdstuk 5. De keerzijde van de groei: polarisatie in Noord

5.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat gentrificatie en ruimtelijke uitsortering in Amsterdam en Noord geleid heeft tot sociale en ruimtelijke ongelijkheid. De grootschalige transformaties en instroom van nieuwe inwoners hebben ook invloed op het thuisgevoel van Noorderlingen. Er zijn scheidslijnen ontstaan tussen nieuwe stedelingen, hoger opgeleiden en veelal, laag opgeleide inwoners van bestaande wijken en dan met name de tuindorpen en naoorlogse wijken. Dit leidt tot polarisatie tussen bewoners onderling. Bij sommige bewoners leiden de veranderingen tot vervreemding en boosheid die op verschillende manieren tot uiting komen: politiek, in de media maar ook buiten op straat is verzet zichtbaar. Ze voelen zich niet serieus genomen door de politiek en haken af. De kloof tussen burger en overheid wordt hierdoor vergroot en participatietrajecten worden met achterdocht bekeken.

Er is een gevoel van achter gesteldheid ontstaan bij bewoners in (vooral) de tuindorpen omdat zij menen dat er alleen in nieuwe wijken wordt geïnvesteerd en niet in de achterstanden van de bestaande wijken. Zij ervaren een (groot) gevoel van verlies en nostalgie. En het zich toe-eigenen van de identiteit van het "oude" Noord door "nieuwe Noorderlingen" leidt tot wrijving en ongemak. Deze identiteit hangt nauw samen met het veranderde imago van Noord de afgelopen jaren. Men spreekt in Noord ook wel van "groeipijn" (Rothuizen, 2022).

Het is interessant om nu te analyseren wat de groei in de praktijk voor Noorderlingen betekent en hoe de tweedeling ervaren wordt. Dit hoofdstuk gaat dieper in op de effecten van de groei en de polarisatie die daardoor ontstaan is. Onderzoeksvragen, subvragen 5 en 6 zullen hiermee worden beantwoord:

Subvraag 5: Hoe wordt de tweedeling in de praktijk ervaren?

Subvraag 6: Welke effecten heeft de groei op het "thuisgevoel" van Noorderlingen?

5.2 Methodologie diepte-interviews

Om deze vragen te kunnen beantwoorden zal gebruik worden gemaakt van data van de gemeente Amsterdam en van diepte-interviews met professionals en bewoners. Er zijn negen diepte-interviews gehouden met bewoners, medewerkers van corporaties, ambtenaren en een bestuurder van de Gemeente Amsterdam, om meer inzicht te krijgen in de effecten van de groei op Noord van de laatste tien jaar en op wat er in de toekomst nodig is. De geïnterviewde professionals zijn geselecteerd binnen het eigen netwerk of op advies van geïnterviewden en hebben een zekere senioriteit in functie (management), (inhoudelijke) kennis van Noord en hun bewoners en/of zijn betrokken bij beleidsvorming. Anderen zijn geïnterviewd vanwege hun rol in het publieke discours (zie bijlage 2, namenlijst en bijlage 3, semi-standaard vragenlijst).

Aan de geïnterviewden is gevraagd hoe zij de groei hebben ervaren en hoe zij kijken naar het thuisgevoel van Noorderlingen, de ervaren weerstand en tweedeling. En welke rol voorzieningen en ontmoetingsplekken volgens hen zouden kunnen spelen bij het overbruggen van de kloof. De interviews geven een breder perspectief van professionals en bewoners op de gevolgen voor de leefomgeving en planvorming.

De interviews duurden circa een uur per interview. Vier gesprekken zijn -om planning technische redenen, verblijf in buitenland of corona- via MS Teams gevoerd. De overige gesprekken vonden fysiek op het stadsdeelkantoor plaats. Alle geïnterviewden hebben toestemming gegeven voor opnames met de expliciete afspraak dat verslagen niet gepubliceerd zouden worden of uitspraken herleidbaar zouden

zijn naar de geïnterviewde. Dit maakte een open gesprek mogelijk waarin ook kritiek (op de ambtelijke organisatie, bestuur of externe partners) kon worden geuit. Dit gebeurde regelmatig waardoor het beeld completer werd. Opgemerkt moet worden dat het subjectieve meningen zijn die uiteraard niet de enige waarheid verkondigen maar slechts bijdragen aan het schetsen van een overall beeld van wat er leeft en speelt.

Allereerst kijken we naar de transformatie van Noord en het veranderde imago. Daarna komen de effecten van de instroom op het thuisgevoel en de polarisatie aan bod. Het hoofdstuk eindigt met de (politieke) participatie van inwoners. In hoofdstuk 6 worden de locatieonderzoeken van voorzieningen en ontmoetingsplekken nader beschouwd.

5.3 Bouwen in de bestaande stad

Het resultaat van de veranderingen op de woningmarkt zoals we in hoofdstuk 4 hebben gezien, was dat vooral de marktsector (koop en huur) groeide en de sociale huursector achteruit ging, zowel in kwaliteit als in kwantiteit. Er werd namelijk op zo veel mogelijk (aantallen) woningen gestuurd en niet op vierkante meters van deze woningen. De gemeente heeft daarna de kaders wat strakker aangetrokken (beperking vakantieverhuur, woonplicht, "40/40/20"-regeling) maar de markt bijsturen is lastig. Deze regeling helpt wel om weer wat meer op gemengde wijken te kunnen sturen en wat meer middeldure huur in te brengen. Maatwerk blijft nodig om de juiste maatregelen in specifieke wijken te kunnen nemen. Corporaties zijn blij dat hun bewegingsruimte weer iets groter is geworden. Samen optrekken is nodig.

Er zijn grenzen aan de aantrekkelijkheid van wonen in de stad. Een geïnterviewde waarschuwt dat de *trek* op een gegeven moment om kan slaan in *vertrek* wanneer de voordelen niet meer opwegen tegen de nadelen van de stad. Waar dat omslagpunt ligt, weet niemand. Als de stad onleefbaar en onbereikbaar wordt en geen aantrekkelijk verblijfsklimaat meer heeft omdat basale voorzieningen ontbreken in de buurt en de infrastructuur niet op orde is, is een trek naar het groen in de omliggende regio waar wel aan deze voorwaarden kan worden voldaan, steeds interessanter. "Dat is niet alleen een groot fysiek probleem maar als dat niet in orde is, dan worden het gewoon nare buurten waar mensen niet meer willen wonen. ... En voor je het weet moet je we weer bezig houden met de volgende ronde stedelijke vernieuwing omdat je hopeloze stukken stad hebt".

Een respondent is ervan overtuigd dat deze migratie allang aan de gang is en dat de groei van Amsterdam alleen door expats en studenten komt. Volgens deze respondent zou Amsterdam veel meer moeten gaan nadenken voor wie ze eigenlijk bouwt. Een ander vindt dat in Noord nog wel eens vergeten wordt dat de woningmarkt van Amsterdam regionaal is en niet lokaal voor de bewoners van een buurt of van Noord. Vraag en aanbod van de stad zou meer op regionaal niveau moeten worden bekeken maar wel met de voorwaarde dat er goede infrastructuur en openbaar vervoerverbindingen tussen de stad en de regio zijn.

5.3.1 "Sturing met visie ontbreekt"

De politiek moet keuzes maken en het eerlijke verhaal vertellen aan inwoners. De gemeente wil én verdichten, én voorzieningen én groen blijven met meer inwoners op hetzelfde oppervlakte. De schaarse resterende ruimte moet voor steeds meer doeleinden worden gebruikt, terwijl er bijvoorbeeld door klimaatverandering steeds hogere eisen worden gesteld aan het ontwerp en de inrichting. Een respondent is kritisch en vindt dat de gemeente de schaarste en het gebrek aan ruimte voor voorzieningen en ontmoetingsplekken zelf creëert door alle beschikbare grond te verkopen aan private partijen. Een ander zegt dat de gemeente zich helemaal niet realiseert wat het betekent om een stad binnen een stad te bouwen en zich de vraag zou moeten stellen of de stad hier beter van wordt: "sturing met visie ontbreekt".

5.4 Transformatie van dorp naar stad

Terugkijkend op de laatste tien jaar, is de belangrijkste conclusie die uit de interviews getrokken kan worden dat 'we vergeten zijn er een (complete) stad van te maken'. Tijdens de economische crisis (2008-2013) kwamen bouwontwikkelingen in Amsterdam stil te liggen. Alle nieuwkomers kwamen in de bestaande voorraad van de stad terecht. Noord was heel lang (ontwikkel)plannen aan het maken maar stond nog niet echt op de kaart. Een van de geïnterviewden zei dat in een plaatje van een ambtelijke notitie "de ponten wel vertrokken vanaf het Centraal Station maar niet meer terug gingen. Er was geen Noord."

Na de crisis kwamen woningbouwplannen versneld in uitvoering, ook in Noord. Het stadsdeel werd hiermee op de kaart gezet en veranderde van *dorp* in *stad*. Er waren nauwelijks kaders om aan te voldoen. De gemeente was allang blij dat er gebouwd werd om aan de groeiende vraag tegemoet te komen en wilde het maximale eruit halen. In eerste instantie ging 'menging' vooral over het toevoegen van koopwoningen en variatie in woningtypes (fysieke component). In Amsterdam bestond de woningvoorraad tot de jaren negentig van de vorige eeuw vooral uit sociale huurwoningen. In dat opzicht zijn buurten de afgelopen jaren inderdaad gemengder geworden. Menging kwam daarna in een ander perspectief te staan (sociale component). Een ambtenaar van de gemeente zei: "keuzevrijheid en variatie is iets heel anders dan kansengelijkheid of sociale cohesie".

De aantallen op te leveren woningen (nieuwe stad) prevaleerden boven inpassing in de bestaande stad waardoor de balans zoek was. Er is terugkijkend, te weinig gedaan om de sociale huurders en het middensegment te beschermen. Een geïnterviewde zegt: "het is ons wel een beetje uit [door] de vingers geglipt, als gemeente ook, om dit te coördineren. ... Maar de groei was gewoon een keuze in de Structuurvisie". Amsterdam heeft zich te veel gericht op het faciliteren van de nieuwe stedeling. Investerings in infrastructuur, mobiliteit en voorzieningen (maatschappelijk, sport, groen) hielden geen gelijke tred met het groeiende aantal inwoners waardoor de druk op de openbare ruimte en die voorzieningen toenam en de kwaliteit zienderogen achteruit ging. De ontevredenheid van een deel van de inwoners nam daardoor ook toe. Vooral het verlies aan groen wordt als een pijnpunt ervaren in het vroegere zo groene stadsdeel, hoewel een respondent geen enkele kwaliteitswaarde in het groen in Noord ziet en het "grijselgroen en schaamgroen" noemt. Een ander maakt zich vooral zorgen over het beperkte groen in de nieuwe (stenige) wijken door de hoge bebouwingsdichtheid.

De meeste respondenten benoemen de snelheid waarmee de groei gepaard gaat en het gevoel van pijn en verlies die dat oplevert bij sommige oude Noorderlingen. Eerst werd de groei nog positief ontvangen omdat er eindelijk iets ging gebeuren in Noord, maar daarna ontstond "ook een sentiment over de gevolgen die de groei had voor het Noord dat wij kennen". De groei wordt als woningbouwopgave gedefinieerd terwijl het een stedelijke ontwikkelingsopgave is waarbij breder naar alle stedelijke functies moet worden gekeken maar dat gebeurt te weinig. De financieringsconstructies en organisatie van de gemeente belemmeren deze bredere aanpak. Budgetten kunnen niet ontschot of overgeheveld worden terwijl dat wel nodig zou zijn om ook in bestaande wijken te kunnen investeren. Projectmanagers die verantwoordelijk zijn voor de planvorming en uitvoering van de gebiedsontwikkeling werken conform strakke ruimtelijke kaders en plannen en het Plaberum⁹ waarin weinig ruimte is buiten de GREX¹⁰ voor inpassing in en aansluiting op de omgeving.

Er worden zorgen geuit over de "blokkendozen" van Buiksloterham en de "stenigheid" van de transformatiegebieden: er is weinig "ademruimte". Een respondent zegt dat de ambitie achteraf gezien wel wat minder had gekund. Ook maakt deze respondent zich zorgen dat we met de planvorming van

⁹ Plaberum (Plan en Besluitvormingsproces Ruimtelijke Maatregelen)

¹⁰ GREX (Grondexploitatie: financieel vastgelegd kader op basis waarvan gebiedsontwikkeling plaatsvindt)

Haven-Stad dezelfde fouten lijken te gaan maken. Er lijkt geen rekening te worden gehouden met de omgeving (bestaande stad) waar het in ligt: "We zijn hier niet in een wéí aan het bouwen!".

5.5 Imago Amsterdam en collectieve identiteit Noord

Noord is in tien jaar tijd een heel ander stadsdeel geworden. De grootschalige bouwontwikkelingen hebben het imago van Noord veranderd van negatief naar positief. Noord heeft eeuwenlang een slechte naam gehad. Van de 14e tot de 18^e eeuw stond het galgenveld aan de overkant van het IJ in Noord als afschrikmiddel tegen misdadigers. En de gemeente bracht tussen 1927-1941 "asocialen" naar Asterdorp, een ommuurd dorp, om geresocialiseerd te worden. Het stigma uit die tijd dragen oudere mensen die daar gewoond hebben nog steeds met zich mee (Gemeente Amsterdam, 2021c; Sahadat, 2016). Mentaal stond Noord ver van Amsterdam af. Dit gold overigens ook voor Noorderlingen die zichzelf niet als onderdeel van de stad wilden zien: Amsterdam was "de overkant". De groei van Noord bracht hier verandering in. Een respondent geeft aan dat de identificatie met het dorp of de buurt groot is. Je woont niet in Oud-Noord maar in Floradorp. "Alles verandert om ons heen maar gelukkig hebben we ons dorp nog".

Amsterdammers, maar ook ambtenaren van de gemeente die in het centrum werken, spreken vaak over Noord als "buiten de ring". Met "de ring" wordt de ringweg A10 bedoeld. Het stedelijk gebied van Noord ligt echter binnen de ring, het landelijke gebied erbuiten. De vergelijking met de ring wordt gemaakt omdat de stadsdelen Nieuw-West en Zuidoost, net als Noord, kampen met een populatie van achterstandens. "Binnen de ring" wordt als positief gezien, "buiten de ring" niet. Door gebruik van de begrippen "buiten" en "binnen" worden mensen bij voorbaat al uitgesloten.

5.5.1 Logo / Amsterdam

Er is veel veranderd in het imago van Amsterdam en Noord. Het imago van Amsterdam is de laatste twintig jaar verslechterd en wordt tegenwoordig vooral geassocieerd met toerisme en nutellawinkels. Amsterdam heeft zich door city marketing erg ingespannen toeristen naar de stad te halen. Hiervoor werd het iconische beeld *I Amsterdam* in het leven geroepen dat als katalysator fungeerde voor een toestroom aan toeristen en nieuwe stedelingen. De letters trokken zoveel aandacht en zoveel toeristen naar het Museumplein dat in 2018 besloten werd deze weg te halen en neer te zetten op verschillende locaties in de stad om de drukte te spreiden. Toen de letters in 2019 in de Van der Pekbuurt in Noord werden geplaatst (waar het stadsdeel overigens voor moest betalen), stonden ze na twee weken al in brand nadat er eerst een groot spandoek "Verdedig Noord" overheen was gespannen" (zie titelpagina). Dit was een daad van verzet tegen de nieuwe marketing die zich meester had gemaakt van Noord. Daarna kwam nog een vermelding in de Lonely Planet: "Amsterdam's Coolest Neighbourhood" (Bissell, 2018). Het stadsdeel werd door buitenstaanders gezien als *the-place-to-be*. Noord was voor velen een ontdekkingstocht en een verademing maar voor anderen die zich hevig verzetten tegen de groei en de druk van Amsterdam, waren deze letters een ultieme uiting van datgene wat ze verafschuwden. Eerst werd er neergekeken op Noord en Noorderlingen en nu wil iedereen Noord "ontdekken". Noord wordt ineens als hip onderdeel van de stad Amsterdam gezien. Als reactie op de ervaring van het ontdekken van Noord, schreef Hutak (2020) zijn boek met titel: "Jij hebt ons niet ontdekt. Wij waren hier altijd al" (titelpagina).

Het verbranden van de letters als uiting van onvrede past in een traditie van Noord. Het is onduidelijk waarom maar er worden jaarlijks vele auto's in brand gestoken (Roele, 2019) en Floradorp staat bekend om het grote Floravuur²¹ dat tot aan de coronapandemie jaarlijks met Oud & Nieuw werd afgestoken.

5.5.2 Industriële karakter

Nieuwe Noorderlingen noemen 'ruig' een kenmerk van Noord en hebben het gevoel dat zij Noord 'ontdekken'. Dit imago is sterk verbonden met de industriële geschiedenis van bedrijven langs de IJ-oeveren (onder andere scheepsbouw). De aangrenzende tuindorpen werden speciaal gebouwd in de jaren 20-30 van de vorige eeuw voor de goedkope arbeidskrachten van deze bedrijven. Er heerste een sterk (dorps)gevoel van saamhorigheid met een bloeiend verenigingsleven. De grootschalige transformaties vinden vooral langs deze IJ-oeveren plaats met veel nieuwe horeca en voorzieningen voor de (welvarende) nieuwe stedelingen: 'hip en hot'-locaties met pop-up restaurants, broedplaatsen en alternatieve locaties (Pllek, de VerbroederIJ, De Verademing, Noorderlicht, De Ceuvel en Tolhuistuin). Deze plekken vallen bij nieuwe stedelingen goed in de smaak. Zij waarderen het karakter van het industriële erfgoed en de cultuur-historische rijkdom. Vaak ontstaan deze locaties als tijdelijk culturele ontmoetingsplek of restaurant in transformatiegebieden. Na een aantal jaar zijn ze dusdanig populair dat ze niet meer weg willen en hun plek opeisen zodra de grond leeg moet worden terug gegeven om de bouwontwikkelingen te starten. Dit gaat niet zonder slag of stoot. Er ontstaat veel protest tegen de sluiting van deze tijdelijke locaties. Soms met succes: voorlopig mag de VerbroederIJ nog even blijven in het Hamerstraatgebied. Voor Pllek is nog geen oplossing gevonden (Gemeente Amsterdam 2022k; Khaddari, 2020b; Het Parool, 2020).

Een respondent zegt dat de tijdelijkheid (de horeca, 'ruigheid' en het industrieel erfgoed) wordt gecultiveerd (bijvoorbeeld in verkoopbrochures van woningen) maar "dat zijn we nu maximaal aan het wegpoetsen aan de IJ-oeveren. De identiteit van Noord bestaat uit de historie die in de straten en stenen zit (viezigheid, fysieke openbare ruimte, bedrijven, tijdelijke plekken, bootjes in het water, garagebedrijven). We koketteren ermee, er wordt mooie sier mee gemaakt maar het verdwijnt allemaal. Straks kun je achteraf alleen maar zeggen: zo was het hier vroeger". Volgende deze geïnterviewde moet je het cultureel erfgoed behouden "zonder dat je het doodknuffelt". ... "Je ruikt bijna de hoestende olie" in de brochures.

Van de Kamp (2018) heeft eerder onderzoek gedaan naar de inzet van de creatieve sector in Noord. Verwijzingen naar het cultureel erfgoed van Noord leidden tot stereotypen en verdeeldheid tussen oude en nieuwe bewoners. Van de Kamp legt een link tussen het cultureel en monumentaal erfgoed van de industriële (werk)gebieden en het zich toe-eigenen van de ruigheid en culturele waarde daarvan door projectontwikkelaars en nieuwe bewoners. Noord krijgt door de gebouwen en objecten uit het verleden een ander imago in de toekomst. De creatieve sector werd onder andere door de gemeente ingezet om oude en nieuwe bewoners aan elkaar te koppelen maar daar zaten de oude bewoners helemaal niet op te wachten. Er is onderling onbegrip en wantrouwen over de 'identiteit van Noord' en wie het meeste recht heeft om deze identiteit uit te stralen. Over de identiteit van Noord is een sterke tweedeling zichtbaar. De zogenaamde 'directheid en ruigheid' van de oorspronkelijke inwoners dragen voor nieuwe Noorderlingen deels bij aan het karakter en identiteit van het wonen in Noord. Enkele jaren geleden werden er ook 'wijksafari's' gehouden: alsof het om het bezoeken van een dierentuin gaat. Voor de nieuwe Noorderlingen draagt de nieuwe 'branding' van Noord bij aan hun thuisgevoel, voor de oude Noorderlingen zorgt het zich toe-eigenen van dit imago van Noord ervoor dat de kloof alleen maar groter wordt.

²¹ Het Floravuur is een jaarlijks terugkerend eindejaar vuur dat al zeventig jaar door Floradorpers wordt georganiseerd, vergelijkbaar met de vreugdevuren in Den Haag en Duindorp.

In een interview werd een voorbeeld genoemd van de verschillen in leefwerelden tussen kunstenaars en tuindorpers: "Ze dringen ons iets op. Ze willen ons hier niet meer en nu beginnen ze met zoiets". De kunstenaars werden juist ingezet om voor verbinding te zorgen maar de methodes die ze kozen waren niet echt succesvol. Gedwongen ontmoeten werkt inderdaad niet. Initiatieven om buurtbewoners samen te brengen zijn alleen succesvol als ze vanuit bestaande netwerken van bewoners zelf komen.

5.5.3 De Canta

Als we over het imago van Noord spreken, dan is de Canta hét beeld dat mensen aan het alledaagse Noord doet denken: een rode Canta wel te verstaan. Met een Canta (invalidewagentje) heb je geen rijbewijs nodig, mag je op het fietspad rijden, overal parkeren en op de pont. De documentaire Klassen (2020-2021) over kansengelijkheid in het onderwijs werd in Noord deels in een Canta gefilmd (Sylbing & Gould, 2020). De Canta staat ook bij de ingang van het strand van de VerbroederIJ (zie titelpagina hoofdstuk 3).

Scholiere Anyssa met haar opa in de serie Klassen (Bron: Sylbing & Gould, 2022)

5.5.4 Rebranding Nieuwendam-Noord

De stedelijke vernieuwingswijk Nieuwendam-Noord had een slechte naam vanwege criminaliteit. De gemeente en corporaties wilden niet dat geïnteresseerde woningkopers af zouden haken als ze via Google verwezen zouden worden naar de criminaliteit van de wijk. Nieuwendam-Noord kreeg daarom in 2014 een nieuwe naam: Waterlandpleinbuurt. Door de nieuwe naam werd een ander frame omheen gebouwd om "de kwaliteiten van de buurt beter te laten zien" (Stadgenoot, 2014). Nu zijn er geen negatieve verwijzingen meer op de eerste pagina als men "Nieuwendam-Noord" googelt. Als men "Waterlandpleinbuurt"¹² googelt, is de eerste vermelding: "vernieuwing en verbetering". Missie geslaagd?! Hutak (2020) verzet zich fel tegen "dit soort re-marketing" van plekken in Noord (p. 55).

Terwijl de ene groep eist dat er meer geïnvesteerd wordt in sociale huurwoningen (RAN, 2022), verzet een andere groep bewoners zich juist tegen de bouw van nog meer sociale huurwoningen in hun wijk (Waterlandpleinbuurt). Zij zijn niet blij met het stigma van hun buurt als achterstandswijk en willen om

¹²https://www.google.nl/search?q=waterlandpleinbuurt&ei=ZoNyYp42iLawB4img7AC&start=0&sa=N&ved=2ahUKewiege_zr_cX3AhUIG-wKHQJTACY4ChDxowN6BAGBED8&biw=1920&bih=937&dpr=1

die reden niet nog meer sociale huurwoningen omdat dit het imago van de buurt verder zou verslechteren (persoonlijke communicatie, 2022).

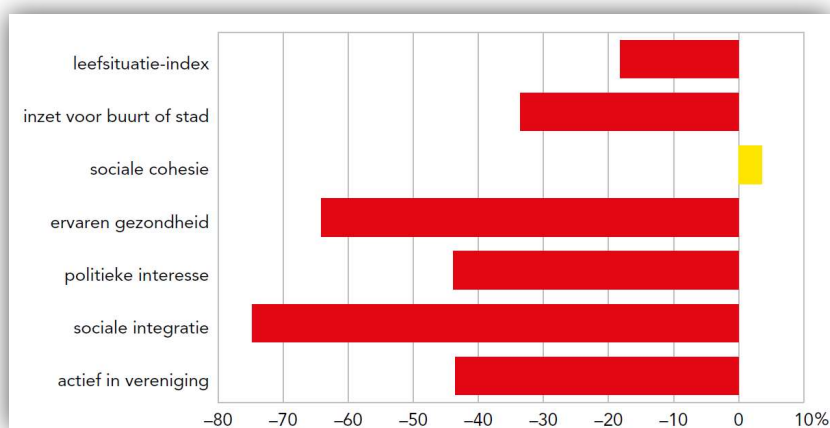
5.6 Ervaren effecten door groei

5.6.1 Sociale cohesie

Het aandeel van kwetsbare inwoners op de totale populatie in Noord is hoog (zie hoofdstuk 4). Dit heeft niet alleen gevolgen voor de individuele problematiek van deze inwoners maar ook op buurtniveau. Zij ervaren een slechtere gezondheid, zijn minder actief voor en in hun buurt en zijn minder geïntegreerd. Het betekent dus nogal wat voor de buurten waar deze instroom plaatsvindt (zie Figuur 5.1 hieronder). Het positieve percentage voor "sociale cohesie" in deze figuur is opvallend (cijfers Amsterdam). De uitkomsten uit het onderzoek van Wekker (2020, p. 16) zouden hier een verklaring voor kunnen zijn: kwetsbare bewoners hebben meer begrip voor anderen die ook in dezelfde omstandigheden verkeren en zoeken eerder bij hen steun dan bij onbekenden. Zij bevinden zich dan onder gelijkgestemden en bieden elkaar steun. Helaas betekent dit ook dat de draagkracht voor een buurt of wijk om problemen op te lossen, beperkter is omdat er al zoveel mensen met veel problemen zijn. En we weten dat als mensen problemen hebben (vooral financieel) dat stress ervoor zorgt dat zij niet in staat zijn om zelfstandig hun problemen op te lossen. Zij hebben daar veel hulp bij nodig.

Voor kwetsbare groepen is het nodig dat er laagdrempelig, passend aanbod en programmering in maatschappelijke voorzieningen zoals Buurtkamers of Huizen van de Wijk is. Het aanbod sluit nu namelijk niet altijd aan bij de vraag van de doelgroepen. Volgens een geïnterviewde moet je drempels soms letterlijk weghalen en zijn het eigenlijk inrichtingsvraagstukken die je moet oplossen, bijvoorbeeld door het opheffen van fysieke barrières tussen buurten (Meeuwenlaan, IJdoornlaan, zie ook paragraaf 6.5.3.4). Dan komt de rest vanzelf.

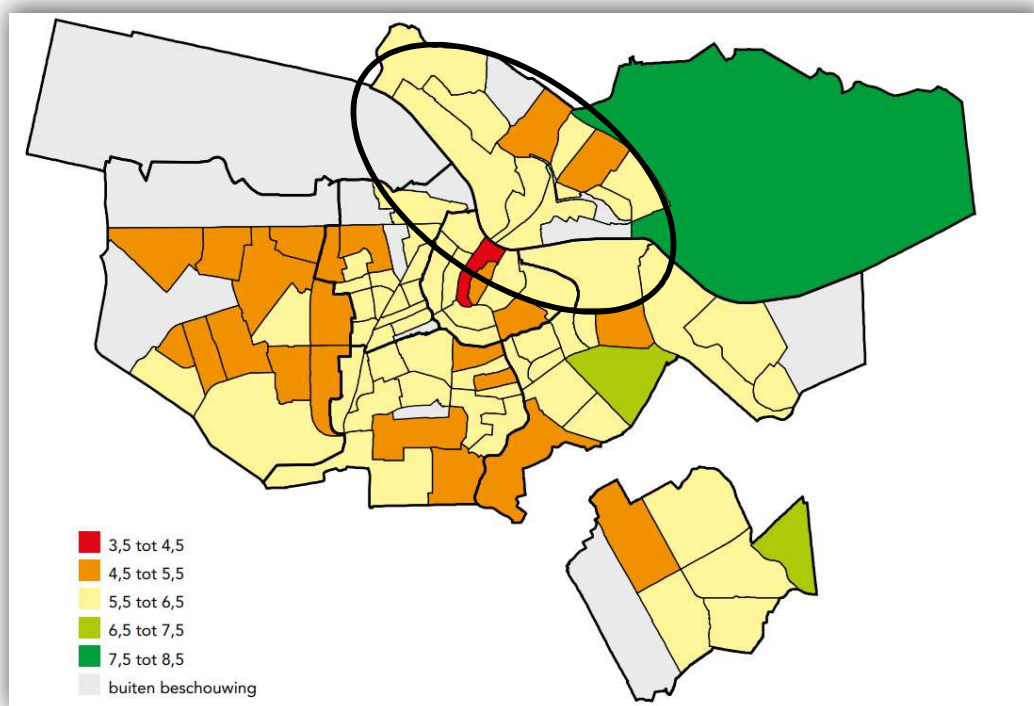
Figuur 5.1: Participatie en leefsituatie-index van de meest kwetsbare Amsterdammers, 2020 (in indexscores t.o.v. het gemiddelde; het gemiddelde = 0 op elk domein)

Noot. Overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 199), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

De ervaren sociale cohesie in Noord is gemiddeld voor Amsterdam (zie Figuur 5.2 op de volgende pagina). Dit cijfer is sinds 2013 niet veel veranderd en ligt gemiddeld op een 6,3 (Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b, p.183). Positieve uitschieters op het stedelijk gemiddelde zijn de dijken en het landelijk gebied (donkergroen) in Noord. Dit zijn zeer homogene buurten en wijken. Banne Buiksloot en Buikslotermeer (Ontwikkelbuurten en kantelbuurten) liggen onder het gemiddelde (oranje).

Figuur 5.2: Ervaren sociale cohesie per wijk, 2020 (1=zeer laag, 10=zeer hoog)

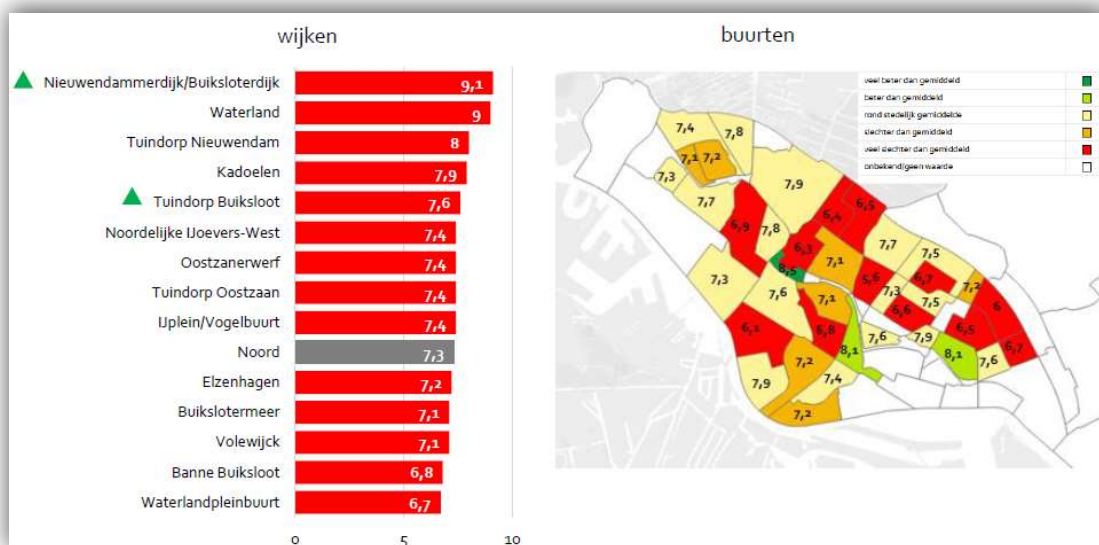
Noot. Aangepast overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 183), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

5.6.2 Buurttevredenheid

De tevredenheid met de eigen buurt verschilt behoorlijk per wijk. De Ontwikkel- en kantelbuurten scoren (veel) lager dan de tuindorpen, dijken en Landelijk Noord (Waterland), zie Figuur 5.3 op de volgende pagina).¹³

¹³ Molenwijk ontbreekt in dit overzicht

Figuur 5.3: Tevredenheid met eigen buurt Noord (waardering 1-10), 2021

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

De mate waarin overlast door burens wordt ervaren en onderling buurtcontact is het hoogste binnen Amsterdam. Het contact met burens is het hoogste cijfer van alle stadsdelen: 6,5 (Figuur 5.4 hieronder). Gemiddelden zeggen echter niet alles over wijk-of buurtniveau. Tussen de buurten is er ook nogal wat verschil: de Ontwikkelbuurten scoren veelal lager (zie bijlage 1, Figuur 11).

Figuur 5.4: Contact met bewoners en overlast burens (waardering 1-10) (2021)

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

5.6.3 Ervaren effecten instroom nieuwe bewoners

In het vorige hoofdstuk kwam duidelijk naar voren dat er nieuwe groepen in Noord zijn komen wonen, maar dat deze door verschillende levensstijlen niet goed mengen in de buurt. Aan zittende bewoners in Amsterdam is gevraagd hoe zij de instroom van nieuwe inwoners en de veranderingen die daarmee gepaard gaan, ervaren. Van heel Amsterdam ervaren Noorderlingen de grootste veranderingen. Van de ondervraagden in het Woononderzoek vindt 72,5% dat hun buurt veranderd is door de instroom (zie Figuur 5.5). Er zijn niet alleen veel inwoners bij gekomen maar de veranderingen gaan ook heel snel.

Het percentage dat vindt dat hun buurt *niet* verandert, is opvallend hoog in de Waterlandpleinbuurt (22%) en Banne Buiksloot (30,3%): in die wijken heeft de laatste tien jaar redelijk veel sloop/nieuwbouw plaatsgevonden en er wordt nog steeds gebouwd. Het percentage voor de Noordelijke IJ-oevers West (20,5%) valt nog meer op: de transformatie van de IJ-oevers is nog in volle gang. Dit zou met de beperkte representativiteit van de enquête te maken kunnen hebben.

Figuur 5.5: Ervaren effect instroom nieuwe bewoners op buurt in stadsdelen en wijken Noord (2021)

Op de vraag: "Heeft u het gevoel dat uw buurt verandert door de instroom van nieuwe bewoners?" (2021)

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

Er is ook naar de effecten van deze instroom gevraagd (zie Figuur 5.6 op de volgende pagina). In tegenstelling tot wat men zou kunnen verwachten gezien de polarisatie in de media en het publieke discours, vindt 41,4% van de ondervraagden die veranderingen ervaren, dat de instroom van nieuwe inwoners een positief effect heeft op de buurt. Ook het samenleven in de buurt (29,8%) en het voorzieningenaanbod (27,6%) zijn erop vooruit gegaan. Bijna de helft noemt als negatief effect de betaalbaarheid van woningen.

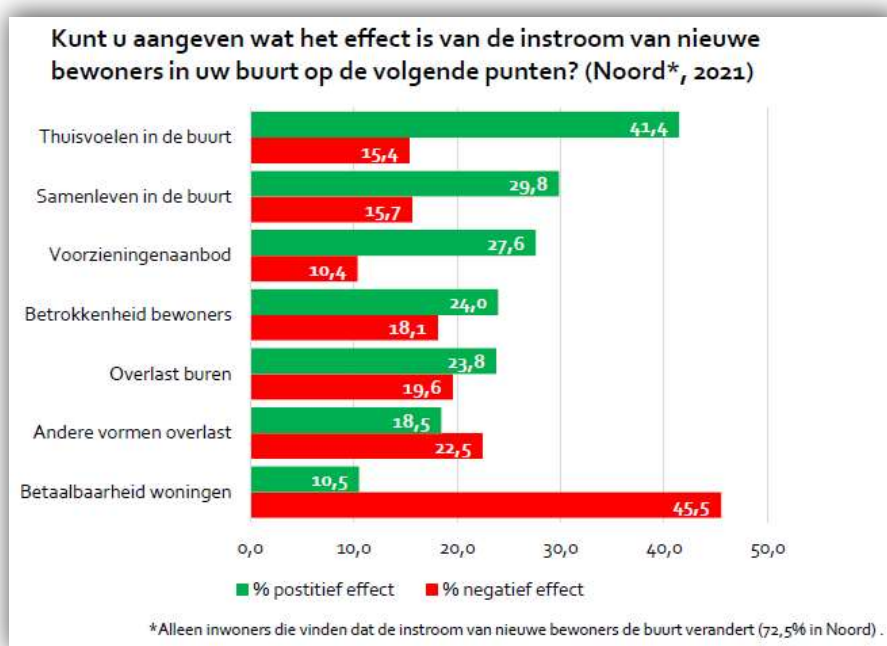
Deze onverwacht positieve effecten zijn voorgelegd aan twee geïnterviewden (een inwoner en een professional), vlak nadat deze cijfers bekend waren gemaakt in juni-juli 2022: beide geïnterviewden konden de cijfers niet verklaren in het licht van de gevoelens die er in de samenleving heersen. De enige verklaring die zij konden geven was dat het misschien juist de nieuwe groep inwoners is die deze enquêtes heeft ingevuld (20% van de bevolking) en de zittende bewoners die tevreden zijn met alle

veranderingen. Een van hen gaf aan dat de representativiteit van dergelijke enquêtes altijd al ter discussie staat. Dit komt overeen met wat Noordzij et al. (2021) en Zonderop (2021) zeggen over het gebrek aan representativiteit van “de afgehaakten” in het democratisch bestel. We weten het niet zeker. De cijfers zijn niet op straatniveau bekend.

Uit de interviews komt ook een genuanceerder beeld naar voren dat overeenkomt met de positieve uitkomsten van het Woononderzoek: er zijn ook Noorderlingen die positief staan tegen de veranderingen en blij zijn met een ander meer stedelijke voorzieningenaanbod. Vooral de horeca wordt dan genoemd. Ook waarderen mensen het dat ze kunnen wonen in het groen dichtbij de stad en uitvalswegen.

Figuur 5.6: Effect instroom op o.a. thuisgevoel en samenleven in Noord (2021)

Op de vraag: "Kunt u aangeven wat het effect is van de instroom van nieuwe bewoners in uw buurt op de volgende punten" (Noord*, (2021)

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

5.7 Thuisgevoel

Zes van de in totaal negen geïnterviewden wonen zelf niet in Noord, maar hebben door hun ervaringen en contacten met bewoners wel een gedeeld beeld over het thuisgevoel van Noorderlingen. Het thuisgevoel van Noorderlingen wordt door een van hen omschreven als een “intense sociale band met de buurt”. Het gaat om gezien en (h)erkend worden in je eigen buurt. Een mooie aanvulling op de definitie van Wekker (2021) voor thuisgevoel verwoordde een van de geïnterviewden: “dat mensen je kunnen plaatsen en voor je kat willen zorgen”. Een andere Noorderling verwoordde het thuisgevoel als: “mijn huis, mijn woning, mijn gezin [en] mijn provinciestad”.

In de interviews komt de scheidslijn tussen *dorp* en *stad* vaak naar voren en de verschillende levensstijlen tussen inwoners. Mensen wonen vaak al generaties lang op dezelfde plek, vooral in de tuindorpen waar

iedereen elkaar kent. Daar heerst een eigen dorpscultuur die behoudend is maar er is ook een sterke sociale cohesie van saamhorigheid en zorg voor elkaar. In de meeste interviews wordt deze dorpscultuur genoemd. "Dorps, rust, ruimte en groen" zijn de kernwoorden die in bijna elk gesprek terugkeren: juist die vier elementen die het thuisgevoel kenmerken staan door de bouwontwikkelingen volgens de beleving van sommige Noorderlingen onder druk. De Noordse gemoedelijkheid is op straat ontstaan. De dorpscultuur van laagbouw met een tuintje dreigt te verdwijnen door de nieuwe hoogbouw en een nieuw soort stadsleven. De transformaties tasten hun thuisgevoel en deze gemoedelijkheid aan. Nieuwkomers met een andere levensstijl, andere cultuur en hoogbouw verstoren het (ideaal)beeld. Ze voelen een sociale afstand. Men zet zich tegen nieuwelingen af omdat ze steeds beperkter zijn in hun mogelijkheden om dat wat zij als thuis ervaren, uit te dragen. Hierdoor hebben ze het gevoel dat hun identiteit wordt ontnomen. De beperkingen rondom de traditie van het Floravuur is als voorbeeld genoemd. De woorden "verlies" en "afgepakt" komt een aantal keer terug in de gesprekken. Een respondent verklaart: "wij hebben meer rechten, nieuwe mensen vinden we niet erg, maar ze moeten niet hier de boel gaan overnemen. Ze moeten zich wel aanpassen want wij wonen hier al". "Er is angst voor verandering, alles wordt nu eenmaal anders". Dat is de ene kant van het verhaal. De andere kant is dat zij, in nauw contact, wél openstaan voor anderen en hen accepteren. Velen benoemen deze twee zijden van de medaille. Een respondent zegt: "Persoonlijk contact is cruciaal. Als groep voelen ze zich bedreigd." Een aantal respondenten gebruikt de uitdrukking "onbekend maakt onbemind". Sommigen zijn juist trots op de ontwikkelingen in Noord en vooral dat Noord nu wel op de kaart en het netvlies van Amsterdam(mers) staat.

Duyvendak en Wekker (2015) benoemen het belang van de verbondenheid en "collectieve zelfredzaamheid" in buurten door gedeelde normen en waarden (p. 18). In de interviews komen deze normen en waarden een aantal keer naar voren, bijvoorbeeld hoe belangrijk het in de tuindorpen in Noord wordt gevonden dat mensen hun tuintje goed bijhouden.

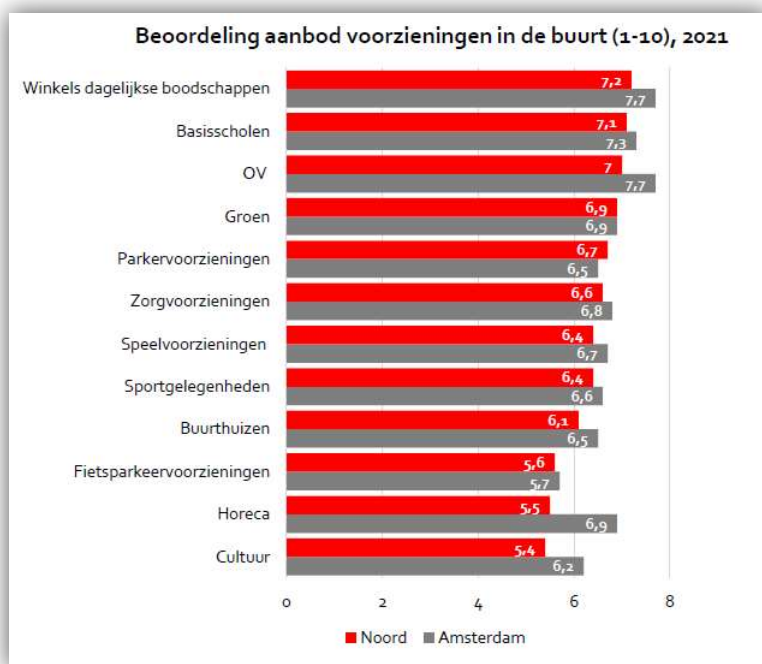
5.7.1 Voorzieningenaanbod

Van de inwoners die vonden dat hun buurt veranderde door de instroom, gaf meer dan een kwart aan dat het voorzieningenaanbod positief veranderd is, tegen 10% die negatief was (Figuur 5.6 op de vorige pagina). Het horecavoorzieningenaanbod was nogal beperkt in Noord maar is langs de IJ-oeveren en het Stationsgebied inmiddels uitgebreid, weliswaar voor de nieuwe stedeling en met minder traditionele horecagelegenheden (zie Figuur 4.16 in hoofdstuk 4). De hoogopgeleide nieuwe inwoners hebben behoefte aan een ander soort winkels, maar vooral aan een ander soort horeca- en cultuuraanbod. Een geïnterviewde vindt het een goede ontwikkeling dat het horeca- en detailhandelsaanbod verandert, maar iets meer begrip bij ondernemers voor de plek waar ze terecht komen, is wel op zijn plaats: "Vintage' is misschien niet echt het woord dat je kunt gebruiken in een tuindorp. 'Betaalbaar of tweedehands' wordt ook gewaardeerd en dan kom je er mee weg".

Noorderlingen zijn ten opzichte van andere Amsterdammers minder tevreden over voorzieningen in hun stadsdeel zoals het openbaar vervoer, buurthuizen, horeca en cultuur (zie Figuur 5.7 op de volgende pagina). De Noord-zuidlijn (metro) die in 2018 is gaan rijden, heeft de verbinding met andere delen van de stad wel verbeterd maar binnen Noord zijn de aansluitingen en buslijnen verslechterd. Daar wordt door inwoners veel over geklaagd.

"Een kopje koffie voor een euro" staat symbool voor de teloorgang van voorzieningen voor oude inwoners. Nieuwe horeca zoals in de Van der Pekbuurt en Tuindorp Oostzaan trekken nieuwkomers maar tegelijkertijd werkt het als een splijtzwam omdat het onbetaalbare prijzen zijn voor mensen met lage inkomens (Couzy & Meershoek, 2020; Van de Kamp & Welschen, 2019, p. 377). Als er dan geen buurthuizen meer zijn waar men wel terecht kan voor een kopje koffie van een euro, dan komt dat extra hard aan. Dit werd meermalen tijdens interviews en locatiebezoeken genoemd.

Figuur 5.7: Beoordeling aanbod voorzieningen in de buurt (1-10), 2021

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

In hoofdstuk 3 is geschetst hoe belangrijk voorzieningen en ontmoetingsplekken zijn voor de sociale cohesie. Dat wordt beaamd door alle geïnterviewden. De respondenten geven aan dat ontmoetingsplekken en voorzieningen cruciaal zijn voor de sociale cohesie in wijken en tussen bewoners. Het tuindorpgevoel (laagbouw) verdwijnt door de transformatie (hoogbouw). Vooral voor de hoogbouw moet ontmoeting dus in de schaarse openbare ruimte worden gestimuleerd. Maar ontmoeten mag vooral geen verplichting worden: “stop elk initiatief om elkaar te ontmoeten [tussen bubbels] want dat is onnatuurlijk. Dat heeft geen zin”. Het mengen van voorzieningen en woningen zou voldoende moeten zijn. Als mensen elkaar eenmaal leren kennen, blijkt de weerstand tussen verschillende groepen namelijk af te nemen. Ontmoeten in de publieke ruimte is dus belangrijk omdat men elkaar anders weinig tegen komt. Groen, kunst & cultuur op buurtniveau en sport spelen een belangrijke rol voor ontmoeting tussen groepen, maar het mag niet te elitair of te top down zijn. Een aantal jaar was het gemeentelijk beleid om de grotere sportaccommodaties naar de randen van de stad te verhuizen, waardoor die nu voor een groep minder mobiele en minder draagkrachtigen, slechter bereikbaar zijn geworden. Sportclubs kunnen zorgen voor verbroedering maar dan moeten ze wel voor iedereen bereikbaar en betaalbaar zijn. En het belang van gemengde scholen wordt genoemd waardoor kinderen in aanraking zouden kunnen komen met andere leefwerelden maar door de segregatie in het onderwijs komt dat maar moeilijk tot stand. Uit de documentaire *Klassen* blijkt hoe gesegregeerd het onderwijs in Noord is (Sylbing & Gould, 2020).

Van de Kamp en Welschen (2019) benadrukken het belang van gezamenlijke activiteiten tussen gelijkgestemden. Uit hun onderzoek naar gentrificerende tuindorpen in Noord bleek dat dat kan zorgen voor het gevoel ergens bij te horen, juist omdat zij in hun ogen al zo veel zijn kwijt geraakt. Zij spreken over het verlies van een lokale “collectieve identiteit” (p. 373). De gemeente heeft een aantal jaar geleden bezuinigd op lokale buurtcentra en deze gecentraliseerd waardoor ze voor sommigen onbereikbaar werden. Mensen moesten meer gaan leunen op hun eigen netwerk in de buurt. Kwetsbare groepen zijn minder mobiel (vervoersarmoede) en meer afhankelijk van dit soort laagdrempelige accommodaties in

de wijk. Een geïnterviewde wijst erop dat we niet te veel moeten verwachten van de zelfredzaamheid van kwetsbare bewoners. Een vrijwiliger in een buurthuis kan geen jongeren met ernstige gedragsproblemen begeleiden. Daar is professionele hulp voor nodig. Deze geïnterviewde noemt dat "beleidsoptimisme". De gemeente komt langzaam terug op deze bezuinigingen en probeert weer maatschappelijke voorzieningen terug te brengen naar de buurt, vooral in kwetsbare wijken.

Er zijn prachtige plekken waar iedereen welkom is en iedereen er toe doet. Denk aan de VerbroederIJ die inclusiviteit hoog in het vaandel heeft staan. Anderen waarschuwen dat plekken ook juist kunnen zorgen voor uitsluiting van bepaalde groepen of zelfs van bepaalde personen. Groepen eigenen zich soms plekken toe waar anderen worden geweerd. Ook werd genoemd dat de gemeente zelf voor uitsluiting zorgt door te strenge voorwaarden te hanteren voor 'inclusiviteit en diversiteit': subsidie wordt alleen verstrekt als de activiteiten of het programma voor iedereen zijn, waardoor de interesse van mensen die juist onderling als groep bij elkaar willen komen, wegvalt. Voor jongeren wordt benoemd dat de programmering juist flexibel moet zijn zodat ze daar zelf invloed op uit kunnen oefenen.

De effecten van de groei en instroom van nieuwe inwoners op het imago, thuisgevoel en de cohesie zijn nu inzichtelijk. De volgende paragraaf behandelt de polarisatie en spanningen tussen groepen en hoe deze tot uiting komen.

5.8 Tweedeling door polarisatie

De sociale segregatie zorgt voor polarisatie tussen groepen in Noord. Volgens sociale wetenschappers Flache en Postmes (in Borst, 2022) ontstaat polarisatie vooral door ongelijkheid en het feit dat de belevingswerelden tussen vooral hoger en lager opgeleiden en tussen arm en rijk verschillen, waardoor een "wij-zijgevoel" ontstaat. Polarisation verergert wanneer mensen te veel in eigen bubbels leven en niet meer met elkaar in contact komen en andere meningen horen. Dan dreigen groepen te radicaliseren en blijven zij 'in hun eigen gelijk hangen'. De coronapandemie heeft stellingen tussen groepen ook verhard (Borst, 2022, [Het wij-zijgevoel wordt versterkt]).

5.8.1 Spanningen tussen groepen

De geïnterviewden bevestigen dat er door de groei polarisatie en een tweedeling is ontstaan in Noord. De instroom levert problemen op door sociaal-economische verschillen (kinderen kunnen geen woning krijgen in hun eigen buurt) of vanwege een andere leefcultuur (cultuurverschil tussen hoog- en laagopgeleiden). En wat wrevel wekt bij een deel van de oude Noorderlingen, is dat nieuwe Noorderlingen hun kinderen niet in de wijk naar school brengen maar naar witte scholen elders. Dat zorgt voor segregatie. Kinderen die in dezelfde wijk wonen, leven dus vanaf jonge leeftijd al in bubbels náást elkaar in plaats van samen. Oude en nieuwe Noorderlingen ontmoeten elkaar daar dan ook niet. Een geïnterviewde benoemde de generalisaties van beide zijden: "ze hebben een abstract idee van de ander en hangen daar symbolen of signalen aan (bakfiets, picknicktafel, ... kratje bier in de tuin)".

Spanningen ontstaan ook door de instroom van (extra) kwetsbare groepen in wijken waar al veel kwetsbare inwoners zijn (zie ook Figuur 4.14 en Figuur 4.15 in hoofdstuk 4). Dat heeft een negatief effect op de leefbaarheid in wijken met veel sociale huurwoningen. In de tuindorpen roert men zich wel maar iemand omschrijft de sociale problematiek in de wederopbouw wijken langs de ring A10 als "stille problematiek". In de stedelijke vernieuwingswijken is in de fysieke omgeving meer geïnvesteerd dan in de tuindorpen, maar op sociaal vlak blijven deze wijken nog steeds achter. In de Waterlandpleinbuurt zijn er vele nieuwe maatschappelijke voorzieningen gebouwd voor de zittende en nieuwe bewoners, zoals bijvoorbeeld een gezondheidscentrum, Huis van de Wijk met bibliotheek, ouder- en kindcentrum, vier basisscholen, speelplekken en een vernieuwd sportpark. In deze wijk wordt tweedeling minder benoemd. In een andere stedelijke vernieuwingswijk De Banne heeft het gebruik van een nieuwe speeltuin aan het

Koopvaardersplantsoen wél tot ontevredenheid en grote spanningen onderling geleid tussen zittende bewoners in de sociale huurwoningen en nieuwe bewoners van zelfbouwkavels. Dit komt terug in hoofdstuk 6 bij de uitwerking van de casus Koopvaardersplantsoen.

Een respondent vindt dat al het gemeentelijk beleid erop gericht zou moeten zijn om segregatie tegen te gaan zodat het beleid bijdraagt aan een gemengde, inclusieve stad maar concludeert ook dat de gemeentelijke organisatie helaas zo niet in elkaar steekt. Het nieuwe College heeft Kansengelijkheid wel als speerpunt opgenomen in het coalitieakkoord (Gemeente Amsterdam, 2022b, p. 8).

Een ander vindt dat er geen segregatie is tussen *inwoners* maar op *voorzieningenniveau*: er ontbreken hoogwaardige instellingen en goed (openbaar) vervoer in Noord. De scheiding tussen arme en rijke wijken is ontstaan door gemeentebeleid. De gemeente veroorzaakt de segregatie zelf door voorzieningen zoals universiteiten, musea en sociale huurwoningen niet genoeg te spreiden over de stad waardoor Noord achterblijft. Deze respondent vindt dat de gemeente zou moeten inzetten op een driedeling voor elk stadsdeel: 1/3 sociale huur voor lage inkomens, 1/3 middeldure huur en koop voor modale inkomens en 1/3 dure huur en koop voor hogere inkomens. In Noord zouden er dus vooral géén sociale huurwoningen meer bijgebouwd moeten worden, ook al betekent dit dat kinderen geen woning meer kunnen vinden in hun eigen buurt. Tuindorpers vinden dit punt juist heel belangrijk.

Tot slot: een geïnterviewde meende dat de oude en nieuwe Noorderling eigenlijk niet eens zo veel van elkaar verschillen. Er is een gedeeld gemeenschappelijk thuisgevoel van alle Noorderlingen: ze koesteren hun stadsdeel, het groen, het dorpse karakter en de rust. En een deel van de "nieuwe" Noorderlingen is tevens "oude" Noorderling: ze zijn in Noord opgegroeid en komen terug om hun kinderen hier te laten opgroeien in een omgeving die elders in de stad niet te vinden is. Een respondent begrijpt niet waarom zij niet welkom zouden zijn: "ze zijn hier niet zomaar als Ufo's terecht gekomen".

5.8.2 Weerstand actiegroepen

Er is een actieve groep bewoners (onder andere Red Amsterdam Noord, RAN) die zich roert op sociale media en in opstand komt tegen de overheid en woningcorporaties. Deze groep "oude Noorderlingen" vindt dat ze meer rechten heeft dan nieuwe Noorderlingen of op zijn minst dezelfde kansen zouden moeten krijgen op een woning in hun eigen buurt. Ze zijn verontwaardigd dat corporaties eerst tientallen jaren geen onderhoud plegen en dat, na renovatie, de helft van de huizen wordt verkocht waardoor kinderen van de huurders niet meer in de wijk terecht kunnen. De woningcorporaties kónden ook niet veel investeren in de bestaande voorraad door de beperkte financiële ruimte (verhuurdersheffing). De Boer (voorzitter van de bewonersvereniging Vogelbuurt/IJ-plein) zegt in een interview "een woning met een g-label is een sociaal probleem" en dus niet alleen een fysiek probleem (Magazine HvA, 2020, [Naast die fysieke kant...]). Niet voor niets is een van de speerpunten van Red Amsterdam Noord "inhaalslag op de verwaarlozing" (RAN, 2021, [Red Amsterdam Noord wil:]). Dat het College van B&W deze klachten van bewoners serieus neemt, blijkt uit het Coalitieakkoord 2022-2026 waarin ruim aandacht is voor bescherming van de sociale woningvoorraad, betaalbaarheid en voorrangregels voor woningen in de eigen buurt (Gemeente Amsterdam, 2022b, pp. 52, 54).

Ondanks het feit dat RAN twintig bewonersorganisaties vertegenwoordigt, is er daarnaast een stille meerderheid die zich niet door deze actiegroep vertegenwoordigd voelt. Respondenten brengen nuance aan in de vermeende ontevredenheid van oude Noorderlingen: er zijn ook voorstanders van de ontwikkelingen, bewoners die zeer tevreden zijn over de nieuwe horeca, en over hun nieuwe woning in het groen, dicht bij de stad en dicht bij de ringweg A10. En niet elke Noorderling die heel lang woont in Noord, is (kans)arm. De framing 'oude Noorderling = kansarm' is een generalisatie die niet door iedereen wordt gedeeld.

Een van de voorvechters van het behoud van de cultuur van Noord is de schrijver Hutak. Hij groeide op in Noord. Zijn boek is een aanklacht tegen de groei van Noord, tegen gentrificatie en de snelheid waarmee Noord verandert en tegen de groei die ten koste gaat van de "oude Noorderlingen". Hutak is een van de drijvende krachten achter Verdedig Noord en Red Amsterdam Noord. Hutak verwijst naar het "Columbussyndroom" van Spike Lee die dat woord gebruikte voor de gentrificatie van Brooklyn: "Geloof me, we komen veel dingen tekort in Amsterdam-Noord, maar arrogantie is daar niet één van. Jij hebt ons niet ontdekt. Wij waren hier altijd al" (Hutak, 2020, p. 50). Het zich toe-eigenen van de identiteit van Noord zet veel kwaad bloed. RAN wordt daarentegen door een geïnterviewde juist "intolerant" en "xenofob" genoemd. RAN zou juist haat zaaien en discrimineren. Tijdens een bijeenkomst vroeg een bewoner onlangs heel verbaasd, toen ze voor het eerst hoorde over "Red Amsterdam Noord": "moet Noord gered worden dan?" (persoonlijke communicatie, 2022).

RAN (2022) heeft een manifest geschreven (werktitel "Aanzet tot een plan") waarin zij haar eisen met betrekking tot verdichting, verdringing, verwaarlozing en participatie toelicht. RAN wil meer investeringen in (onderhoud in) bestaande buurten, betaalbare woningen en versterking van groen(voorzieningen), mobiliteit en bereikbaarheid, kansengelijkheid, duurzaamheid, ondersteuning aan ondernemers, laagdrempelige kunst & cultuurvoorzieningen en tot slot aanpak achterstallig onderhoud openbare ruimte. RAN heeft met haar tegengeluid behoorlijk wat aandacht weten te genereren bij het College van B&W, zodanig dat er voor Aanpak Noord extra investeringen in het Coalitieakkoord 2022-2026 zijn opgenomen (Gemeente Amsterdam, 2022b, p. 82).

Naast groepen zoals RAN en Verdedig Noord, is er ook een groep bewoners die zich verenigd heeft in de groep Noordrust als tegenhanger van Noordkust. Deze groep is in het verweer gekomen na een vergunningsaanvraag voor een grootschalig evenemententerrein en stadsstrand aan het IJ (Gemboterrein), genaamd Noordkust. De vergunning is na ingediende bezwaren en protesten van omwonenden niet verleend (Noordkust, 2022; Noordrust, 2022).

Wat de verzetsgroepen tegen de borst stuit is dat men Noord aanprijst maar juist vaak met het argument dat je zo snel vanuit Noord ergens anders heen kunt (centrum, Zuidas, Schiphol). De kwaliteit van Noord is dus dat je er juist niet wilt zijn of zo snel mogelijk weer weg wilt (Bissell, 2018; Hutak, 2020, p. 31; Kok, 2017; Post, 2021).

5.8.3 Polarisatie in de (sociale) media

In de (sociale) media wordt er veel geschreven over de tweedeling tussen oud en nieuw en de instroom van nieuwe inwoners. Wat volgens de ene bewoner een prachtige ontwikkeling is en nog veel verder doorgevoerd mag worden (Kok) is voor de andere bewoner (Hutak) een situatie die te allen tijden moet worden voorkomen. Terwijl Kok pleit voor het opschalen van de woningbouwproductie, een Noordas met kantoren, een "World Trade Centre North", hotels bij het station en een stop op het bouwen van sociale huurwoningen in Noord omdat er al te veel van zijn, verzet activist Hutak zich hevig tegen de verdichting, nieuwe inwoners en de overheid (Kok, 2017; Kok, 2020; Kok et al., 2019; Hutak, 2020). Ze zijn het fundamenteel oneens. Kok vindt dat Noord niet gered hoeft te worden en dat de gemeente te veel luistert naar de bezwaren van de actiegroepen. Hij noemt "Het stigmatiseren van anders levende buurtbewoners intolerant ... en polariserend" (Kok, 2022, [2. Bakfietsouders groeten amper ...]) en de toon te negatief. RAN geeft aan geen bezwaren tegen nieuwkomers te hebben maar dat de gemeente zich niet bekommert om de zittende inwoners. RAN vindt wel dat nieuwkomers in Noord een "inburgeringscursus" zouden moeten krijgen en dat dit ook voor ambtenaren zou moeten gelden om meer over de mores, geschiedenis en tradities van Noord te weten te komen (Meershoek, 2022).

Er is veel discussie over het verdwijnen van het groen in Noord. Kok (2016) meent dat er voldoende ruimte is aan de noordkant van de A10 om 15.000 extra woningen te bouwen. Dit zou een harde grens

met het landelijk gebied moeten vormen. Landelijk Noord moet wel beschermd gebied blijven en niet volgebouwd worden. Voor de gemeente is bouwen aan de noordkant van de A10 echter een *no go*.

Weerstand van zittende bewoners tegen sloop/nieuwbouw en gemengde wijken is niet uniek voor Noord. In andere stadsdelen in Amsterdam is ook weerstand tegen sloopplannen (Aissaoui, 2022b). De Kolenkitbuurt in Bos en Lommer was ooit de slechtste (Vogelaar)wijk in Amsterdam. De afgelopen tien jaar heeft de wijk een totale *upgrade* gekregen en zijn er veel nieuwe woningen bijgebouwd. We kunnen dus ook veel leren van hoe de menging tussen groepen daar gaat. De conclusie is dat het “niet vanzelf” gaat en dat mensen in hun eigen bubbels blijven leven. Het kost veel moeite en tijd om mensen samen te brengen (Kruyswijk, 2019). De wijk is er in het algemeen erg op vooruit gegaan maar de zittende bewoners zijn sociaal-economisch er niet op vooruit gegaan door mogelijke contacten met de nieuwe welvarende groep inwoners: er treedt dus geen positief “buurteffect” op (Miltenburg 2017a).

In Rotterdam zijn oude bewoners in hevige opstand gekomen tegen sloopplannen van hun Tweebosbuurt. Het steekt de bewoners dat ze niet betrokken zijn bij de plannen en geen zeggenschap hebben over wat er met hun buurt gebeurt. Daar leven dezelfde sentimenten (Nourhussen, 2021; Van Bockxmeer, 2021).

5.9 Participatie

In paragraaf 5.6.2 kwam al naar voren dat er grote verschillen zijn in levensstijl en leefwerelden tussen hoger en lager opgeleiden. In Figuur 5.1 (paragraaf 5.6.1) was te zien dat de leefsituatie²⁴ van de meest kwetsbaren (diep) in het rood staat. Dat blijkt ook uit Tabel 5.1: de verschillen tussen participatie en leefsituatie op laag, midden en hoog opleidingsniveau zijn overduidelijk en zorgelijk. Lage inkomensgroepen nemen weinig deel aan de maatschappij en profiteren niet van de (welvaarts)groei. Zij hebben nauwelijks controle over hun leven. Het is dus volkomen begrijpelijk dat ingrepen in hun nabije leefomgeving voor hen grote impact hebben en dat zij zich verzetten tegen veranderingen of afhaken. De kans dat zij deel zullen nemen aan participatietrajecten of inspraakprocedures van de gemeente over bijvoorbeeld gebiedsontwikkeling of de inrichting van de openbare ruimte is dus klein. Des te indrukwekkender is het dat een deel van de ontevreden bewoners zich nu weet te verenigen en haar eisen voor het voetlicht weet te brengen en daar gehoor voor vindt.

In de interviews komen de discussies die spelen rondom participatie en representatie ook aan bod. Met wie praat je waarover? Zijn de bewonerscommissies of RAN wel representatief voor de buurten of complexen waar het om gaat? Bereiken we wel de juiste mensen? Een persoon zegt: “Verschillende mensen willen verschillende dingen”. Het blijft een opgave om een zo breed mogelijk groep bewoners te bereiken en zoveel mogelijk meningen te horen.

²⁴ Voor de leefsituatie-index wordt gevraagd naar Wonen, gezondheid, consumptiegoederen, vrijetijdsactiviteiten, mobiliteit, sociale participatie, sportactiviteit en vakantie in de afgelopen 12 maanden (Gemeente Amsterdam, 2021b, p. 203).

Tabel 5.1: Rangorde van groepen gebaseerd op opleidingsniveau naar participatie, leefbaarheid en de Leefsituatie-index (2020)

	werk	welvaart	actief in vereniging	sociale integratie (vs. sociaal isolement)	politieke interesse	ervaren gezondheid	sociale cohesie	inzet buurt of stad	Leefsituatie-index
laag	■	■	■	■	■	■	■	■	90
midden	■	■	■	■	■	■	■	■	101
hoog	■	■	■	■	■	■	■	■	109

■ relatief veel participatie op dit terrein, score hoger dan gemiddeld voor Amsterdam
■ gemiddelde participatie op dit terrein, score rond het gemiddelde voor Amsterdam
■ relatief weinig participatie op dit terrein, score lager dan gemiddeld voor Amsterdam

Noot. Overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 198), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

In bijlage 1, Tabel 2 is te zien dat opnieuw de drie stadsdelen aan de randen van de stad het slechtst scoren. De Leefsituatie-index van Noord is van de drie stadsdelen net boven de 100 (vergelijk Zuid: 105).

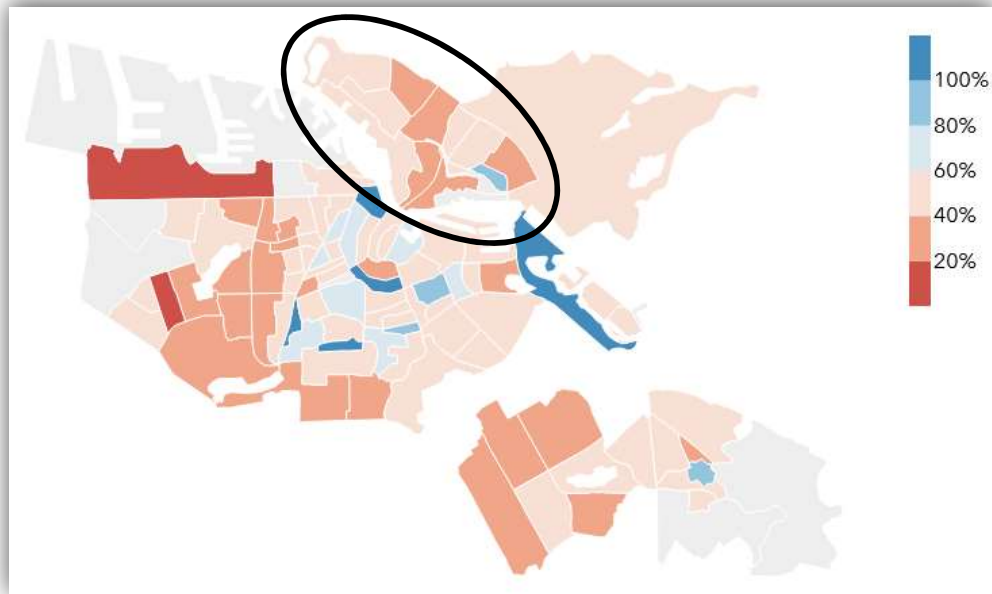
5.9.1 Politieke participatie

In hoofdstuk 2 werd de kloof tussen hoger en lager opgeleiden met betrekking tot de representatie door de politiek al besproken (Noordzij et al., 2021; Zonderop, 2021). De desinteresse in de politiek van de lager opgeleiden is ook in Tabel 5.1 terug te zien. De opkomst van de Gemeenteraadsverkiezingen in 2022 was 43,1% in Noord waarvan de Ontwikkelbuurten achter bleven (tussen de 20-40%). Voor heel Amsterdam was dat 46,6%: erg laag (zie bijlage 1, Figuur 12). Het College van B&W heeft onlangs haar zorgen uitgesproken over deze vertrouwensbreuk tussen overheid en burgers en maakt zich zorgen over de lage opkomst van de verkiezingen en de achterliggende redenen hiervoor (zie Figuur 5.8 op de volgende pagina). Het College kondigt een onderzoek aan (Gemeente Amsterdam, 2022l).

De opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2021 lag hoger maar ook hier scoren de drie stadsdelen met de grootste achterstanden het laagst. De opkomst in Noord was: 66% (zie bijlage 1, Figuur 13). In de uitslagen van de Provinciale Staten 2019 en Tweede Kamerverkiezingen in 2021 is de polarisatie ook politiek terug te zien: de rechtse partijen zoals Forum voor Democratie, Denk en PVV zijn de grootste partijen in enkele wijken in Noord en Nieuw-West (zie bijlage 1, Figuur 14).

Uit de ingevulde Stemwijzer voor Noord voor de Gemeenteraadsverkiezingen (2.194 kiezers) kwam naar voren dat de grote meerderheid (meer dan 70%) het eens was met de stellingen: "voorrang voor jongeren uit Noord" en "minstens 40% sociale huur bij nieuwbouw" (zie bijlage 1, Figuur 15).

Figuur 5.8: Opkomst bij verkiezingen Gemeenteraad 2022
Bron: Gemeente Amsterdam/OIS, 2022q

Noot. Aangepast overgenomen van <https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/verkiezingsuitslagen>, door Gemeente Amsterdam, 2022q

5.9.2 Participatie planvorming gebiedsontwikkeling

Gebiedsontwikkelingstrajecten kunnen jaren duren. De gemeente krijgt het verwijt participatie niet goed te organiseren en de inbreng van bewoners niet goed mee te nemen. Participatietrajecten zijn meestal aan het begin van de planvorming en dan is het vaak niet duidelijk voor bewoners wat hun rol is, waar zij wat over te zeggen mogen hebben en wat er met hun inbreng gebeurt. Of de plannen zijn al uitgedacht en getekend en bewoners mogen tekenen bij het kruisje. Als er dan na jaren eindelijk gebouwd wordt, ontstaan er nieuwe problemen: de (openbare) ruimte voldoet niet, wordt anders gebruikt, men loopt tegen nieuwe wensen en eisen van de tijd aan (duurzaamheid) of er ontstaan beheer- en mobiliteitsproblemen. In een snel groeiend en verdichtend stadsdeel als Noord komt dit vaak voor.

Na oplevering van bijvoorbeeld nieuwe woningen, komen er verzoeken om initiatieven of aanpassingen van de nieuwe bewoners. Zij waren niet in het vroegere participatietraject meegenomen want zij woonden er toen nog niet. Dat is een bijzondere paradox: de overheid wil burgers betrekken bij de planvorming maar dat zijn *andere* burgers (omwonenden) met soms andere belangen (willen geen woningen maar groen, willen openbare ruimte naar hun eigen wens inrichten etcetera). Er ontstaat dan een spagaat voor de gemeente, te meer ook omdat er geen middelen zijn om rigoreuze, en soms niet eens simpele, aanpassingen te doen. Het resultaat is dat veel mensen ontevreden zijn. Sommigen van hen nemen het heft in eigen hand en gaan bijvoorbeeld over tot het illegaal planten van bomen in de openbare ruimte. De "geplande en de geleefde stad" lopen dus uiteen (RLI, 2020, p. 26). Om *een betere stad* te maken, zou planvorming flexibeler moeten zijn maar planvorming kost tijd en geld. En lange participatietrajecten kosten veel tijd en dus veel geld. Planvorming is gericht op het maken van een *nieuw* stuk stad terwijl de nieuwbouw terecht komt in de *bestaande* stad maar daar lang niet altijd goed op aansluit. In Noord zijn participatietrajecten in het verleden, met name over het kappen van bomen en groen, niet altijd goed gegaan. Dit alles draagt niet bij aan het herstel van vertrouwen tussen burger en overheid.

5.9.3 Participatieprotocol

Bij participatie en inspraak over woningbouwplannen, sloop/nieuwbouw en de gewenste aantallen kunnen er tegengestelde belangen zijn. Het is dus niet gek dat mensen de indruk hebben dat zij op zijn hoogst “geconsulteerd” worden. Op de participatieladder ligt dat ergens in het midden en nog ver af van de hoogste trede: “citizen control”. In een democratisch bestel rijst dan wel weer de vraag wie de gemeenteraad dan vertegenwoordigt. Zij zouden namens deze burgers de *citizen(s) in control* moeten zijn (Arnstein, 1969, pp. 217, 223) maar zoals uit de vorige paragraaf blijkt, is de politieke representatie beperkt. RAN is in ieder geval duidelijk: zij neemt geen genoegen met consultatie maar wil zelf de agenda bepalen en *in control* zijn. RAN is erg uitgesproken over participatie en heeft een eigen participatieprotocol opgesteld waarvan zij vindt dat het leidend moet zijn voor alle participatietrajecten. De gemeente houdt vast aan haar eigen vastgestelde protocol.

De gemeente krijgt tegelijkertijd het verwijt te veel te participeren of te veel te luisteren naar, steeds dezelfde, groep mondige burgers, waardoor “participatiemoedigheid” optreedt en anderen afhaken (Helleman et al., 2021, [Participatiemoed(d)]).

Bij een recente bewonersavond vroeg een bewoner bij binnenkomst met zijn jas nog aan: “wie doet de opening en de inleiding”? Toen de ambtenaar zei: “de gemeente”, zei de bewoner: “Oh, dan is alles al voorgekauwd en staat de uitkomst dus al vast”. Over vertrouwen in de overheid gesproken....

5.10 Conclusies

In hoofdstuk 4 is beschreven hoe de tweedeling ruimtelijk en sociaal feitelijk heeft uitgepakt in Amsterdam en Noord. In dit hoofdstuk is nader ingegaan op hoe de tweedeling is ervaren en zijn onderzoeksvragen, subvragen 5 en 6 beantwoord:

5. Hoe wordt de tweedeling in de praktijk ervaren?

6. Welke effecten heeft de groei op het “thuisgevoel” van Noorderlingen?

In het algemeen kan men concluderen dat de groei van Amsterdam Noord erg snel en voor sommigen té snel is gegaan. De balans was zoek. Noord veranderde van *dorp* in *stad*. De planvorming was gericht op het bouwen van grote aantallen woningen in plaats van stad-maken. De investeringen werden voornamelijk gedaan in de nieuwe (transformatie)wijken en niet zozeer in het verbeteren van de kwaliteit van bestaande wijken (tuindorpen en naoorlogse wijken). De verschillen tussen bestaande en nieuwe wijken werden hierdoor groter. Het imago van Noord is door de groei positief veranderd van een plek waar je niet wil zijn tot een place-to-be. Het zich toe-eigenen van het industriële erfgoed en identiteit van het oude Noord door nieuwe Noorderlingen kan niet op ieders begrip rekenen.

Amsterdam zette met het gemengde wijkenbeleid jaren in op menging met als doel de sociale cohesie te bevorderen: door de instroom van welvarende inwoners (gentrificatie) zou de leefbaarheid van buurten verbeteren. Dit leidde juist tot spanningen omdat gelijkgestemden bij elkaar willen wonen. Menging werkt echter niet altijd (Duyvendak & Wekker, 2015, pp. 24, 28, 31). Dit komt ook in de interviews naar voren: vooral in de VVE-complexen zijn er conflicten tussen kopers en huurders met verschillende leefstijlen.

De saamhorigheid, het dorpse gevoel en de groene woonomgeving en rust staan in bestaande wijken onder druk door transformatie en gebiedsontwikkeling. Hierdoor ontstond weerstand omdat voor velen het thuisgevoel werd aangetast. Uit het onderzoek van Van de Kamp en Welschen (2019, pp. 374-378) naar de gevolgen van gentrificatie op tuindorpen in Noord blijkt dat gentrificatie leidt tot “verdringing” van de zittende bewoners, een veranderend voorzieningenaanbod en gevoelens van verlies

(Hochstenbach, 2017b, p. 217). Een aantal geïnterviewden noemt de beleving dat deze bewoners vinden dat hen "iets is afgepakt of afgenomen".

Ze ervaren een groot verlies waar geen of niet genoeg positieve ervaringen voor terug komen. Zij voelen zich niet gehoord, er wordt niet naar hen geluisterd. Daardoor is een grote hang naar nostalgie (vroeger was alles beter) ontstaan en wantrouwen tegen (de welvarende) nieuwkomers, en verzet tegen de overheid en maatschappelijke instellingen zoals woningbouwcorporaties. De familiebanden binnen buurten waren sterk. Wat veel genoemd wordt door bewoners is dat generaties na hen, hun eigen kinderen, niet meer in de buurt kunnen wonen. Daarnaast zijn de slechte staat van onderhoud (van woningen en openbare ruimte) in bestaande wijken, en sinds kort energie-armoede, redenen voor boosheid. De weerstand van actiegroepen richt zich op de nieuwkomers en de overheid waardoor polarisatie is ontstaan. Verwijten gaan heen en weer. Dit krijgt ook zijn beslag in een afname van politieke participatie en vertrouwen. Deze ontwikkelingen laten de keerzijde van de groei zien.

Het zal een tijd duren voordat het vertrouwen hersteld is. Het College van B&W heeft alvast de eerste stappen gezet en geluisterd naar de grieven en in het Coalitieakkoord 2022-2025 een aantal maatregelen opgenomen om aan de klachten van bewoners tegemoet te komen. Bovendien is er een Aanpak Noord in de maak die vooral gericht is op deze problematiek. Het College heeft veel middelen hiervoor vrij gemaakt (Gemeente Amsterdam, 2022b; Gemeente Amsterdam, 2022c, p. 82).

De transformatie brengt ook kansen in het aanbod van voorzieningen. Noord was daarin niet goed bedeed. Er is nu een breder voorzieningenaanbod, vooral horeca en cultuur, voor meer doelgroepen. Ook Noorderlingen die de verstedelijking van Noord wel kunnen appreciëren genieten daarvan. Zolang er maar voldoende ontmoetingsplekken en voorzieningen overblijven voor alle doelgroepen om onder gelijkgestemden samen te komen, neemt de spanning tussen groepen af. Ontmoetingsplekken kunnen zorgen voor versterken van het onderlinge buurtgevoel en herkenning. Dit kan helpen om de verschillen die zijn ontstaan tussen inwoners van bestaande en nieuwe wijken te overbruggen. De verdichting zorgt ervoor dat er steeds minder plekken in de openbare ruimte beschikbaar zijn voor ontmoeting. De overheid moet actief sturen op het behoud en het verbeteren van zulke plekken. Het is van belang op zoek te gaan naar een nieuwe balans. De gemeente staat hiervoor, samen met bewoners, ondernemers, partners en maatschappelijke organisaties aan de lat.

Hoofdstuk 6. Ontmoeten in de praktijk (empirisch onderzoek deel 3)

“Het thuisgevoel van Noorderlingen? Een praatje maken op een bankje met een drankje. Het familiale dat zit in het DNA van de Noorderling, het zijn toch eigenlijk tuindorpers, het is een grote familie”.

“De oude Noorderling is voor mijn gevoel, dan denk ik aan: thuis, een bakkie koffie voor de deur met de burens. Dan zie ik het oude Floradorp voor me.”

“Noorderlingen zijn erg gesteld op rust, hún rust, dat iets van hén is, dat het groén is.”

“De meeste rafelrandjes en leuke dingen zijn eigenlijk begonnen in Noord’

(Bron: Citaten geïnterviewden)

NDSM-werf (eigen foto)

Hoofdstuk 6. Ontmoeten in de praktijk

6.1 Inleiding

Uit hoofdstuk 3 blijkt hoe belangrijk toevallige ontmoetingen in de publieke ruimte zijn om de sociale cohesie tussen verschillende groepen te versterken. Erkend en herkend worden kan leiden tot een versterkt thuisgevoel en onderling begrip. Juist ook tussen groepen mensen die in andere kringen leven of een andere levensstijl hebben. De fysieke leefomgeving en inrichting van publieke ruimte heeft invloed op de mogelijkheden om sociaal contact te maken.

In dit hoofdstuk Ontmoeten in de Praktijk vindt vergelijkend onderzoek plaats naar een aantal locaties in Noord om inzicht te krijgen in hoe ontmoeten werkt in de praktijk. Waarom zijn sommige plekken succesvol en andere niet? Wat maakt een goede, prettige of succesvolle plek? Wat kunnen we daarvan leren? Dit hoofdstuk is een uitwerking van subvraag 3:

Subvraag 7: Hoe worden voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord ervaren en hoe dragen deze bij aan het thuisgevoel en de sociale cohesie?

Aan het eind van het hoofdstuk volgt een samenvatting van de uitkomsten.

6.2 Methodiek Empirisch onderzoek

Voor het empirisch onderzoek is gebruik gemaakt van de Mixed Methods Research (Yin, 2018) zie Hoofdstuk 1). Om de verschillende locaties met elkaar te kunnen vergelijken, is het model "What Makes a Great Place?" en "The Power of 10+" gebruikt van PPS (2022), geïntroduceerd in Hoofdstuk 3.

Het empirisch onderzoek bestaat uit verschillende delen:

- a. Negen locatie-onderzoeken en interviews met professionals;
- b. 86 Vraaggesprekken op straat met bezoekers/passanten (op zeven locaties);
- c. Negen diepte-interviews met professionals en bewoners;
- d. Vergelijking uitkomsten locatie-onderzoeken.

In dit hoofdstuk worden de negen locatie-onderzoeken, interviews met professionals en vraaggesprekken met bezoekers en passanten uitgewerkt. Met uitzondering van de bezoekers bij Pilek en Overhoeksplein, waren de meesten inwoners van Noord. De uitkomsten van de diepte-interviews zijn verwerkt in Hoofdstuk 5.

6.3 Locatiekeuze onderzoek

Om relevante locaties te vinden is een uitvraag gedaan bij de drie gebiedsteams van Stadsdeel Noord. De gebiedsteams zijn ambtenaren van het stadsdeel en zijn de frontlijnwerkers in de wijken. Ze hebben kennis en ervaring met bewoners, ondernemers en maatschappelijke instellingen in hun gebied, wijk of buurt. Zij zijn betrokken bij initiatieven en participatietrajecten. Zij leveren input voor stedelijk beleid van de gemeente Amsterdam en hebben een signaalfunctie naar het bestuur.

Aan de gebiedsteams is gevraagd of zij maximaal vijf positieve en maximaal vijf negatieve voorbeelden wilden benoemen van voorzieningen/ontmoetingsplekken in Noord en waarin deze locaties onderscheidend waren. Ook werd gevraagd naar de (groepen) gebruikers van deze locaties (zie bijlage 4 (longlist locaties)). Van deze longlist is een selectie gemaakt op basis van onderstaande criteria:

- a) Meest genoemd;
- b) Locaties die zowel positieve als negatieve waardering kregen;
- c) Verdeling over drie gebieden (Oud-Noord, Noord-West en Noord-Oost);
- d) Locaties met verschillende soorten gebiedsontwikkeling: transformatiegebied, tuindorp, stedelijke vernieuwing;
- e) Sterke opposanten in gelijksoortige categorie ("*contrasting cases*", Yin, 2018) om een vergelijking mogelijk te maken (bijvoorbeeld Restaurant Plllek en VerbroederIJ, Winkelcentrum/-plein tuindorp Zonneplein/Purmerplein/Waterlandplein);
- f) Nieuwe versus oude/bestaande locatie (Centrumplein/Stationsplein/Overhoeksplein versus Zonneplein, Purmerplein, Waterlandplein) om oud en nieuw in relatie tot elkaar te kunnen bestuderen;
- g) Kleine locaties (voorzieningen/ontmoetingsplekken) met een bepaalde samenhang zijn samengevoegd om vanuit meer invalshoeken zo compleet mogelijk te kunnen onderzoeken, bijvoorbeeld Overhoeksplein (A-lab, Eye-plein en Overhoekspark).

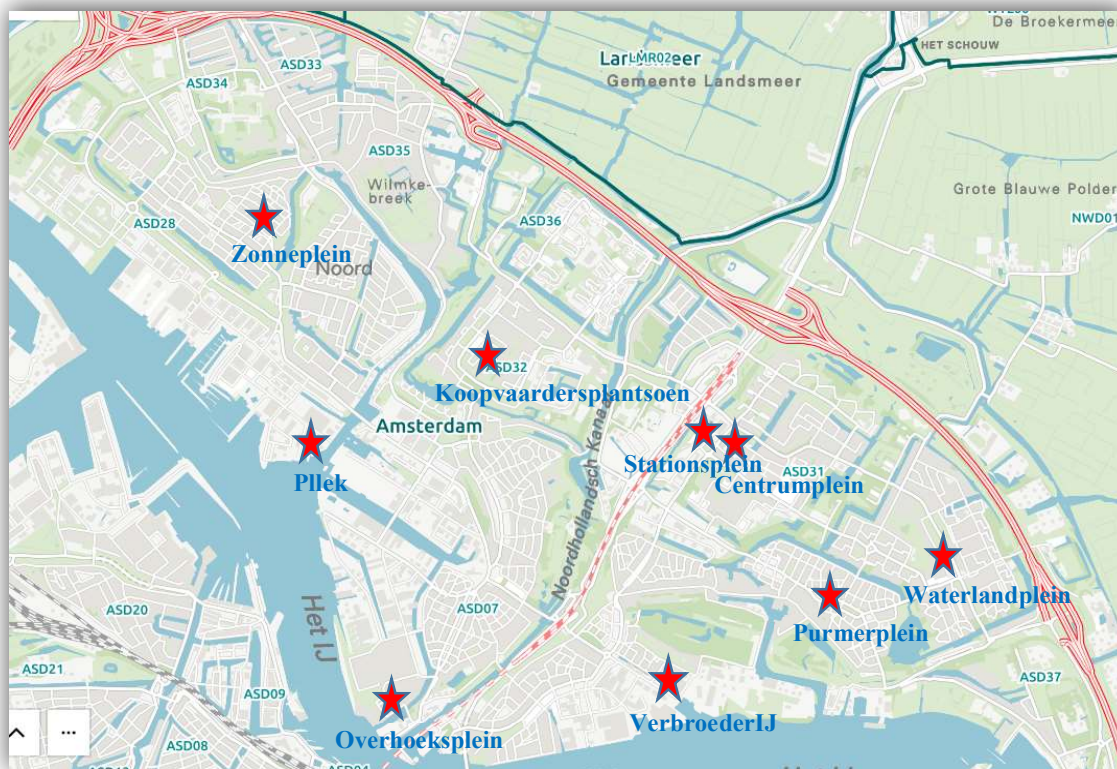
Logischerwijs ontstond hierdoor de keuze voor een categorie *pleinen* waar meer functies en mensen samenkomen en die een bepaalde grootte en 'massa' (als onderzoeksobject) hebben om te kunnen vergelijken). De locaties Plllek, VerbroederIJ en Koopvaardersplantsoen bleken hierdoor af te vallen. Maar vanwege de politieke en media-aandacht (over transformatiegebieden en nieuw versus oud) zijn zij alsnog toegevoegd als interessante onderzoeksobjecten.

Op basis van deze criteria is een shortlist van locaties gemaakt (zie Tabel 6.1 en Figuur 6.1 op de volgende pagina). De locaties zijn verdeeld over de drie gebieden in Noord (Noord-West, Oud-Noord en Noord-Oost) en zijn een goed vergelijkbare dwarsdoorsnede van oude (bestaande) en nieuwe wijken. Het onderzoek richt zich op zes verschillende pleinen en drie ontmoetingsplekken (speeltuin en twee tijdelijke restaurants) in Noord. Voor de restaurants geldt dat ook naar de omgeving waar deze locatie liggen, is gekeken. De locaties liggen in tuindorpen (Zonneplein en Purmerplein), in stedelijke vernieuwingsgebieden (Koopvaardersplantsoen en Waterlandpleinbuurt) en in transformatiegebieden (Plllek, Stationsplein, Centrumplein, Overhoeksplein en VerbroederIJ). Alle negen casussen worden in dit hoofdstuk afzonderlijk uitgewerkt.

Tabel 6.1: Overzicht gekozen locaties onderzoek (shortlist)

	Locatie	Gebied	Hoofdfunctie	Soort gebied(sontwikkeling)	Erfgoed/monument/ beschermd stadsgezicht	Oppervlakte
1	Purmerplein	Oud-Noord	Winkelcentrum	Tuindorp	Ja	110 m x 85 m
2	Zonneplein	Noord-West	Winkelcentrum	Tuindorp	Ja	36 m x 60 m
3	Koopvaardersplantsoen	Noord-West	Speeltuin	Stedelijke vernieuwing	Nee	450 m x 100 m
4	Waterlandplein	Noord-Oost	Winkelcentrum	Stedelijke vernieuwing	Nee	85 m x 40 m
5	Centrumplein	Noord-Oost	Ontmoetingsplek/ marktplein	Transformatie	Nee	230 m x 100 m
6	Stationsplein	Noord-Oost	Vervoersknooppunt/ Ontmoetingsplek	Transformatie	Nee	65 m x 80 m
7	Overhoeksplein	Oud-Noord	Ontmoetingsplek	Transformatie	Ja	60 m x 40 m
8	VerbroederIJ	Oud-Noord	Restaurant	Transformatie	Ja/nee	60 m x 50 m
9	Plllek	Oud-Noord	Restaurant	Transformatie	Ja/nee	55 m x 55 m

Figuur 6.1: De negen onderzoekslocaties op kaart Amsterdam-Noord

Noot. Aangepast overgenomen van data.amsterdam.nl, door Gemeente Amsterdam, 2022n

6.3.1 Locatiebezoek en interviews op locatie

De gebiedsmakelaars van de betreffende locaties zijn op locatie geïnterviewd. De gebiedsmakelaar die werkt in de wijk/buurt waar de locatie ligt, heeft niet noodzakelijkerwijs ook zelf die locatie als positieve of negatieve plek aangeleverd. De werkervaring van de makelaars verschilt van enkele maanden tot zes jaar ervaring op de betreffende locatie. Het gesprek met de gebiedsmakelaar van het Centrumplein vond vanwege de warmte in het Stadsdeelkantoor plaats (zie bijlage 5, namenlijst geïnterviewden). Een locatiebezoek duurde meestal circa 2,5 uur.

De interviews zijn afgenomen aan de hand van semi-standaard vragenlijsten (zie bijlage 6, semi-standaard vragenlijst), behalve voor de locatie Waterlandplein aangezien deze medewerker net twee maanden in dienst was. In dat gesprek is gevraagd naar de ervaringen van de afgelopen twee maanden. De geschiedenis en achtergrondinformatie van de stedelijke ontwikkeling van de Waterlandpleinbuurt is aangevuld met eigen praktijkkennis en ervaring.

Er is gekozen om de gebiedsmakelaar zelf iets te laten vertellen en pas aan het eind de vragenlijsten te checken of alle vragen aan bod waren gekomen. Dat bleek vaak het geval te zijn. Soms werden er tegenvragen gesteld voor verheldering of extra toelichting. De interviews met makelaars op locatie duurden circa 45-60 minuten. Indien niet alle vragen aan bod waren gekomen, zijn er enkele keren nog vragen later via mail (Purmerplein en het Stationsplein) of telefonisch (De VerbroederIJ) beantwoord. De input (uitvraag naar geschikte onderzoekslocaties) die anderen over de betreffende locatie hebben

ingeleverd, is anoniem tijdens het gesprek aan de makelaar voorgelezen waarbij verzocht is om een reactie.

Alle geïnterviewde makelaars hebben toestemming gegeven om opnames te maken. Er is expliciet meegedeeld dat verslagen niet gepubliceerd zouden worden of uitspraken herleidbaar zouden zijn naar de geïnterviewden. Hierdoor was het mogelijk dieper op de materie te gaan en af en toe ook kritische geluiden te uiten waardoor er een completer beeld kon worden geschetst. Het zijn uiteraard subjectieve meningen maar zij weten met hun kennis en ervaring goed wat er speelt. De audio-opname op locatie Waterlandplein is helaas mislukt. Het verslag van die locatie is op basis van geschreven aantekeningen gemaakt en is ter controle naar makelaar gestuurd en met correcties retour gekomen.

De gesprekken met de gebiedsmakelaars waren niet alleen verhelderend vanwege hun inhoud maar zorgde ook voor een verdieping van de observatie: dingen die eerst niet zo opvielen, werden na het gesprek meteen duidelijk, zoals bijvoorbeeld de ontoegankelijkheid van het Purmerplein door het verkeer of dat het ruig van PLeek ineens toch charme bleek te hebben.

De vragen aan de gebiedsmakelaars richtten zich op verschillende onderdelen (bijlage 6):

- De geschiedenis van de locatie;
- Het verzorgingsgebied, de eventuele attracties en voorzieningen;
- Eventuele activiteiten of programmering en welke groepen de locatie gebruiken;
- Positieve, negatieve en onderscheidende kenmerken van de locatie;
- Het thuisgevoel van Noorderlingen;
- De ruimtelijke en sociale kwaliteit;
- Welke verbeteringen er mogelijk zouden zijn en hoe het er over vijf jaar uit zal zien.

Voor deze benadering is gekozen om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de onderzoekslocatie en hoe deze locatie beleefd en gebruikt wordt. Aan de hand van de gesprekken en observaties kon een locatieprofiel worden opgesteld. Tijdens veel interviews kwam ook de tweedeling en polarisatie tussen verschillende groepen bewoners door de groei van Noord ter sprake.

6.3.2 Korte vraaggesprekken op locatie

Om ook het perspectief van gebruikers te onderzoeken, zijn er korte vraaggesprekken met bezoekers en passanten op zeven locaties gehouden (ongeveer 10 personen per locatie) om een zo divers mogelijk publiek te bereiken). Aan de bezoekers werd gevraagd om een korte impressie van de locatie, wat zij positief of negatief vonden, van welke voorzieningen zij gebruik maakten en de frequentie van hun bezoek. Ook werd gevraagd naar mogelijke wensen voor verbetering. Er is wel naar het thuisgevoel gevraagd maar niet naar of zij een tweedeling ervaren. Soms maakten bewoners er zelf een opmerking over, bijvoorbeeld bij het Koopvaardersplantsoen: "daar aan de overkant, bij de dure huizen".

Voor de locaties Stationsplein, Purmerplein, PLeek en VerbroederIJ geldt dat beide locatiebezoeken na de zomervakantieperiode vielen. Voor de locaties PLeek, VerbroederIJ en Zonneplein geldt dat de meeste bezoekers zich op (min of meer) commerciële plekken met terras bevinden in plaats van plekken in de openbare ruimte. Om die reden is aan vertrekkende of aankomende bezoekers in de openbare ruimte gevraagd naar hun ervaringen en/of mening. Bij het Koopvaardersplantsoen (speeltuinen) moesten respondenten tegelijkertijd hun (kleine) kinderen in de gaten houden zodat de gesprekken kort duurden. Bij het Overhoeksplein stonden respondenten te wachten op de bus of een tijdslot voor het museum waardoor de gesprekken ook daar kort duurden.

Aan de bezoekers/passanten is een korte impressie gevraagd waarbij zo veel mogelijk van onderstaande vragen aan bod zijn gekomen indien de respondent daar positief tegenover stond en/of tijd voor wilde vrijmaken. Om hen zo kort mogelijk te storen (vooral omdat ze aan het recreëren waren) en om zo weinig

mogelijk persoonlijke vragen te stellen, is zelf een schatting van leeftijdsgroep en sekse gemaakt. Voor de inhoud van het interview maakt het niet uit. Het geeft wel een divers beeld van de leeftijdsgroepen van de bezoekers. Slechts één persoon wilde niet meewerken aan een gesprek (Purmerplein). Alle anderen werkten graag mee. Vele mensen kwamen met ideeën om de locatie te verbeteren. Een aantal voorstellen zou op relatief eenvoudige wijze snel uitgevoerd kunnen worden.

6.3.2.1 Vragenlijst gesprekken met bezoekers en passanten

1. Wat vindt u van deze locatie/plek?
2. Wat vindt u hier positief (leuk/fijn/prettig)?
3. Wat vindt u hier negatief of minder prettig?
4. Wat is de reden dat u hier komt?, bijvoorbeeld
 - Vrienden ontmoeten, film kijken, winkelen, gebruik van faciliteiten/aanbod, sporten, ik woon hier
 - Van welke voorzieningen maakt u gebruik?
5. Woont u in Noord?
 - Zo ja, waar (in welke wijk, buurt of straat)?
 - Zo nee, waar woont u?
6. Hoe vaak komt u hier?
7. Wat mist u hier, wat zou u hier wensen?
8. Voelt u zich hier thuis?

Vraag 8. is toegevoegd aan vragenlijst vanaf 4^e locatiebezoek (niet gevraagd tijdens 1^e bezoek Overhoeksplein, Koopvaardersplantsoen en Zonneplein).

Door de opzet van de pleinen en het gebrek aan passanten, bleek het lastig om op het Zonneplein en het Purmerplein mensen te interviewen. De verkeerssituatie (verspreide winkelstraten en gevaarlijke oversteekplaatsen) op het Purmerplein verhinderden de mogelijkheid om snel op mensen af te stappen. Bezoekers waren snel weer weg of een winkel in. In iets meer dan een uur was het niet mogelijk om meer dan vijf mensen te spreken, terwijl bezoekers op andere locaties makkelijker te benaderen waren.

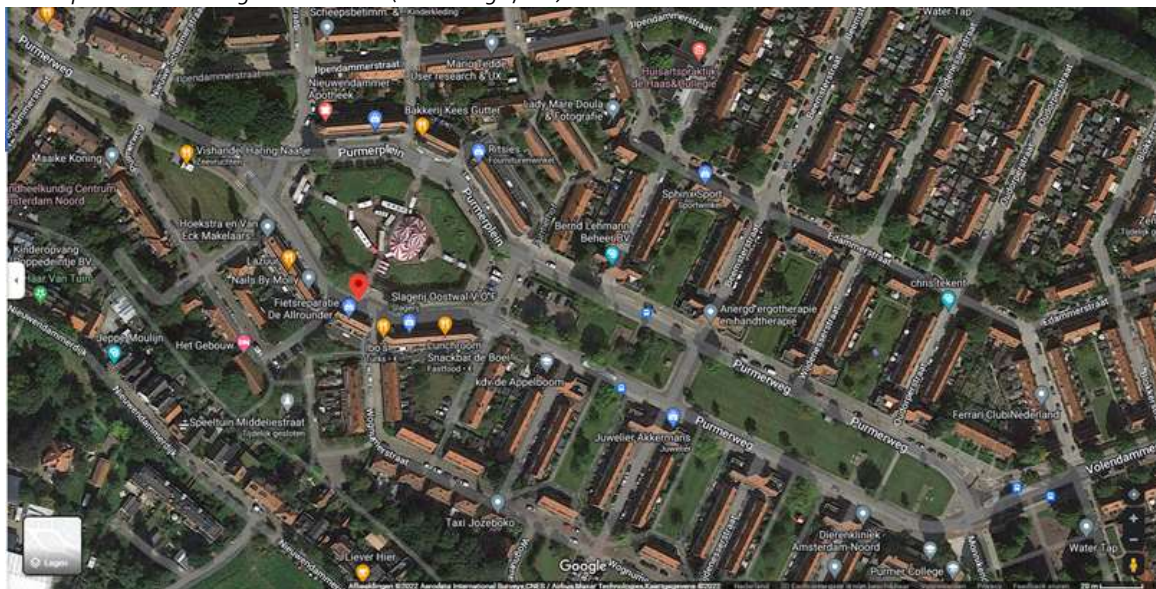
6.4 Uitwerking locatieprofielen

Alle verzamelde informatie, inclusief observaties, is in een uitgebreid locatieprofiel in de pagina's die volgen uitgewerkt ("summary report", Yin, 2018). Hierin wordt onder andere een overzicht gegeven van gebiedsspecifieke kenmerken, de ervaren ruimtelijke en sociale kwaliteit, verblijfskwaliteit en het voorzieningenaanbod. Allereerst worden de twee tuindorpen Purmerplein en Zonneplein uitgewerkt. Daarna de twee locaties in de stedelijke vernieuwingswijken (Koopvaardersplantsoen en Waterlandplein). De transformatiegebieden komen als laatste aan bod, te beginnen bij de drie pleinen (Centrumplein, Stationsplein en Overhoeksplein) en dan de specifieke locaties VerbroederIJ en Pilek.

Tot slot volgt de analyse van de locatieonderzoeken en de uitwerking van de uitkomsten naar het PPS-model "What makes a Great Place" en "The Power of 10+" (PPS, 2022) en komen de belangrijkste aandachtspunten en conclusies aan bod.

Casus 1 Purmerplein (gebied Oud-Noord)

Purmerplein en Purmerweg bovenaanzicht (bron: Google, z.d.)

Impressie Purmerplein, eigen foto

Wijk	Tuindorp Nieuwendam
Oppervlakte	Circa 100 meter x 60 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Geen (nieuwe impuls tuindorp)
Hoofdfunctie	Winkelgebied
Onderscheidend kenmerk	Authentiek Noord: nostalgisch tuindorp met historische karakteristieken. Sommige mensen wonen er al meer dan 50 jaar
Locatieprofiel	Het Purmerplein ligt in Tuindorp Nieuwendam en is in de jaren 1920 gebouwd. Tuindorp Nieuwendam ligt tussen de Waterlandpleinbuurt, Nieuwendammerdijk, Plan van Gool en de Rode Kruisbuurt in. Het heeft de status van beschermd stadsgezicht (Amsterdamse School) voor het plein en de winkels samen. Voor de rest van het tuindorp geldt dat het aangezicht van de huidige blokken zo moet blijven. Oorspronkelijk waren het vooral sociale huurwoningen, nu ook deels door corporatie als koopwoningen verkocht, veelal aan jonge gezinnen. De locatie bestaat uit verschillende delen (middenterrein Purmerplein, parkeerterreintjes voor 28 auto's, sportveldje met toestellen, grasveld met wegen eromheen (Purmerweg) en langsparkeren langs winkeltjes en horeca.
Attracties/voorzieningen	Kleinschalige detailhandel voor dagelijkse boodschappen met een plus (witgoedwinkel, furnituren, juwelier, dierenkliniek). Buurthuis het Anker, kinderopvang en Nieuwendammerkerk, sporttoestellen en haringstal liggen aan de Purmerweg. Horeca (restaurants) op plein. Veel (gratis) parkeergelegenheid voor de ingang van de winkels. Middenterrein geschikt voor kleine evenementen: Magic Circus, Volksopera. Buurtinitiatieven vinden hier ook plaats.
Ruimtelijke kwaliteit	Middenterrein (plein) oogt groen en rustig maar is door drukke verkeer moeilijk toegankelijk. Mooie volgroeide bomen. Verzorgde omgeving, klassiek architectuur. Achterstallig onderhoud aan onkruid. Bewoners klagen wel over het onderhoud van de gemeente.
Sociale kwaliteit	Hoog. Rustig en veilig, iedereen groet elkaar maar ieder gaat wel zijn eigen weg.
Sociale cohesie/ontmoeting	Tussen tuindorpers en winkeliers hoog. Nieuwe tuindorpers proberen met buurtinitiatieven wel ontmoeting te bevorderen maar aanbod sluit niet aan bij de vraag (bijvoorbeeld wens moes-, pluktuin). Weinig aansluiting met omliggende buurten. Publiek van buiten komt doelgericht, niet voor ontmoeting. Het Baken vervult een belangrijke rol voor ouderen in de buurt. Vrijwilligers verstrekken maaltijden en houden een oogje in het zeil.
Verblijfskwaliteit	Laag door ontoegankelijkheid en verkeer aan beide zijden van plein. Er zijn alleen bankjes langs het stenige middenplein.
Bezoekers	Ouder, wit publiek uit omgeving. Publiek van elders komt met auto voor doelgericht kort winkelbezoek.
Drukte/sfeer	Zeer rustig qua passanten, bezoekers. Wel veel verkeer over weg langs het plein (fietsers, scootmobiel, auto's en busjes). Gemoedelijke en nostalgische sfeer.
Algemene indruk en conclusie	Het lijkt alsof de tijd heeft stil gestaan. Velen willen dat ook zo houden. Het ademt een sfeer van vroeger uit. De locatie heeft veel potentie als ontmoetingsplek mits er een oplossing wordt gevonden voor de verkeerssituatie en de detailhandel een impuls krijgt.
Belangrijkste aandachtspunten	Door beschermde status, ontwerp en verkeerssituatie wordt ontmoetingsfunctie en toegankelijkheid beperkt. Er is potentie om er een aantrekkelijker plein van te maken maar het heeft een economische impuls nodig. Prijsstelling (vaste clientèle) en aanbod past niet bij vraag nieuwe doelgroepen. Oude huurcontracten en parkeerwensen ondernemers en omwonenden beperken mogelijkheden voor verbetering op korte termijn. Niet iedereen is blij met het idee van vernieuwing. Velen willen alles bij het oude laten.

Casus 2 Zonneplein (gebied Noord-West)

Zonneplein, bovenaanzicht (bron: Google, z.d.)

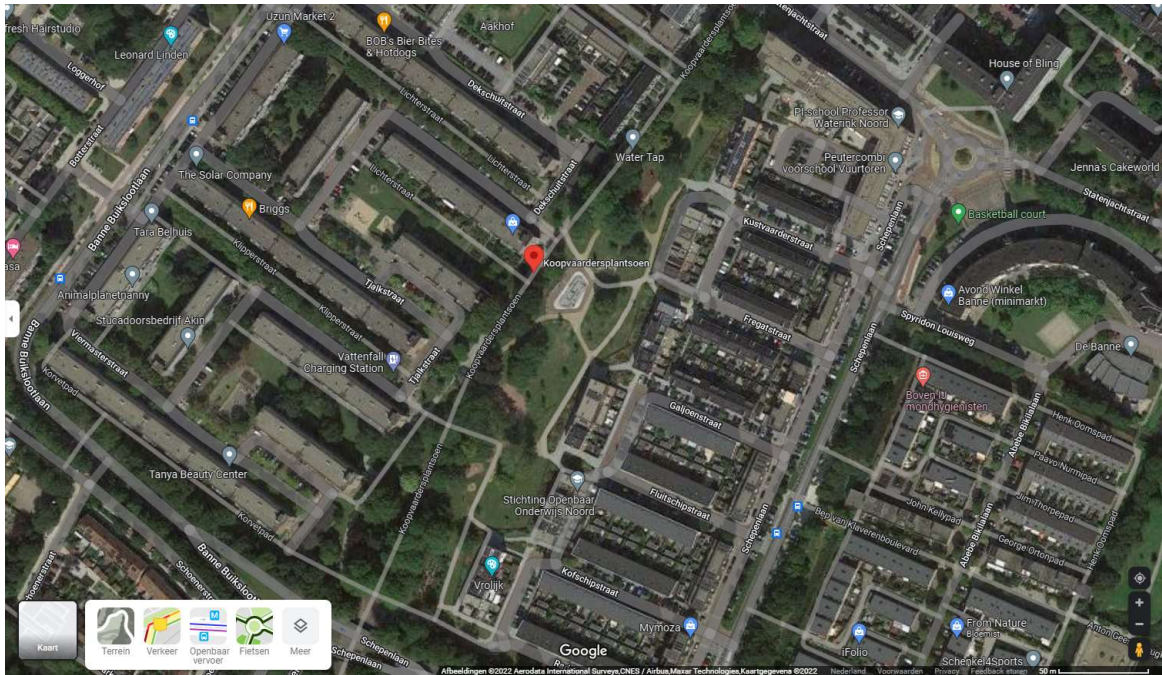
Rijksmonument Het Zonnehuis met monument herdenking watersnoodramp 1960 (eigen foto)

Wijk	Tuindorp Oostzaan
Oppervlakte	Circa 35 meter x 60 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Geen (nieuwe impuls tuindorp)
Hoofdfunctie	Winkelgebied
Onderscheidend kenmerk	Cultureel centrum Het Zonnehuis, nostalgisch tuindorp met historische karakteristieken
Locatieprofiel	Het Zonneplein ligt centraal in het historische Tuindorp Oostzaan. Het tuindorp is gebouwd in de jaren 20 van de vorige eeuw en heeft de status van beschermd stadsgezicht (Amsterdamse School). Op het plein bevindt zich ook het cultureel centrum Het Zonnehuis (rijksmonument, eigendom van Stadsherstel gemeente Amsterdam). Rondom het Zonneplein liggen winkels met kleinschalige detailhandel en daarboven woningen. Een aantal panden staat leeg. Oorspronkelijk bestond de wijk vooral uit sociale huurwoningen, maar nu ook deels uit koopwoningen die verkocht zijn door de corporatie. De oppervlakte van het plein meet circa 35 meter x 60 meter. Rondom het middenplein liggen parkeerplaatsen (gratis parkeren). Tuindorp Oostzaan grenst aan de wijken Oostzanerwerf, Molenwijk, NDSM en de Bongerd.
Attracties/voorzieningen	Kleinschalige detailhandel voor (beperkte) dagelijkse boodschappen. Enkele horecavoorzieningen (café, afhaalrestaurants en cateraarscollectief), een nieuw te openen ondernemershub (co-creatieplek), een dierenkliniek en Het Zonnehuis voor culturele en ontmoetingsactiviteiten. Ruime (gratis) parkeergelegenheid voor de ingang van de winkels. Er zijn plannen om marktstaanplaatsen te creëren.
Ruimtelijke kwaliteit	Laag: niet echt aantrekkelijk ondanks historische architectuur. Plein en parkeervakken zijn (nog) stenig, bankjes zijn vies. Plein wordt vergroend en opgeknapt conform oorspronkelijke tekeningen. Er is achterstallig onderhoud aan bestrating en onkruid.
Sociale kwaliteit	Het voelt veilig en geborgen. Het terras van het café zorgt voor wat levendigheid.
Sociale cohesie/ontmoeting	Oude tuindorpers ontmoeten elkaar in de bestaande winkeltjes, nieuwe tuindorpers gaan naar het café. De prijzen van het café sluiten inwoners met kleine beurs uit. Het cateraarscollectief probeert wel door middel van eten verbinding te maken.
Verblijfskwaliteit	Laag: het plein nodigt nu niet uit tot verblijven. Het nieuwe Café White Label is wel een plek waar mensen graag zitten en elkaar ontmoeten. Verwachting is dat opknappen plein tot meer ontmoetingsmogelijkheden zal leiden.
Bezoekers	Lokaal publiek, gezinnen, passanten uit de buurt.
Druktesfeer	Zeer rustig, enkele bezoekers van winkels, passanten maar vooral bezoekers café. Nostalgische sfeer.
Algemene indruk en conclusie	Er is een groot saamhorigheidsgevoel en gunfactor om het plein met alle stakeholders (woningcorporatie, ondernemers, bewoners, gemeente) te verbeteren. Men hoopt op een impuls door de nieuwe co-creatiehub gericht op kleine ondernemers.
Belangrijkste aandachtspunten	Er is potentie om er een aantrekkelijker plein van te maken maar het heeft een economische impuls en onderhoud nodig. Vraag en aanbod matcht niet. Oude huurcontracten beperken mogelijkheden voor verbetering op korte termijn. Er dient een oplossing te worden gevonden voor de parkeerplaatsen die een barrière vormen tussen horeca/winkels en het middenplein.

Casus 3 Koopvaardersplantsoen (gebied Noord-West)

Koopvaardersplantsoen bovenaanzicht (bron: Google, z.d.)

Impressie noordzijde met zicht op zelfbouwkavels (eigen foto)

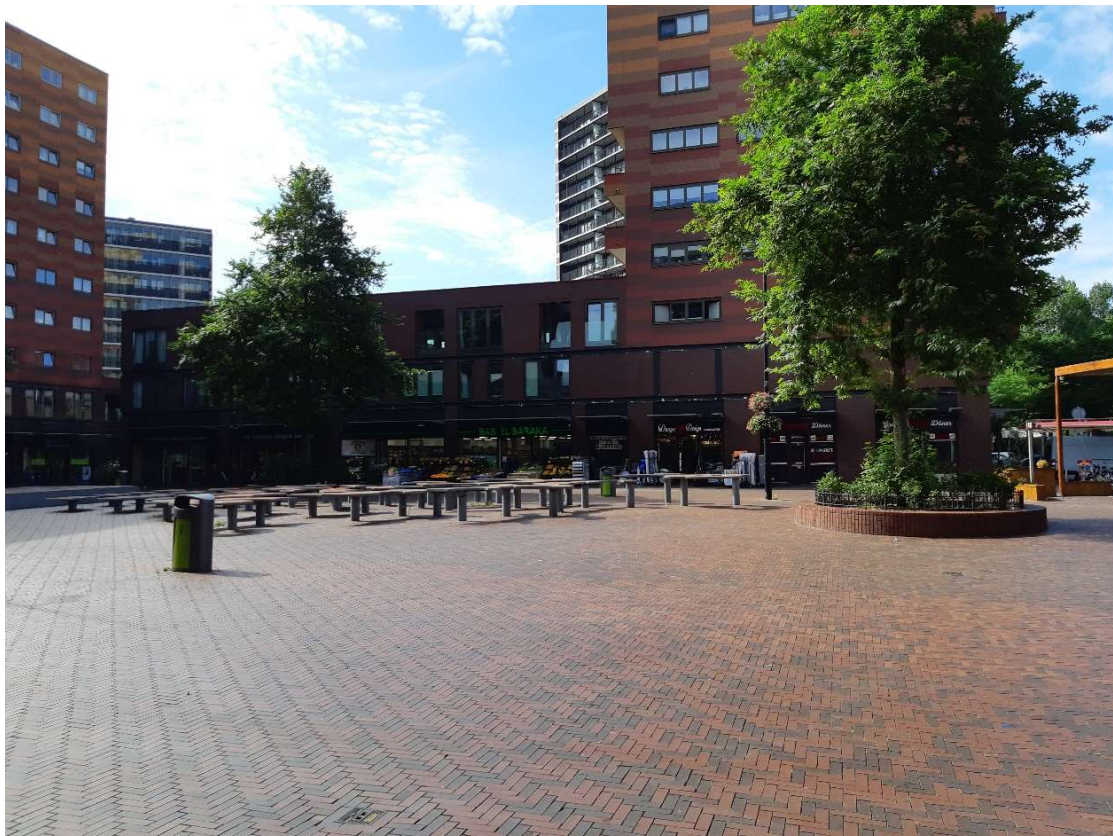
Wijk	Banne-Zuid
Oppervlakte	Ca 450 meter x 100 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Stedelijk vernieuwingsgebied Banne Buiksloot (sloop/nieuwbouw 2003-2020) wonen en maatschappelijke voorzieningen, nieuw winkelcentrum, Huis van de Wijk, OBA, theaterzaal en sportvoorzieningen https://www.amsterdam.nl/projecten/banne-zuid/ (2022-0)
Hoofdfunctie	Speeltuinen
Onderscheidend kenmerk	Grote ruimtelijke, groene speeltuin in parkachtige omgeving, op de grens tussen oud en nieuw. Vormt ruimtelijke eenheid
Locatieprofiel	Het Koopvaardersplantsoen ligt in de Klipperbuurt (wijk Banne-Zuid, Ontwikkelbuurt) Banne-Zuid en Banne-Noord vormen samen Banne Buiksloot. Banne-Zuid ligt tussen Banne-Noord, Kadoelen, Vogeldorp en het Noord-Hollandskanaal. Vanaf 2003 zijn verouderde portiekflats vervangen door laagbouw (eengezinswoningen (laagbouw, koop). Er is een nieuw winkelcentrum gebouwd met bibliotheek, theaterzaal en sportvoorzieningen. Het plantsoen is in 2019 aangelegd en ligt tussen sociale huurwoningen (portiekflats van 4 etages hoog) aan de ene kant en zelfbouwkwartalen in het hogere segment (deels ook opgesplitst in kleinere verhuureenheden) aan de andere kant. Het plantsoen is een lange groene strook tussen beide delen in
Attracties/voorzieningen	Plantsoen: waterfontein waar kinderen in kunnen staan en doorheen lopen (spuiters uit de grond), verschillende speeltoestellen met bankjes eromheen. Grasvelden om op te zitten, 2 watertappunten en een moestuin voor de buurt aan de zuidkant van het plantsoen. In de omgeving op loopafstand: winkelcentrum Banne met Huis van de Wijk en OBA liggen. Er liggen een lagere school en een dagopvang voor speciaal onderwijs in de buurt.
Ruimtelijke kwaliteit	Goed. Indrukwekkende ruimte, groen, volgroeide bomen, mooie architectuur zelfbouwwoningen, prachtige fontein. Wel wat achterstallig onderhoud (onkruid, boompalen).
Sociale kwaliteit	Prettig, gemoedelijk, speeltuin met belangrijke buurtfunctie. Wel wat meldingen van jeugdoverlast.
Sociale cohesie/ontmoeting	Negatief. In coronaperiode zijn er grote conflicten ontstaan tussen bewoners nieuwbouw en oudbouw over gebruik plantsoen (geluidsoverlast door drukte). Situatie lijkt inmiddels iets beter maar slechte start heeft gezamenlijk buurtgevoel geen goed gedaan. Bewoners oudbouw (huurwoningen) gebruiken plantsoen als ontmoetingsplek (ook feestjes wat tot conflicten heeft geleid).
Verblijfskwaliteit	Goed, groen (schaduw), water, bankjes, speelplekken voor kinderen. Echte ontmoetingsplek.
Bezoekers	Gemengd publiek (oud, jong, afkomst), zowel gezinnen als individuen.
Drukke/sfeer	Zeer rustig (ondanks vakantietijd), in coronatijd erg druk (speeltoestellen waren op veel plekken elders afgezet).
Algemene indruk en conclusie	Oase van rust, plantsoen is ingeklemd door woningen aan beide zijden maar voelt heel ruim en open. Zeer grote speeltuin maar relatief weinig speeltoestellen. Het vervult een belangrijke buurtfunctie hoewel er spanningen zijn tussen bewoners nieuwbouw en oudbouw..
Belangrijkste aandachtspunten	Te weinig speeltoestellen voor kinderen < 3 jr. Veiligheid kinderen vanwege fietsers/scooters (terrein niet afgehekt). Sociale cohesie broos.

Casus 4 Waterlandplein (gebied Noord-Oost)

Waterlandplein, bovenaanzicht met aangrenzend Park Groene Zoom (bron: Google, z.d.)

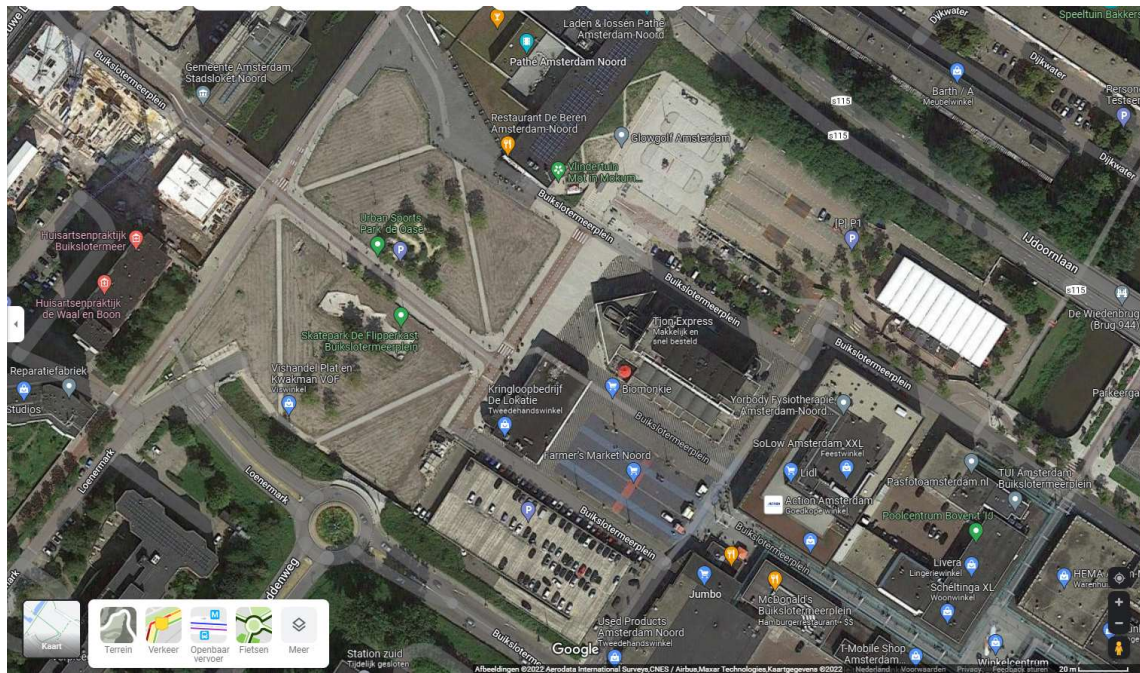
Impressie Waterlandplein met nieuwbouw en kunstwerk (eigen foto)

Wijk	Waterlandpleinbuurt
Oppervlakte	Circa 85 meter x 40 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Stedelijke vernieuwing (sloop/nieuwbouw, wonen, nieuw winkelcentrum en maatschappelijke voorzieningen (Huis van de Wijk, OBA, speel- en en sportvoorzieningen) https://www.amsterdam.nl/projecten/waterlandpleinbuurt/ (2022-0)
Hoofdfunctie	Winkelcentrum
Onderscheidend kenmerk	Diversiteit publiek, paviljoen en kunstwerk op het plein
Locatieprofiel	Het Waterlandplein ligt in de Waterlandpleinbuurt (voormalig Nieuwendam-Noord) en maakt onderdeel uit van een stedelijk vernieuwingsgebied (2001-2025). Door de crisis van de jaren 2008-2013 zijn de plannen vertraagd en daarna aangepast. Er zijn nog enkele bouwlocaties in planvorming (moskee, zelfbouw CPO, sociaal huurcomplex en koopwoningen). Er worden minder sociale huurwoningen gesloopt en meer gerenoveerd dan de bedoeling was. Er zijn verschillende segmenten woningen in de omgeving (nieuwe torenflats koop en sociale huur, laagbouw eengezinswoningen koop en oorspronkelijke portiekflats uit de jaren 60 (sociale huurwoningen). Het plein meet circa 85 meter x 40 meter. De Waterlandpleinbuurt ligt tussen Tuindorp Nieuwendam, het Baanackerspark en Schellingwoude/ Landelijk Noord in.
Attracties/voorzieningen	Winkelcentrum voor dagelijkse boodschappen (breed aanbod voor divers publiek). Er zijn veel nieuwe maatschappelijke voorzieningen gebouwd op en rond het plein: Huis van de Wijk met OBA/bibliotheek, coffeeshop, nieuw gezondheidscentrum, apotheek en maatschappelijke instelling. Rondom het winkelcentrum liggen verschillenden parkeerterreinen (blauwe zone) rondom. Er is een horecapaviljoen op het plein, overlopend in het Park Groene Zoom met een moestuin voor en door bewoners (op initiatief van een lokale huisarts om mensen te stimuleren gezonder te eten). Langs de rand van het park zijn veel nieuwe speelplekken en sporttoestellen geplaatst. Ook heeft de gemeente een groot sportpark opgeknapt en grotere speelvelden aangelegd. In de wijk zijn ook vier nieuwe basisscholen gebouwd. Woningcorporatie Ymere heeft bij de oplevering de gemeente een kunstwerk cadeau gedaan op het plein met een bewegend podium voor activiteiten en evenementen.
Ruimtelijke kwaliteit	Winkelcentrum: laag. Erg stenig en ongezellig. Grote afstand tussen beide zijden van het plein, achterstallig onderhoud en zwerfvuil door winkels. Park Groene Zoom en grasveld ogen wel aantrekkelijk.
Sociale kwaliteit	Laag: veel klachten over hangjongeren en fietsers/scooters over het plein, 's avonds donker, kil en verlaten. Er zijn veel maatschappelijke organisaties actief in de wijk.
Sociale cohesie/ontmoeting	Oude winkelcentrum wordt gemist vanwege de gezelligheid. In Huis van de Wijk ontmoeten enkele groepen elkaar wel maar geen breed bereik. Er worden wel veel activiteiten georganiseerd maar professionele begeleiding is nodig.
Verblijfskwaliteit	Laag: winderig en tochtig en erg glad als het regent.
Bezoekers	Zeer divers uit de hele buurt en omgeving.
Druktesfeer	Rustig, komen en gaan van winkelend plein, supermarkten worden druk bezocht. Enkele mensen zitten op de stenen muurtjes.
Algemene indruk en conclusie	Zeer hoog voorzieningenniveau in wijk met veel achterstanden. Winkelcentrum kan hart van de wijk zijn maar dan moeten er wel aanpassingen komen die ontmoeting en gezelligheid bevorderen.
Belangrijkste aandachtspunten	Het kunstwerk wordt door niemand gewaardeerd en als gevaarlijk beschouwd omdat het op een speelplek lijkt. De ondernemers hebben het zwaar, er is veel verloop. De gemeente is al jarig bezig met onderzoek naar de haalbaarheid van een jongerenvoorziening die node wordt gemist.

Casus 5 Centrumplein (gebied Noord-Oost)

Centrumplein bovenaanzicht (bron: Google, z.d.)

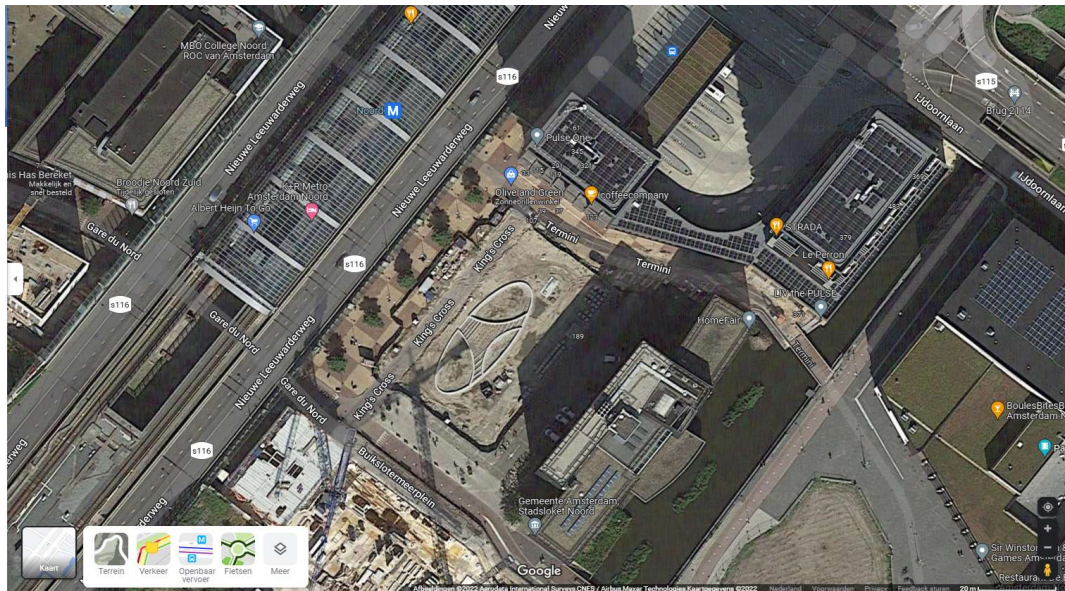
Centrumplein, The Green (eigen foto)

Wijk	Buikslotermeer (onderdeel van winkelgebied Buikslotermeerplein en marktterrein)
Oppervlakte	Ca 230 meter x 100 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Transformatiegebied Centrum Amsterdam Noord (CAN): wonen (7.000 woningen), werken, recreatie/leisure, horeca, detailhandel) https://www.amsterdam.nl/projecten/buikslotermeerplein/deelproject/cen-trumplein/ (2022-0)
Hoofdfunctie	Ontmoetingsplek en marktplein
Onderscheidend kenmerk	Authentiek Noord. Groot transformatiegebied in uitvoering (20+ jaar planvorming)
Locatieprofiel	Het Centrumplein is, in afwachting van de definitieve planvorming, tijdelijk aangelegd en is omringd door jaren 70 flats (Loenermark), jaren 60 portiekwoningen Kleine Wereld (ontwikkelbuurt), jaren 60-70 portiekwoningen Plan van Gool (kantelbuurt, monument) en verpleeghuis De Die. Het zijn gemengde wijken: sociale huur, koopwoningen, middeldure huur en particuliere huur. Op loopafstand van Station Noord (metro NZ-lijn). Een van de grote parkeerterreinen aan de rand van het winkelcentrum fungeert al twee jaar als test- en vaccinatielocatie. Er staat een hele grote witte tent.
Attracties/voorzieningen	Bioscoop, restaurants, boulesbaan, ROC en MBO-college, groot stadsdeelwinkelcentrum, marktplein, Stadsloket (kantoor gemeente), vlindertuin, <i>urban sports</i> in tijdelijkheid (skatebaantje en BMX-baantje, nog uit te breiden met sporttoestellen voor senioren en een 3 x 3-basketbalveldje). Metro- en busstation Noord (NZ-lijn), voormalig bowlingcentrum (nu: gekraakt en wordt overgedragen aan bewonerscoöperatie 5711). Parkeerterreinen en parkeergarages, groot groen grasveld "The Green" met aantal bomen. Enkele bankjes langs voet- en fietspaden. Watertappunt langs fietspad.
Ruimtelijke kwaliteit	Matig. Het entreegebied van het winkelcentrum (markt, gekraakte bowling) ziet er sjofel uit. Horecapleinen erg stenig, overwoekerde urban sportsveldjes. Wel ruimtelijke beleving door ruimtelijk opzet maar achterstallig onderhoud (peuken overal onder bankjes, zwerfafval) Onlogische fietsroutes.
Sociale kwaliteit	Prettig/gemoedelijk overdag, 's avonds minder aangenaam (donker). Ouderen komen hier dan liever niet.
Sociale cohesie/ontmoeting	Geen verbinding met omliggende buurten. Het is voornamelijk doorgangsgebied van/naar station, winkelcentrum en woonwijken. The Green wordt wel gebruikt als plek om te ontspannen en sporten.
Verblijfskwaliteit	The Green redelijk (achterstallig onderhoud), marktterrein slecht (stenig, sjofel).
Bezoekers	Zeer divers publiek.
Druktesfeer	Rustig/gemoedelijk, in weekend en 's avonds drukker door horeca-, leisure- en winkelpubliek. Continue doorgaande stroom bezoekers.
Algemene indruk en conclusie	De tijdelijke invulling van The Green wordt wel ervaren als ontspanningsplek maar fungeert tevens als doorgangsgebied voor passanten. Het horecaplein is nog niet echt een levendig plein. De bowling vormt een barrière tussen The Green en het marktplein/winkelcentrum.
Belangrijkste aandachtspunten	Markt heeft impuls nodig. Woongebieden hebben andere (maatschappelijke) voorzieningen als werk- en horecagebieden (bezoekers) nodig. Zorgen om onderhoud openbare ruimte en aansluiting met Stationsgebied (oude gebied dreigt verwijderd te worden van nieuwe gebied i.p.v. gezamenlijke ontwikkeling gebied) door vertraging planvorming Buikslotermeerplein. Zorgen om vertraging realisatie van plangebied door financiële situatie.

Casus 6 Stationsplein (gebied Noord-Oost)

Stationsplein bovenaanzicht (bron: Google, z.d.)

'Fonteinplein'¹⁵ (eigen foto)

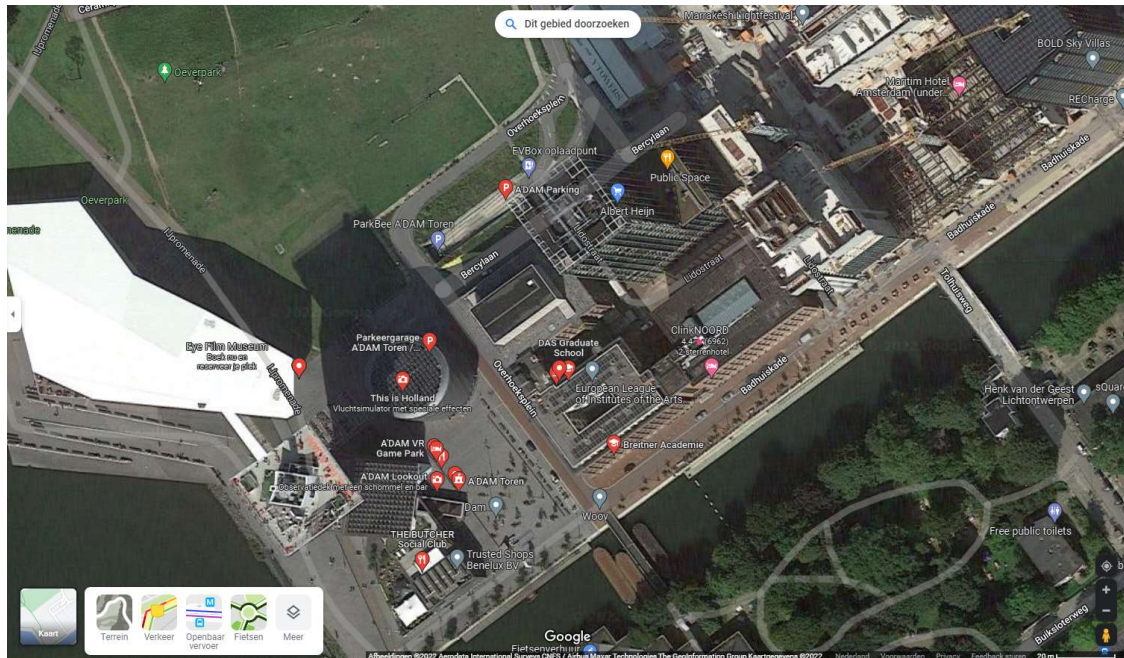

¹⁵ 'Fonteinplein' is geen officiële naam. Naamgeving moet nog plaatsvinden na oplevering

Wijk	Stationsgebied
Oppervlakte	Circa 65 meter x 80 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Transformatiegebied Centrum Amsterdam Noord (CAN): wonen, werken, recreatie/leisure, horeca, onderwijs, detailhandel en vervoershubs https://www.amsterdam.nl/projecten/stationsgebied-station-noord/ (2022-0)
Hoofdfunctie	Vervoersknooppunt, ontmoetingsplek
Onderscheidend kenmerk	Een overgangsgebied met divers publiek, hoog stedelijke vervoershubs
Locatieprofiel	Het Stationsplein ligt midden in het transformatiegebied CAN aan het beginpunt van de metro NZ-lijn en het busstation (geopend 2018). Het Stationsgebied is bijna klaar. Er wordt sinds vijf jaar volop gebouwd: woontorens met koopwoningen, sociale huurwoningen en middeldure huur, scholen en (maatschappelijke) voorzieningen. De woningen in aanbouw worden in 2022 opgeleverd. Er is dan nog één kavel (Z2) over waar gebouwd kan gaan worden. Het plein ligt aan het Stadsdeelkantoor. Het Stationsgebied grenst aan Elzenhagen-Noord (jaren 90, koopwoningen laagbouw), Elzenhagen-Zuid (in aanbouw: 1.800 sociale huur en koopwoningen en maatschappelijke voorzieningen) en het Buikslotermeerplein, inclusief Centrumplein).
Attracties/voorzieningen	Hotels, metrostation, busstation, inpandige openbare fietsenstalling, Stadsdeelkantoor, kleinschalige horeca en supermarkt, naastgelegen middelbare scholen, ROC en MBO-college, buurtkamer Dock (jongerenwerk), Jongeren Informatiepunt, medische en zorgpraktijken en een Buurtkamer. In het station worden in 2023 nog meer kleinschalige horecavoorzieningen opgeleverd.
Ruimtelijke kwaliteit	Laag (werk in uitvoering=permanente tijdelijkheid). Hoog stedelijk, stenig, "schmutzig", maar bomen zijn mooi groen en redelijk volgroeid. Waardering/uitstraling moderne gebouwen positief Bouw nog in volle gang, omleidingen, geluidsoverlast. Achterstallig onderhoud (onkruid). Problemen met logistiek (aan-en afvoer goederen) en afval (locaties niet op tijd klaar). Verkeersafwikkeling problematisch en chaotisch (parkeren en fietsers/scooters).
Sociale kwaliteit	Enkele incidenten geweest op metrostation, 's avonds voelt het niet altijd prettig.
Sociale cohesie/ontmoeting	Nu nog nauwelijks (vooral passanten). Geen verbinding met omliggende buurten.
Verblijfskwaliteit	Laag: is nu geen verblijfs- maar doorgangsgebied). Horeca (koffietentjes) worden goed bezocht en bankjes op plein goed gebruikt. Zodra fonteinplein open gaat, zal dit zeker verbeteren.
Bezoekers	Gemengd, divers publiek.
Druktesfeer	Spits: druk, buiten spits: rustig. Gemoedelijk overdag.
Algemene indruk en conclusie	Stenig gebied omsloten door hoge gebouwen. Door afsluiting fonteinplein in het midden en bouwactiviteiten voelt het druk aan maar dat is het niet. De openbare ruimte en verkeerssituatie ogen rommelig en onduidelijk. Vanaf het terras van koffietentje (ooghoogte) voelt het gezellig en gemoedelijk ook al zou je verwachten dat je je omsloten voelt door alle hoge omringende gebouwen. Vanaf de 4 ^e verdieping van het stadsdeelkantoor voelt het heel anders. Dan ervaar en zie je het groen niet. Vanaf daar zie je alleen maar steen, balkons en gebouwen. De straatbeleving is dus veel positiever dan vanuit het gebouw.
Belangrijkste aandachtspunten	Bouw nog niet afgerond. Ontmoetingsplek fonteinplein nog niet in gebruik vanwege materiaalgebrek bestrating. Verwachting: geen aantrekkelijke locatie in winter (windhinder, geen zon). Ruimtelijk maar toch schaarse openbare ruimte (geen ruimte voor inpassing voorzieningen). Zorgen om onderhoud openbare ruimte. Horeca niet voor iedere doelgroep.

Casus 7 Overhoeksplein (gebied Oud-Noord)

Overhoeksplein, bovenaanzicht (bron: Google, z.d.)

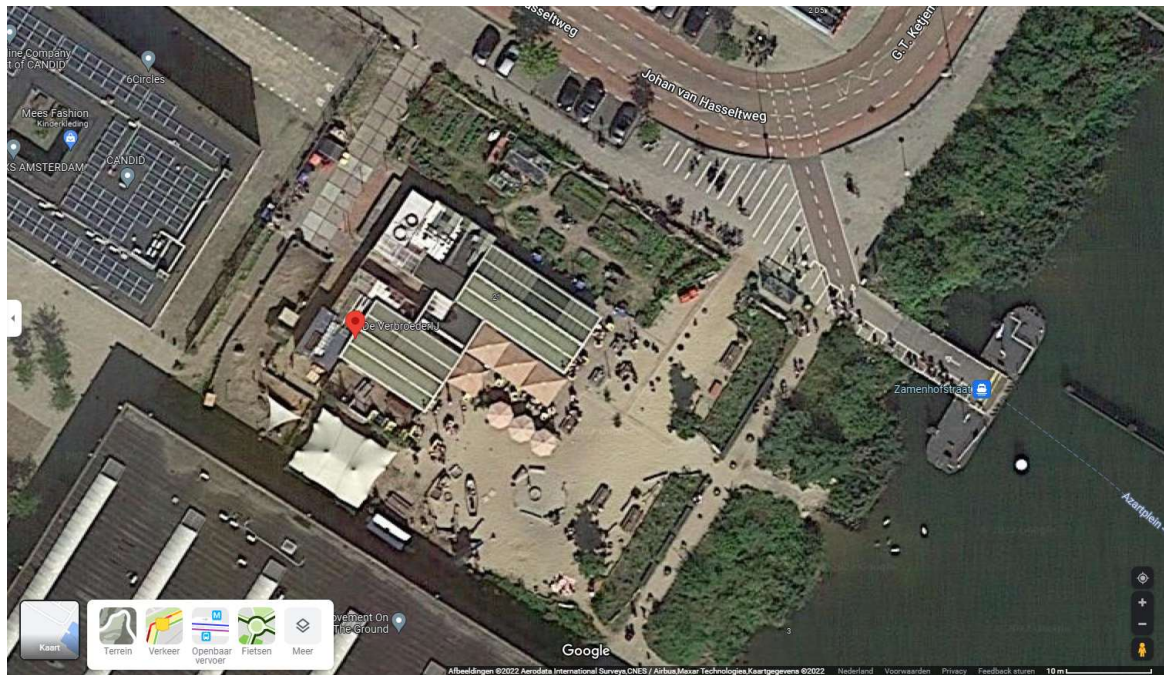
Impressie Overhoeksplein, entree Adam-toren en This is Holland (eigen foto)

Wijk	Overhoeks
Oppervlakte	Ca 60 meter x 40 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Transformatiegebied Overhoeks (voormalig Shell-terrein): wonen, werken, recreatie/leisure, horeca, onderwijs, maatschappelijke voorzieningen https://www.amsterdam.nl/projecten/overhoeks/ (2022-0)
Hoofdfunctie	Ontmoetingsplek
Onderscheidend kenmerk	Hoog stedelijk leisure- en woongebied aan het IJ, toeristisch, menging modern met cultureel erfgoed
Locatieprofiel	Het Overhoeksplein ligt in het transformatiegebied Overhoeks aan de IJ-oevers, en grenst aan de Van der Pekbuurt (Ontwikkelbuurt), Buiksloterham (transformatiegebied) en het IJ. Het totale transformatiegebied bedraagt circa 700 meter x 300 meter. Er zijn verschillende segmenten koop- en huurwoningen. De bouw duurt in totaal circa 20 jaar (2005-2026). Overhoeksplein meet circa 60 meter x 40 meter. Met de pont ben je in drie minuten op het Centraal Station (gratis overtocht).
Attracties/voorzieningen	Eye filmmuseum. ADAM, This is Holland, Restaurant Butcher, A-lab (broedplaats, start-ups ICT, zomereducatie voor kinderen, verschillende bedrijfjes en woonplaats voor veertig ongedocumenteerden), Hogeschool voor de kunsten, Youth Hostel.
Ruimtelijke kwaliteit	Laag, moderne architectuur maar erg stenig, zicht op het Y beperkt. Kwaliteit openbare ruimte gaat achteruit. Voelt omsloten.
Sociale kwaliteit	Prettig, gemoeidelijk, veilig.
Sociale cohesie/ontmoeting	Geen verbinding met omliggende buurten, geen ontmoetingsplek (alleen voor toeristen).
Verblijfskwaliteit	Laag (stenig en verkeerssituatie). Parkeerplein in plaats van ontmoetingsplek. Bankjes worden wel gebruikt maar kort door wachtenden of etende mensen.
Bezoekers	Internationaal (divers) toerisme, studenten. Vooral jong en wit.
Druktesfeer	Druktesfeer bij pontaanlanding, rustig op plein en omgeving. Continue stroom van bezoekers voor o.a. attracties op plein.
Algemene indruk en conclusie	Ontwerp komt niet overeen met gewenste functionaliteit. Het nodigt niet uit tot ontmoeting maar kort verblijf op weg naar ander doel (doorgangsgebied). Geen aantrekkelijk verblijfsgebied door onduidelijke verkeerssituatie (busjes, auto's en fietsen). Het is meer een doorgangsgebied. Er hangt wel een rustige, prettige, gemoeidelijke (vakantie)sfeer. Buitenlandse bezoekers zijn over het algemeen zeer positief (modern/contrast met centrum Amsterdam), Nederlanders minder (stenig). Erg grijs, weinig kleur.
Belangrijkste aandachtspunten	Inrichting/ontwerp openbare ruimte voldoet niet aan wensen functioneel gebruik (verkeersafwikkeling, logistiek en groen). Vergroening en verduurzaming (hitte/water) nodig.

Casus 8 De VerbroederIJ (gebied Oud-Noord)

VerbroederIJ, bovenaanzicht met pontaanlanding aan het IJ (bron: Google, z.d.)

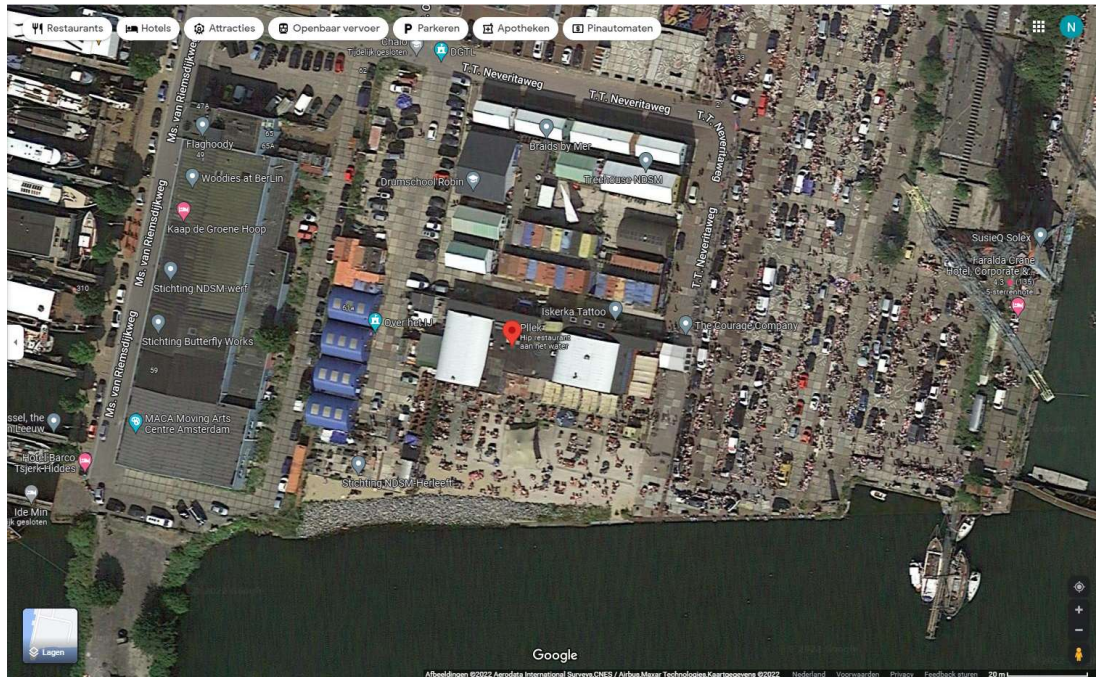
Impressie moestuin en voorkant (eigen foto)

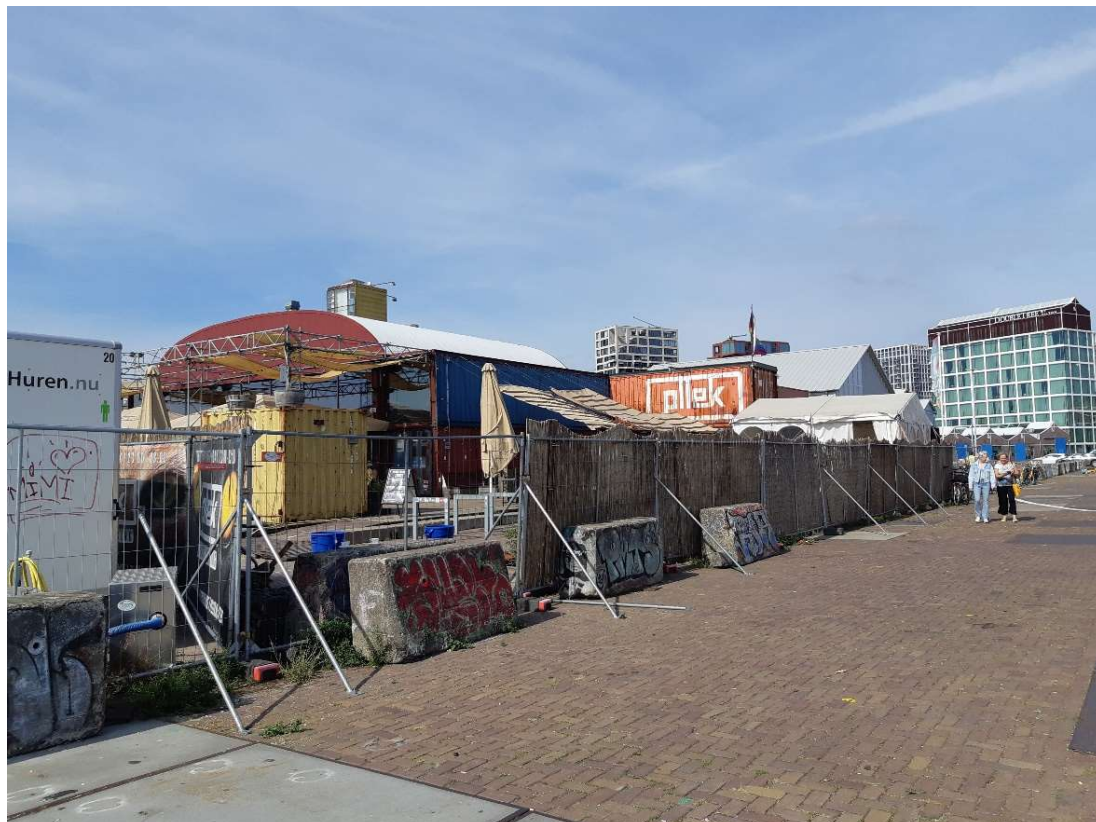
Wijk	Het Hamerkwartier
Oppervlakte	Circa 60 meter x 50 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Transformatie (van bedrijventerrein naar wonen, werken, recreatie/leisure, horeca, onderwijs, maatschappelijke en culturele voorzieningen) https://www.amsterdam.nl/projecten/hamerkwartier/ (2022-0)
Hoofdfunctie	Restaurant met strand aan het IJ
Onderscheidend kenmerk	De VerbroederIJ heeft in een paar jaar tijd op een tijdelijke locatie een belangrijke buurtfunctie ingevuld als sociaal-maatschappelijke onderneming. Ze worden in grote getale gesteund. Het grote varken bij de ingang draagt bij aan het boerderijgevoel. Er wordt geen voedsel verspild
Locatieprofiel	(Tijdelijk) restaurant De VerbroederIJ ligt aan het IJ in het transformatiegebied Het Hamerkwartier (bedrijventerrein). De planvorming voor de eerste bouwlocaties is in volle gang. Er komen in totaal 6.700 woningen (huur en koop) en verschillende bedrijven (tot ca 2040). Het bedrijventerrein ligt tegen de Vogelbuurt, IJ-pleinbuurt, het Vliegenbos (park, sportvelden en camping) en het Albemarleterrein (AKZO). De VerbroederIJ heeft hier een tijdelijke plek gekregen. Het restaurant vervult een belangrijke sociale buurtfunctie. Het contract liep al eerder dit jaar af. Zij hadden weg moeten zijn per 1 december 2022 maar de gemeente biedt een verlenging van vier jaar aan om hun maatschappelijk initiatief verder te zetten, aangezien er een andere bestemming is gevonden voor de school die hier haar intrek zou nemen. Na die periode wordt beoordeeld wat er op deze kavel gaat gebeuren. De oppervlakte van de VerbroederIJ bedraagt circa 60 meter x 50 meter. De oppervlakte van het transformatiegebied is circa 400.000 m2.
Attracties/voorzieningen	Het restaurant heeft een strandje aan het IJ, een groot terras en moestuin, voedseluitgifteloket en wordt multifunctioneel gebruikt. Het ligt aan de pontaanlanding (Oostveer van/naar KNSM-eiland). Op het bedrijventerrein zitten (kleinschalige) (maak)industrie, supermarkten, hotel en culturele attracties (Skatebaan, bioscoop, restaurants, bolderbaan).
Ruimtelijke kwaliteit	De locatie (moestuin en restaurant) oogt rommelig in een verder strak aangelegde weg met parkeerplaatsen. De rommeligheid en weidse uitstraling dragen juist bij aan de sfeer en is hierdoor laagdrempelig voor bezoekers.
Sociale kwaliteit	Hoog. Iedereen is welkom. Locatie voelt veilig, ook 's avonds.
Sociale cohesie/ontmoeting	Zeer goed. Mensen met afstand tot de arbeidsmarkt worden geholpen, zeer diverse doelgroep. Iedereen voelt zich thuis, zeer laagdrempelig hoewel horecaprijzen voor sommigen te hoog zijn. Restaurant is verbindende factor voor buurt.
Verblijfskwaliteit	Hoog. Terras en strand zijn heerlijke speel- en ontmoetingsplekken. Je ervaart groene omgeving in stenig bedrijventerrein.
Bezoekers	Zeer divers publiek, Amsterdam breed. Gezinnen en grote en kleine groepen, buurtclubs.
Druktesfeer	Rustig, gemoedelijk. Je kunt je eigen gang gaan.
Algemene indruk en conclusie	Laagdrempelige ontmoetingsplek die belangrijke buurtfunctie vervult en platform is voor andere (voedsel-, buurtinitiatieven). Wordt op grote schaal gesteund door omwonenden. Succesvolle locatie in tijdelijkheid.
Belangrijkste aandachtspunten	Onduidelijke toekomst door gebiedsontwikkeling.

Casus 9 Pilek (gebied Oud-Noord)

Bovenaanzicht, ingezoomd op Restaurant Pilek (bron: Google, z.d.)

Impressie entree van restaurant Pilek (eigen foto)

Wijk	NDSM-werf
Oppervlakte	Circa 55 meter x 55 meter
Soort gebied(sontwikkeling)	Transformatiegebied (voormalige scheepswerf NDSM): wonen, werken, recreatie/leisure, horeca, onderwijs, maatschappelijke en culturele voorzieningen https://www.amsterdam.nl/projecten/ndsm-werf/ (2022-0)
Hoofdfunctie	Restaurant met terras aan het water
Onderscheidend kenmerk	Industrieel en ruig karakter, cultureel erfgoed, unieke toplocatie aan het IJ
Locatieprofiel	(Tijdelijk) restaurant PLeek ligt op de NDSM-werf Oost in een Transformatiegebied (voormalige scheepswerf NDSM). Het NDSM-gebied ligt aan het IJ, naast de wijken Tuindorp Oostzaan en Buiksloterham (eveneens transformatiegebied). De werf is opgedeeld in Oost en West. In het Oostelijk deel blijft het industriële karakter behouden en wordt het scheepserfgoed gerenoveerd. De openbare ruimte wordt wel ingericht met meer groen, sport en parkeren. Het Westelijk deel wordt een hoog stedelijk (hoogbouw) gemengd gebied van wonen (circa 5.000 woningen), werken, horeca en circa 130.000 m ² (commerciële) voorzieningen. Er is ruimte voor creatieve ondernemingen (broedplaatsen en ateliers). De helft van de woningen is inmiddels opgeleverd. De bouwontwikkelingen lopen door tot minimaal 2034 (sociale huur, middeldure huur en vrije sector huur en koop). Er is en komt weinig detailhandel. Bron: https://www.amsterdam.nl/projecten/ndsm-werf/thema/woningbouw-ndsm-werf/ (2022-0)
Attracties/voorzieningen	Restaurants, culturele en creatieve bedrijven, maakindustrie, kunst en cultuur, cultureel-historisch erfgoed (hellingen, loodsen), pontaanlanding van/naar centraal Station, picknickplaatsen aan het water, klein basketbalveld. Er gebeurt veel aan placemaking. NDSM-terrein is ook evenemententerrein.
Ruimtelijke kwaliteit	Tweezijdig: "urban en industrieel": voelt ruimtelijk, rommelig, slecht onderhouden (glasscherven en onkruid), stenig en veel staal, onduidelijke verkeerssituatie (fietsers, scooters en auto's), gebrek aan groen. Maar dat is het attractieve aan deze ruige plek. Schaarse openbare ruimte voor alle gewenste voorzieningen. Niet vergelijkbaar met ruimtelijke gewenste kwaliteit in een woonwijk. PLeek heeft (illegale situatie na corona) strandje aan het IJ afgehekt, terwijl het eigenlijk publiekelijk toegankelijk moet zijn.
Sociale kwaliteit	Gemoedelijk, voelt veilig. Diefstal komt wel vaak voor en wat overlast van alcoholisten. Iedereen kan hier zijn eigen ding doen. Gevoel van vrijheid
Sociale cohesie/ontmoeting	Horeca wordt als exclusief ervaren voor welvarende doelgroep. Geen laagdrempelige goedkope locatie. Er is geen verbinding met omliggende wijk als Tuindorp Oostzaan. Wel met Buiksloterham. Ontmoeting binnen PLeek binnen eigen kring, buiten individuele (groepen) toeristen. Groep jongeren op basketbalveld hebben elkaar via sociale media ontmoet.
Verblijfskwaliteit	Hoog voor wie van urban, ruig en industrieel houdt. Zeer laag voor wie van aangeharkt, netjes, schoon en groen houdt.
Bezoekers	Divers internationaal, Amsterdams en Noords (weinig divers: jong en wit)
Druktesfeer	Rustig, gemoedelijk. Komen en gaan van mensen. Toeristen komen vaak via de pont en/of op de (huur)fiets.
Algemene indruk en conclusie	Bijzonder unieke "urban"-locatie met een ontspannende sfeer maar voor een beperkte doelgroep. Iedereen kan doen wat hij wil en er gebruik van maken zoals hij wil.
Belangrijkste aandachtspunten	Verduurzaming (vergroening) wenselijk, verbreden van doelgroepen wenselijk. Inrichting parkeren en verkeer verbeteren kan kwaliteitsimpuls geven. Geen (toilet)voorzieningen voor bezoekers.

6.5 Analyse locatie-onderzoeken

6.5.1 Uitkomsten locatie-onderzoeken en vraaggesprekken

Voor de analyse van de locatie-onderzoeken worden de uitkomsten van de locatiebezoeken en interviews met de gebiedsmakelaars aan de hand van de vier kernthema's hieronder uitgewerkt:

1. Groei van Noord;
2. Tweedeling/segregatie;
3. Thuisgevoel;
4. Ontmoetingsplekken en voorzieningen.

Uitspraken en conclusies zijn veralgemeniseerd zodat deze niet te herleiden zijn naar de geïnterviewden. Daarnaast worden de locaties beoordeeld volgens de Power of 10+ en het PPS-model (PPS, 2022) dat in hoofdstuk 3 is toegelicht.

6.5.2 Groei van Noord

Bouwen in bestaande wijken vergt veel aandacht. Op veel locaties duren bouwontwikkelingen al jaren en zijn deze nog steeds gaande (Stationsplein, Centrumplein, Overhoeks, Waterlandplein, VerbroederIJ, PLeek en Koopvaardersplantsoen). Er is meer daarom meer aandacht nodig voor permanente tijdelijkheid in transformatiegebieden op het gebied van toegankelijkheid, tegengaan (bouw)overlast, onderhoud en beheer.

6.5.2.1 Weinig flexibiliteit in planvorming

Er is weinig ruimte of flexibiliteit in planvorming om initiatieven die tijdelijk bedoeld zijn maar een succes blijken te zijn zoals PLeek en de VerbroederIJ, voor de toekomst te behouden. De gemeente houdt vast aan de oorspronkelijke planvorming en contractafspraken maar wordt gedwongen door steun via petitie's en acties van bewoners en ondernemers om andere (tijdelijke) oplossingen te zoeken. Voor de locatie van de VerbroederIJ betekent dit dat de Technische school (die op de kavel van De VerbroederIJ zou komen totdat hun nieuwe gebouw klaar zou zijn) nu naar een ander stadsdeel gaat.

Het is nog niet duidelijk wat er met PLeek gaat gebeuren.

De gemeente komt hiermee in een lastig parket: om dit soort problemen in de toekomst te voorkomen, kan de gemeente de voorkeur geven aan terreinen braak te laten liggen in plaats van ruimte te geven aan nieuwe tijdelijke initiatieven. Er dient dus een zekere mate van flexibiliteit te worden ingebouwd voor langjarige transformatie zodat gebiedsontwikkeling organisch vorm kan worden gegeven.

Problemen ontstaan tevens wanneer de planvorming anders loopt of langer duurt dan eerder gedacht. De kosten lopen op om achteraf aanpassingen te doen aan de openbare ruimte. Bovendien ontstaat er in transformatiegebieden waar langdurige gebiedsontwikkeling plaatsvindt, discussie over wie hiervoor verantwoordelijk is en de kosten moet dragen. Zodra een locatie overgedragen is aan de afdeling Beheer (directie Stadswerken) is er eigenlijk geen ruimte meer om de inrichting te veranderen. Pas bij oplevering blijkt hoe bewoners een locatie gebruiken en komen alsnog allerlei wensen voor aanpassingen naar voren.

6.5.2.2 Geplande versus geleefde stad

In de 'tussenruimte' (of: interim beheer) tussen bouw en oplevering van een gebied waarbij de ene kavel wel klaar is en de andere niet, ontstaat discussie over aanpassingen. In het Stationsgebied ging het zelfs over de basale gemeentelijke dienstverlening zoals ondergrondse afvalcontainers waar in het ontwerp geen rekening mee was gehouden.

Werklocaties en bedrijventerreinen kunnen problemen opleveren zodra er gemengde wijken (wonen/ werken) ontstaan. Zodra de stad dichterbij komt, nemen de klachten toe. Een van de professionals in een transformatiegebied zei: "Er moet een hele zorgvuldige balans komen in het gebruik. Eerst kon er alles maar nu de bewoners er zitten, die hier toch ... bewust zijn komen wonen, hebben ze vervolgens last van alles wat er hier gebeurt".

Het gewenste gebruik past niet bij het ontwerp: de "geplande stad" voldoet niet aan hoe de stad beleefd en gebruikt wordt (RLI, 2020, p. 26). Achteraf zijn dan veel (dure) aanpassingen nodig (Purmerplein, Zonneplein, Overhoeks, Waterlandplein). De bescherming van het intellectueel eigendom van de ontwerper of een ontwerp dat niet voldoet maar niet aangepast kan worden, verhindert een goed gebruik van een locatie. Vaak gaat het om fietsnietjes of prullenbakken die niet geplaatst mogen worden terwijl er duidelijk overlast is van geparkeerde fietsen en/of zwerfvuil. Een aantal jaar geleden heeft de gemeente zelfs veel prullenbakken uit de openbare ruimte verwijderd om te bezuinigen.

6.5.2.3 Knelpunten openbare ruimte

Fietsen zijn op drukke plekken overduidelijk een probleem: er zijn te weinig fietsnietjes. De gemeente hanteert het beleid dat fietsen inpandig moeten worden opgelost (nieuwbouw) of in een stalling moeten worden geplaatst (Stationsplein, Centrumplein). Bezoekers benoemen het ook als aandachtspunt. Maar er zijn bijna altijd meer fietsen dan stallingsplaatsen, zelfs op stille locaties als het Zonneplein. Een gebiedsmakelaar formuleerde het treffend: "Bij grootstedelijke projecten vergeten ze vaak dat mensen daar ook echt moeten leven".

Nieuw aangelegde pleinen zijn te stenig (Overhoeksplein, Centrumplein, Stationsplein, Waterlandplein, P1lek). Er is een gebrek aan groen, schaduw, bomen en fijne zitplekken waardoor je ontmoeting kunt stimuleren. Als er al bankjes staan, staan ze in de volle zon, zijn ze smerig of het onkruid komt door de latten. Respondenten geven wel aan dat ze meer groen willen. Vooral bomen worden genoemd. Echter, de ondergrondse infrastructuur verhindert op een aantal plekken het planten van bomen in de volle grond (bijvoorbeeld hoofdgasleiding onder Centrumplein en parkeergarage onder Overhoeksplein).

Op veel plekken is achterstallig onderhoud van de openbare ruimte. Er is vooral veel 'kijkgroen' in plaats van '(be)leefgroen'. De professionals stippen dit overal aan maar, verrassend genoeg, de bewoners zelf niet. Die klagen wel over zwerfvuil en willen meer groen maar over de kwaliteit uiten zij zich niet negatief.

6.5.2.4 Bereikbaarheid

Ondanks het autoluwe beleid van de gemeente, voert de auto nog steeds de boventoon in de openbare ruimte (Centrumplein, Purmerplein, Zonneplein, Overhoeks, de VerbroederIJ, P1lek). Op het Purmerplein vormt de weg letterlijk een barrière om van het plein te kunnen genieten: de toegankelijkheid wordt hierdoor beperkt. Een aantal omwonenden gaf aan fel tegen de plannen van de gemeente te zijn om de auto te weren en de fietser ruim baan te geven. Dat werd gezien als de doodsteek voor de ondernemers. Daarnaast uitten zij zorgen over de verwachte extra parkeerdruk in de omliggende straten.

De infrastructuur en voorzieningen lopen niet parallel met de groei van de stad en het aantal inwoners. Dit gaat ten koste van de mobiliteit en bereikbaarheid. Logistieke vervoersbewegingen leveren

problemen op en/of zijn niet in het ontwerp meegenomen (Overhoeks, Stationsplein). Sommige locaties zijn slecht bereikbaar met het openbaar vervoer.

6.5.3 Tweedeling/segregatie

De transformatie die Noord ondergaat de afgelopen tien jaar, wordt niet door iedereen als positief ervaren. Zoals eerder beschreven is er een actieve groep bewoners (RAN) die zich op dit thema erg profileert. Veel professionals maken zich zorgen over het uit elkaar drijven van oude en nieuwe gebieden.

6.5.3.1 Ongedeelde wijk: schipperen tussen wens en realiteit

De Ongedeelde wijk was een principe dat in Noord vorm kreeg om transformatiegebieden aan te laten sluiten bij bestaande woonwijken. Over een van de locaties werd gezegd: "Dit wordt nooit meer een Ongedeelde wijk". Op papier werd in de planvorming wel rekening gehouden met een Ongedeelde wijk maar in de uitvoering bleek dat een stuk lastiger: "De verbinding met [buurt]? Die is er alleen op papier".

In het kader van de Ongedeelde wijk heeft Overhoeks bijvoorbeeld geen winkels zodat de detailhandel in de aangrenzende Van der Pekbuurt en Mosplein zou kunnen meeprofiteren van de nieuwe koopkrachtigere groep inwoners en bezoekers. Het aanbod en de prijsstelling veranderden hierdoor ook waardoor die tegenwoordig minder aansluit bij de vraag van de zittende bewoners van de Van der Pekbuurt.

De uitzondering daarop is de VerbroederIJ: hen lukt het wel om oud en nieuw, arm en rijk, jong en oud samen te brengen. De VerbroederIJ is laagdrempelig en kan op veel sympathie rekenen zowel vanwege Helen's Food Market en het tegengaan van voedselverspilling als vanwege het feit dat er mensen werken met een afstand tot de arbeidsmarkt. Dat past bij het saamhorigheidsgevoel waar Noorderlingen om bekend staan.

6.5.3.2 Sociale cohesie is afgenomen

Op bijna alle locaties benoemen de professionals dat er weinig sociale cohesie is tussen verschillende groepen, dat ze elkaar niet treffen of langs elkaar heen leven. Over een transformatiegebied werd gezegd: "mensen uit de wijken er omheen ontmoeten hier elkaar wel maar als je kijkt naar de nieuwe buurten in dit gebied, dan denk ik niet dat die sociale cohesie er is". In de laagbouw wijken (tuindorpen) is er een sterkere sociale cohesie dan in de hoogbouw en nieuwe wijken. Het Buurtcentrum Het Bakken op het Purmerplein bijvoorbeeld vervult een belangrijke rol voor ouderen in de buurt.

De verandering door gentrificatie wordt genoemd: "de buurtslager die eruit gaat en die vervangen wordt door een nieuw hip koffietentje. Er is wel veel veranderd" en over een nieuwe wijk: "Het leeft kriskras door elkaar heen maar je voelt geen verbinding met elkaar, geen cohesie". Maar er zijn ook positieve geluiden: "Volgens mij is het gewoon heel anoniem en dat vinden sommige mensen heel prettig" en "Het ... plein is van iedereen en van niemand".

In alle onderzochte wijken zijn (sociale) huurwoningen (oudbouw) en nieuwbouw redelijk gemengd. In Overhoeks en de Waterlandpleinbuurt is aan de buitenkant van de nieuwbouwcomplexen niet te zien welke tot de huur- of koopsector behoren. In de vraaggesprekken met publiek op straat werd er niet veel over gezegd, behalve op het Koopvaardersplantsoen: "Het is confronterend om uitersten zo tegenover elkaar te zien". Maar daar is de scheiding tussen nieuw en oud dan ook heel erg zichtbaar: letterlijk aan de ene kant van het plein dure nieuwbouw en de andere kant oudere sociale huurcomplexen. Desalniettemin oogt het wel als een geheel en er zijn ook bewoners die zeer tevreden zijn en daar nooit meer weg willen.

6.5.3.3 Polarisatie op straat

Er is veel negatieve aandacht geweest over Het Koopvaardersplantsoen zowel in de politiek als op straat. De wij-zij-tegenstelling tussen oude en nieuwe bewoners is daar hoog opgelopen in coronatijd. Er was veel onderling onbegrip en verwijten over en weer over het gebruik van de speeltuin. De gemeente heeft gesprekken met alle partijen gevoerd maar niet iedereen vindt dat de klachten serieus worden genomen door de gemeente, handhaving en politie. Gelukkig is het nu een stuk rustiger geworden.

Net als in de diepte-interviews kwam hier ook ter sprake dat er zeker sprake is van polarisatie, maar een echte tweedeling komt eigenlijk alleen op het Koopvaardersplantsoen naar voren. Groepen leven wel in gescheiden leefwerelden. Oude Noorderlingen geven wel heel duidelijk aan dat zij vinden dat ze meer rechten hebben dan nieuwe inwoners. Volgens een professional voelen ze zich "verveesd" en zeggen ze 'het is niet meer onze wijk, het is jammer hoe alles gaat'".

Een professional zei "de kloof is groot" en vond dat nieuwe bewoners een bijdrage aan de verbinding moesten leveren maar ook dat de oude "er voor open moeten staan en andere leefgewoonten moeten accepteren". Een ander zei dat nieuwe inwoners "vaak wel brutaal of misschien wel aanmatigend" worden gevonden. Uit een aantal gesprekken kwam naar voren dat oude Noorderlingen op afstand argwanend zijn maar niet als ze je eenmaal kennen. De afstand maakt het makkelijker om negatief te zijn over anderen maar "als het je buurman is en die groet je gewoon aardig, dan is het ook gewoon prima".

6.5.3.4 Fysieke barrières zorgen voor sociale barrières

Verbindingen tussen nieuwbouwwijken en bestaande wijken zijn niet overal makkelijk te leggen in Noord. Fysieke barrières verhinderen ontmoeting tussen inwoners van bepaalde buurten en wijken, zoals bijvoorbeeld de IJdoornlaan tussen de Kleine Wereld en het Buikslotermeerplein/Centrumplein, de Meeuwenlaan tussen de Vogelbuurt/IJ-plein en het Hamerstraatgebied, de Klaprozenweg tussen Tuindorp Oostzaan en NDSM, het Johan van Hasseltkanaal tussen Van der Pekbuurt en Overhoeks. Een paar jaar geleden is het Waddenwegviaduct tussen het Centrumplein en het Buikslotermeerplein weg gehaald omdat het een barrière vormde voor de ontwikkeling van het CAN-gebied. Nu vormt het bowlingcentrum een nieuwe fysieke barrière tussen The Green (Centrumplein) en het marktterrein.

6.5.4 Verschillende belevingen van thuisgevoel

Het thuisgevoel wordt verschillend beleefd, maar er is een *gezamenlijk* thuisgevoel: iedereen voelt zich "Noorderling". Aan de bezoekers is gevraagd of zij zich thuis voelden op de locatie en/of in Noord. Aan de gebiedsmakelaars is gevraagd naar wat zij als het thuisgevoel van Noorderlingen beschouwden. De antwoorden kwamen redelijk overeen:

"Het thuisgevoel van Noorderlingen? Een praatje maken op een bankje met een drankje. Het familiale dat zit in het DNA van de Noorderling, het zijn toch eigenlijk tuindorpers, het is een grote familie".

"De oude Noorderling is voor mijn gevoel, dan denk ik aan: thuis, een bakkie koffie voor de deur met de burens. Dan zie ik het oude Floradorp voor me". Wanneer er naar gevraagd wordt, zeiden bijna alle bezoekers en passanten op straat dat ze zich thuis voelden. Een persoon uit Zandvoort voelde zich niet thuis op het Overhoeksplein. Hij hield meer van de ruimte aan de kust.

Volgens de meeste respondenten hechten, zowel oude als nieuwe Noorderlingen, aan rust, groen en ruimte: "Noorderlingen zijn erg gesteld op rust, hún rust, dat iets van hén is, dat het groén is. Het dorpsgevoel is sterk, de oude historische geschiedenis en het cultureel erfgoed worden gekoesterd. Maar het kan ook als té behoudend worden ervaren: "De oude bewoners waarderen iets dat aan het verdwijnen is: een schone openbare ruimte, ieder die zijn eigen tuintje goed onderhoudt, sociaal contact

op de stoep, met zijn allen naar het plein voor de dagelijkse boodschappen, omzien naar elkaar: sociale cohesie, maar wel zoals dat vroeger ging”.

Er is een groot fysiek contrast tussen ‘ruig’ (industriële) (erfgoed)locaties zoals Overhoeks, Plike/NDSM, en in mindere mate het Hamerkwartier (VerbroederIJ) en ‘lieflijk’ zoals de tuindorpen waar de tijd lijkt te hebben stil gestaan. Maar de eigenheid van die contrasterende locaties wordt door verschillende groepen als ‘thuis’ ervaren. Het Overhoeksplein heeft een internationaler publiek en trekt meer bezoekers dan bewoners. Toeristen waarderen vooral de moderne architectuur van de gebouwen, de plek aan het water en de attracties. Men is verrast dat het zo dicht bij het centrum ligt en dat de pont gratis is. Een aantal mensen waardeert het gevoel dat je met rust gelaten wordt en je eigen gang kunt gaan.

6.5.5 Ontmoetingsplekken/voorzieningen

De waarde van ontmoetingsplekken werd al duidelijk tijdens enkele vraaggesprekken met mensen op straat. Een aantal geïnterviewden was zichtbaar blij om een praatje te kunnen maken. Mensen vertelden schrijnende verhalen over een zieke partner, hoe eenzaam ze waren en over ruzie met een woningcorporatie over geluidsoverlast. Op dat moment was het beter om pen en papier even weg te doen en gewoon naar hen te luisteren.

6.5.5.1 Ieder zijn eigen plek

De meeste bezoekers waren (zeer) tevreden of positief over de ontmoetingsplek en/of de omgeving, behalve enkele bezoekers van het Waterlandplein die soms ronduit negatief waren. Niet iedereen waardeert dezelfde dingen. Verschillende groepen hoeven niet per se te mengen of samen te komen op een plek. Ieder kan zijn eigen ‘plek’ uitkiezen. Wat voor de een charme is (ruigheid Plike, NDSM-werf, rommeligheid VerbroederIJ) is voor de ander “oude meuk”. Als je jezelf thuis voelt, vind je blijkbaar iets van *herkenning* op die plek. Voor nieuwe Noorderlingen betekent dit dat ze de charme van de jaren vijftig waarderen op het Purmerplein en Zonneplein maar ook de ruigheid van de NDSM-werf. Oude Noorderlingen zijn behoudender en genieten van de oude plekken. Vooral in de tuindorpen kan ontmoeting tussen oude en nieuwe tuindorpers gestimuleerd worden door de pleinen te verbeteren. Dit is ook aantrekkelijk voor de lokale nieuwkomers waardoor er meer sociale cohesie tussen die groepen zal kunnen ontstaan.

6.5.5.2 Nieuwe plekken

Op nieuwe plekken voel je de dynamiek van de plek en passanten (Stationsplein, Centrumplein, Overhoeks, VerbroederIJ, Plike). Het contrast met bestaande (oude) plekken is groot. Daar is het rustig, gemoedelijk en bedeesd. Deze liggen dan ook midden in woonwijken (Waterlandplein, Zonneplein, Purmerplein, Koopvaardersplantsoen). Het Purmerplein en Zonneplein zijn “parels maar wel verborgen parels”. Bij de laatstgenoemde pleinen houdt de status van beschermd stadsgezicht (vorm/uitstraling) en een verouderd winkelbestand vernieuwing en verbetering tegen en komt ontmoeting in de publieke ruimte minder goed tot stand. Je waant je op deze pleinen, afgezien van de auto’s, in de jaren vijftig van de vorige eeuw.

Succesvolle tijdelijke plekken dreigen te verdwijnen (Plike, VerbroederIJ) door transformatie. Er is een spanningsveld tussen aan de ene kant de waardering voor de rafelrandjes van dit soort plekken in de stad en de druk van de bouwontwikkelingen en ruimtegebrek aan de andere kant. Veel geïnterviewden waarderen deze plekken en pleiten ervoor om deze plekken zo te behouden: “de meeste rafelrandjes en leuke dingen zijn eigenlijk begonnen in Noord. ... Dat heeft Noord wel op de kaart gezet”.

Een Poolse toerist vond de omgeving van Plike “suburban aanvoelen in een moderne omgeving” [vertaald vanuit het Engels]. Over Plike zei een ander: “Zo een plek als dit is gewoon nergens anders” en

over de haven: "Dat is het nieuwe NDSM als het hier te aangeharkt wordt". Het tijdelijke kunstwerk van slierten plastic aan stalen buizen die door de wind omhoog werden geblazen wat een bijzonder geluid veroorzaakte, werd "Instagrammable" genoemd (zie titelpagina). Het trok in ieder geval veel bekijks van alle bezoekers en iedereen genoot ervan om heen en weer er onderdoor te fietsen of te rennen.

Een aantal mensen komt elke dag op de plek waar ze werden geïnterviewd voor een dagelijkse boodschap of wandeling, hun hond uit te laten of gewoon om even buiten te kunnen zijn (Waterlandplein, Centrumplein, Purmerplein, Koopvaardersplantsoen). Een jonge vader die een aantal keer per week met zijn dochtertje naar het Centrumplein gaat, vindt het fijn in Noord omdat hij binnen de ring woont met alle voorzieningen in de buurt, dichtbij de stad (metro en op de fiets), in het groen en de rust. "Je verwacht niet dat dit Amsterdam is. Het heeft een dorps gevoel en het plein geeft het gevoel van een park. Je hebt de keuze om de drukte op te zoeken als je dat wilt". Hij maakt vaak gebruik van de bioscoop, horeca, winkels en metro in de buurt.

6.5.5.3 Verblifskwaliteit

Er moet een zorgvuldige balans komen tussen het ontwerp van de openbare ruimte en het gebruik: "Er is een verschil tussen de belevingswereld en de ontwerpwereld". Het ontwerp, vaak jaren eerder gemaakt, voldoet niet aan de huidige wensen van gebruik, waardoor achteraf er veel kosten moeten worden gemaakt om de situatie te herstellen. Een aantal plekken is (nu) meer op passanten gericht dan op verblijvers en niet op het faciliteren van ontmoeting (Overhoeks, Stationsplein, Purmerplein, Zonneplein). Vaak staan er wel bankjes maar zijn deze vervuild of niet makkelijk toegankelijk. Bij gebrek aan beter zoeken mensen alternatieven om op te zitten (kunstwerk Waterlandplein). The Green op het Centrumplein heeft wel ontmoeting als hoofdfunctie. De urban sportsveldjes en bankjes zijn daar speciaal voor aangelegd. Maar over The Green werd opgemerkt: "Het is niet echt een ontmoetingsplek dat je denkt: kom, we gaan hier lekker met een kleedje in het gras zitten". De bankjes worden overigens wel goed gebruikt.

De locaties zijn alle in de mooie warme zomer van 2022 bezocht. Zorgen werden er geuit over de verblifskwaliteit in de winter als het koud en winderig is (Waterlandplein en Stationsgebied). Op het 'fonteinplein' (Stationsplein) komt 's winters de zon zelfs niet over de hoge gebouwen heen. Het is nog afwachten hoe en of er dan gebruik van wordt gemaakt. Een meisje uit de Rode Kruisbuurt vond alle veranderingen juist positief en vond het veel gezelliger geworden in de omgeving.

De kwaliteit van de openbare ruimte wordt door velen als ondermaats ervaren. Een algemene verbetering die *overall* zou bijdragen, is de *vergroening* van de locatie. Dat is een rode draad in alle gesprekken. Ook het achterstallig onderhoud en de vervuiling werden genoemd, traditioneel precies die taken waar de overheid voor verantwoordelijk is.

De waardering voor het water, het IJ, is een constante. Vooral op Overhoeks, NDSM en bij de VerbroederIJ werd dit benoemd. Er zijn verder (nog) weinig plekken in Noord waar je van of aan het water kunt genieten. Dat komt uiteraard ook omdat de oude industriegebieden vroeger allemaal aan het water lagen en niet toegankelijk waren voor publiek. Dat waren werkgebieden. Door de transformatie van deze industriegebieden wordt het water toegankelijker voor veel mensen, ook als ontmoetingsplek.

De beschikbare openbare ruimte is schaars en moet gebruikt worden voor verschillende functies. Vooral verkeersfuncties zitten een prettig gebruik in de weg (Stationsplein, Overhoeksplein, Purmerplein, Zonneplein). Over het Stationsplein werd gezegd dat het heel ruim is opgezet maar dat de voorzieningen er niet inpassen. Amsterdam is een fietsstad en dat is een waarde om te koesteren maar het levert ook problemen op in de openbare ruimte. Fietsen nemen veel ruimte in. Op vijf van de negen locaties waren fietsen een probleem. Gebruikers zitten elkaar letterlijk in de weg. Maar, zodra een bankje op een prettige plek staat, gaan er mensen zitten. Op het Centrumplein en Overhoeks werd expliciet benoemd

dat mensen graag de bankjes niet naast elkaar maar tegenover elkaar gesitueerd wilden zien zodat zij contact zouden kunnen maken met anderen.

6.5.5.4 Vraag en aanbod

Het voorzieningenaanbod sluit niet altijd aan bij de vraag. Op de vraag of mensen ook gebruik maakten van voorzieningen in de buurt zoals horeca op het Centrumplein of het café op het Waterlandplein antwoordden de meesten dat het aanbod voor hen te duur was. Het aanbod op het Centrumplein, Overhoeksplein, Stationsplein en bij PLeek is gericht op de nieuwe Noorderling of stedeling (meer en duurder horeca, take-away en minder gericht op dagelijkse boodschappen). Het huidige aanbod is nu (nog?) gericht op *bezoekers* in plaats van op *bewoners* en in de planvorming is nog niet echt nagedacht over welke (maatschappelijke) voorzieningen nodig zijn voor alle toekomstige bewoners. Op de NDSM-werf (omgeving PLeek) komen wel veel woningen maar is er weinig ruimte vrij gemaakt voor de dagelijkse boodschappen. Op termijn zal dat niet meer voldoen en zullen ook hier weer aanpassingen nodig zijn.

Het aanbod voor de oude Noorderling verdwijnt langzamerhand of de winkels van het gewenste aanbod zijn niet of nauwelijks economisch levensvatbaar (Purmerplein, Zonneplein). Het Waterlandplein zit daar tussen in: wel heel divers aanbod en een breder aanbod voor dagelijkse boodschappen inclusief supermarkten, maar de gezelligheid ontbreekt. Het Waterlandplein wordt niet door iedereen gewaardeerd, zeker het kunstwerk niet. Een van de respondenten zei: "Er zijn wel winkels maar je gaat hier niet echt winkelen". De Waterlandpleinbuurt is sowieso een vreemde eend in de bijt: het is een oude buurt in een nieuw jasje. Door de stedelijke vernieuwing zijn bijna alle maatschappelijke voorzieningen nieuw gebouwd. Het Koopvaardersplantsoen ligt ook in een stedelijke vernieuwingsbuurt en daar zijn ook veel nieuwe voorzieningen gekomen, maar die liggen voornamelijk inpandig in het winkelcentrum en zijn daarom meer afgesloten van de buurt eromheen.

Het aanbod van de Huizen van de Wijk is vooral gericht op (ontmoeting tussen) kwetsbare bewoners onderling en bevordert ontmoeting tussen groepen minder. Veel respondenten waren nog nooit op zo een locatie binnen geweest. De OBA (bibliotheek in Huizen van de Wijk) trekt wel publiek. Een respondent antwoordde: "De nieuwe Noorderling komt hier alleen voor de OBA en niet voor de activiteiten in het Huis van de Wijk. Dat is meer voor mensen die geen netwerk hebben of 'sociaal minder capabel' zijn. Het is bedoeld voor een andere doelgroep [de kwetsbare bewoners]. Het mengt ook niet met andere groepen".

6.5.5.5 Wensen voor de toekomst

Tijdens de gesprekken kwamen ook wensen naar voren, behalve de al eerder genoemde bomen en groen: op het Waterlandplein wil men graag speeltoestellen voor kinderen en mag het kunstwerk weg. Op het Koopvaardersplantsoen wil men graag méér speeltoestellen voor verschillende leeftijden en picknicktafels. Voor de allerjongsten ontbreken die volgens een aantal ouders. Een vader van kleine kinderen leek het wel leuk als er een ontbijt- en lunchplek op het Koopvaardersplantsoen zou komen. De ruimte leent zich er in ieder geval uitstekend voor.

Tot slot: aan de professionals is gevraagd hoe zij de locatie zien over vijf jaar, wat er dan veranderd of verbeterd is. In transformatiegebieden was de periode van vijf jaar erg kort om verandering te verwachten. De meesten hoopten dat het onderhoud beter zou zijn, dat verkeersproblemen zouden zijn opgelost en dat noodzakelijke veranderingen (vergroening, economische impuls) zouden zijn doorgevoerd, zodat er meer ontmoeting mogelijk zou zijn tussen verschillende groepen. Een iemand zei: "ik word blijer van het hier en nu dan van de lange termijn. De lange termijn is afwachten".

6.5.6 Beoordeling locaties volgens de PPS-methode

Om de kwaliteiten van de verschillende locaties te kunnen beoordelen en met elkaar te kunnen vergelijken, kunnen we het model "What Makes a Great Place?" en "The Power of 10+" gebruiken (PPS, 2022), zie ook Hoofdstuk 3). Waarom zijn sommige plekken prettige verblijfsplekken en andere niet? Wat kunnen we daarvan leren om ontmoetingsplekken te kunnen verbeteren met als uiteindelijk doel om er voor te zorgen dat verschillende groepen elkaar (meer) kunnen ontmoeten?

6.5.6.1 Vier kwaliteiten PPS-model

In het PPS-model wordt naar vier verschillende kwaliteiten gekeken:

- e. Comfort & Image (comfort en imago);
- f. Access & Linkages (toegankelijkheid en verbindingen);
- g. Uses & Activities (gebruik en activiteiten);
- h. Sociability (gezelligheid) (PPS, 2022).

De locaties zijn ten opzichte van elkaar voor elk van de vier kwaliteiten beoordeeld op basis van de gesprekken, observaties en de uitkomsten van de locatieprofielen (zie Tabel 6.2 hierna). Het model is als voorbeeld gebruikt om een overall beeld te schetsen en is een versimpeling van de werkelijkheid. Voor een eenvoudige weergave is gebruik gemaakt van drie kleuren: rood (laag), geel (gemiddeld) en groen (hoog). Deze beoordelingssystematiek maakt geen onderdeel uit van het bestaande PPS-model.

Een lage score op dit model betekent overigens niet dat de locatie een slechte plek is om te vertoeven of dat bezoekers ontevreden zijn over deze plekken. Een vergelijking maken tussen een winkelcentrum met een buurtfunctie en een restaurant gericht op nieuwe stedelingen is sowieso lastig. Het maakt wel inzichtelijk welke ingrepen kunnen worden gedaan om van een gewone plek een bijzondere ontmoetingsplek te maken. Zodra de juiste activiteiten en programmering (aanbod) er is, volgt de gezelligheid en ontmoeting vanzelf, mits de bereikbaarheid, fysieke en sociale kwaliteit in orde zijn. De locatie kan dan een bredere bestemming en doel krijgen. Eén nieuw koffietentje kan al een groot effect hebben (Zonneplein).

6.5.6.2 The Power of 10+

Volgens The Power of 10+ (PPS, 2022) is een kenmerk van een goede plek dat er minimaal tien verschillende activiteiten te ondernemen zijn. Als dit principe op de negen locaties wordt toegepast, dan blijkt dat, op het Koopvaardersplantsoen na, alle locaties een goede plek zouden zijn terwijl er toch veel te verbeteren valt (zie bijlage 7, uitwerking locaties volgens The Power of 10+).

6.5.7 Conclusies locaties volgens PPS-model

Wanneer de locaties met elkaar worden vergeleken dan komen de transformatiegebieden relatief het beste uit de bus als (ontmoetings)plekken. De hoofdfunctie van deze locaties is recreatie/vermaak en horeca. De twee pleinen in de tuindorpen, Zonneplein en Purmerplein, hebben een impuls nodig maar misstaan niet qua charme en monumentale waarde. Er is veel winst te behalen door deze plekken groener en toegankelijker te maken met een moderner horeca- en winkelaanbod.

Vooraf op de onderdelen Uses&Activities en Sociability scoren P11ek, De VerbroederIJ en Overhoeksplein hoog. Dat is logisch aangezien deze plekken gericht zijn op recreatie en vermaak. Het Stationsplein en het Centrumplein scoren het best op Access&Linkages aangezien deze twee locaties in het midden van Noord liggen aan het metro- en busstation en tevens via andere vervoersmiddelen ook goed te bereiken zijn. Zodra het middenplein (met fontein, bomen en zitplekken) open gaat op het Stationsplein, zal deze waarschijnlijk snel groen scoren op Sociability, wellicht ook op Comfort&Image.

Ondanks het feit dat de meeste locaties volgens The Power of 10+ een goede plek zouden moeten zijn, scoren toch niet alle plekken hoog op het onderdeel Uses&Activities. Dit geldt bijvoorbeeld voor het Waterlandplein, waar relatief veel activiteiten in het Huis van de Wijk plaatsvinden. Er moet dus meer aan de hand zijn. Het gaat ook om de multifunctionaliteit van de locatie en diversiteit aan doelgroepen (voor elk wat wils). Zodra er een buurthuis of Huis van de Wijk is, neemt het aantal mogelijkheden aan activiteiten behoorlijk toe maar deze centra worden echter door beperkte groepen gebruikt. Door het toevoegen van programmering of aanbod voor andere doelgroepen, zou de Sociability kunnen toenemen. Op het Koopvaardersplantsoen vinden relatief weinig activiteiten plaats maar deze zijn voor de lokale bevolking wel enorm belangrijk. Vaak zijn het ook aanvullende activiteiten 'in de directe omgeving' die een locatie (extra) aantrekkelijk maken.

Als je alleen naar Image (imago) zou kijken, zouden veel meer plekken groen scoren. Een terugkerend negatief oordeel over Comfort, bijvoorbeeld schoonheidsgraad of onderhoud van de openbare ruimte of gebrek aan groen etcetera, zorgt dan toch voor een gemiddelde score.

De bereikbaarheid van veel plekken zou behoorlijk verbeterd kunnen worden. De scores voor Access&Linkages zijn laag, hetzij omdat de plekken slecht bereikbaar zijn met het openbaar vervoer, hetzij omdat de verkeerssituatie de plek onaantrekkelijk maakt of omdat de verbinding met de omliggende buurt(en) ontbreekt.

Tabel 6.2: Uitkomsten locatiebezoeken volgens kwaliteiten PPS-model (2022)

	Sociability	Uses&Activities	Access&Linkages	Comfort&Image
Purmerplein	laag	laag	laag	laag
Zonneplein	laag	laag	laag	laag
Koopvaardersplantsoen	laag	laag	laag	laag
Waterlandplein	laag	gemiddeld	laag	laag
Centrumplein	gemiddeld	gemiddeld	gemiddeld	laag
Stationsplein	laag	laag	gemiddeld	laag
Overhoeksplein	laag	gemiddeld	laag	laag
VerbroederIJ	gemiddeld	gemiddeld	laag	gemiddeld
Plek	gemiddeld	gemiddeld	laag	laag

laag
gemiddeld
hoog

6.6 Conclusies

In het laatste deel van het empirisch onderzoek is gekeken naar het functioneren van voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord. Hiermee is onderzoeksvraag, subvraag 7 beantwoord:

7. Hoe worden voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord ervaren en hoe dragen deze bij aan het thuisgevoel en de sociale cohesie?

Uit de locatiebezoeken en verschillende interviews komt het belang van ontmoetingsplekken duidelijk naar voren. Alle professionals geven aan dat goede ontmoetingsplekken kunnen bijdragen aan een inclusieve stad en een versterkt thuisgevoel. Wat wél een belangrijk aandachtspunt is, is dat een locatie ook zo ingericht moet zijn dat ontmoeting plaats kán vinden. Op een aantal locaties was de toegankelijkheid van bijvoorbeeld het centrale middelpunt van een plein niet goed. Dat kan aan de (weg)inrichting of het verkeer liggen (Purmerplein, Zonneplein), een evenement dat plaatsvond

waardoor er hekken omheen stonden (circus op Purmerplein) of omdat het nog een tijdelijke materialenopslag voor de bouw is (Stationsplein).

Op veel locaties waren positieve geluiden te horen over de architectuur, modern of juist erfgoed. In Overhoeks en op het Stationsplein waardeerde men de moderne architectuur. Op het Waterlandplein was niemand positief over de architectuur en mist men het oude winkelcentrum. De architectuur (Amsterdamse School) van de tuindorpen (Zonneplein en Purmerplein) wordt door iedereen gekoesterd en gewaardeerd. De vorm en inrichting van het ontwerp leveren wel problemen op voor de eisen van de moderne tijd: mobiliteit en het winkelaanbod veranderen maar de detailhandel verandert (nog) niet mee.

Wat bijzonder is: men zou verwachten dat 'open ruimte' gewaardeerd wordt in een verdichtende stad. Op drie locaties (Centrumplein, Waterlandplein, Overhoeksplein) werd juist de leegte en ruimte als negatief ervaren: er leek geen nuttige invulling van die ruimte te zijn. Of zoals een toerist uit Londen over het Overhoeksplein zei: "it is a lot of nothing".

Wanneer de locaties met elkaar worden vergeleken (gebruik makend van het PPS-model en The Power of 10+, PPS, 2022), dan komen de (ontmoetings)plekken en voorzieningen in de transformatiegebieden relatief gezien het beste uit de bus aangezien het aanbod aan activiteiten op die locaties het meest gevarieerd is. De hoofdfunctie van deze locaties is recreatie en horeca waarbij ontmoeting een belangrijk doel is. De twee pleinen in de tuindorpen (Zonneplein en Purmerplein) hebben een impuls nodig maar misstaan niet qua charme en monumentale waarde. Er is veel winst te behalen door deze plekken groener en toegankelijker te maken met een moderner horeca- en winkelaanbod. Ondanks het feit dat deze locaties extra aandacht nodig hebben, voelen omwonenden en bezoekers zich er thuis en waardeert het publiek deze locaties.

Op alle locaties werd het achterstallig onderhoud in meer of mindere mate als aandachtspunt genoemd. Het ging met name om onkruid, vieze bankjes, gebrek aan afvalbakken of bestrating. Bij P1lek werd deze 'ruigheid' juist als onderscheidend kenmerk genoemd voor wat de locatie zo bijzonder maakt. Hoewel ook daar klachten over afval en glas naar voren kwamen. De meeste professionals vonden de kwaliteit van het groen onvoldoende. "Bomen" werden meestal als eerste genoemd zowel door bezoekers als professionals als er gevraagd werd naar verbeteringen.

De punten van verbetering vallen onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. Hoewel bomen niet op alle plekken geplant kunnen worden vanwege ondergrondse kabels en leidingen, zijn er toch op een redelijk makkelijke manier ingrepen te doen, ook op korte termijn, die de onderzochte plekken tot veel interessantere plekken zouden kunnen maken. Er kwam echter ook duidelijk naar voren dat dit onwaarschijnlijk zou zijn vanwege de verschraling van het onderhoud van de openbare ruimte door de gemeente. Vaak kwam aan bod dat het gebruik niet overeen kwam met hoe het ooit bedoeld was. Het ontwerp van de (openbare) ruimte bleek daarbij vaker een obstakel dan een zegen.

Verschillende plekken en voorzieningen bedienen verschillende mensen. Maatschappelijke voorzieningen zijn er vooral voor kwetsbare groepen en ouderen. Hoog stedelijke plekken zoals Overhoeksplein en P1lek bedienen een heel ander publiek. Toevallige ontmoetingen tussen verschillende mensen vinden het meest plaats op het Stationsplein en het Centrumplein vanwege hun stadsdeel brede functies van horeca, vervoer, detailhandel en gemengde woonbuurten in de nabije omgeving. De VerbroederIJ speelt een bijzondere verbindende rol tussen Noorderlingen: daar komt een zeer gevarieerd publiek. Door de goede prijs/kwaliteitverhouding en uitstraling is deze voorziening laagdrempelig en toegankelijk voor diverse groepen.

Ondanks de ervaren spanningen, geven de geïnterviewde inwoners aan zich thuis te voelen in Noord. Het gezamenlijk thuisgevoel zit ook in het woord "Noorderling", hoewel dorpelingen zich nog veelal identificeren met hun dorp. Ondanks de verdichting en alle bouwontwikkelingen waarderen Noorderlingen de rust, het groen, de ruimte en het dorpse karakter. Die waarden zouden Noorderlingen

onderling nog meer moeten (kunnen) verbinden in de toekomst. Persoonlijk contact tussen mensen verbetert de verhoudingen en begrip jegens anderen volgens de respondenten. Inzetten op ontmoeting tussen mensen van verschillende achtergronden kan dus zeker bijdragen aan de sociale cohesie in Noord.

Hoofdstuk 7. Conclusies en aanbevelingen

Ongedeelde wijken in Amsterdam-Noord

“Voor mij klopt een plek écht als alles samensmelt”

“Als je elkaar niet meer ontmoet in de voortuin, waar dan? Daar moet je wel een visie op hebben”

“Het raamwerk werd heel erg gepresenteerd als een soort van “nieuw stadsdeel” terwijl het al een bestaande stad is”

(Bron: Citaten geïnterviewden)

Bron: Gemeente Amsterdam (2021)

Hoofdstuk 7. Conclusies en aanbevelingen

Ongedeelde wijken in Amsterdam-Noord

7.1 Introductie en aanleiding

De gemeente Amsterdam heeft inclusiviteit en kansengelijkheid hoog in het vaandel staan. Elke Amsterdammer doet er toe en zou gelijke kansen moeten hebben. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw is het gemengde wijkenbeleid erop gericht om "sociale menging" te bevorderen tussen verschillende groepen inwoners (Hochstenbach, 2020). De verwachting was dat de rijkere middenklasse een positieve invloed zou hebben op kwetsbare inwoners en dat de leefbaarheid zou verbeteren. Door stadsvernieuwing werden buurten opgeknapt en koopwoningen toegevoegd aan de, voornamelijk, sociale huurwoningenmarkt. Door allerlei ingrepen op de woningmarkt en nationale en lokale financiële stimuleringsmaatregelen steeg de stad in populariteit en groeide de bevolking gestaag. Eigen woningbezit werd gestimuleerd en het sociale huursegment werd afgeschaald tot vangnet voor de allerarmsten. Er was een tijdelijke dip in de planvorming en uitvoering tijdens de economische crisis van 2008-2013 maar daarna moest er zo snel mogelijk worden gebouwd om aan de woningvraag te voldoen, ook in stadsdeel Noord, maar dat ging niet zonder slag of stoot. De bouwontwikkelingen in Noord maakten veel emoties los.

7.2 Groei van Noord

Aangezien er alleen aan de randen van de stad nog voldoende ruimte om te bouwen was, werden daar de transformaties voor binnenstedelijke verdichting gepland, zo ook in Noord. Amsterdam stelde versnellingslocaties vast, waaronder twee locaties in Noord (Hamerkwartier en Elzenhagen). De planvorming van andere bouwlocaties ging ook voortvarend verder waardoor er in de afgelopen tien jaar behoorlijk wat bouwontwikkelingen tegelijk plaatsvonden (Gemeente Amsterdam/OIS, 2016). Tot onvrede van de plaatselijke bevolking bleek de groei in Noord de grootste van de stad te zijn: Noord veranderde van *dorp* in *stad*. Zo werd het tenminste door veel bewoners ervaren, vooral in de oude tuindorpen uit de jaren twintig, dertig van de vorige eeuw. Alles in Noord werd hierdoor anders: de openbare ruimte, bouwoverlast, groen en voorzieningen. Door deze veranderingen raakte de balans zoek: het gevoel leefde dat de investeringen alleen werden gedaan in de nieuwe stad en de bestaande stad werd vergeten, waardoor de wrevel toenam.

De identiteit en geschiedenis van Noord spelen een belangrijke rol in de ontwikkelingen van Noord. Aan de IJ-oeveren lagen industriële gebieden die getransformeerd werden tot woongebieden. Het industriële karakter van deze gebieden, door velen omschreven als "ruig" of "industriële" droeg bij aan authenticiteit en uniciteit van Noord voor nieuwe stedelingen, terwijl het voor oude Noorderlingen een herinnering was aan een zwaar leven van hard werken in een fabriek. Het verleden van de "oude Noorderling" werd zo getransfereerd naar de toekomst van de "nieuwe Noorderling". Noord had eeuwenlang een slecht imago gehad maar werd nu op de kaart gezet en werd een aantrekkelijke woonlocatie voor een hele nieuwe groep stedelingen.

De groei van Noord werd dus niet door iedereen op dezelfde manier beleefd. De sociale onvrede groeide. Het protest zwol de afgelopen jaren aan tot grootse proporties. Dat had zijn weerslag ook op de onderlinge verhoudingen tussen bewoners. De verschillen tussen oude en nieuwe Noorderlingen werden uitvergroot en benadrukt in plaats van de overeenkomsten. In het licht van deze sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen was het interessant om hier theoretisch en praktisch onderzoek naar te doen. Het theoretische deel (hoofdstukken 2 en 3) was gericht op de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in

steden en de effecten daarvan op inwoners en het belang van voorzieningen en ontmoetingsplekken. In het praktische deel (hoofdstukken 4,5 en 6) werd gekeken naar hoe de ongelijkheid en tweedeling ervaren werd in Noord, hoe de polarisatie tot uiting kwam en hoe ontmoetingsplekken en voorzieningen in de praktijk functioneren. De hoofdvragen voor het onderzoek werden:

In hoeverre leidt de groei van Amsterdam-Noord tot een tweedeling tussen bestaande en nieuwe wijken en hun inwoners? En hoe kunnen voorzieningen en ontmoetingsplekken bijdragen aan het overbruggen van de kloof?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, zijn er negen deelvragen gesteld. Deze zullen hieronder worden beantwoord.

1. Welke oorzaken liggen ten grondslag aan de ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden en welke begrippen zijn hierbij relevant?

De ruimtelijke en sociale ongelijkheid heeft in Amsterdam verschillende oorzaken. De veranderingen op de woningmarkt (sloop corporatiewoningen/nieuwbouw markt woningen) en allerlei marketingrepen leidden tot "gentrificatie" en de instroom van een nieuwe (kapitaalkrachtigere) klasse inwoners in relatief arme(re) wijken (Hochstenbach & Van Gent, 2015).

Gentrificatie werd bewust door de (nationale en lokale) overheid ingezet als beleidsinstrument, gericht op de rijkere middenklasse om de leefbaarheid in kwetsbare wijken aan te pakken en economische rijkdom voor de stad te vergaren. Gentrificatie werd gestimuleerd door: verkoop van sociale huurwoningen, liberalisering van huurwoningen, ruime hypotheek- en leenmogelijkheden, grootschalige investeringen in sloop (van sociale huurwoningen) en nieuwbouw van luxere duurdere woningen. Door de financiële instrumenten loonde het voor particulieren (in eerste instantie) en institutionele investeerders om de investeringen in de woningmarkt te verzilveren, hetzij door de aankoop voor eigen bewoning, of als verhuurder. Steeds meer woningen werden opgekocht om tegen hoge huren te verhuren. Het resultaat was dat de woningmarkt voor zowel huurders als kopers op slot ging. Directe en indirecte uitsluiting en verdringing leidde tot verminderde beschikbaarheid van betaalbare woningen voor de laagste economische klasse die afhankelijk zijn van de sociale huurwoningmarkt. Door de prijsstijgingen werden koopwoningen ook onbetaalbaar. Er ontstond zo *segregatie* binnen wijken, eerst ruimtelijk en daarna ook sociaal (Musterd en Slot, 2016) en Musterd (2020b) concluderen dat een liberale woningmarkt meer segregatie en ongelijkheid veroorzaakt. Groepen leven gescheiden van elkaar in hun eigen bubbel: homogene buurten in heterogene wijken op basis van opleidingsniveau (Van Gent, 2013; Musterd, 2020b).

2. Welke effecten heeft deze ongelijkheid op steden?

Er traden allerlei neveneffecten op: de welvarende, hoger opgeleide klasse vergaarde rijkdom ten koste van de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen voor de armere lagere klasse (veelal migrant, lager opgeleid). Het effect hiervan was "inkomensongelijkheid". Door de "suburbanisatie van armoede" (Hochstenbach & Musterd, 2019) worden lagere inkomensgroepen gedwongen te verhuizen naar de laatst overgebleven buurten met sociale huurwoningen in de stad. Dit leidde tot "ruimtelijke ongelijkheid". Deze buurten worden nu beschouwd als achterstandswijken of kwetsbare wijken: wijken en buurten met een concentratie van inwoners met een accumulatie van problemen ("residualisering", Hochstenbach & Verloo, 2019). De lage inkomensgroepen moeten zich in allerlei bochten wringen (samenwonen, slechtere huurvoorwaarden, slechte bescherming, flexibele banen) om toch maar in de stad te kunnen blijven wonen. Degenen zonder baan verhuizen veelal naar de periferie waardoor hun baankansen verder verslechteren (Hochstenbach, 2020). *Sociale ongelijkheid* leidt zo tot

kansenongelijkheid van kwetsbare groepen met weinig perspectief. Het risico is dat zij hierdoor zichzelf terugtrekken uit de maatschappij omdat ze zich niet meer thuis voelen en ook politiek afhaken. De leefwerelden van de hoger en lager opgeleiden liggen zo ver uit elkaar dat de groepen aan de onderkant van de maatschappij zich niet meer vertegenwoordigd voelen door de politiek. Zij stemmen niet meer op op protestpartijen.

Naarmate de gentrificatie verder naar de buitenwijken verspreidde, raakt de stad steeds verder gesegregeerd en minder inclusief. Er is dus sprake van een "veeldeling" (Van der Velden et al., 2018) in plaats van een 'tweedeling'. De ontstane ongelijkheid kan in vijf domeinen worden onderverdeeld (Model Ruimtelijke en sociale ongelijkheid in steden): fysiek, (recreatieve) voorzieningen, economisch, sociaal en politiek. Hoe meer gesegregeerd, des te minder inclusief.

3. Welke rol kunnen voorzieningen en ontmoetingsplekken spelen om een gezamenlijk thuisgevoel te creëren en verschillen te overbruggen (versterken sociale cohesie)?

Voorzieningen en ontmoetingsplekken leveren een belangrijke bijdrage aan het versterken van de "sociale cohesie" en sociale samenhang tussen inwoners en in buurten (De Kam & Needham, 2003). Aangezien verschillende bevolkingsgroepen zich in verschillende kringen begeven en elkaar niet in hun eigen omgeving tegenkomen, is het belangrijk dat zij elkaar ongedwongen, zonder verplichtingen, in de (semi-)publieke ruimte kunnen tegenkomen ("publieke familiariteit", Blokland, 2017). Zo ontstaat er wederzijds begrip en herkenning, hetgeen het *thuisgevoel* versterkt en mogelijk zelfs tot "publieke amicaliteit" (Duyvendak & Wekker, 2015) kan leiden. Het op afstand houden van andere groepen kan polarisatie voeden: onbekend maakt onbemind. Een aantal respondenten in Noord bevestigt dat ongedwongen contact helpt om wantrouwen weg te nemen: zodra mensen elkaar leren kennen en op straat gaan groeten, groeit het vertrouwen.

Ontmoeting moet fysiek en sociaal wel mogelijk gemaakt kunnen worden. Sociale activiteiten en maatschappelijke voorzieningen met een laagdrempelig aanbod zijn, passend bij de doelgroep, erg belangrijk voor kwetsbare doelgroepen. Een prettige "ruimtelijke en sociale kwaliteit" (<https://socialquality.org/theory>); VROM-Raad, 2001) kan onderling contact en ontmoeting stimuleren. Het ontwerp ("geplande stad") moet wel passen bij het gebruik ("geleefde stad", RLI, 2020). Door verschraling van het aanbod of het claimen van de openbare ruimte door aparte groepen kunnen sommigen zich echter ook buitengesloten voelen en zich terug trekken uit de maatschappij.

Ontmoetingsplekken in de openbare ruimte zijn grotendeels de verantwoordelijkheid van de gemeente. Zij moet zorgen voor voldoende, laagdrempelige, kwalitatief goede en bereikbare locaties. Door de transformaties van publieke ruimtes ten gunste van private partijen ontstaat er zo langzamerhand schaarste aan ruimte en is er steeds minder ruimte voor ontmoetingsplekken maar zoals een geïnterviewde zei: "Je hóeft toch niet al je grond te verkopen?!" De gemeente blijft daar uiteindelijk zelf verantwoordelijk voor. Door middel van "placemaking" kunnen plekken een speciale betekenis krijgen voor mensen door ontmoeting, deelname aan activiteiten of gedeelde ervaringen. Een plek zonder waarde ("space") krijgt hierdoor toegevoegde waarde voor mensen ("place") (Slingerland, 2022).

De relatie tussen voorzieningen, sociale kwaliteit en ruimtelijke kwaliteit kan in een nieuw model worden weergegeven (Just & Shared City). Hoe meer positieve factoren aanwezig zijn op de drie domeinen, des te inclusiever de stad (Ongedeelde wijken).

In het kader van sociale duurzaamheid en inclusiviteit is het tot slot belangrijk dat gelijkgestemden onderling met elkaar activiteiten kunnen ondernemen zonder gedwongen ontmoeting met of verplichte deelname van andere groepen. Het groepsgevoel heeft hier baat bij. Zo is er voor elk wat wils en ontstaat er verdraagzaamheid naar anderen omdat mensen zich veilig in hun eigen groep kunnen begeven. De buitenwereld wordt zo minder 'bedreigend'.

4. Hoe manifesteert de tweedeling zich ruimtelijk en sociaal in Noord?

De veranderingen op de woningmarkt in Noord zijn een afgeleide van de veranderingen op de woningmarkt in Amsterdam. De groei van de populatie door de instroom van hoger opgeleiden en de snelle verstedelijking veranderde het karakter van Noord op alle vlakken: de huizenprijzen stegen, er kwam een nieuw soort inwoners met een andere levensstijl en andere wensen. Er ontstonden grote sociaal-economische verschillen tussen de inwoners van de nieuwe wijken en de (kwetsbare) bewoners in de bestaande wijken. Het verschil in kansen en leefomgeving tussen de oude en nieuwe Noorderlingen werd groter. Dit leidde tot een gevoel van verlies en verminderd thuisgevoel bij oude Noorderlingen. Qua woningvoorraad zijn de wijken diverser en gemengder geworden maar er is weinig "sociale menging" (Hochstenbach, 2020) tussen bevolkingsgroepen ontstaan, integendeel. Inwoners leven in gescheiden groepen in verschillende wijken en buurten.

De bestaande wijken met een grote corporatiesector werden het laatste vangnet voor extra kwetsbare huurders waardoor het absorptievermogen en de veerkracht van de wijken onder druk staat. Er zullen dus de komende jaren nog extra aandacht en investeringen nodig zijn in de Ontwikkel- en Kantelbuurten om de relatieve achterstanden ten opzicht van andere Amsterdammers tegen te gaan. Voor het nieuwe college is kansengelijkheid dan ook een speerpunt.

Hoewel het horeca-, cultuur en voorzieningenaanbod deels is toegenomen door nieuwe ondernemers die zich richten op de nieuwe stedelingen (new urbans), is het aanbod ook veranderd. Het nieuwe aanbod past niet altijd bij de vraag van de zittende inwoners in de bestaande wijken. Met name de prijs wordt als obstakel ervaren. De bedrijvigheid aan de IJ-oeveren en de detailhandel op het Buikslotermeerplein zullen de komende jaren door transformatie verder veranderen. Er is helaas geen zicht op waar de industriële bedrijven dan naar toe zouden moeten. De bedrijvigheid en werkgelegenheid in Noord zal in de toekomst gaan afnemen, terwijl er tegelijkertijd nog voldoende lager en middelbaar geschoold arbeidspotentieel in Noord is.

Het aanbod groen- en sportvoorzieningen voldoet nu al niet aan de vraag van de huidige inwoners. Bovendien liggen sportaccommodaties aan de randen van Noord. Dit belemmert de toegankelijkheid en bereikbaarheid, zeker voor de lage inkomensgroepen die minder mobiel zijn (vervoersarmoede).

De groei is nog niet ten einde want Noord is het stadsdeel dat tot 2050 de grootste instroom van inwoners kan verwachten. Dit zal verdere druk leggen op de schaarste en kwaliteit van de openbare ruimte, voorzieningenaanbod, mobiliteit en bereikbaarheid. Alle professionals maken zich hier grote zorgen over. Een verdere tweedeling en ongelijkheid kan alleen worden tegen gegaan als gebiedsontwikkeling als een stedelijke ontwikkelingsopgave wordt beschouwd in plaats van alleen als een woningbouwopgave. Investeringen dienen dan ook in zowel bestaande als nieuwe wijken te worden gedaan. Maar zoals een geïnterviewde formuleerde: "sturing met visie ontbreekt".

5. Hoe wordt de tweedeling in de praktijk ervaren?

Om meer inzicht te krijgen in hoe de tweedeling in de praktijk ervaren wordt, zijn diepte-interviews gehouden met negen professionals en bewoners.

De keerzijde van de groei is dat er polarisatie en segregatie tussen groepen inwoners en tussen burgers en overheid is ontstaan. Hoe en door wie dit ervaren wordt, verschilt. Maar als de ene helft een tweedeling ervaart, kan de andere helft niet weggijken. Of zoals Hochstenbach (2020) het stelt: "de zelfgekozen segregatie van de ene groep in de praktijk [betekent] veelal de gedwongen segregatie van de andere"[groep] (p. 403). Bewoners uit de tuindorpen, en vooral de buurten in Oud-Noord hebben zich verenigd en eisen de aandacht op. Protestgroepen zoals RAN en Verdedig Noord laten niet na te wijzen op de tweedeling en het verschil tussen oude en nieuwe Noorderlingen. Zij verzetten zich het meest tegen de overheid die, naar hun mening, de sociale huurwoningen in de uitverkoop doet en te veel sloop. Bovendien protesteren zij tegen het verdwijnend groen maar bovenal tegen het feit dat alle

investeringen worden gedaan in de nieuwe wijken terwijl de achterstanden in de bestaande wijken het grootst zijn (openbare ruimte, kwaliteit woningen, infrastructuur, kwetsbare doelgroepen). Deze groepen spreken zich het meest uit over de ervaren tweedeling en segregatie. Zij voelen zich achtergesteld. Zij hebben ook het meest last van de stapeling van sociale problematiek in hun buurten door de instroom van (extra) kwetsbare doelgroepen. En hun kansen en mogelijkheden op de woningmarkt zijn afgenomen door schaarste aan sociale huurwoningen. Een respondent stelt dat er geen tweedeling is tussen *bewoners* maar op *voorzieningenniveau*. De gemeente zou hoogwaardige instellingen en voorzieningen naar Noord moeten halen en het openbaar vervoer moeten verbeteren. Er zou een driedeling moeten komen in elk stadsdeel: 1/3 sociale huur voor lage inkomens, 1/3 middeldure huur voor middeninkomens en 1/3 dure huur en koop voor hogere inkomens. Deze verdeling zou beter passen bij de inkomensverdeling in de stad.

De weerstand tegen de overheid zorgt ook voor afname van vertrouwen in de politiek. Zolang er discussie is over hoe de participatie plaats moet vinden en wie waarover beslist, wordt participatie over toekomstige planvorming en de toekomst van Noord lastig. Participatie wordt helemaal complex wanneer de grond in private handen is, zoals bijvoorbeeld bij het Hamerkwartier het geval is. De markt bepaalt dus steeds meer hoe de fysieke ruimte wordt ingericht.

6. Welke effecten heeft de groei op het "thuisgevoel" van Noorderlingen?

Het imago en de vroegere collectieve identiteit van Noord is veranderd. Noord staat op de kaart en wordt beschouwd als een 'hippe plek'. Noord is veranderd van *dorp* in *stad*. Nieuwe Noorderlingen koesteren het industriële imago van Noord en voelen zich daarom thuis aan de IJ-oeveren, terwijl door de veranderingen het thuisgevoel van oude Noorderlingen afneemt. Zij koesteren het oude dorpse karakter en de saamhorigheid van Noord dat helaas niet meer terug komt. Wat hen direct raakt, naast de verdringing op de woningmarkt, is het verlies van voorzieningen, bijvoorbeeld van winkels, horeca en maakbedrijven in de buurt. Daarvoor in de plaats komt een ander soort horeca- en detailhandelaanbod waar zij geen affiniteit mee hebben of de prijzen niet van kunnen betalen. Zo raken ze steeds meer van hun 'oude' wereld kwijt. De leefwerelden tussen de oude dorpelingen en de nieuwe stedelingen verschilt maar ook hier geldt dat persoonlijk contact met nieuwe Noorderlingen als positief wordt ervaren. Zoals een geïnterviewde het zei: "Persoonlijk contact is cruciaal. Als groep voelen ze zich bedreigd". Daarom is het belangrijk dat zij elkaar binnen hun eigen groepen kunnen blijven ontmoeten en dat er programmering is die bij hen past. Er dient dus geïnvesteerd te worden in voldoende, kwalitatief goede (maatschappelijke) voorzieningen en ontmoetingsplekken, juist ook in bestaande wijken. Het buurtgevoel en thuisgevoel wordt hierdoor vergroot.

7. Hoe worden voorzieningen en ontmoetingsplekken in Noord ervaren en hoe dragen deze bij aan het thuisgevoel en de sociale cohesie?

Om inzicht te krijgen in hoe ontmoeting in de praktijk werkt in Noord, zijn negen locaties onderzocht in verschillende gebieden (transformatiegebieden, tuindorpen en stedelijke vernieuwingswijken) en volgens het PPS-model en The Power of 10+ (PPS, 2022) vergeleken. Daarnaast zijn er interviews met professionals en straatgesprekken met bezoekers en passanten (veelal inwoners van Noord) gehouden.

Allereerst kan de conclusie getrokken worden dat er een verschil is tussen de ontwerpwereld en het feitelijk gebruik van een locatie ("leefwereld", RLI, 2020). Het ontwerp levert op veel plekken beperkingen op voor hoe men de ontmoetingsplek eigenlijk zou willen gebruiken. En soms moet een verblijfslocatie bij gebrek aan ruimte ook als doorgangsbieding fungeren (Stationsplein en Purmerplein). Amsterdam wil het autogebruik verminderen en het fietsgebruik stimuleren maar faciliteert dit niet genoeg. Op veel locaties zijn er stallingsproblemen en staan fietsen in de weg. Verkeersbarrières en verminderde toegankelijkheid zijn een punt van aandacht op het Purmerplein, Zonneplein, Overhoeksplein en Stationsplein. Respondenten geven ook aan dat er veel fysieke barrières tussen

wijken en buurten zijn waardoor verbindingen tussen buurten en ontmoeting sowieso al bemoeilijkt worden.

Naast ontwerpbeperkingen, zijn het beheer en onderhoud en de schoonheidsgraad aandachtspunten om als prettige ontmoetingsplek te kunnen functioneren. Kwaliteitsgroen en schaduw ontbreekt op veel nieuwe plekken in transformatiegebieden (Plek, Overhoeks, Stationsplein en Centrumplein) maar ook op het Waterlandplein. "Stenig" is een woord dat veelvuldig wordt gebruikt en "bomen" als tegenhanger wanneer er gevraagd werd naar wensen. Bouwoverlast, omleidingen en druk op de openbare ruimte zorgen voor permanente tijdelijkheid en soms zorgt gebiedsontwikkeling ook voor onzekerheid over de toekomst (Plek, VerbroederIJ). Door bovengenoemde beperkingen komen de kwaliteiten van locaties niet altijd tot hun recht. In tegenstelling tot wat men zou verwachten in een verdichtende stad met gebrek aan ruimte, werden de leegte en open ruimte van het Waterlandplein, Overhoeksplein en Centrumplein verrassend genoeg als negatief ervaren. De leegte draagt blijkbaar niet bij aan de kwaliteit. Het uitzicht op het IJ en de ruimte aan het water werden wel als positief beoordeeld.

Uit de gesprekken kwam duidelijk naar voren dat er verschillende wensen zijn van verschillende groepen bewoners met betrekking tot ontmoetingsplekken en voorzieningen. Laagdrempelige maatschappelijke voorzieningen in de buurt zijn noodzakelijk voor de ondersteuning aan kwetsbare groepen en ouderen. Hun actieradius is veel lager dan mobiele hoger opgeleiden. De programmering moet wel toegesneden zijn op hun wensen. Volgens een geïnterviewde is het een illusie te denken dat bewoners uit omliggende wijken naar nieuwe voorzieningen in nieuwe ontwikkelingsgebieden gaan waar ze geen affiniteit mee hebben. Door oude voorzieningen weg te halen of af te breken, komen ze zonder te zitten.

Nieuwe stedelingen kiezen liever voor locaties langs de IJ-oeveren zoals Overhoeksplein en Plek met een andere programmering en aanbod. Het hoeft geen probleem te zijn dat bepaalde groepen onder gelijkgestemden willen zijn, mits ze elkaar maar op straat en in publieke ruimtes (toevallig) blijven tegenkomen. Zo worden ze "bekende vreemden" van elkaar en ontstaat begrip voor de ander (Duyvendak & Wekker, 2015). Onderling begrip en herkenning dragen zo weer bij aan de sociale cohesie tussen deze groepen. Van de onderzochte locaties komen toevallige ontmoetingen het meest voor op het Stationsplein en Centrumplein vanwege hun stadsdeel brede functies van horeca, vervoer, detailhandel en gemengde woonbuurten in de nabije omgeving. De VerbroederIJ is een uitzondering op de tijdelijke locaties in transformatiegebieden: het restaurant onderscheidt zich doordat verschillende groepen zich daar thuis voelen.

De karakteristieken "groen, rust, ruimte en dorps" die mede de identiteit van Noord vormen, worden zowel door nieuwe als oude Noorderlingen gewaardeerd. Deze collectieve identiteit zou het fundament kunnen zijn voor een nieuwe collectieve verbondenheid tussen Noorderlingen.

7.3 Aanbevelingen

Zoals het er nu naar uitziet, zal de groei van Noord nog decennia doorgaan. Het is dus van belang positieve effecten te waarborgen en negatieve effecten tegen te gaan. Dat klinkt simpeler dan het is aangezien er grote financiële investeringen mee gemoeid zijn en er altijd belangenafweging zal moeten plaatsvinden.

8. Hoe kunnen bestaande wijken en hun bewoners meeprofiten van de groei? Oftewel: Hoe kunnen we een betere stad maken voor *iedereen*?

Sommige ideeën die inwoners opperden zijn relatief makkelijk en tegen lage kosten uit te voeren in de openbare ruimte, zoals het toevoegen van groen of anders plaatsen van bankjes. Daar hoeven geen lange participatietrajecten aan te worden gewijd. Op cruciale locaties in Noord kan in een middag van allerlei verschillende mensen op straat input worden verkregen, net zoals tijdens de vraaggesprekken op

straat gedurende dit onderzoek. Professionals kunnen redelijk makkelijk beoordelen welke wel en welke niet (snel) kunnen worden uitgevoerd.

Ingewikkelder wordt het als om de aanleg van nieuwe voorzieningen (gebouwen) in wijken gaat. Maar met goede programmering, passend bij de doelgroep (!), én middelen voor exploitatie kunnen huidige buurtvoorzieningen ook beter ondersteund worden, ook al leveren deze locaties geen winst op. Het is vooral belangrijk laagdrempelige activiteiten in maatschappelijke voorzieningen te bieden waar mensen binnen hun eigen groep aan deel kunnen nemen, zonder verplichte ontmoeting met andere groepen. Dit versterkt de eigen identiteit en het thuisgevoel. Maak dus voldoende ruimte voor ontmoeting en biedt de juiste randvoorwaarden. Biedt hierbij zoveel mogelijk ondersteuning als nodig is voor mensen die minder zelfredzaam zijn. Hiermee wordt de binding met de buurt en buurtgenoten verstrekt waardoor het sociale netwerk van individuen ook vergroot kan worden. De kosten gaan voor de baat uit. Maak hierbij, indien mogelijk, gebruik van mensen uit de buurt die voldoende aanzien en sociaal-cultureel kapitaal hebben om het verschil te maken (van onderop) (persoonlijke communicatie, 2022). Soms is het beter om niet strikt vast te houden aan subsidieregelingen maar om deze los te laten.

Verder is het van belang om de instroom van kwetsbare (doel)groepen in al kwetsbare wijken te beperken. De draagkracht en veerkracht van deze wijken en hun inwoners bereiken hun grenzen. Dit zou kunnen betekenen dat er op andere plekken in de stad waar corporaties geen grondposities hebben of waar nu weinig sociale huurwoningen zijn, meer sociale huurwoningen moeten worden toegevoegd. Verdeel de lasten. Dit vergt actief sturen van de overheid en ander grondbeleid.

9. Wat kunnen we ervan leren voor de toekomstige gebiedsontwikkelingspraktijk?

Op dit moment ontbreekt een visie op de verdere groei van Noord en wat ervoor nodig is om de groei op te vangen en ervoor te zorgen dat het groeiend aantal inwoners in een prettige buurt woont in een kwalitatief goede leefomgeving met kwalitatief goede voorzieningen. Dit zou uitgangspunt moeten zijn voor alle wijken, niet alleen maar voor de nieuwbouwwijken. In ieder geval zouden, in het kader van een brede(re) welvaart, fysieke investeringen moeten bijdragen aan sociale doelen. Dit past bij een rechtvaardige en inclusieve stad die Amsterdam wil zijn. Er zou dus meer naar de ontwikkeling van Noord als geheel moeten worden gekeken in plaats van alleen naar projectgebieden en kavelontwikkeling. Er zou een visie op de stedelijke ontwikkeling van Noord moeten komen, die verder gaat dan het halen van doelen voor aantallen woningen. Het is een complex inpassingsvraagstuk gezien de schaarste van de (openbare) ruimte maar het is vooral een verdelingsvraagstuk (Gemeente Rotterdam, 2019). Als het college haar ambities van kansengelijkheid waar wil maken dan begint het bij het verbeteren van de bestaande wijken en hun inwoners. Volgens Flache en Postmes (in Borst, 2022) kunnen polarisatie en segregatie alleen worden tegen gegaan als de kansenongelijkheid wordt aangepakt. In de eerste plaats moeten de sociaal-economische omstandigheden van kwetsbare groepen worden verbeterd en ten tweede blijft een integrale aanpak nodig op wijk- en buurtniveau (Van den Bosch, 2022).

Om een complete stad te kunnen bouwen zijn ook investeringen in (lokale) werkgelegenheid, bedrijvigheid, infrastructuur en voorzieningen zoals sport, groen en buurtcentra nodig. Deze dienen onderdeel uit te maken van de planvorming (Gemeente Amsterdam, 2021a). Nu worden dit soort voorzieningen in de planvorming telkens naar het volgende plan doorgeschoven waardoor alle knelpunten zich opstapelen bij het laatste plan. Er zouden uitgangspunten voor verdichting moeten worden opgesteld. Het vergt politieke wil en misschien zelfs wel moed om bouwontwikkelingen tegen te houden zodra niet kan worden voldaan aan het waarborgen van een complete stad. Amsterdam geeft zelf aan dat een brede functiemix een noodzakelijke voorwaarde is voor gebiedsontwikkeling (Gemeente Amsterdam, 2021a).

Een aantal respondenten benoemt dat het belangrijk is dat fysieke drempels worden weg gehaald om de sociale barrièrevorming tussen buurten daarmee ook weg te halen. In Noord zijn er veel plekken waar dit

het geval is. Anderen menen dat eigenlijk al het beleid getoetst zou moeten worden of het bijdraagt aan een inclusieve stad.

Besteed aandacht aan zachtere waarden om polarisatie en tweedeling tegen te gaan: investeer in het samen brengen van mensen die de ontwikkelingen beleven vanuit een ander perspectief en faciliteer het gesprek om verschillen te overbruggen. Focus op de overeenkomsten, gedeelde waarden en collectieve identiteit (rust, ruimte, groen en dorps). Maak ruimte voor ontmoeting en investeer in kwaliteit. Blijf ruimte bieden aan (tijdelijke) initiatieven omdat die van meerwaarde kunnen zijn en bij kunnen dragen aan het versterken van het thuisgevoel.

Bijna alle professionals benoemen de noodzaak om baten en investeringen ook in bestaande, omliggende wijken te laten landen: maak de GREX hiervoor breder. Het financieel ontschotten van budgetten is nodig om door middel van investeringen in het fysieke domein bij te kunnen dragen aan een bredere welvaart in het sociale domein (en andersom).

Om "sociale menging" te bevorderen is het noodzakelijk ook te kijken naar de bestaande woonsegmenten op wijk- en buurtniveau. Standaardregelingen zoals 40/40/20 moeten ook gerelateerd worden aan de bestaande voorraad in een wijk of buurt, niet alleen aan de nieuwbouwoontwikkeling.

Bouw de buitenruimte toekomstbestendig en flexibel zodat er later nog aanpassingen aan kunnen worden gedaan als er andere vormen van gebruik of nieuwe functies gewenst zijn. Hou hiervoor voldoende financiële middelen beschikbaar. Investeer in beheer en onderhoud. Na aanleg ontstaan er snel achterstanden in onderhoud en binnen een paar jaar is de locatie al verouderd of voldoet niet meer want "voor je het weet moet je je weer bezig houden met de volgende ronde stedelijke vernieuwing omdat je hopeloze stukken stad hebt".

Het is verantwoord investeringen ook ten goede te laten komen aan (de inwoners van) de bestaande stad want 'nieuwe stad' wordt op een gegeven moment vanzelf 'bestaande stad'. Focus op ruimtelijke kwaliteit, sociale kwaliteit en kwaliteit van voorzieningen en ontmoetingsplekken. Zo ontstaat er uiteindelijk voor *iedereen* een betere, rechtvaardige en inclusieve stad.

Met de beantwoording van deze negen subvragen zijn ook de hoofdvragen beantwoord.

7.4 Vervolgonderzoek

Waar géén eenduidig beeld over is, is de vraag of stadsurgente wel of niet blij zijn met hun nieuwe woning en buurt. Komen zij bewust niet terug als zij de mogelijkheid wel hebben? Hebben zij de middelen niet omdat de verhuisvergoeding eenmalig (uithuizing) is zodat zij niet terug kunnen? Nemen zij hun problemen mee naar hun nieuwe buurt (waterbedeffect) of kunnen ze een betere stap in hun leven maken? Duurt het wachten op een nieuwe woning in hun oude buurt te lang of kunnen zij op een andere plek hun woonwensen beter vervuld zien? We weten het (nog) niet. Een geïnterviewde is ervan overtuigd dat een deel van de stadsurgente helemaal niet terug wil keren naar hun oude buurt omdat zij eenmalig een "golden ticket" hebben gekregen om elders aan hun woonwensen te voldoen (nieuwbouw, betere locatie, grotere woning, duurzamer). Ze hebben het voor het uitkiezen. Het zou interessant zijn te weten of en zo ja, in hoeverre zij hun oude sociale netwerk missen. Met die kennis kunnen in de toekomst betere afspraken worden gemaakt met bewoners over terugkeer of niet. Hier is nader onderzoek naar nodig.

Daarnaast zou het interessant zijn te onderzoeken of er een 'perfecte mix' van gemengdheid bestaat. Welke aantallen segmenten en schaalgrootte zijn de juiste mix om de sociale cohesie te bevorderen?

Tot slot: dit onderzoek kan niet beter worden afgesloten dan met een citaat van een meisje van twaalf jaar uit de Waterlandpleinbuurt: "Ik zou niet weten waar ik anders zou willen zijn!".

BRONNENLIJST

- Adams, D., & Tiesdell, S. (2013). *Shaping places: Urban Planning, Design and Development*. Routledge, pp. 15-16, 25.
- Aedes, Vereniging van woningcorporaties (2022). *Rijksbegroting 2023: de belangrijkste plannen voor woningcorporaties*. Geraadpleegd op 25 oktober 2022, van <https://aedes.nl/politiek/rijksbegroting-2023-de-belangrijkste-plannen-voor-woningcorporaties>
- Aissaoui, K. (2022a, 5 januari). Nieuwbouwpaniek. *De Volkskrant*, p. V11.
- Aissaoui, K. (2022b, 12 januari). Protesteren werkt het best. *De Volkskrant*, p. V7.
- Arnstein, S.R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Atkinson, R. (2002). *Does gentrification help or harm urban neighbourhoods? An assessment of the evidence-base in the context of the new urban agenda*. ESRC Centre for Neighbourhood Research, CNR Paper 5: June 2002.
Table 4: Summary of Neighbourhood Impacts of Gentrification, p. 7
- Bast, C. (2016, 23 januari). 'De diverse stad die we zijn, is zo gesegregeerd als de pest'. *Het Parool*. Geraadpleegd op 15 februari 2022, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/de-diverse-stad-die-we-zijn-is-zo-gesegregeerd-als-de-pest~b27d44cc/>
- Bissell, C. (2018, 24 oktober). Noord: a guide to Amsterdam's coolest neighbourhood. *Lonely Planet*. Geraadpleegd op 9 juni 2022, van <https://www.lonelyplanet.com/articles/noord-a-guide-to-amsterdams-coolest-neighbourhood>
- Blokland, T. (2017). *Ontmoeten doet er toe. Een essay*. Geraadpleegd op 15 juli 2022, van <http://docplayer.nl/77751-Ontmoeten-doet-er-toe.html>
- Boer, M. de (2021). *Eindhoven* (Essay).
- Borst, M. (2022, 7 mei). Wie polarisatie wil bestrijden moet iets doen tegen ongelijkheid. *Leeuwarder Courant*. Geraadpleegd op 7 mei 2022, van <https://lc.nl/friesland/Tweedeling-Pak-ongelijkheid-aan-27663652.html>
- Boterman, W., & Van Gent, W. (2015). Segregatie in Amsterdam. *Stedebouw & Ruimtelijke Ordening*, 2015(3), 34-39. Geraadpleegd op 12 februari 2022, van https://pure.uva.nl/ws/files/2704436/170462_2015_SRO3_3439.pdf
- Boterman, W., & Van Gent, W. (2014). Housing liberalization and gentrification: the social effects of tenure conversions in Amsterdam. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 105(2) 140-160. <https://doi.org/10.1111/tesg.12050>
- Campbell, S.D. (2013). Sustainable development and social justice: conflicting urgencies and the search for common ground in urban and regional planning. *Michigan Journal of Sustainability*, Vol. 1., 75-91. <http://dx.doi.org/10.3998/mjs.12333712.0001.007>
- College van Rijksadviseurs (CRa) en Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVC, 2022). *Ruimte maken voor ontmoeting. De buurt als sociale leefomgeving*. Publicatie 2022-07.

- Couzy, M., & Meershoek, P. (2020, 5 december). In Tuindorp Oostzaan weten ze: koffie voor 3,50 euro? Daar gaat je buurt. *Het Parool*. Geraadpleegd op 15 juli 2022, van <https://www.parool.nl/amsterdam/in-tuindorp-oostzaan-weten-ze-koffie-voor-3-50-euro-daar-gaat-je-buurt~b3577832/>
- Couzy, M. (2021, 10 juni). Hoogleraar Sako Musterd 'Amsterdam dreigt uit te groeien tot stad voor superrijken'. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.ad.nl/amsterdam/hoogleraar-sako-musterd-amsterdam-dreigt-uit-te-groeien-tot-stad-voor-superrijken-a8556ba1/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Couzy, M. (2020, 10 juni). Raad voor de Leefomgeving: Amsterdam groeit uit tot enclave voor de rijken. *Het Parool*. Geraadpleegd op 8 augustus 2022, van https://www.parool.nl/amsterdam/raad-voor-de-leefomgeving-amsterdam-groeit-uit-tot-enclave-voor-de-rijken-bd73f843/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free
- Dautzenberg, M., Kuitert, K., Runhaar, B., Wiggers, R., & Wentholt, W. (2010). *De Sociaal duurzame stad. Begripsverkenning en sociaal ruimtelijke implicaties* (Rapport DSP Groep en DMO/SPA Gemeente Amsterdam).
- De Beer, P., & Bol, T. (2019). Ongelijkheid op de arbeidsmarkt van Amsterdammers (Rapport AMCIS/UvA). In Van de Werfhorst & Van Hest (Reds.), *Gelijke kansen in de stad* (pp. 226-240). Amsterdam University Press.
- De Kam, G., & Needham, B. (2003). *Een hele opgave. Over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering* (DGW/NETHUR Partnership 24). Geraadpleegd op 4 maart 2021, van <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/67353/67353.pdf>
- De Voogd, J. (2015). *Het ongelijkheidsdebat in land en stad. Een analyse van de maatschappelijke discussie over toenemende verschillen in Nederland*. Publicatie juni 2015, 85531, in opdracht van Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Duyvendak, J.W., & Wekker, F. (2015). *Thuis in de openbare ruimte? Over vreemden, vrienden en het belang van amicaliteit*. Essay 3, Platform31. Geraadpleegd op 8 september 2022, van [https://www.platform31.nl/uploads/media_item/media_item/37/45/Essay Thuis in de openbare ruimte-1424180382.pdf](https://www.platform31.nl/uploads/media_item/media_item/37/45/Essay%20Thuis%20in%20de%20openbare%20ruimte-1424180382.pdf)
- Fainstein, S.S. (2005). Cities and diversity: should we want it? Can we plan for it? *Urban Affairs Review* 2005, 41(1), 3-19. <https://doi.org/10.1177/1078087405278968>
- Gadet (2020, 24 maart). *Kleine ontmoetingen in de openbare ruimte*. Romagazine.nl. Geraadpleegd op 15 juli 2022, van <https://romagazine.nl/artikel/23294/kleine-ontmoetingen-in-de-openbare-ruimte>
- Gemeente Amsterdam (2022a). *Toelichting bij presentatie RAN (annotatie Burgemeester Halsema)*, [niet gepubliceerd].
- Gemeente Amsterdam (2022b). *Amsterdams coalitieakkoord 2022-2026*. Geraadpleegd op 31 mei 2022, van <https://www.amsterdam.nl/nieuws/coalitieakkoord/>
- Gemeente Amsterdam (2022c). *Aanpak Noord. Heel Noord!* (Werkdocument, concept 1.0, 7 juli 2022) [niet gepubliceerd].

Gemeente Amsterdam/Wonen (2022d). *Wijken in de mix. Rapportage 2021*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://openresearch.amsterdam.nl/page/80037/wijken-in-de-mix>

Figuur 6.2: Aandeel alleenstaanden, paren zonder kinderen en gezinnen in Amsterdam, 1992-2021).

Figuur 6.4: Demografische wijktypen in Amsterdam, 2021.

Gemeente Amsterdam (2022e).

Figuur Sportvoorzieningen. Geraadpleegd op 10 november 2022, van

<https://maps.amsterdam.nl/sport/?LANG=nl>

Figuur Beleidskader Hoofdgroenstructuur Toetskaart 2022. Geraadpleegd op 10 november 2022, van <https://maps.amsterdam.nl/hoofdgroenstructuur2022>

Figuur Niet-woonfuncties (functiekaart). Geraadpleegd op 10 november 2022, van

<https://maps.amsterdam.nl/functiekaart/>

Figuur Woningbouwplannen (1-7-2022). Geraadpleegd op 26 oktober 2022, van

<https://maps.amsterdam.nl/woningbouwplannen>

Figuren: Woningwaardekaart-verkoopprijs per m². Geraadpleegd op 5 juli 2022, van

<https://maps.amsterdam.nl/woningwaarde>

Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord (2022f). *Noord in perspectief. Verkenning stadsdeel Noord 2022-2026* [presentatie 13 april 2022]. Geraadpleegd op 15 april 2022, van

https://noord.notubiz.nl/document/11396271/2/PPT_SDC_130422_NOORD_PERSPECTIEF_22_26

Figuur Projectenkaart gebiedsontwikkeling Stadsdeel Noord (planvorming 2021).

Figuur Opleidingsniveau bewoners (15-74 jaar) Noord en Amsterdam in %, 2001, 2011 en 2018.

Figuur Gemiddelde woningwaarde (WOZ) per m² per stadsdeel in euro's (2016 en 2021).

Gemeente Amsterdam/Wonen (2022g). *Schaarste op de woningmarkt. Actualisatie vanwege fusie Amsterdam-Weesp*. Actualisatierapport. Geraadpleegd op 9 november 2022, van

<https://openresearch.amsterdam.nl/page/86253/schaarste-amsterdamse-woningmarkt-2022>

Gemeente Amsterdam/Wonen & AFWC (2022h). *Wonen in Amsterdam 2021. Woningmarkt*.

Geraadpleegd op 13 februari 2022, van [https://www.amsterdam.nl/bestuur-](https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/ruimte-economie/wonen/wonen-in-amsterdam/)

[organisatie/organisatie/ruimte-economie/wonen/wonen-in-amsterdam/](https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/ruimte-economie/wonen/wonen-in-amsterdam/)

Figuur 3: Woningvoorraad en recente bewoners naar eigendomssector 2009-2021.

Figuur 4: Woningvoorraadsegmenten 2011-2021 (procenten).

Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord (2022i). *Noord in beeld. Enkele cijfers over wonen, leefbaarheid en ontwikkelbuurten* [presentatie 10 maart 2022].

Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord (2022j). *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*. [Presentatie 22 juni 2022]. Geraadpleegd op juni 2022, van

<https://noord.notubiz.nl/document/11620605/2/SDC+-+SvN+Wonen+en+Leefbaarheid+Noord+-+WiA+2021>

Gemeente Amsterdam (2022k). *Aankondiging verlenging huurovereenkomst De VerbroederIJ*.

Geraadpleegd op 29 oktober 2022, van [https://www.amsterdam.nl/wonen-](https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/vastgoedprofessionals/aankondiging-verlenging-huurovereenkomst/)

[leefomgeving/vastgoedprofessionals/aankondiging-verlenging-huurovereenkomst/](https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/vastgoedprofessionals/aankondiging-verlenging-huurovereenkomst/)

Gemeente Amsterdam (2022l). *Raadsinformatiebrief. Werken aan meer vertrouwen tussen Amsterdammers en de gemeente*.

Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord (2022m). *Groecijfers Noord* [Presentatie 14 maart 2022].

Gemeente Amsterdam (2022n). *Data.amsterdam.nl* (bewerkt). Negen onderzoekslocaties op kaart Amsterdam-Noord.

- Gemeente Amsterdam (2022-0). *Projectenpagina's*. Geraadpleegd op 30 september 2022, van <https://www.amsterdam.nl/projecten/banne-zuid/>
<https://www.amsterdam.nl/projecten/waterlandpleinbuurt/>
<https://www.amsterdam.nl/projecten/buikslotermeerplein/deelproject/centrumplein/>
<https://www.amsterdam.nl/projecten/stationsgebied-station-noord/>
<https://www.amsterdam.nl/projecten/overhoeks/>
<https://www.amsterdam.nl/projecten/hamerkwartier/>
<https://www.amsterdam.nl/projecten/ndsm-werf/>
- Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord (2022p). *Cijfers stemverkiezingen per locatie en nieuwe groeicijfers Noord* [presentatie 11 april 2022].
- Gemeente Amsterdam/OIS (2022q). *Wat stemt Amsterdam?* Geraadpleegd op 18 december 2022, van <https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/verkiezingsuitslagen>
- Gemeente Amsterdam (2022-r). *NDSM-werf: naar woon-, werkgebied en culturele hotspot* [Foto]. Geraadpleegd op 30 december 2022, van <https://www.amsterdam.nl/projecten/ndsm-werf/>
- Gemeente Amsterdam (2021a). *Rapport Omgevingsvisie 2050. Een menselijke metropool*. Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam/OIS (2021b). *De Staat van de Stad Amsterdam XI, 2020-2021. Ontwikkelingen in participatie en leefsituatie*. Geraadpleegd op 13 februari 2022, van <https://onderzoek.amsterdam.nl/publicatie/de-staat-van-de-stad-amsterdam-xi-2020-2021>
- Afbeelding 1.1: Toe- en afname van de Amsterdamse bevolking naar oorzaak, 1946-2020.
- Afbeelding 10.4: Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen Amsterdamse huishoudens naar wijk, 2019 en ontwikkeling t.o.v. 2014.
- Afbeelding 10.6: Inkomensongelijkheid en gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar inkomen naar gebied.
- Afbeelding 13.2: Grootste partij per wijk, Provinciale Statenverkiezingen 2019 en Tweede Kamerverkiezingen 2021 (in procenten).
- Afbeelding 13.6: Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen naar stadsdeel in Amsterdam, 2021 (procenten).
- Afbeelding 14.14: Ervaren sociale cohesie per wijk, 2020.
- Afbeelding 15.1: Rangorde van stadsdelen naar participatie, leefbaarheid en de Leefsituatie-index, 2020.
- Afbeelding 15.3: Rangorde van groepen gebaseerd op opleidingsniveau naar participatie, leefbaarheid en de Leefsituatie-index, 2020.
- Afbeelding 15.4: Participatie en Leefsituatie-index van de meest kwetsbare Amsterdammers, 2020.
- Afbeelding III.1: Samenstelling van de Leefsituatie-index (SLI).
- Gemeente Amsterdam (2021c, 24 maart). *De galgenvelden van Amsterdam*. Geraadpleegd op 28 oktober 2022, van <https://www.amsterdam.nl/nieuws/achtergrond/galgenvelden/>
- Gemeente Amsterdam (2021d). *Kernindicatorenoverzicht Ontwikkelbuurten-Stand* (in Bijlage 1).
- Gemeente Amsterdam, & AFWC (2019a). *Samenwerkingsafspraken 2020-2023. Amsterdamse prestatieafspraken tussen de woningcorporaties, de huurderskoepels en de gemeente*.

- Gemeente Amsterdam/OIS (2019b). *Woningtoewijzing kwetsbare groepen in wijken: trends en ontwikkelingen 2016-2018* (Rapport). Geraadpleegd op maart 2022, van <https://onderzoek.amsterdam.nl/publicatie/woningtoewijzing-kwetsbare-groepen-in-wijken-2016-2018>
- Figuur 1.8: Toewijzingen kwetsbare doelgroepen op het totaal aantal verhuringen van sociale corporatiewoningen per buurt, 2016-2018.
- Figuur 1.9: Toewijzingen kwetsbare doelgroepen op de totale woningvoorraad per buurt, 2016-2018.
- Figuur 3.1: Aandeel bewoners met een hoge score op kwetsbaarheid.
- Gemeente Amsterdam/OIS (2018a). *Factsheet Bevolkingsprognose 2020-2050* (Rapport). Geraadpleegd op 15 februari 2002, van <https://onderzoek.amsterdam.nl/publicatie/factsheet-bevolkingsprognose-2021-2050>
- Gemeente Amsterdam (2018b). *Een nieuwe lente en een nieuw geluid. Coalitieakkoord Groenlinks/D66/PvdA/SP*. Geraadpleegd op 15 februari 2022, van <https://www.amsterdam.nl/bestuur-en-organisatie/volg-beleid/coalitieakkoord-uitvoeringsagenda/>
- Gemeente Amsterdam/PMB (2017). *Mensen maken de stad. Samen werken aan de ruimtelijke en sociale aspecten van Amsterdam*. Geraadpleegd op 9 februari 2022 van https://assets.amsterdam.nl/publish/pages/919482/leerhuis_7_mensen_maken_de_stad.pdf
- Gemeente Amsterdam/OIS (2016). *Rapport Koers 2025. Ruimte voor de stad*. Geraadpleegd op 4 oktober 2022, van <https://www.amsterdam.nl/bestuur-en-organisatie/volg-beleid/stedelijke-ontwikkeling/koers-2025/>
- Gemeente Amsterdam/Adviesraad Diversiteit en Integratie & Stad Forum (2014). *Rapport Divers en Ongedeeld. Waarom Amsterdam zich niet zomaar laat tweedelen*. Geraadpleegd op 19 april 2022, van <https://docplayer.nl/8505-Divers-en-ongedeeld-waarom-amsterdam-zich-niet-zomaar-laat-tweedelen-divers-en-ongedeeld-1.html>
- Gemeente Rotterdam (2019). *Next City. Ben jij next?* (Publicatie).
- Google (z.d.). Geraadpleegd op 7 september 2022
 [Google Maps Purmerplein en Purmerweg bovenaanzicht]
 [Google Maps Zonneplein, bovenaanzicht]
 [Google Maps Koopvaardersplantsoen bovenaanzicht]
 [Google Maps Waterlandplein, bovenaanzicht met aangrenzend Park Groene Zoom]
 [Google Maps Centrumplein bovenaanzicht]
 [Google Maps Stationsplein bovenaanzicht]
 [Google Maps Overhoeksplein, bovenaanzicht]
 [Google Maps VerbroederIJ, bovenaanzicht met pontaanlanding aan het IJ]
 [Google Maps Bovenplaats, ingezoomd op Restaurant Pillek]
- GroenLinks (2022). *Verkiezingsprogramma 2022. Ons programma maar dan korter*. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van <https://amsterdam.groenlinks.nl/verkiezingsprogramma/samenvatting>
- Helleman, G., Majoor, S., Peek, G.-J., & Van der Veen, H. (2021). *Participatiemoed*. Platform Stad en Wijk. Geraadpleegd op 7 november 2022, van <https://platformstadenwijk.nl/2021/06/28/participatiemoed/>

- HM UK Government (2009). *World class places: the government's strategy for improving quality of place*. Department for Communities and Local Government. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120919135453/http://www.communities.gov.uk/publications/planningandbuilding/worldclassplaces>
 Figuur Local area factors contributing to good quality of life, p. 11.
- Hochstenbach, C. (2022). Landlord elites on the dutch housing market: private landlordism, class, and social inequality. *Economic Geography*. Vol (0)0, 1-28.
<https://doi.org/10.1080/00130095.2022.2030703>
- Hochstenbach, C. (2020). Introductie: perspectieven op ruimtelijke segregatie. *Beleid en Maatschappij*, (47)4, 400-405. <https://doi.org/10.5553/BenM/138900692020047004005>
- Hochstenbach, C. (2019). *Kansen en ongelijkheid op de Amsterdamse woningmarkt* (Rapport AMCIS/UvA). In Van de Werfhorst & Van Hest (Reds.), *Gelijke kansen in de stad* (pp. 209-225). Amsterdam University Press.
- Hochstenbach, C. (2017a). *Uitsluiting door gentrificatie*. Geraadpleegd op 11 januari 2022, van <https://www.socialevraagstukken.nl/uitsluiting-door-gentrificatie/>
- Hochstenbach, C. (2017b). *Inequality in the gentrifying European city*. Geraadpleegd op 11 januari 2022 van <https://dare.uva.nl/search?identificatie=c6943254-c4aa-4c31-b164-57382ee698aa>
- Hochstenbach, C. (2017c, 23 maart). 'De gentrificatie in Amsterdam is een proces van uitsluiting.' *Het Parool*. Geraadpleegd op 28 maart 2022, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/de-gentrificatie-in-amsterdam-is-een-proces-van-uitsluiting-b1a24722/#:~:text=De%20gentrificatie%20van%20Amsterdam%20wordt,Het%20is%20een%20politieke%20keuze.&text=Slechts%20enkele%20jaren%20geleden%20was,obscure%20C%20academische%20term%20in%20Nederland.>
- Hochstenbach, C., & Verloo, N. (2019). Introductie bij het themanummer: een drieluik van groeiende woonongelijkheid. *Beleid en Maatschappij*, (46)3 321-328.
<https://doi.org/10.5553/BenM/138900692019046003001>
- Hochstenbach, C., & Musterd, S. (2019). *The suburbanization, segregation and changing geography of different forms of poverty in Dutch metropolitan regions*. Working Paper Series No. 37. Centre for Urban Studies, pp. 1-25. <https://doi.org/10.1111/area.12708>
- Hochstenbach, C., & Van Gent, W.P.C. (2015). An anatomy of gentrification processes: variegating causes of neighbourhood change. *Environment and Planning A* 47(7), 1480-1501.
<https://doi.org/10.1177/0308518X15595771>
 Figuur 2: Schematic representation of the salient models that can produce neighbourhood (population) upgrading/gentrificatie (p. 1488)
- Hutak, M. (2020). *Jij hebt ons niet ontdekt. Wij waren hier al*. Uitgeverij Pluim.
- Huurdersbelang Zuid (2020). *Segregatie in een spikkelcomplex* [Afbeelding]. Geraadpleegd op 12 februari 2022, van <https://www.huurdersbelangzuid.nl/het-leven-in-een-spikkelcomplex/>
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Live of Great American Cities*. Clays Ltd., Elcograf S.p.A., Great Britain
- Janssen, C. (2021). *Sturen op onvastheid: het dilemma van de inclusieve stad*. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.gebiedsontwikkeling.nu/artikelen/sturen-op-onvastheid-het-dilemma-van-de-inclusieve-stad/>

- Khaddari, R. (2020a, 14 februari). Gelauwerde socioloog Jonathan Mijs: "We leven in een heel erg ongelijk land". *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 28 maart 2022, van <https://www.parool.nl/amsterdam/gelauwerde-socioloog-jonathan-mijs-we-leven-in-een-heel-erg-ongelijk-land~ba005702/#:~:text=%E2%80%99CWE%20leven%20in%20een%20heel,groeien%2C%20is%20de%20overmogensongelijkheid.%E2%80%9D>
- Khaddari (2020b, 8 februari). Plek moet plaatsmaken: 'Weet je wel wat je van de stad afpakt?'. *Het Parool*. Geraadpleegd op 9 juni 22, van <https://www.parool.nl/amsterdam/plek-moet-plaatsmaken-weet-je-wel-wat-je-van-de-stad-afpakt~b9a789e1/>
- Kok, B., Post, R., Van Traa, J., Vreugdenhil, W., & Melotte, E. (2019, 14 april) "Tijd voor een Noordas". *Het Parool*. Geraadpleegd op 9 juni 2022, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/tijd-voor-een-noordas~b0065a16/>
- Kok, B. (2022, 4 februari). Opinie: 'Noord hoeft niet verdedigd te worden (en ook niet gered)'. *Het Parool*. Geraadpleegd op 10 mei 2022, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/opinie-noord-hoeft-niet-verdedigd-te-worden-en-ook-niet-gered~b4a5a908/>
- Kok, B. (2020, 13 september). Hoe yup een scheldwoord werd in Amsterdam Noord. *Trouw*. Geraadpleegd op 15 februari 2022, van <https://www.trouw.nl/binnenland/hoe-yup-een-scheldwoord-werd-in-amsterdam-noord~b435e1d9/>
- Kok, B. (2017, 2 december). "Tijd voor het World Trade Center North". *Het Parool*. Geraadpleegd op 9 juni 2022, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/tijd-voor-het-world-trade-center-north~b1ac948a/>
- Kok, B. (2016, 20 augustus). 'Amsterdam heeft geen gebrek aan ruimte voor nieuwe woningen'. *Het Parool*. Geraadpleegd op 9 juni 2022, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/amsterdam-heeft-geen-gebrek-aan-ruimte-voor-nieuwe-woningen~b95d80e7/>
- Koninklijk Huis (2013). *Troonrede 2013*. Geraadpleegd op 22 oktober 2022, van <https://www.koninklijkhuis.nl/documenten/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013>
- Kruyswijk, M. (2019, 15 september). De Kolenkit zit in de lift. 'Mengen gaat echter niet vanzelf'. *Het Parool*. Geraadpleegd op 18 augustus 2022, van <https://www.parool.nl/amsterdam/de-kolenkit-zit-in-de-lift-mengen-gaat-echter-niet-vanzelf~b27d7330/>
- Lees, L., & White, H. (2020). The social cleansing of London council estates: everyday experiences of 'accumulative dispossession'. *Housing Studies*, vol. 35, no.10, 1701-1722. <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1680814>
- Leidelmeijer, K., Frissen, J., & Van Iersel, J. (2020). *Veerkracht in het corporatiebezit. De update: een jaar later, twee jaar verder...* (Rapport). Geraadpleegd op 25 februari 2022, van <https://aedes.nl/media/document/veerkracht-het-corporatiebezit>
- Magazine HvA (2020). *Bewogen Stad. Sociale Ongelijkheid*. Uitgave van Centre of Expertise-Urban Governance and Social Innovation. In *gesprek met Maarten de Boer*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://kind-beach-ob88d7803.1.azurestaticapps.net/ontwikkelbuurten-interview-met-maarten-de-boer/>

- Meershoek, P. (2022, 1 februari). Amsterdam-Noord strijdt tegen tweedeling: 'Wij zien de consequenties'. *Het Parool*. Geraadpleegd op 18 augustus 2022, van <https://www.parool.nl/amsterdam/amsterdam-noord-strijdt-tegen-tweedeling-wij-zien-de-consequenties-b5d20032/#:~:text=Red%20Amsterdam%20Noord%20bestaat%20sinds,%2C%20buurten%2C%20voorzieningen%20en%20natuur.>
- Milikowski, F. (2022, 12 mei). Waarom is een buurthuis minder waard dan een parkeerplaats? *Financieel Dagblad*, Opinie. Geraadpleegd op 29 juni 2022, van <https://fd.nl/opinie/1437126/waarom-is-een-buurthuis-minder-waard-dan-een-parkeerplaats>
- Miltenburg, E.M. (2017a). *A different place to different people. Conditional neighbourhood effects on residents' socio-economic status*. Academisch proefschrift. Universiteit van Amsterdam. Geraadpleegd op 13 februari 2022, van https://pure.uva.nl/ws/files/9257392/Miltenburg_Thesis_complete_.pdf
- Miltenburg, E.M. (2017b). *Het mengen van buurten bestendigt ongelijkheid. Ongelijkheid komt niet door de buurt waar iemand woont*. Geraadpleegd op 11 januari 2022, van <https://www.socialevraagstukken.nl/ongelijkheid-komt-niet-door-de-buurt-waar-iemand-woont/>
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (2022). *Nationale prestatie-afspraken*.
- Mudde, T. (2022, 20 mei). Interview. Hoogleraar en ex-mavoscholier Jeroen van der Waal: 'Laagopgeleiden voelen zich vaak weggezet alsof ze tokkies zijn'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 28 november 2022, van <https://www.volkskrant.nl/wetenschap/hogleraar-en-ex-mavoscholier-jeroen-van-der-waal-laagopgeleiden-voelen-zich-vaak-weggezet-alsof-ze-tokkies-zijn~b290722c/>
- Musterd, S., & Ostendorf, W. (2021): Urban renewal policies in the Netherlands in an era of changing welfare regimes. *Urban Research & Practice*. 1-17. <https://doi.org/10.1080/17535069.2021.1983861>
- Musterd, S. (2020a). Een ontspannen perspectief op residentiële segregatie. *Beleid en Maatschappij*, 47(4): 339-358. <https://doi.org/10.5553/BenM/138900692020047004003>
- Musterd, S. (2020b). Urban segregation: contexts, domains, dimensions and approaches. In Musterd (Red.), *Social and Political Science. Introduction of Handbook of Urban Segregation* (pp. 1-18). <https://doi.org/10.4337/9781788115605.00007>
- Musterd, S., & Slot, J. (2016). De ongelijke stad. *Mens & Maatschappij*, vol. 91(4). 305-318. <http://dx.doi.org/10.5117/MEM2016.4.MUST>
- Musterd, S., Hochstenbach, C., Boterman, W., & Van Gent, W. (2016, 2 mei). Opinie: Voorkom scherpe segregatie in grote stad. De verandering van de sociale kaart van de stedelijke regio is omvangrijk en structureel. Grijp nu in. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 15 februari 2022, van <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/voorkom-scherpe-segregatie-in-grote-stad-bf72dca1/>
- Noordkust (2022). Geraadpleegd op 6 juni 2022, van <https://noordkust.amsterdam.nl>
- Noordrust (2022). *Tijd voor rust! Samen staan we sterk tegen de komst van grootschalige horeca*. Geraadpleegd op 6 juni 2022, van <https://www.noordrust.nl/#welcome>,
- Noordzij, K., De Koster, W., & Van der Waal, J. (2021). "They don't know what it's like to be at the bottom": Exploring the role of perceived cultural distance in less-educated citizens' discontent with politicians. *British Journal of Sociology*, (72)3, 566-579. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12800>

- Nourhussen, S. (2021, 22 juni). *Wie profiteert van de sloop van de Tweebosbuurt (en andere kwetsbare wijken)?* Geraadpleegd op 15 februari 2022, van <https://www.oneworld.nl/lezen/discriminatie/sociaal-onrecht/wie-profiteert-van-de-sloop-van-de-tweebosbuurt-en-andere-kwetsbare-wijken/>
- Het Parool (2020, 12 februari). *Petitie moet opdoeken restaurant Pllek tegenhouden.* Geraadpleegd op 9 juni 2022, van <https://www.parool.nl/amsterdam/petitie-moet-opdoeken-restaurant-pllek-tegenhouden~bcbff654/>
- Post (2021, 26 maart). *Opinie: 'Maak nu juist werk van de Noordas'.* *Het Parool.* Geraadpleegd op 6 juni 22, van <https://www.parool.nl/columns-opinie/opinie-maak-juist-nu-werk-van-de-noordas~b5a86ffc/>
- Project for Public Spaces (PPS, 2022). *Placemaking: what if we built our cities around places?* Geraadpleegd op 8 augustus 2022, van https://assets-global.website-files.com/581110f944272e4a11871c01/638a1fe260f36b92be75784f_2022%20placemaking%20booklet.pdf
- Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI, 2020). *Toegang tot de stad. Hoe publieke voorzieningen, wonen en vervoer de sleutel voor burgers vormen.* Publicatie RLI 2020/06. *Digitale uitgave.* Geraadpleegd op 8 augustus 2022, van https://www.rli.nl/sites/default/files/toegang_tot_de_stad_website_def.pdf
- Ravage webzine (2019a). *o2o verwijdt I Amsterdam bord uit Noord* [Foto]. Geraadpleegd op september 2019, van <https://www.ravage-webzine.nl/2019/08/02/o2o-verwijdt-i-amsterdam-bord-uit-noord/>
- Ravage webzine (2019b). *Protest tegen toerisme Amsterdam-Noord* [Foto]. Geraadpleegd op 4 september 2019, van <https://www.ravage-webzine.nl/2019/07/09/protest-tegen-toerisme-amsterdam-noord/>
- Red Amsterdam Noord (2022). *[Aanzet tot een plan]* (werktitel).
- Rekenkamer Amsterdam (2020a). *De gemengde stad.* Bestuurlijk rapport. Geraadpleegd op 6 augustus 2020, van <https://publicaties.rekenkamer.amsterdam.nl/de-gemengde-stadbestuurlijk-rapport/>
- Rekenkamer Amsterdam (2020b). *Onderzoeksrapport over de gemengde stad. Wensen, feiten en beleving.* Geraadpleegd op 11 januari 2022, van <https://publicaties.rekenkamer.amsterdam.nl/de-gemengde-stadonderzoeksrapport/>
- Roele (2019, 6 januari). *Politie krijgt maar geen grip op autobranden.* *Het Parool.* Geraadpleegd op 28 oktober 2022, van <https://www.parool.nl/nieuws/politie-krijgt-maar-geen-grip-op-autobranden~b69985e5/>.
- Rothuizen, J., (2022, 12 juli). *Groeipijn* [Afbeelding]. *Het Parool*, V8-9.
- Sahadat (2016, 27 februari). *Asterdorp, daar wonen alleen asociale.* *De Volkskrant.* Geraadpleegd op 28 oktober 2022, van <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/asterdorp-daar-wonen-alleen-asociale~bada5531/>
- Scholte, A.H. (2006). *Ontmoetingsplekken. "Een onderzoek naar het sociologisch belang van ontmoetingsplekken en de behoefte aan voorzieningen en accommodaties van inwoners van de Wijk"* [Doctoraalscriptie, Universiteit van Groningen]. Groningen, UMCG Research Database. Geraadpleegd op 20 juni 2022, van <https://research.rug.nl/en/publications/ontmoetingsplekken-een-onderzoek-naar-het-sociologisch-belang-van>

- Shaw, K., & Hagemans, I. (2015). 'Gentrification without displacement' and the consequent loss of place: effects of class transition on low-income residents of secure housing in gentrifying areas. *International Journal of Urban and Regional Research*, (39)2, 323-341. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12164>
- Slingerland, G. (2022). *Together we make places: designing connections in urban spaces*. Gildeprint.
- Stadgenoot (2014). *Nieuwendam-Noord heet voortaan Waterlandpleinbuurt*. Geraadpleegd op 10 mei 22, van <https://web.archive.org/web/20140427073036/http://www.stadgenoot.nl/aanbod/nieuws/waterlandpleinbuurt>
- Sylbing, S. & Gould, E. (2020). *Klassen* [Film]. 2Doc.nl. Geraadpleegd op 6 juni 2022, van https://www.npostart.nl/klassen/VPWON_1304701
- Tammaru, T., Sinitsyna, A., Akhavizadegan, A., Ham, M. van, Marcińczak, S., & Musterd, S. (2021). Income Inequality and Residential Segregation in European Cities. In G. Pryce, Y. Ping Wang, Y. Chen, J. Shan, & H. Wei (Eds.), *Urban Inequality and Segregation in Europe and China: Towards a New Dialogue* (pp. 39-54). (Urban Book Series). Springer Science+Business Media. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74544-8_3.
- Uitermark, J., Duyvendak, J.W., & Kleinhans, R. (2007). Gentrification as a governmental strategy: social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam. *Environment and Planning A* 2007, vol. 39, 125-141. <https://doi.org/10.1068/a39142>
- United Nations (2019). "Building inclusive and sustainable cities and communities". 68th United Nations Civil Society Conference Salt Lake City, United States of America. Geraadpleegd op 19 oktober 2022, van https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2020/02/outcome_statement_uncsc2019.pdf
- Urban Land Institute (ULI, 2018). *The case for open space: why the real estate industry should invest in parks and open spaces*. Washington, DC: Urban Land Institute.
- Van Bockxmeer, J. (2021, 15 december). Dure nieuwbouw in een arme wijk: daar hebben de bewoners niets aan. *De Correspondent*. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van <https://decorrespondent.nl/13004/dure-nieuwbouw-in-een-arme-wijk-daar-hebben-de-bewoners-niets-aan/2675305728788-a4e172fc>
- Van de Kamp, L., & Welschen, S. (2019). Sociale cohesie in gentrificerende arbeiderswijken van Amsterdam-Noord. *Beleid en Maatschappij*, (46)3, 366-389. <https://doi.org/10.5553/BenM/138900692019046003004>
- Van de Kamp, L. (2018). Stedelijke regeneratie in Amsterdam-Noord: over de politiek van erfgoed en creativiteit. *Sociologos*, 39(3), 263-286. Geraadpleegd op 11 maart 2022, van https://www.researchgate.net/publication/328248619_Stedelijke_regeneratie_in_AmsterdamNoord_over_de_politiek_van_erfgoed_en_creativiteit Urban Regeneration in Amsterdam North the politics of heritage and creativity
- Van de Werfhorst, H., & Van Hest, E. (2019). *Gelijke kansen in de stad* (Rapport AMCIS/UvA). In Van de Werfhorst & Van Hest (Reds.), *Gelijke kansen in de stad* (pp. 9-20). Amsterdam University Press.
- Van den Bosch, H. (2022, 10 oktober). Stadsvernieuwing al halve eeuw op verkeerde spoor. *Geografie.nl*, Opinie. Geraadpleegd op 24 november 2022, van <https://geografie.nl/artikel/stadsvernieuwing-al-halve-eeuw-op-verkeerde-spoor?access=19aaf586955a625d876e473105036f76>

- Van der Velden, J., & Can, E. (2022). *Gemengde wijken herladen. Van fysiek ingrijpen naar een brede inclusieve aanpak* (Publicatie Platform31). Geraadpleegd op 22 oktober 2022, van https://www.platform31.nl/uploads/media_item/media_item/175/34/Gemengde_wijken_herladen_-_Van_fysiek_ingrijpen_naar_een_brede_inclusieve_aanpak-1665657418.pdf
- Van der Velden, J., Uyterlinde, M., & Bronsvooort, I. (2018). *Sturen op gemengde wijken? Verkennend onderzoek in zes steden* (Rapport Platform31). Geraadpleegd op 31 januari 2022, van <https://www.platform31.nl/publicaties/sturen-op-gemengde-wijken#>
- Van Gent, W.P.C., Musterd, S., & Veldhuizen, E. (2014). De ongedeelde stad onder druk: de veranderende geografie van armoede in Amsterdam, 2004-2012. In Michon & Slot (Reds.), *Armoede in Amsterdam: een stadsbrede aanpak van hardnekkige armoede* (pp. 47-57). Bureau Onderzoek en Statistiek van de gemeente Amsterdam. Geraadpleegd op 4 maart 2021, van http://www.os.amsterdam.nl/nieuws/download/1281/2014_armoede_ongedeelde_stad_v2.pdf
- Van Gent, W.P.C. (2013). Neo-liberalization, housing institutions and variegated gentrification. How the 'third wave' broke in Amsterdam. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2): 503-522. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01155.x>
- Veldboer, L., Duyvendak, J.W., & Bouw, C. (2015). *Menging als maatstaf*. In De Mixfactor: integratie en segregatie in Nederland. Geraadpleegd van <https://www.jwduyvendak.nl/wp-content/uploads/2015/07/in-leiding-mening-als-maatstaf-mixfactor.pdf>
- Veldboer, L. (2018). *Amsterdam wordt een gewonere metropool, met meer segregatie*. Geraadpleegd op 15 februari 2022, van <https://www.socialevraagstukken.nl/amsterdam-wordt-een-gewonere-metropool-met-meer-segregatie/>
- Verharen, L. (2017). *Being there. Samenwerken aan het versterken van sociale kwaliteit* [Lectoraat Hogeschool van Arnhem en Nijmegen]. Geraadpleegd op 31 januari 2021, van <https://www.han.nl/artikelen/2020/11/versterken-van-sociale-kwaliteit/being-there-lisbeth-verharen-def-versie-web.pdf>
- Verheul, W.J. (2017). Placemaking and the discourse of the public place. In Laven et al. *The City at Eyelevel*. Blauwdruk, Pp. 234-251.
- Verloo, N., & Ferier, M. (2021). *Lessen voor een nieuwe gebiedsgerichte aanpak* (Rapport AISSR in opdracht van Ministerie voor BZK). Geraadpleegd op 31 januari 2022, van <https://open.overheid.nl/repository/ronl-ef4711dc-fae3-48d2-9cb8-60cfbd645650/1/pdf/lessen-voor-een-nieuwe-gebiedsgerichte-aanpak.pdf>
- Volker, B. (2019). *Sociale cohesie in woonbuurten* (Rapport AMCIS/UvA). In Van de Werfhorst & Van Hest (Reds.), *Gelijke kansen in de stad* (pp. 128-141). Amsterdam University Press.
- VROM-Raad (2011). *Ruimtelijke kwaliteit. Verkenning*. Geraadpleegd op 18 december 2022, van https://www.rli.nl/sites/default/files/aongenummerdverkenningruimtelijkekwaliteit1_o.pdf
- Watt, P. (2013). 'It's not for us'. *City*, vol. 17(1), 99-118. <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.754190>
- Wekker, F. (2020). *Achter de voordeur. Over kwetsbaarheid en (over)leven in de grote stad*. Walburg Pers.
- Wekker, F. (2021). *Moeten overheden zich wel bemoeien met het thuisgevoel van stadsbewoners?* Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.socialevraagstukken.nl/rubrieken/analyse-xl/moeten-overheden-zich-wel-bemoeien-met-het-thuisgevoel-van-stadsbewoners/>

- Yabuki, A. (2014). *Ishi. Simple tips from a solid friend*. China. [Foto "When I feel stuck"], p. 21 [met toestemming].
- Yin, R.K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods*. Sixth edition. Sage Publications Inc.
- Zonderop, Y. (2021, 10 maart). 'Spot maakt plaats voor venijn'. *De Groene.nl*. Geraadpleegd op 9 juni 2022, van <https://www.groene.nl/artikel/spot-maakt-plaats-voor-venijn>
- Zwiers, M., Kleinhans, R., & Van Ham, M. (2017, 12 mei). Sloop en mengen is goed voor de buurt. Geraadpleegd op 11 januari 2022, van <https://www.socialevraagstukken.nl/sloop-en-mengen-is-goed-voor-de-buurt/>

Bronnen Voetnoten

- Gemeente Amsterdam (2021a). *Rapport Omgevingsvisie 2050. Een menselijke metropool*. P. 44 (verwijzing De Boer, zie hoofdstuk 4).
- Gemeente Amsterdam (2022) [animatie]. Geraadpleegd op maps.amsterdam.nl (hoofdstuk 4).
- Hoff, S., Vrooman, C, Iedema, J., Boelhouwer, J., & Kuilberg, J. (2021). *Vershil in Nederland 2014-2020. Zes sociale klassen en hun visies op samenleving en politiek*. Sociaal en Cultureel Planbureau (zie hoofdstuk 4).
- Peeters, T., Smits van Waesberghe, E., Mesic, A., & Van Wonderen, R. (2020) Van persoonlijke krenking tot vertrouwensbreuk. Verhalen van burgers met gebrek aan vertrouwen in instituties. Verwey-Jonker Instituut (zie hoofdstuk 4).
- Google "Waterlandpleinbuurt" (zie hoofdstuk 5).
https://www.google.nl/search?q=waterlandpleinbuurt&ei=ZoNyYp42iLawB4img7AC&start=0&sa=N&ved=2ahUKEwiege2r_cX3AhUIG-wKHQJTACY4ChDxowN6BAgBED8&biw=1920&bih=937&dpr=1

BIJLAGEN

1. Data Gemeente Amsterdam (aanvullende figuren en tabellen)
2. Namenlijst geïnterviewden diepte-interviews
3. Semi-standaard vragenlijst diepte-interviews
4. Longlist locaties
5. Namenlijst locatiebezoeken (gebiedsmakelaars Gemeente Amsterdam)
6. Semi-standaard vragenlijst locatiebezoeken
7. Uitwerking locaties volgens The Power of 10+ (PPS, 2022)

BIJLAGE 1 Data Gemeente Amsterdam (aanvullende figuren en tabellen)

Hoofdstuk 4

Figuur 1: Aandeel alleenstaanden, paren zonder kinderen en gezinnen in Amsterdam (1992-2021)

Noot. Overgenomen uit *Wijken in de mix. Rapportage 2021* (p. 38), door Gemeente Amsterdam/Wonen, 2022d

Figuur 2: Demografische wijktypen in Amsterdam, 2021

Noot. Aangepast overgenomen uit *Wijken in de mix. Rapportage 2021* (p. 41), door Gemeente Amsterdam/Wonen, 2022d

Figuur 3: Bevolkingsaantal op 1 januari 2022 en bevolkingsprognose 2050, stadsdelen

Noot. Overgenomen uit *Groecijfers Noord*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022m [presentatie 14 maart 2022]

Tabel 1: Kernindicatoren (cijfers Amsterdam gemiddeld, Noord en per Ontwikkelbuurt/wijk Noord, 2021).

Noot. Overgenomen uit *Kernindicatoren*, door Gemeente Amsterdam, 2021d

Figuur 4: Gemiddelde woningwaarde (WOZ) per m² per stadsdeel in euro's (2016 en 2021)

Noot. Overgenomen uit *Noord in perspectief*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022f [presentatie 13 april 2022]

Figuur 5: Woningvoorraad en recente bewoning naar eigendomssector, 2009-2021 (procenten)

Noot. Overgenomen uit *Wonen in Amsterdam* (p. 3), door Gemeente Amsterdam/Wonen & AFWC, 2022h

Figuur 6: Aantal verkochte corporatiewoningen (sociale huur en vrije sector) in Noord (2000-2020)

Noot. Overgenomen uit *Noord in beeld. Enkele cijfers over wonen, leefbaarheid en ontwikkelbuurten*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022i [presentatie 10 maart 2022]

Figuur 7: Inkomensongelijkheid en gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar inkomen naar gebied (2019)¹⁶

Noot. Overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 134), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

Figuur 8: Toewijzingen kwetsbare doelgroepen op het totaal aantal verhuringen van sociale corporatiewoningen per buurt (2016-2018)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Woningtoewijzing kwetsbare groepen in wijken: trends en ontwikkelingen 2016-2018* (p. 15), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2019b

Figuur 9: Sportvoorzieningen

Noot. Overgenomen van *maps.amsterdam.nl*, door Gemeente Amsterdam, 2022e

Figuur 10: Beleidskader Hoofdgroenstructuur Toetskaart 2022

Noot. Overgenomen van *maps.amsterdam.nl*, door Gemeente Amsterdam, 2022e

¹⁶ De uitschieter (hoge inkomensongelijkheid) in Watergraafsmeer wordt volgens Gemeente Amsterdam/OIS mogelijk verklaard door de grote aantallen studenten met een relatief laag inkomen.

Hoofdstuk 5

Figuur 11: Overlast buren en contact buurt, stadsdelen en wijken Noord (waardering 1-10) (2021)

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

Tabel 2: Rangorde van stadsdelen naar participatie, leefbaarheid en de Leefsituatie-index (2020)

Noot. Overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 196), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

Figuur 12: Opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen 2022

Noot. Aangepast overgenomen uit *Cijfers stemverkiezingen per locatie en nieuwe groeicijfers Noord*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022p [presentatie 11 april 2022]

Figuur 13: Opkomst bij Tweede kamerverkiezingen naar stadsdeel in Amsterdam (2021, %)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 170), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b¹⁷

Figuur 14: Grootste partij per wijk, Provinciale Statenverkiezingen 2019 en Tweede Kamerverkiezingen 2021 (%)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 169), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

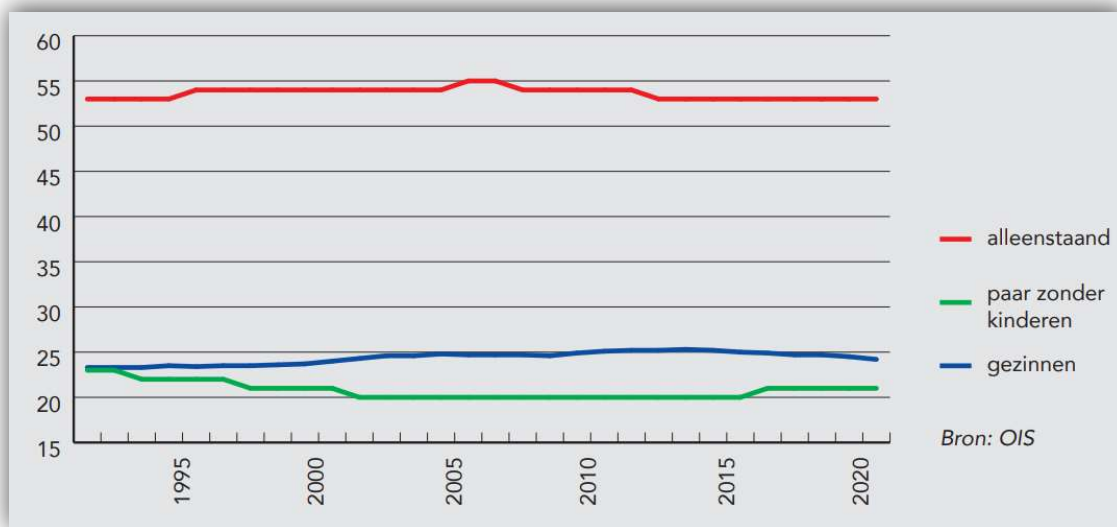
Figuur 15: Uitslag Stemwijzer Noord Verkiezingen Gemeente Amsterdam 2022

Noot. Overgenomen uit *Groeicijfers Noord*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022m [presentatie 14 maart 2022]¹⁸

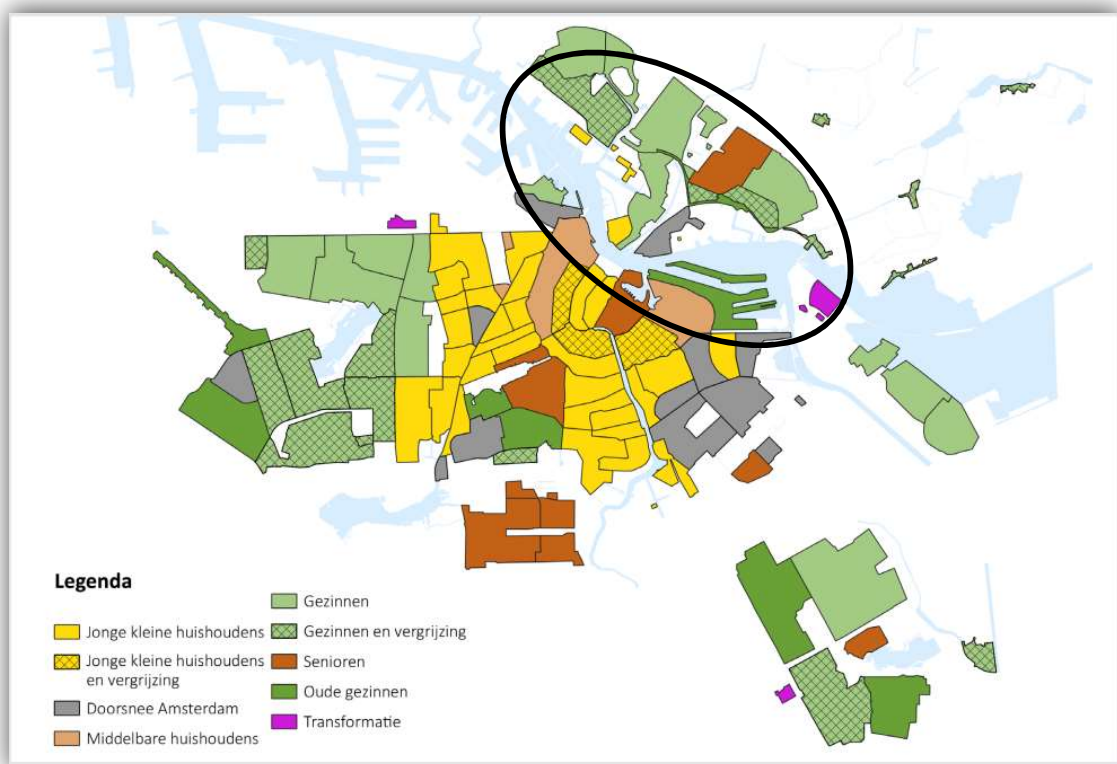
¹⁷ Opgemerkt dient te worden dat de weergave in de grafiek van het Amsterdams gemiddeld (75,7%) niet correct is. De onderste blauwe balk geeft per abuis 57,7% aan. In werkelijkheid ligt het gemiddelde dus op de rode lijn.

¹⁸ De link <https://amsterdam-noord.stemwijzer.nl/tools/> werkt niet meer

Figuur 1: Aandeel alleenstaanden, paren zonder kinderen en gezinnen in Amsterdam (1992-2021)
 Noot. Overgenomen uit *Wijken in de mix. Rapportage 2021* (p. 38), door Gemeente Amsterdam/Wonen, 2022d

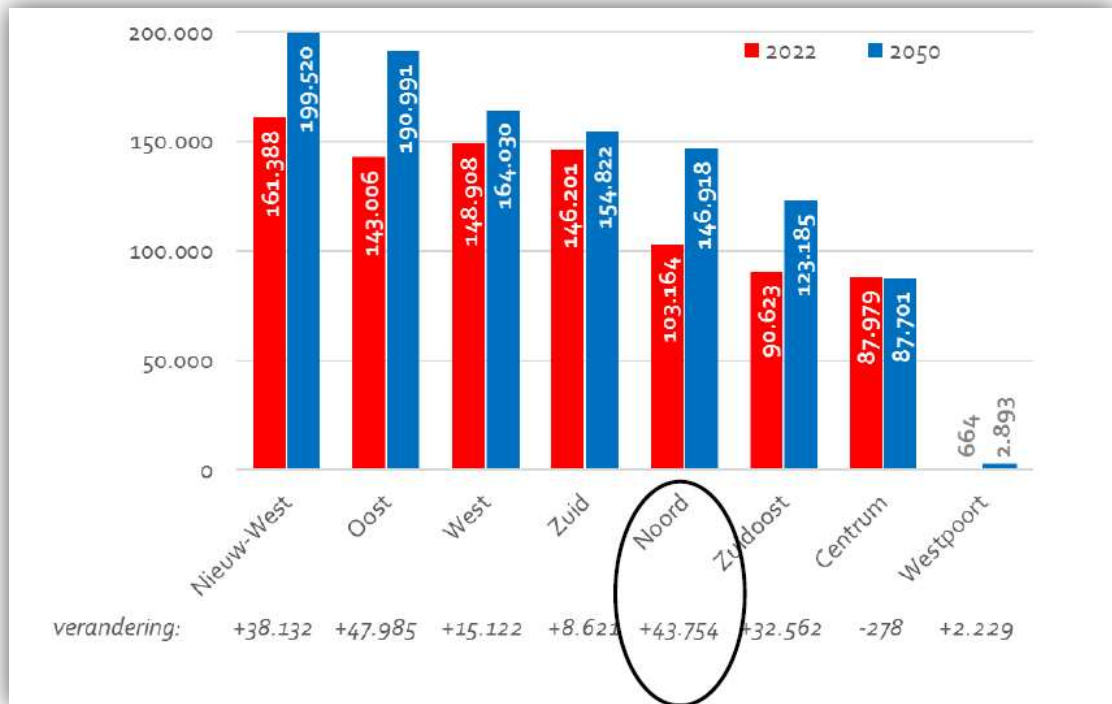

Figuur 2: Demografische wijktypes in Amsterdam, 2021
 Noot. Aangepast overgenomen uit *Wijken in de mix. Rapportage 2021* (p. 41), door Gemeente Amsterdam/Wonen, 2022d

Figuur 3: Bevolkingsaantal op 1 januari 2022 en bevolkingsprognose 2050, stadsdelen

Noot. Overgenomen uit *Groeicijfers Noord*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022m [presentatie 14 maart 2022

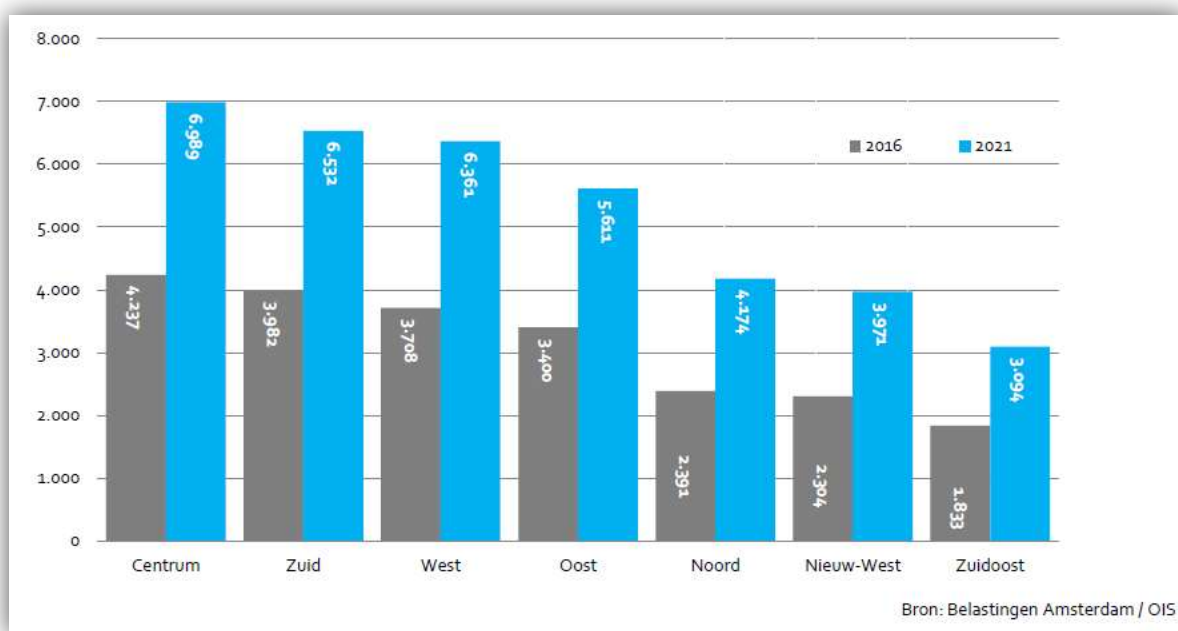

Tabel 1: Kernindicatoren (cijfers Amsterdam gemiddeld, Noord en per Ontwikkelbuurt/wijk Noord, 2021). Noot. Overgenomen uit Kernindicatoren, door Gemeente Amsterdam, 2021d

Noord	Type	Jaar	Amsterdam	NNoord	Volewijk			IJplein/Vogelbuurt			Oostz.w.	Waterlandpleinbuurt				BuiksI.m.	Banne Buiksloot			
					N60a Van der Pekbuurt	N60b Bloemenbuurt Zuid	N60c Bloemenbuurt Noord	N61a IJplein e.o.	N61b Vogelbuurt Zuid	N61c Vogelbuurt Noord		N66 Molenwijk	N68c Werengouw Midden	N68d Markengouw Midden	N68e Markengouw Zuid		N68f Werengouw Zuid	N69 De Kleine Wereld	N70a Banne Zuidwest	N70b Banne Zuidoost
Bevolking																				
Aantal inwoners	aantal	2021	872.497	100.887	4.621	2.408	2.407	2.431	4.252	1.277	3.127	4.960	3.679	2.299	1.590	2.716	3.756	4.162	2.609	3.616
Opleiding laag	percentage	2018	23	34	37	37	37	33	35	31	45	39	42	46	43	51	45	32	45	43
Eenoudergezin	percentage	2021	8,5	11,2	14,6	15,3	13,1	9,6	12,3	13,4	16,4	12,0	16,7	18,7	17,7	19,0	15,6	7,9	12,7	15,3
Alleenwonend 80+	percentage	2021	1,5	2,1	1,2	2,3	2,2	2,1	1,3	1,4	4,2	3,0	0,5	1,2	1,6	2,9	2,3	2,1	2,1	1,4
Wonen																				
Aantal woningen	aantal	2021	449.982	46.442	2.469	1.189	1.220	1.426	2.028	658	1.417	2.368	1.366	813	594	1.151	1.399	2.009	1.120	1.467
Corporatiehuur	percentage	2020	49,4	56,4	83,8	83,0	68,4	74,0	72,7	75,5	82,1	59,4	65,2	59,8	56,8	85,1	65,1	55,0	74,2	65,6
Tevredenheid woning	rapportcijfer	2021	7,7	7,6	6,6	6,6	7,6	7,4	7,3	7,7	7,6	7,0	7,4	7,0	7,7	7,5	7,0	7,7	7,6	7,4
Tevredenheid onderhoud woning	rapportcijfer	2021	7,3	7,3	5,9	6,5	6,8	6,7	6,8	6,6	6,8	6,6	7,5	7,0	7,1	7,0	6,7	7,4	6,8	6,9
Leefbaarheid en openbare ruimte																				
Buurttevredeheid	rapportcijfer	2021	7,6	7,3	7,2	6,9	7,1	7,2	7,4	8,1	7,2	6,7	6,0	6,5	7,6	6,7	6,3	7,1	6,4	6,5
Verwachte buurtontwikkeling	rapportcijfer	2021	7,2	7,0	6,9	6,7	6,6	6,9	7,4	7,4	6,8	6,7	6,6	6,5	7,6	6,4	6,2	6,8	6,3	6,0
Omgang verschillende groepen	rapportcijfer	2021	7,1	7,1	6,5	7,0	6,9	6,8	7,1	7,8	6,7	6,6	6,6	6,6	7,1	6,7	6,3	6,8	6,6	6,3
Onderhoud straten en stoepen	rapportcijfer	2021	6,7	6,2	5,9	6,0	5,9	5,9	6,3	6,2	6,2	5,8	5,7	5,6	6,1	5,8	6,1	6,1	6,0	5,8
Schoonhouden straten en stoepen	rapportcijfer	2021	6,3	6,2	5,5	5,9	5,6	5,8	5,8	6,4	6,4	5,4	5,2	5,4	6,0	5,6	5,5	6,1	5,5	5,8
Veiligheid en overlast																				
Ervaren veiligheid 's avonds	rapportcijfer	2021	7,2	6,9	6,2	6,8	6,9	6,9	7,2	7,7	6,3	5,9	6,2	5,6	6,4	6,3	6,3	6,5	6,2	6,4
Ervaren overlast criminaliteit	rapportcijfer	2021	6,7	6,5	5,9	6,1	6,4	6,5	6,4	7,2	5,9	5,5	5,6	5,3	6,6	5,7	5,7	6,0	6,0	5,7
Overlast andere personen (dan buren)	rapportcijfer	2021	7,0	7,2	6,6	7,1	6,5	6,8	6,8	7,5	7,1	6,1	7,1	6,8	7,4	7,3	7,3	6,7	6,9	7,0
Sociaaleconomische status																				
Sociaaleconomische score laag	percentage	2019	30	38	48	47	46	45	44	40	52	44	39	50	43	57	46	37	47	45
Gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen	gemiddelde	2019	€ 43.400	€ 37.800	€ 29.300	€ 30.600	€ 33.300	€ 31.000	€ 32.600	€ 31.600	€ 29.900	€ 32.400	€ 38.800	€ 37.200	€ 43.300	€ 30.100	€ 35.200	€ 36.900	€ 31.600	€ 37.200
Geregisteerde werkloosheid	percentage	2020	9,8	12,1	18,1	18,9	13,6	17,3	16,1	10,9	18,1	12,8	12,0	14,7	14,0	18,9	14,2	13,2	14,6	15,3
Inkomen																				
Minimahuishoudens langdurig	percentage	2019	11	13	22	23	15	20	19	19	17	14	12	13	15	22	16	14	18	13
Minimavolwassenen	percentage	2019	11	14	24	22	14	20	19	18	23	16	14	15	18	25	16	14	18	16
Bijstand (15-65 jaar)	percentage	2021	6,7	8,5	14,2	14,0	9,2	14,2	12,5	9,4	14,3	9,4	9,1	11,1	11,1	16,6	10,4	8,6	10,9	11,8
Vroeg Eropaf meldingen betalingsachterstanden	percentage	2019	2,7	3,4	4,1	4,3	2,7	2,4	6,0	3,9	3,9	4,8	5,2	6,4	6,0	4,6	3,3	2,9	3,7	3,5
Gezondheid en welbevinden*																				
Gezondheid (zeer) goed (schatting)	percentage	2020	78	75	69	67	70	69	71	72	67	71	72	73	72	65	70	74	69	70
(Zeer) ernstig eenzaam (schatting)	percentage	2020	15	18	19	18	15	19	18	17	19	18	17	18	17	19	18	15	19	17
Ernstige psychische klachten (schatting)	percentage	2020	9	12	13	12	10	12	12	11	12	12	13	12	12	13	12	10	13	12
Weinig regie over het leven (schatting)	percentage	2020	11	13	14	15	13	15	14	13	15	13	12	12	13	16	14	12	14	13
Overgewicht of obesitas (schatting)	percentage	2020	41	48	48	52	52	51	49	48	56	53	55	53	52	57	54	50	56	55
Jeugd en onderwijs																				
Laagopgeleide ouders PO	percentage	2020	19	21	28	18	25	27	33		36	25	26	31	23	42	36	16	28	25
Minimajongeren (0-17 jaar)	percentage	2019	17	21	36	29	23	27	36	24	38	22	23	29	27	41	25	17	24	25
Peuters met VVE indicatie	percentage	2020	23	29	45	41	31	43	36	33	57	51	33	62	37	56	25	24	30	43
Basischooladvies PRO/VMBO-BK	percentage	2019	25	29	40				42		49	40	24	53	40	38	26		41	38
Laagopgeleide schoolverlaters	percentage	2020	9,0	11,9	15,8	10,8	20,0	13,0	15,2	14,5	15,6	12,3	11,3	13,6	14,2	12,2	8,6	12,2	10,8	14,2
Ouderen																				
Minimaouderen	percentage	2019	21	19	40	31	26	36	40	44	20	22	22	14	14	24	26	19	26	17
Kwetsbare bewoners																				
Meest kwetsbare bewoners (schatting)	percentage	2019	12	15	20	22	20	19	19	16	20	16	13	20	15	22	21	17	17	17

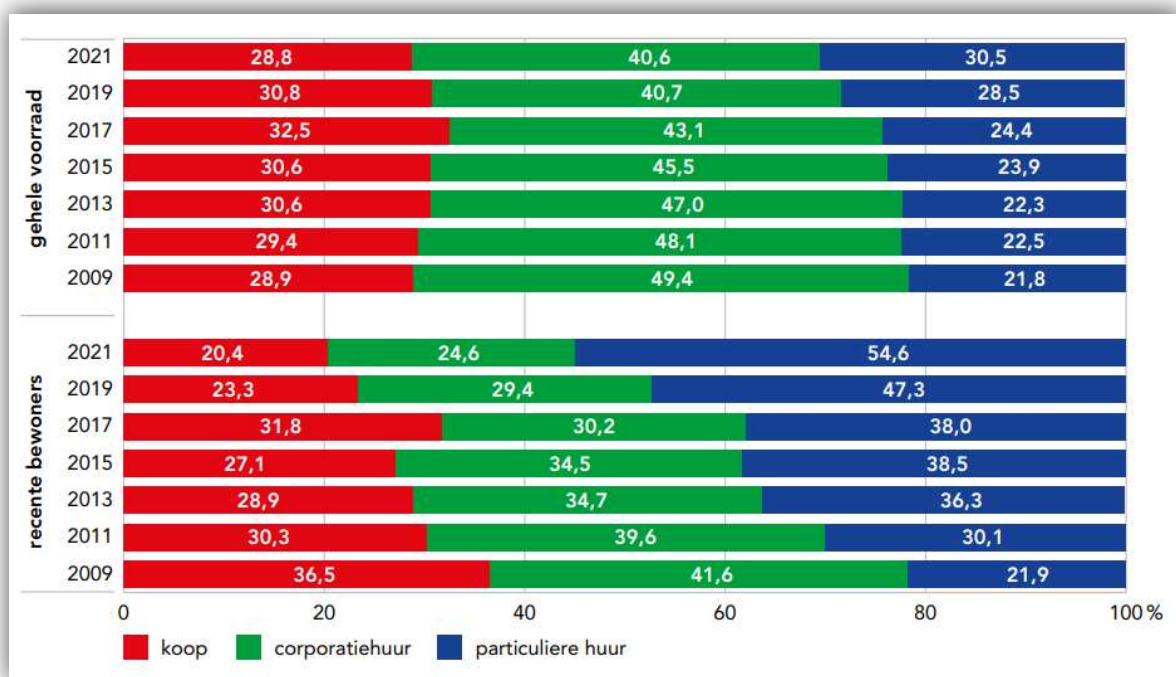
Figuur 4: Gemiddelde woningwaarde (WOZ) per m2 per stadsdeel in euro's (2016 en 2021)

Noot. Overgenomen uit *Noord in perspectief*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022f [presentatie 13 april 2022]

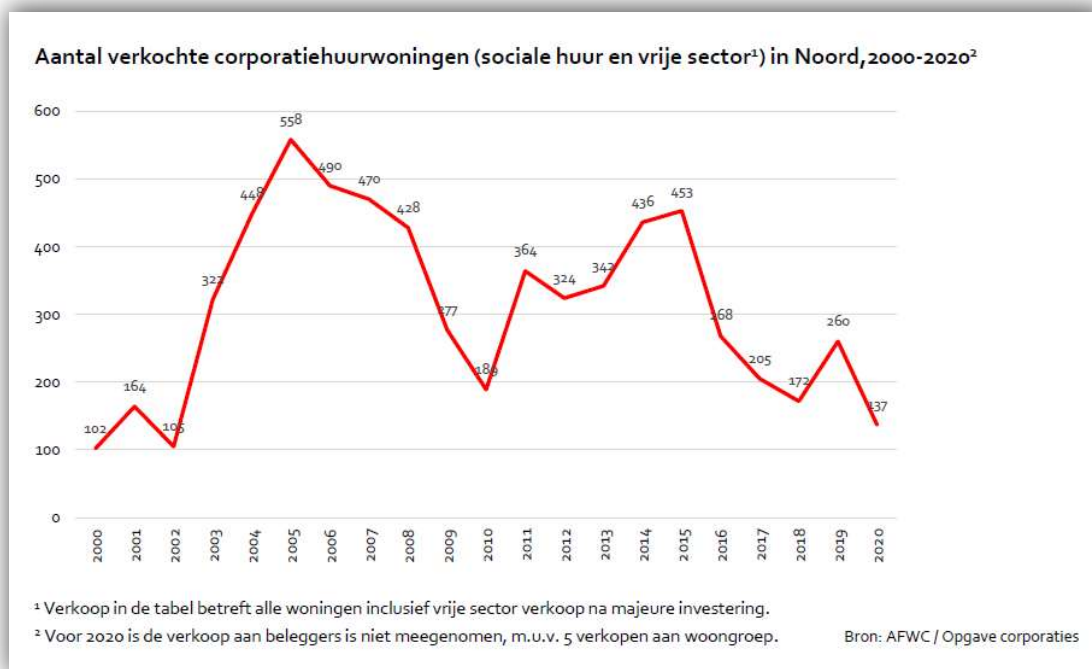
Figuur 5: Woningvoorraad en recente bewoning naar eigendomssector, 2009-2021 (procenten)

Noot. Overgenomen uit *Wonen in Amsterdam* (p. 3), door Gemeente Amsterdam/Wonen & AFWC, 2022h

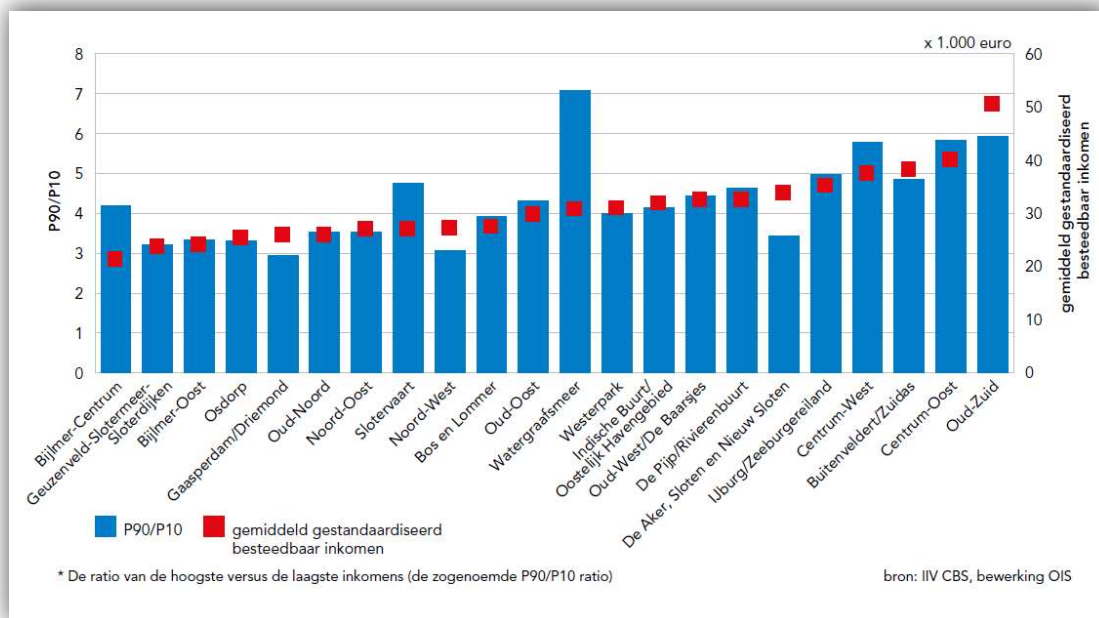
Figuur 6: Aantal verkochte corporatiewoningen (sociale huur en vrije sector) in Noord (2000-2020)

Noot. Overgenomen uit *Noord in beeld*. Enkele cijfers over wonen, leefbaarheid en ontwikkelbuurten, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022i [presentatie 10 maart 2022]

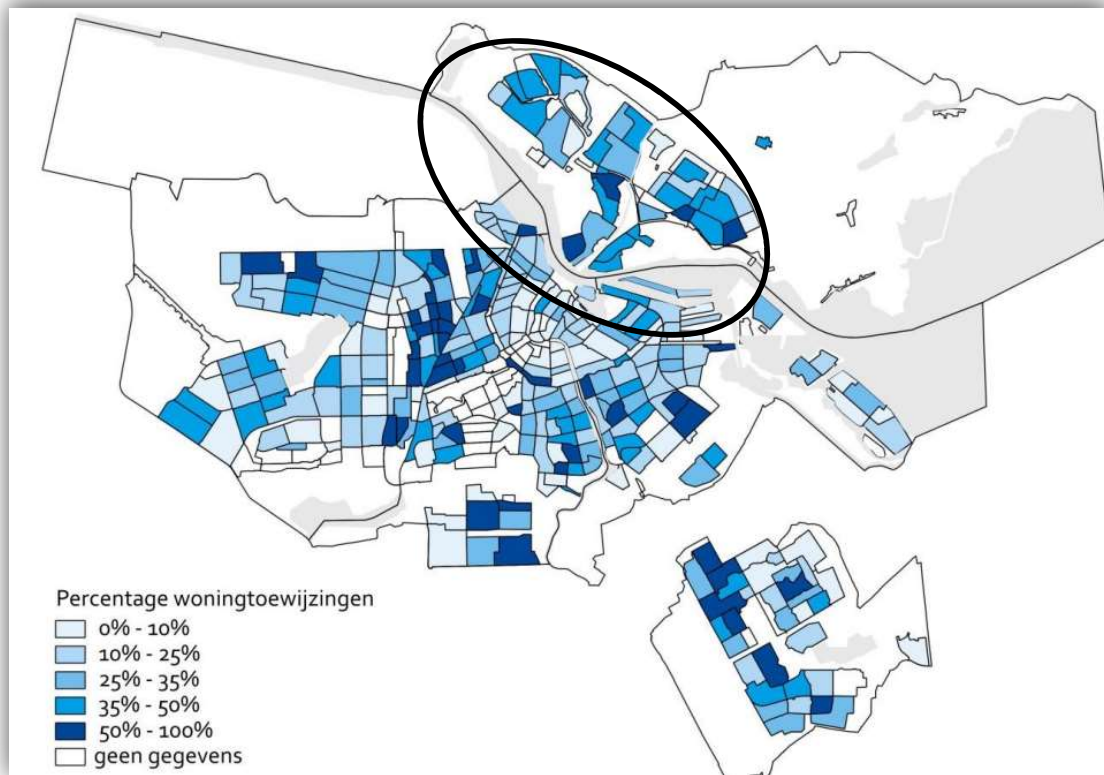
Figuur 7: Inkomensongelijkheid en gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar inkomen naar gebied (2019)

Noot. Overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 134), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

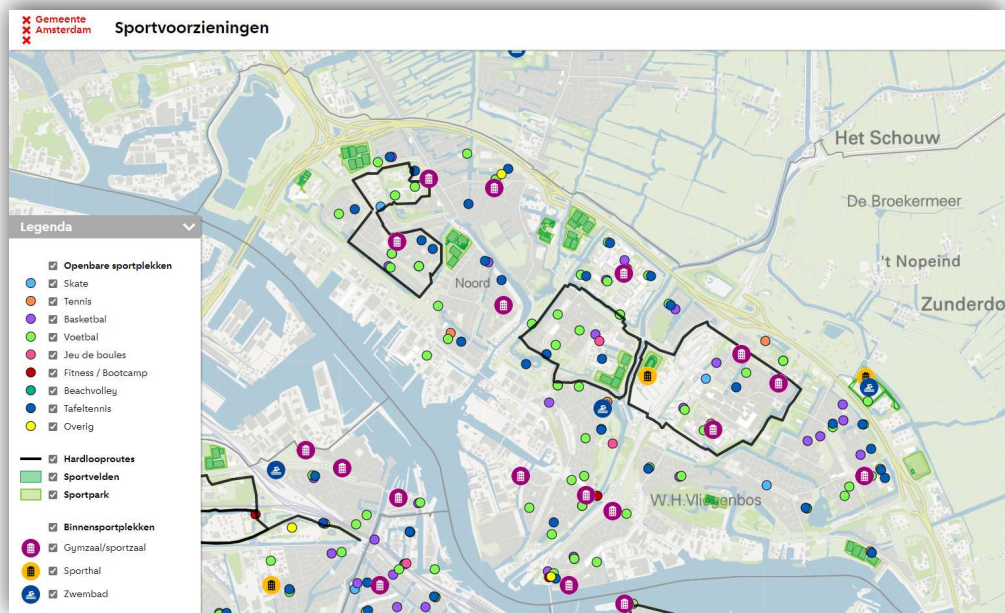
Figuur 8: Toewijzingen kwetsbare doelgroepen op het totaal aantal verhuringen van sociale corporatiewoningen per buurt (2016-2018)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Woningtoewijzing kwetsbare groepen in wijken: trends en ontwikkelingen 2016-2018* (p. 15), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2019b

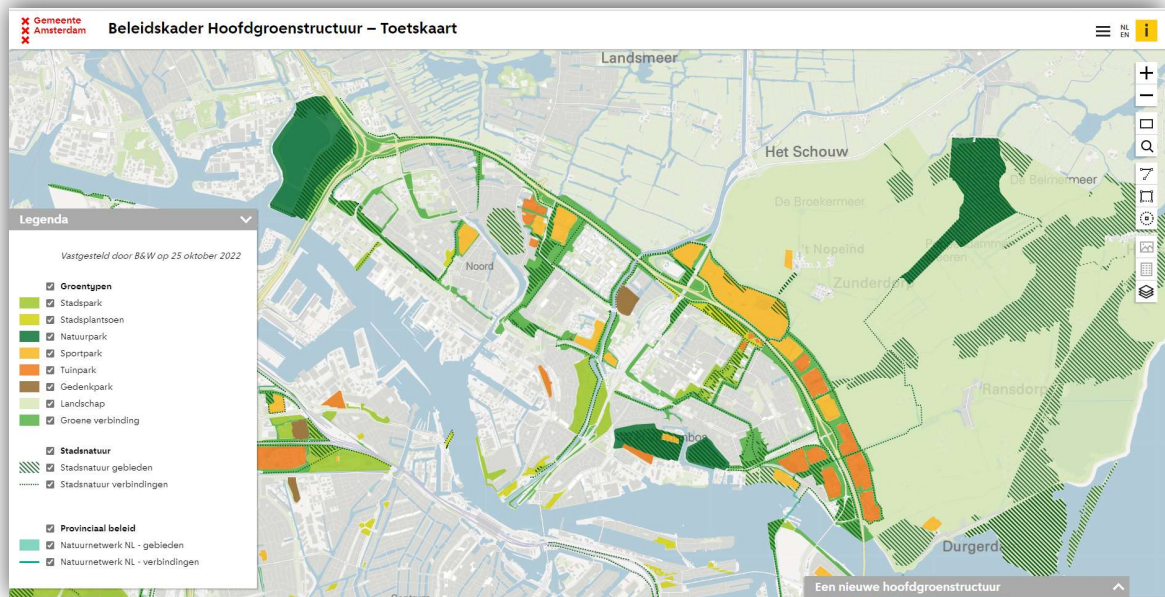
Figuur 9: Sportvoorzieningen

Noot. Overgenomen van *maps.amsterdam.nl*, door Gemeente Amsterdam, 2022e

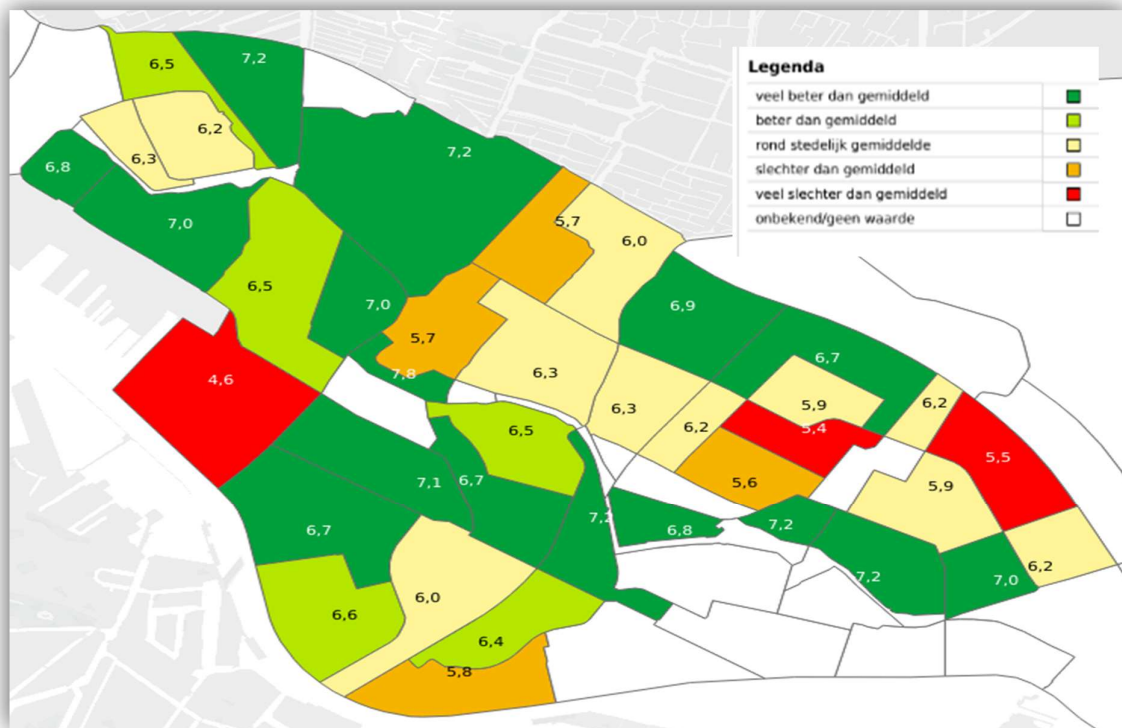
Figuur 10: Beleidskader Hoofdgroenstructuur - Toetskaart 2022

Noot. Overgenomen van maps.amsterdam.nl, door Gemeente Amsterdam, 2022e

Figuur 11: Overlast buren en contact buurt, stadsdelen en wijken Noord (waardering 1-10) (2021)

Noot. Overgenomen uit *Staat van Noord 2022-1. Factsheet woningmarkt en leefbaarheid*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022j [presentatie 22 juni 2022]

Tabel 2: Rangorde van stadsdelen naar participatie, leefbaarheid en de Leefsituatie-index (2020)

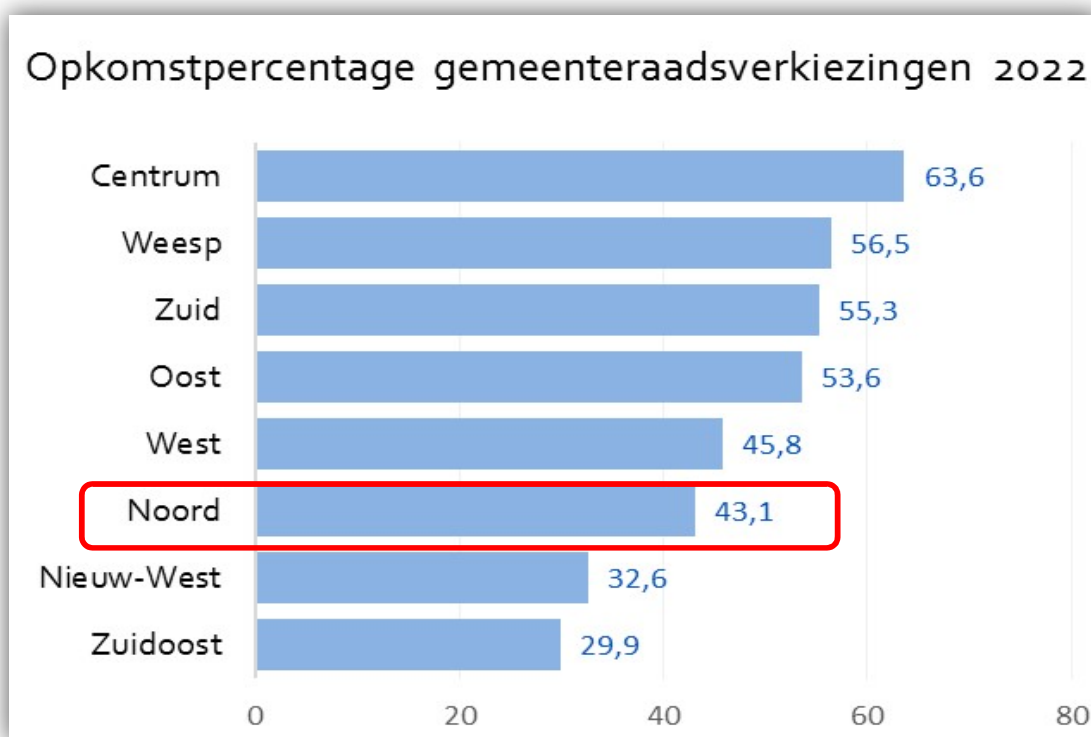
Noot. Overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 196), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

	onderwijs	werk	welvaart	actief in vereniging	sociale integratie (vs. sociaal isolement)	politieke interesse	ervaren gezondheid	sociale cohesie	schoon en heel (versus verloedering)	rapportcijfer woonomgeving	inzet buurt of stad	Leefsituatie-index
Centrum	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	104
West	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	101
Nieuw-West	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	100
Zuid	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	105
Oost	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	103
Noord	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	101
Zuidoost	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	99

■ relatief veel participatie op dit terrein, score hoger dan gemiddeld voor Amsterdam
■ gemiddelde participatie op dit terrein, score rond het gemiddelde voor Amsterdam
■ relatief weinig participatie op dit terrein, score lager dan gemiddeld voor Amsterdam¹

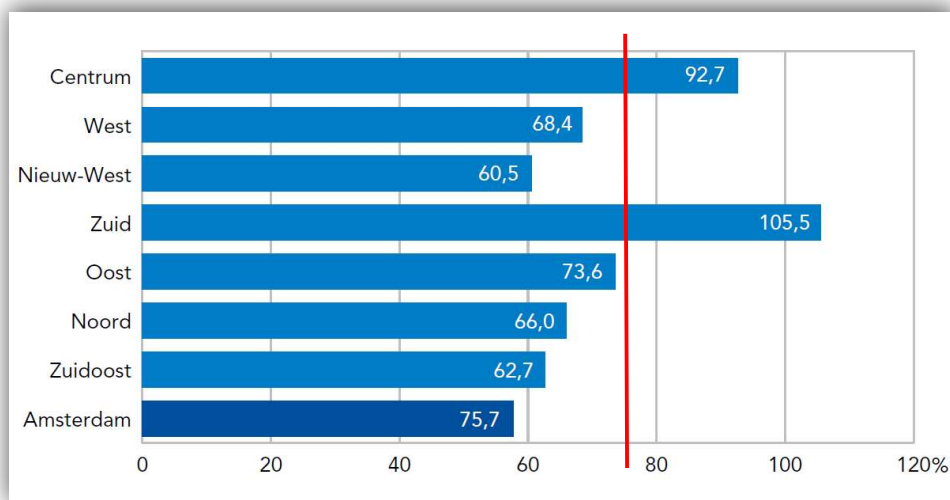
Figuur 12: Opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen 2022

Noot. Aangepast overgenomen uit *Cijfers stemverkiezingen per locatie en nieuwe groeicijfers Noord*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022p [presentatie 11 april 2022]

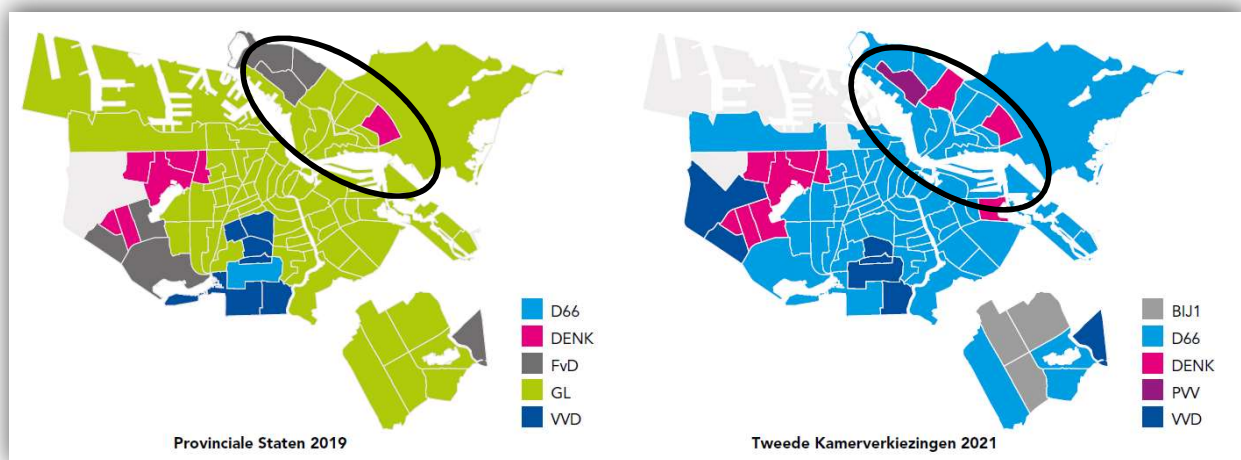
Figuur 13: Opkomst bij Tweede kamerverkiezingen naar stadsdeel in Amsterdam (2021, %)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 170), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

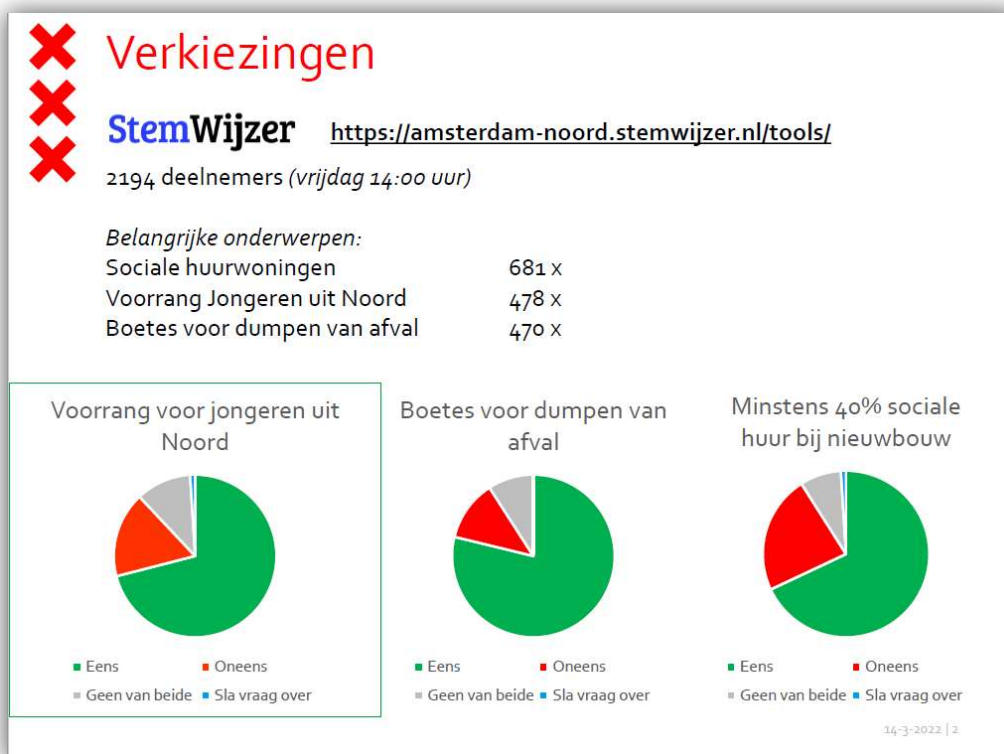
Figuur 14: Grootste partij per wijk, Provinciale Statenverkiezingen 2019 en Tweede Kamerverkiezingen 2021 (%)

Noot. Aangepast overgenomen uit *Staat van de Stad Amsterdam, XI, 2020-2021* (p. 169), door Gemeente Amsterdam/OIS, 2021b

Figuur 15: Uitslag Stemwijzer Noord Verkiezingen Gemeente Amsterdam 2022

Noot. Overgenomen uit *Groeicijfers Noord*, door Gemeente Amsterdam/Stadsdeel Noord, 2022m [presentatie 14 maart 2022]

BIJLAGE 2 Namenlijst geïnterviewden diepte-interviews

Verkennde gesprekken

1. Geert Stinstra, Voormalig Senior Projectmanager Visie-ontwikkeling stadsdeel Noord (BEECK Ruimtemakers) (*geen verslag*), 15 oktober 2021
2. David Bout, Senior projectmanager Plan Openbare ruimte Arenapoort, Voormalig programma-manager stedelijke vernieuwing Waterlandpleinbuurt (*geen verslag*), 23 november 2021
3. Dave Coenders, Gebiedsmanager Noord-Oost (*geen verslagen*), reguliere overleggen

Diepte-interviews

1. Erna Berends, Gemeente Amsterdam, (vertrekkend) Stadsdeelvoorzitter, Stadsdeel Noord (14 juni 2022)
2. Bregje Bleeker, Gemeente Amsterdam, Stadsdeel Noord, kwartiermaker Aanpak Noord, Voormalig gebiedsmanager Oud-Noord (15 juni 2022)
3. Maarten de Boer, Initiatiefnemer (voormalig voorzitter) Red Amsterdam Noord (RAN), Voorzitter Bewonersplatform Vogelbuurt/IJplein, Voormalig Hoofd Stadsvernieuwingsbeleid Gemeente Amsterdam (29 juni 2022)
4. Anne-Jan Zieleman, Gemeente Amsterdam, Stadsdeel Noord, Gebiedsmanager Oud-Noord (1 juli 2022)
5. Maaïke Hermes, Woningcorporatie Ymere, Senior gebiedsregisseur (12 juli 2022)
6. Robert Kok, Gemeente Amsterdam, directie Wonen, beleidsadviseur (14 juli 2022)
7. Henk Grotendorst, Gemeente Amsterdam, Stadsdeel Noord, Strategisch adviseur fysiek (10 augustus 2022)
8. Elise Sman, Woningcorporatie Eigen Haard, Manager Wijkontwikkeling & Leefbaarheid Regio NoordOost (11 augustus 2022)
9. Bas Kok, auteur/publicist, inwoner stadsdeel Noord (14 oktober 2022)

BIJLAGE 3 Semi-standaard vragenlijst diepte-interviews (aangepast op organisatie/geïnterviewde)

Introductie

- Dank voor meewerken aan interview
- Scriptie: tweedeling in Noord door groei en verlies van thuisgevoel. En rol ontmoetingsplekken/voorzieningen bij overbruggen kloof
- Link met sociale en ruimtelijke kwaliteit (model)
- Akkoord met opname voor verslag en verificatiedoeleinden examencommissie
- Ik heb 10 redelijk open vragen voor je

Vragen

1. Als je terug kijkt als bewoner/vanuit jouw rol bij [organisatie] op de afgelopen tien jaar, hoe kijk je dan aan tegen de groei van Noord?
 - a. Welke gevolgen/effecten zie je?
 - b. Hoe kijk je terug op de rol van [organisatie]?
2. Wat hebben we (gemeente/corporaties/andere partijen) in jouw ogen "niet goed of te weinig" gedaan de afgelopen jaren of wat hadden we beter kunnen/moeten doen?
3. Hoe kijk je aan tegen alle weerstand die de afgelopen jaren is ontstaan in Noord?
 - a. Wat is het probleem?
 - b. Welke oplossingen zie je daarvoor?
4. Hoe kunnen we segregatie/tweedeling tegengaan en welke rol kunnen voorzieningen en/of ontmoetingsplekken volgens jou hierin spelen?
5. Wat betekent "thuisgevoel" voor jou als Noorderling? [Hoe zou jij het thuisgevoel van Noorderlingen omschrijven?
6. Welke (ontmoetings)plekken vind jij een goed voorbeeld en welke niet?
7. Welke factoren kunnen volgens jou bijdragen aan het overbruggen van de kloof?
8. Als je vooruit kijkt en weet dat er nog circa 50.000 inwoners bijkomen tot 2050, welke problemen of aandachtspunten zie je dan en wat zou je mee willen geven aan het nieuwe bestuur/ambtenaren?
9. Zijn er nog andere dingen van belang die nog niet aan bod zijn gekomen die je nog zou willen toevoegen?

Hartelijk dank voor het interview!

BIJLAGE 4 Longlist locaties

Ingediende locaties (positieve beoordeling)

	Locatie	Gebied	Wijk/buurt	Hoofdfunctie	Locatie casusonderzoek
1	Van der Pekmarkt e.o.	Oud-Noord	Van der Pekbuurt	Markt, detailhandel, buurthuis van de Pek, supermarkt.	
2	Purmerplein/Het Baken	Oud-Noord	Tuindorp Nieuwendam	Winkelplein met buurthuis	Purmerplein
3	Javastraat	Stadsdeel Oost	N.v.t.	N.v.t.	
4	Breedveld	Noord-Oost	Plan van Gool, Buikslotermeer	Speeltuin en sportveld	
5	Tuin Buikslotermeerpark	Noord-Oost	Buikslotermeer	Tuin in park	
6	De VerbroederIJ	Oud-Noord	Hamerkwartier	Restaurant	VerbroederIJ
7	Viswinkel Royal	Oud-Noord	Van der Pekbuurt	Viswinkel	
8	A-lab	Oud-Noord	Overhoeks	Broedplaats	Overhoeksplein
9	Jumbo Foodmarket	Oud-Noord	Hamerkwartier	Supermarkt	
10	De zithoek	Oud-Noord	Vogelbuurt/IJ-plein	Koffiezaak	
11	Speeltuin Nieuwendam	Oud-Noord	Tuindorp Nieuwendam	Speeltuin	
12	Noorderpark	Oud-Noord	Volewijck/IJ-plein/Vogelbuurt	Park	
13	Pleinen/hoven wooncomplexen	Noord-Oost	Waterlandpleinbuurt	Pleinen/hoven wooncomplexen corporaties	
14	Waalenburggroen	Noord-Oost	Waterlandpleinbuurt	Groenvoorziening met speel- en wandel invulling	
15	Buurtkamers	Noord-Oost	Waterlandpleinbuurt	Buurtkamer/buurtcentrum	
16	Voetvalveldjes/pleintjes	Noord-Oost	Waterlandpleinbuurt	Speelplekken	
17	Moestuinen	Noord-Oost	Waterlandpleinbuurt	Moestuinen	
18	Koopvaardersplantsoen	Noord-West	Banne Zuid	Plantsoen met grote speelvoorziening	Koopvaardersplantsoen
19	Buiksloterbreekpark	Noord-West	Banne Zuid	Park	
20	Buurtkamer Kadoelen	Noord-West	Kadoelen	Buurtkamer	
21	Sportpark Kadoelen	Noord-West	Kadoelen	Sportpark	
22	A-Lab	Oud-Noord	Overhoeks	Broedplaats	Overhoeksplein
23	Eye filmmuseum	Oud-Noord	Overhoeks	Filmmuseum	Overhoeksplein
24	Overhoekspark	Oud-Noord	Overhoeks	Park	Overhoeksplein

25	Voetbalveldje NDSM	Oud-Noord	NDSM	Voetbalveldje	Overhoeksplein
26	Overhoekspark	Oud-Noord	Overhoeks	Park	Overhoeksplein
27	NDSM-werf Oost	Oud-Noord	NDSM	Bedrijventerrein/Wonen/Horeca	Plek
28	Openbare ruimte rondom tijdelijke horeca Papaverhoek en Korte Papaverweg en jongerenwoningen	Oud-Noord	Buiksloterham	Openbare ruimte	
29	Noorderpark	Oud-Noord	Volewijck/Vogelbuurt/IJ-plein	Park	
30	The Green	Noord-Oost	Buikslotermeer	Openbare ruimte	Centrumplein
31	Plejadenplein	Noord-West	Tuindorp Oostzaan	Plein met pierenbad	
32	NoordOogst	Noord-West	Oostzanerwerf	Restaurant	
33	Garage Noord	Oud-Noord	Hamerkwartier	Restaurant/nachtclub	VerbroederIJ
34	Speeltuin Texelplein	Noord-West	Tuindorp Buiksloot	Speeltuin	
35	Speeltuin De Noorderling	Noord-West	Tuindorp Buiksloot	Speeltuin	
36	Vliegenbos	Oud-Noord	Vogelbuurt/IJ-plein	Park	
37	Café Het Sluisje	Oud-Noord	Nieuwendammerdijk	Café	
38	Het Baken	Oud-Noord	Tuindorp Nieuwendam	Buurthuis	Purmerplein
39	Florapark/Noorderpark	Oud-Noord	Volewijck/Vogelbuurt/IJ-plein	Park	
40	Volewijckspark/Noorderpark	Oud-Noord	Volewijck/Vogelbuurt/IJ-plein	Park	

Ingediende locaties (negatieve beoordeling)

1	Ketelmakerij	Oud-Noord	Vogelbuurt/IJ-plein	Speelplek/voetbalkooi	
2	De Valk	Oud-Noord	Vogelbuurt/IJ-plein	Buurthuis	
3	Huis van de Wijk De Banne	Noord-West	Banne Zuid	Huis van de Wijk/buurtcentrum	
4	Waterlandplein	Noord-Oost	Waterlandpleinbuurt	Winkelcentrum	Waterlandplein
5	Plekk	Oud-Noord	NDSM	Restaurant	Plekk
6	Buiksloterwegveer pont	Oud-Noord	Volewijck/Overhoeks	Pontaanlanding/OV	Overhoeksplein
7	Rond de studentenflat Cleyndertflat	Noord-Oost	Kleine Wereld/Buikslotermeer	Openbare ruimte rondom studentenflat	
8	Ondernemersstrip Hamerkop (Goudfazant, FC Hyena, Monk etcetera)	Oud-Noord	Hamerkwartier	Bedrijventerrein	VerbroederIJ
9	Purmerplein	Oud-Noord	Tuindorp Nieuwendam	Winkelplein	Purmerplein
10	Landmarkt	Noord-Oost	Schellingwoude	Supermarkt/restaurant	
11	Gemboterrein	Oud-Noord	Bedrijventerrein Nieuwendammerdijk	Bedrijventerrein	
12	Nieuwendammerdijk	Oud-Noord	Nieuwendammerdijk	Wonen	
13	Baanakkerspark	Noord-Oost	Waterlandpleinbuurt	Park	
14	IJ-oever	Oud-Noord	Overhoeks	Bedrijventerrein/recreatie	Overhoeksplein
15	Omgeving van de NZ-lijn	Noord-Oost	Stationsgebied	Vervoersknooppunt/Wonen	Stationsplein
16	Het Koopvaardersplantsoen	Noord-West	De Banne	Plantsoen met grote speelvoorziening	Koopvaardersplantsoen
17	t Landje bij Zijkanaal I	Noord-West	Bongerd	Informele zwemplek	
18	Mosveld	Oud-Noord	Bloemenbuurt Zuid	Winkelcentrum	
19	Plejadanplein	Noord-West	Tuindorp Oostzaan	Plein met pierenbad	
20	Zonneplein	Noord-West	Tuindorp Oostzaan	Plein	Zonneplein
21	Keerkringpark	Oud-Noord	C Douwes-terrein	Park	
22	Zijkanaal-I	Noord-West	Bongerd	Informele zwemplek	
23	Eye filmmuseum	Oud-Noord	Overhoeks	Filmmuseum	Overhoeksplein

BIJLAGE 5 Namenlijst geïnterviewden locatiebezoeken

1. Overhoeksplein	Nico Lammers	Di 16 augustus 2022	10.30 uur
2. Koopvaardersplantsoen	Anita Jansen	Di 16 augustus 2022	15.00 uur
3. Zonneplein	Shanice Vazquez	Don 18 augustus 2022	10.00 uur
4. Waterlandplein	Randy Keizerweerd	Di 23 augustus 2022	10.00 uur
5. Centrumplein	Inge Maass	Woe 24 augustus 2022	10.00 uur
6. Stationsplein	Ronald Moerbeek	Woe 24 augustus 2022	13.00 uur
7. VerbroederIJ	Machtelt Kooijman	Ma 5 september 2022	11.00 uur
8. Purmerplein	Jozua Ros	Don 1 september 2022	13.00 uur
9. Pillek	Noemi Smit	Ma 12 september 2022	16.00 uur

BIJLAGE 6 Semi-standaard vragenlijst locatiebezoeken (aangepast op locatie)

1. Waarom heb je deze locatie aangeleverd als ontmoetingsplek/voorziening (indien van toepassing)?
2. Wat vind je van de commentaren van de anderen die deze locatie hebben aangeleverd indien van toepassing (*opsommen andere commentaren*)?
 - Is de situatie vandaag/op dit tijdstip zoals het gebruikelijk/normaal is of wijkt het af (bijvoorbeeld andere dag van de week, weersomstandigheden, vakantieperiode)?
 - Is er een trend te ontdekken (drukker, positiever)?
3. Kun je iets vertellen over de geschiedenis van deze plek?
 - Geschiedenis (cultureel erfgoed/monument)
 - Hoe lang bestaat deze plek al?
 - Is het een bestaande of nieuwe plek (nieuwbouw, transformatie, stedelijke vernieuwing, oudbouw bestaande wijk)?
 - Tijdelijk/permanent
 - Heeft er bewust Placemaking plaats gevonden?
 - Welke voorzieningen zijn er in nabije omgeving te vinden?
4. Voor winkel-/horecagebied:
 - Prijsstelling
 - Branchering
 - Doelgroepen
5. Sfeer/uitstraling?
6. Soort publiek (oud/jong/diversiteit/oude, nieuwe bewoners)
7. Is er aanbod/programmering? Zo ja, wat voor soort en door wie?
 - Wat gebeurt er daar? Waar is het voor bestemd? Heeft het een alternatieve functie dan waar het voor bestemd was? Wat is het unieke criterium? Door wie wordt het gebruikt?
 - Welke aantallen?
8. Wat is het verzorgingsgebied (voor welk publiek/wijkoverstijgend of lokaal?)
9. Welk vervoer gebruikt men om op locatie te komen (auto/fiets/lopend)?
10. Welke voorziening in de buurt (school, station, winkelcentrum)?
11. Heeft de locatie een verblijfs- of doorgangsfunctie?
12. Wat voor soort woningen/bedrijven zijn er in nabije omgeving te vinden?
13. Openbaar/privaat gebied
 - Wie doet het beheer?
14. Hoe zou je hier de ruimtelijke kwaliteit omschrijven?
15. Hoe zou je hier de sociale kwaliteit omschrijven?
 - Draagt deze plek bij aan de sociale cohesie volgens jou?
 - Is er participatie over het ontwerp/de uitvoering geweest (zijn bewoners betrokken)?
16. Wat vind je hier positief?
17. Wat vind je hier negatief?
18. Wat vind je hier onderscheidend?
19. Wat zou hier verbeterd kunnen/moeten worden?
20. Zijn er problemen/aandachtspunten voor deze locatie?

BIJLAGE 7 Uitwerking activiteiten locaties volgens The Power of 10+ (PPS, 2022)

<p>Purmerplein</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wandelen 2. Hond uitlaten 3. Winkelen/boodschappen doen 4. OV (bus) 5. Eten/drinken (horeca) 6. Fietsen 7. Sporten (toestellen) 8. Mensen ontmoeten (buurtcentrum/plein) 9. Spelen (grasveld) 10. Culturele activiteiten (Volksopera, circus) 11. Zitten op bankje 12. Koken voor ouderen (buurtcentrum) 13. Buurtinitiatieven <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 14. Kerkdiensten 15. Kinderopvang 	<p>Zonneplein</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wandelen 2. Hond uitlaten 3. Winkelen/boodschappen doen 4. Eten/drinken (horeca) 5. Fietsen 6. Mensen ontmoeten 7. Spelen 8. Kunst/cultuur, concerten, muziek voor kinderen, theater (Zonnehuis) 9. Zitten op bankje <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 10. Sporten: rugby 11. Moestuin
<p>Koopvaardersplantsoen</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Spelen (toestellen, gras, water) 2. Mensen ontmoeten 3. Fietsen 4. Wandelen 5. Zitten op bankje 6. Picknicken 7. Sporten (hardlopen, fitness) <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 8. Huis van de Wijk 9. Basisschool 	<p>Waterlandplein</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. OV (bus) 2. Winkelen 3. Eten/drinken (horeca) 4. Activiteiten op podium 5. Activiteiten Huis van de Wijk (dansen, koken, muziek maken, vergaderen, koffie drinken, kinderwerk, jongerenwerk) 6. Spelen (grasveld en speeltuinen) 7. Mensen ontmoeten Huis van de Wijk 8. Zitten op kunstwerk 9. Coffeeshop 10. Sporten (toestellen) 11. (voor)Lezen (bibliotheek) 12. Culturele activiteiten (circus) <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 13. Muziek maken: Muziekschool 14. Basisschool

<p>Centrumplein</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Film kijken (bioscoop) 2. Jeu-de-boules (binnen) 3. Picknicken 4. Wandelen 5. Fietsen 6. Mensen ontmoeten 7. Zitten op bankje 8. Sporten (toestellen, skatebaan, BMX-baan, voetballen in gras) 9. Hond uitlaten 10. Vlindertuin bezoeken 11. Winkelen/Boodschappen 12. Markt bezoeken 13. Eten/drinken (horeca) 14. Broedstraat-activiteiten <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 15. Stadsloket (gemeente) 16. OV (metro, bus, taxi) 	<p>Stationsplein</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wandelen 2. Fietsen 3. Mensen ontmoeten 4. Zitten op bankje 5. OV (metro/bus/taxi) 6. Eten/drinken (horeca) 7. Fietsenstalling 8. Boodschappen 9. Sporten (fitness) 10. Jongerenwerk + infopunt 11. Stadsloket (gemeente) <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 12. Educatie (middelbare school) 13. Medische en zorgpraktijken 14. Buurtkamer
<p>Overhoeksplein</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Entertainment 2. Schommelen bovenop toren 3. Eten/drinken (horeca) 4. OV (pont/bus) 5. Mensen ontmoeten 6. Zitten op bankje 7. Fietsen <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Musea bezoeken 2. Film kijken (bioscoop) 3. Educatie (Hogeschool) 4. Youth hostel 5. Skaten 6. Congres/vergaderingen (hotel) 7. Wandelen (Tolhuistuin, langs water) 8. Broedstraat activiteiten 9. Zomereducatie kinderen 	<p>VerbroederIJ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Mensen ontmoeten 2. In zand spelen 3. Zwemmen 4. Varken voederen 5. Moestuin 6. Zitten op bankje 7. OV (pont) 8. Fietsen 9. Eten/drinken (horeca) 10. Voedseluitgifte 11. Buurtinitiatieven <p>In directe omgeving:</p> <ol style="list-style-type: none"> 12. Skaten 13. Bolderen 14. Film kijken (bioscoop/filmhuis) 15. Boodschappen

Plek

1. Mensen ontmoeten
2. In zand spelen
3. Zwemmen
4. Zitten op bankje
5. OV (pont)
6. Fietsen
7. Eten/drinken (horeca)

In directe omgeving:

8. Kunst/cultuurroutes
9. Sporten (basketbal)
10. Creatieve activiteiten maakindustrie
11. Wandelen
12. Picknicken